

DÉRYNÉ
NAPLÓJA

II

67065

Magyar
irodalmi
kincsek

DÉRYNÉ
NAPLÓJA
II.

Budapest .....
Singer és Wolfner kiadása

OSZK

OSZK

19. 10. 1971

OSZK

DÉRYNÉ NAPLÓJA

1541. 6)

Első teljes kiadás, az
eredeti kézirat alapján
sajtó alá rendezte

BAYER JÓZSEF

MÁSODIK

KÖTET

A M. KIR. VALLÁS és KÖZOKTATÁSÜGYI
MINISZTERIUM KÖNYVTÁRA
(ORSZÁGOS PEDAGÓGIAI KÖNYVTÁR.)

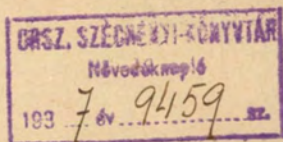
Leltári szám Elhelyezési szám

365./921-5.

B. 94 2

BUDAPEST,
SINGER ÉS WOLFNER KIADÁSA

67.165

IV. RÉSZ

Székesfejerváron (1821—2),
Pesten (1822), Miskolcon, Debrecenen
és Egeren át (1823), Kolozsvár felé.

OSAK

I.

Bemutatkozás Székesfejérvárott az intendánsnál. — Első találkozás Kántornéval. — Az első föllépés nehézségei. — Minő hatást tesz Székesfejérvár? — Samu miért nem jöhet át? — Az Őrült nő hatása. — Visszautasított udvarlók. — Utazás Pestre. — A csökönyös házi szolga. — Találkozás másnap. — Mit kér Samu? Fájdalmas elválás. — Látogatás Méreyéknél. — Meghívók Miskolcra, Kolozsvárról. — Az Erdélytől való idegenkedés oka. — Nagy Lázár furcsaságai. — Murányiné tanácsa. — Nagy Lázár válasza. — Pécssett. — Répásyéknál. — Eltávozás Miskolcra, Székesfejérvárról Pesten át.

Megérkeztünk Fejérvárra szerencsésen. Murányiék nem is várták, hogy én tegyem látogatásomat. Mindjárt jött hozzám az egész család a régi szeretettel. Másnap elvezetett Horváth az intendánshoz. Én beajánlottam magamat s ő nagy örömmel üdvözölt s szívéből kívánta, hogy oly meglegedve éljek ott, hogy soha se kívánkozzam eltávozni körükből.

Megkértem Murányinét, vezessen el legelőbbszer a nagy művésznőhöz, Kántornéhoz. Különös! Nem érzetem eránta semmi vonzalmat. Nem olyannak találtam, milyennek képzeltem. Szívesen látszott fogadni, de nem volt szívélyes, nem volt nyájas, feszes volt az elfogadása. Egy arany gyűrűje veszett el s szüntelen azt kereste és panaszkodott Murányinének, hogy az mily kedves volt neki s most elvesztette. Engemet hidegnek hagyott, csakhamar föl is kerekedtem s elmentünk. Pedig azután,

midőn megismertük egymást, sok-sok évet töltöttünk együtt a legnagyobb szeretetben, barátságban s egyetértésben. Senki eránt se viseltetett annyi bizalommal, mint erántam. Egy nőt se szeretett. Azt mondták róla, hogy nagyon különös természet. Engem szeretett mindig. Én elismertem művészetében a nagyságot, ha egy Sapphót, egy Octaviát játszott. Az ilyenekben volt ő nagyszerű . . .

De már most föl kellett lépnem. Operát kértem. Nincs opera, nincs énekes és másod- és harmad-énekesnő. „Hát mit csináljak?“ mondám. Kolosváry úr azt mondá: „Énekelni köll“. „De kivel?“ „Hát egy áriát“ „Hiszen egynek megjárja, mondám, de hát azután?“ „Majd csinálunk valamit — mondá Horváth. — Hiszen most eleintén jó lesz a Csörgő sapka is“. . . Én lebuhtam a fellegekből. Óh! hol vagy Pály a szép tenorhangoddal?! Bele kellett nyugodnom. Szerencsére volt ott egy igen jó zongoratanító, ennek egy fiatal szép hangu tanítványa, s ezt alkalmaztuk másodénekesnek, de a tenort, már nem emlékszem, hogy ki énekelte volt. Lassanként aztán, mégis csak hébe-korba adtunk egy-egy operácskát, de legtöbbnyire: „Tündérkastélyt“, „Egyveleget“ s több egyes áriákat, duetteket adhattunk.

Balogné még egy kevés ideig játszott, de azután végleg elhagyta a színészetet, mert gr. Pejacsevicscsel megszakadt a viszony. Balogné megismerkedett egy katonatiszttel, Schönholtz nevű kapitánynyal s az azt kívánta tőle, hogy hagyja el a színészetet s menjen vele a graniczra, a hová ő magát áttétetni kívánta, csakhogy Balognét magához vehesse s Balogné elment.

Fejérvár nekem most is oly hideg, rideg városnak tetszett; de nem is volt akkor semmi vonzó, a mi kelle-

messé tette volna az ott lakást. Ha a város egyik oldalára ment az ember egy kissé üdülni a falak közül, ott nem látott egyebet egy posványos vizárokznál; ha a tulsó felire ment a városnak másnap, hogy ott fog sétálni, megakadályozta tovamentét az örökké ott peshedő mocsáros tó. Így mindig otthon kellett ülni. Tettem ugyan ismeretséget némely érdemes uri háznál. De hisz nem mehet az ember mindig egyik háztól a másikba, aztán én nem is szerettem sok házhoz járni, nekem otthon is elteltek az üres napok; én szenvedélylyel szerettem a szép munkákat dolgozni s dolgoztam. Éppen ez baj volt, mert a sok ülés nem szolgált egészségemre s betegeskedni kezdettem. Aztán már igen vágytam volna Pestre menni . . . ki is ítélné meg érte, miután oly keveset láthattam őt, de átalottam oly hamar szabadságot kérni, így hát csak nyeltem a tűröm-olajat. Barátom nem jöhetett át, mert őt mind a két család igénybe vette: a báró Podmaniczky és a báró Prónay. Sok ideig volt szekretariusi minémiségben s később mind a két család ügyvédje lett. Addig el nem távozhattott a háztól minthogy a báróék nem laktak abban az időben Pesten, hanem a jószágukon és így sok felelősség terhe feküdt ott szegény barátomon. Ő kilenc órán túl sohase maradt ki a családi házból, melyben lakott és mely a barátok tempломával szemben állott és minthogy a családi pénztár a háznál volt, mindig félt a történhető kirablástól. És így kötve voltunk mind a ketten. A szép Balogné eltávozta után, némely vármegye urainál, még nem heggedt be egészen az elválás okozta vérző seb, még mindig hideg részvétlenséggel jöddögéltek a színházba; adtuk bár a legnagyobb drámákat, nem ért semmit, Egyszer adtuk az „Órült nő“ című színdarabot, s nekem osztották a címszerepet. Ekkor történt

legelőbbszer, hogy ötször kihívtak, de ez ritka történet volt Fejérvárott. Egyszer-egyszer ez eset után, eljött látogatóba egy-egy úr, az úgynevezett „pártfogók“ közül s mondák, hogy nem is tudták, hogy én afféle szerepeket is szoktam játszani s mellette egy-egy édes szócskákkal fűszerezték mondásukat. De minthogy én az olyanokra süket is, vak is voltam, csak csupa illedelmes kitérésekkel nevetgéltem el az olyas üres frázisokat. Hát megmondták egymásnak világos magyarsággal (a mit a boldog emlékezetű gróf Szirimay egy időben Miskolcon németül mondott) tudniillik, hogy hiszen ez egy liba! De azt is hozzátevék, hogy ostoba. De kérem, nem méltán neheztelhettem volna-e ezen címekért? De minthogy én igen békés természetű voltam mindig, hát föltettem magamban: az ilyenekért nem haragudni, hanem csak elnevetgélni.

Egy pár hónapig csak kiálltam az illedelem tekintetéből, hogy nem kértem szabadságot, de végtére elfogyott a tőröm-olaj s minthogy kiismertem, hogy a mi jó intendánsunk igen jólelkű, kegyes ember volt, kértem, hogy adjon szabadságot egy pár napra Pestre mehetni. Elhocsájtott.

Mint a ki ha tengerre száll s ki kell állni a tengeri betegség lázát: úgy zajgott bennem a látni vágyás láza. Az a rövid út Fejérvártól Pestig, egy örökkévalóságnak tetszett. „Ugyan üsse már azokat a gebéket, — mondám a kocsisnak — úgy másznak, mint a esiga.“ „Hiszen ifjasszony, — mondá — mióta eljöttünk, mindig futnak. Hát tán aludni tetszett?“ Midőn végtére behajtottunk Budán a vizivárosba, hangosan dobogott szívem örömömbe: no már mindjárt Pesten leszek! Mondja a kocsis: „ni a sok hajó!“ Arra nézek előre, hát nyitva a hajóhid! No gondolám, érni kell valaminek, csakhogy ne juthassak

ma Pestre. Még az a 8 hajó (vagy tán 100 is volt, legalább úgy tetszett!) átért, bizony estve lett. Óh estve lett! Beszálltam a Vörös ökörbe. Hivatam a Hausknechtet, amint szobát nyitattam. Irtam hamar, csak ennyit: „Itt vagyok.“ „Itt van ez a cédula, vigye el hamar a címje szerént.“ „Jaj! mondá egész kárhozatos nyugalommal, jaj! nem lehet ma egy tappot se mozdulni, mert sok átvenni valóm van, sok uraság érkezett.“ „Hát mikor?“ „Majd holnap hét óra tájban.“

Óh inség! Itt vagyok s nem láthatjuk egymást, itt kedves Pestünkön. Valjon megérem-e a holnapot? Jókora reggel átadtam a cédulát, de a Knecht megmaradt a hét óra mellett . . . Végre, óh végre: sebes férfilepteket hallok ablakom alatt elhaladni: Ő, dobogta szivem! Igenő volt s mondja: „A mint a szurtos Hausknecht kopogtatott, éppen mosdottam. Midőn írásod megismertem, szinte azon vizesen majd a nyakába borultam a szurtosnak. Itt vagy hát drága Rózám! Látlak hát ismét? Most már rendelkezniünk kell sorsunk felől, mert már sok a szenvedés mindkettőnk részéről, így örökre nem maradhatunk. És megvallom (bár bízom benned) de mégis meglepett egyszer a féltés ördöge is. Szerencsére itt van kedves kis kendőd, melyet nyakadra borítottál, hogy Rózám szagját szívja magába és én elhoztam tőled, ezt keblembe rejtettem, elmentem, egy hosszú sétát tettem s megnyugodva tértem haza. De újra mondom: „így soká nem tarthat, határoznod kell.“

Elmentünk sétálni, minden kedves sétahelyeinket meglátogattuk és ismét oly boldoggyermekek voltunk. Ott séta közben megbeszéltük, hogy hát mi lesz velünk? Én csak azt tudtam felelni: nem tudom. „De én, Rózám, már rég gondolkozom. Határozni kell. Te igen kegyetlen

vagy, miután oly szorosan ragaszkodik adott szavam megtartásához. De én nem vagyok angyal, csak ember s tégedet szeretlek véghetetlenül és néha el-el andalodom s gondolom magamban: nem tudom, úgy szeretlek-e kiolt-hatatlan szerelemmel mint földi lényt, vagy imádlak, mint szentet. Akármint van, de e kettő öszveolvadt bennem s ha igaz azon érzés, mit erántam mutatsz, itt az idő: lépést kell tenni. És az . . .“ Én remegve hallgattam komolyan ejtett szavait, hogy mi lesz az? Ő észrevette rajtam, elkezdett fürteimmal játszózni, arcomat simogatni s mondja: „Ne félj, kis baksi! Nem rendkívüli dolgot kívánok tőled. Azt is csak úgy, ha gondolkozásod módjával megegyez s lelked nyugalma nem háborítja. Térj át. Ekkor elválhatsz férjedtől s nem leszel kötve és nőül vehetlek.“ . . . Szörnyű hosszú szünet állt be. Fejemet keblére húzta s csókolta fejemet, de nem szólt, csak ott tartott ölelve. Végre magamhoz tértem s mondtam: „Hogy miként szeretlek, tudod, de ha vallásomat elhagynám, nem lennénk boldogok. Te protestáns vagy, de jutott-e az nekem valaha eszembe, hogy ez elválaszthatna bennünket? Soha! De ha vallásomat megváltoztatnám, azt gondolnám: a hit szállt ki lelkemből s az Isten nem szeretne engem többé. És hidd meg Samum, nem lennénk boldogok. Kivánd tőlem, hogy ugorjam a Dunába, hogy bebizonyítsam, mennyire szeretlek és megteszem, de azt, bocsáss meg, nem tehetem.“ „Így hát mi lesz velünk Rózám?“ „Bízzuk Istenre, mondtam, ő megmutatja az utat.“ . . . Ő még ellenvetéseket tett, egyéb módokat fölhozott, de mind nem voltak kivihetők.

Csak négy napot mulathattam, az egész napokat együtt töltöttük. Én a trücsköket széjjel kergettem ismét homlokáról keszkenőmmel s ismét boldogok voltunk.

Estve 9 órakor hazament, én az ablakból sokáig utána néztem és ő három-négyszer is visszatért, még újra egy-két szót szólni, kezemet ajkához szoritni: Jó éjt, te védan-gyalom! . . . S midőn elment, bezártam az ablakot, le-ültem és soká sírtam. De ő neki arról soha se volt sza-bad tudni.

Midőn hazamentem, elkisért félútra. Azután semmi bizonyost nem tudtam ígérni, hogy mikor jövök ismét. Míg Pesten ültem, természetes, hogy Mérey consiliarius-nét, tulajdonképpen Tóni kisasszonyt is meglátogattam. A mint a zongora mellett énekelgettünk (én már operák-ból szép áriákat) nem győztek bámulni és dicsérni, hogy mennyire haladtam s mi szép csengésű a hangom s hogy akármelyik német színpadon is fölléphetnék; de én erre mit se adtam, hisz ilyeneket mondtak már nekem. Ez annyiban maradt. Midőn haza mentem, két levél várt reám: egyik Miskolcra, másik Erdélyből, Kolozsvárról. Előbbszer is elolvastam az ismerőst, ámbár gondoltam, hogy mit foglal magában tartalma. Csakugyan úgy is volt: minden nagy ígéretekkel tele. Hívnak, csakhogy jöjjenek mentől előbb Miskolcra, hol mindég szerető kebel-lel óhajtanak vissza és most oly nagy és jól rendezett tár-saság van és hogy Kolozsvárról mi jeles tagokkal szapro-dott az ujonnan szerződött társaság és hogy Éder az igaz-gató, Czelesztin és Váradi urak is szerződtek s több más és csak jöjjenek. De nekem jönnöm nem lehetett, én egy évre voltam szerződve Fejérvárra és még soká nem telik le szerződéselem. Megköszöntem a tapasztalt szívélyességet, mikre méltányoltak mindenkor és ígértem, hogy mihelyt módomban lesz mehetni, azonnal igénybe veszem a szives ajánlatot.

Midőn a kolozsvári leveletem fölbontám, mielőtt

olvasnám, egy kis kis gondolkozóba estem: valjon meghívó levél-e? Mi is lehetne más? Nekem ott semmi ismerőm. Pirulva kell bevallanom most már, midőn annyi évet töltöttem a kedves, bérces második hazám műveltakói között, hol én annyi szeretetet és méltánylást találtam s boldog voltam, pirulni kell, mondom, hogy oly kicsinylőleg gondolkoztam még akkor az Erdélybe való menetelem érdekében. Ugyanis én bátor észszel még akkor csak abból itéltem, amit némely elbeszélések által szedtem fülembbe, mit az oláhok műveletlenségéről hallottam. Én az egész Erdélyt, Kolozsvárt se véve ki, csupa oláhokból állónak képzeltem, némi adatokból ismertem az akkori intendánst, Nagy Lázár urat, kit furcsán lefestének, (egy szörnyü zsugori, értelen embernek írták le) s kiről, nevetőségül gyakran előhoztak példakép egy-egy kis adomát.

Kolozsvárról is, mint mindenütt történni szokott, nyári időkre excursióba megyen a társaság a vidékre, Nagy Lázár is elküldi a társaságot, de egy ispánt is küldött velök (ki számvevői minőségben működött) azon utasítással az intendánstól, hogy vigyázzon, nehogy haszon-talan költségeket csináljanak azok az urak, „mert, tudja édes ispán, könnyelmü nép az a teatralista nép, nem nézi, hogy mire adja ki a pénzt, csak köt meggondolás nélkül, kivált még ha nem a maga erszényére megy“. Az ispán el is járt híven. Igen szűken adott mindenre, a mi szükségletekre kellett a színház körül. Mindig tett kifogásokat, megjegyzéseket: Hogy hát nem lehetne ezt, meg ezt kikerülni? Majd mit mond a tezens úr, ha oly sokat kötnek? A többek közt egyszer történt, hogy egy színésznő rosszul lett az öltözőben s elájult. Hamar ecetet hoztak egy pohárban s azzal kengették homlokát-fejét, míg magához jött. Egyszer jön az ispán, a mint belép az öltözőbe, szörnyü

ecetszagúti meg az orrát. Elkezdszaglálódni, fölkiált nagy mérgében: „ugyan már ki ivott itt ecsetet? Ez már szörnyőség — mondá síró hangon. Ez mind csak azért van, hogy engem bosszantsanak. De jól van, majd megírom a Tejens úrnak. Hol a pohár? Adják ide, a mi maradt.“ „Bizony nem sok maradt, mondják kacagva. Nagyon szomjasak voltunk. De ha éppen kívánja?“ . . . Nos hát az ilyesek jutottak eszembe és gondolkozóba estem. Végre elolvastam a levelet s csakugyan meghívás: Nagy Lázár úrtól, de szépen, illedelmesen írva. Nem az ispán írta.

„Hogy hát a kolosvári publikum. annyi sok dicséretet hallván, igen óhajtaná, ha tizenkét játékra megnyerhetné kebelébe s ha elfogadom a meghívást, írnám meg a föltételeket.“

Én magamtól nem tudtam határozottat írni. Elmentem Murányiékhoz. „Tsa' mama, adjon tanácsot, mondám kacagva, a mint beléptem s a levelet oda nyújtám. Nézze, a medveországba hívnak vendégeskedni. Nem tudom: én fogok-e vendégeskedni a medvehúson, vagy a medvék fognak engem fölvendégeskedni az úton?“ „Oh te bolygó, mondja! Nem olyan annak az útja, hogy a medvék csak úgy elődbe jönnének, hogy ott fölfaljanak. Azok a magas hegyek között tartózkodnak, hol a mócok laknak a havasok között.“ „Akárhova tesz az Isten, én félek azt a nagy utat megtenni magamba. Hanem majd nagy követeléseket teszek s a fősvény intendáns nem adja meg s így eleget tettem a meghívásnak s magamnak is, hogy hon maradok.“ „Azt jól teszed, mondák, mert télen két hétig kell menni, még akkor is, ha jó lovakkal.“

Megírtam hát föltételeimet, úgymint: 300 frt úti költséget, (mert itt 150 frtot kértek szekérbért és zabot); egy középpáholy egy arany egy játékra, a többi rendes áron, csak hogy biztosítva legyen minden páholy stb. El-

ment a levél. De egy hónap múlva jött reá a felelet. Már azt gondoltam, nem is jön. Hát tisztelt alásan Nagy Lázár úr és azt írta, hogy az lehetetlen. Náluk az nincs szokásban, hogy még biztosítva is legyenek a páholyok, vagyis inkább lógék és az utiköltség is igen sok. Nincsenek arra nagy, drágás fogadók, aztán oláh parasztokhoz is lehetne tán beszállni; nem kerülne annyiba... És így eléggé megítélhettem az intendaturát! Én teljességgel nem vágytam le Erdélybe. Kolosvári szolgabíró úr már rég tervezte, hogy Pécsre küldi a társaságot és a terv most csakugyan teljesezésbe ment.

Elmentünk Pécsre.* Ott csakugyan mindnyájan jobb szeretttük tölteni a telet, ott igen műértő közönség volt, mely igen szeretett színházba járni és sok muzsikaértő volt. Itt muzsika-kar is volt, a társaság szaporodott is énekes tagokkal. Adhattunk nagyobb szerű daljátékokat. Itt elememben voltam. Több úri házzal csakhamar megismerkedtem; mindenütt volt zongora. Mindenütt énekléssel töltöttük az időt. Nevezetesen Tettes Répásy úr tisztelt házánál csaknem otthonos voltam. Két fia és egy leánya volt. A nagyobbik fiú Károly, a kisebbik Zsiga, mindkettő zongorázott, Károly énekelt is. Leánya, Fanni kisasszony, gyönyörű teremtés és mi nagyon hozzája lánccolt: angyalilag énekelt. Itt kedves telet töltöttem. Kántornéval minden bálban ott voltunk, hol álarccal, hol a nélkül. Midőn vége lett a télnek, ismét vissza mentünk Fejérvárra. Egy pár hétig csak ültem, játsztam, de teljességgel nem volt kedvem. Csak elvágytam onnan, de az előlegezésből még most se húztak le egy krajcárt se. Nagyon kötve voltam.

* 1822 január 5-én játszottak először.

Elmentem Kolosváry úrhoz, mondám: „Tettes úr! Én nem szeretek itt lenni!“ „Nem a ménköt? mondá, nagy szemeket meresztve rám. De hát miért nem?“ „Én nem tudom okát adni, csakhogy nem találom magamat jól. Beteges vagyok itt“. „Hiszen édes lölköm itt semmi baja. Senki se bántja. Szeretjük mindnyájan, hát miért nincs megelégedve?“ „Tessék engem elereszteni“. „Arról le kő mondanyi. Az nem lehet. Osztán tartozik is.“ „Mondom: „Igaz, de hát miért nem tetszett lehúzni havonként, én azt egyszerre soha se tudom lefizetni.“ „Azért nem húztuk le, hogy nem kő elmennyi“. „Jó! de hát tessék elereszteni a két havi szabadságomra. Miskolcra szeretnék menni“. „Majd beszéllek Horvátthal, hogy lehet-é?“ Sok bajba került, míg rá lehetett venni a rendezőséget, hogy elbocsássonak. De végre mégis a jó Kolosváry úr mondá: „No csak csinyányi kő valamit; ne vegyük el a kedvit“. . . . * Elbocsátottak s én eljöttem Miskolcra két havi vendégszereplésre.

Pestre érvén, beszálltam a „Veres ökör“ fogadóba, hogy egypár napot ott időzzek. Most már ismét sokáig távol leszek barátomtól: de nekem mennem kellett . . .

* Úgy beszélt Kolosváry úr dunántúliasan, mindent ő-vel, é-helyett — jegyzi meg Déryné.

II.

Miskolcon 1823-ban. — Czelesztinről, mint színésről. — Találkozás Pesten Samuval. — Föllépés a Hacker-szálában. — A két Samu. — A Marcsa-kötényt ki vasalja ki? — A jutalomjáték. — Az eltűnt tárca. — Kétségbeesett szándék. — Váratlan találkozás. — Samu mindent kiegyenlít. A pénzkölesözésről. — Maradás Székesfejérvárott.

Megérkeztem Miskolcra. Itt nagy és jól rendezett társaságot találtam. Nagy örömmel fogadtak, ismerősök úgy, mint az ismeretlenek. Éder volt az igazgató.

Itt most is lelkesült volt a publikum; a legnagyobb szomorújátékokat kétszer is végig nézte volna, nem hozszallotta. Jó víg- és nézőjátékokat adtunk, közbe-közbe operákat is. Letellett a két havi szereplés s nekem mennem kellett Fejérvárra vissza. Nehéz volt innen ismét a szabadulás. Mindenkép tartóztattak, hogy maradjak. „Megyünk Kassára,” mond Éder. „Nem lehet”. De meg kellett ígérenem, hogy ha Fejérvárról szabadulok, ő hozzá megyek, bárhol legyen is.

Czelesztint igen jó, értelmes színésznek találtam, kivált a Templariusok című szomorújátékban. Moor Károly, Embergyülölő, Hamlet és Rolla halála: ezek voltak fő szerepei. Mindig sűgő nélkül játszott. Látszott, hogy nagyon tanulmányozta szerepeit. Csakhogy néha rögtönzött is közbe-közbe és néha egy kissé ószerűnek találtam.

Visszautazván Pestre, ismét megszálltam, hogy egy pár napot mulassak. Alig pakkoltam le podgyászomat a szekérről, küldöttem a szurtos Hausknechtet az: „Itt vagyok“ cédulával, jö be a szobaleányom, (mert őt is elhoztam magammal Fejérvárról) s mondja: „három úr van oda kiint, a szekerestől kérdezik, hogy honnan jön, s ki jött az echós szekéren?“ „Egy asszony“ — mondá a kocsis. Szobaleányom beleszól s mondja: Déryné tenseszony. Déryné? fölkiáltanak s azzal kisiettek a fogadó udvarából.

Az én barátom már nálam volt, ott beszélem miskolci működésem apró kis győzedelmeit . . . kopognak s ki lép be hatodmagával . . . Kilényi komám! A kérdezősködő három egyén hírül vivé, hogy én megérkeztem s azonnal jöttek tisztelkedni s egyszersmind fölkérni, hogy játszódjam vagy hat vendégszerepet. Mondom: „Nem lehet. Most is már egy héttel tovább mulattam, mint az engedélyem tartalmazta“.. De addig-addig rimáncodtak . . . hiszen megvallom, magam is örömet idéztem Pesten, még ha lehetett volna örökre is — végre Samuhoz is folyamodtak . . . Ő is óhajtotta, de annyi ellenvetést mégis tett: hogy csak oly gyenge ne volna az úr társulata; ez nem felel meg a pestiek várakozásának. Azért nem jár a publikum. Aztán abban a régi, kis Hacker-szálában! De végtére is részemről: könnyű volt Katát táncra vinni . . . s maradtam.

Két hét alatt lejátsztam a hat szerepet, de kevés eredménynyel. Jöttek-jöttek többen, mint azelőtt, de, mint szokták mondani: „zsúfolt ház“ soha se volt. Nem is adhattak nagyszerű darabokat. Ujfalusyné volt a primadonna. Első játék volt, melyet hirtelenében elővehettünk, hogy fölléphessek, az akkoriban nagyon kedvelt Tündér-

kastély. Minthogy énekeltem benne, az általam már rég bele alkalmazott dalokat, hát mindenütt tetszéssel fogadták. Egyébre már nem emlékszem, hogy még miben léptem föl. A színészekre sem emlékszem, egyetlen egyre se, hogy kikkel játszottam ott.

De furesa volt nézni, midőn azon délután kipakkoltam estére szükséges öltözékeimet s némely darabok egy kis roncsolást kaptak. Cselédemet sürgetém, nagy sietséggel, hogy csak hamar, hamar vasakat tüzesítsen a fogadósné konyháján . . . és éppen akkor toppan be a két Samu, két jó barát. „Mi baj?“ kérdé Igaz Samu, az örömindvözlések után. „Félek, hogy elkésem — mondám. Csak tegnap érkeztem, s csak ma pakkolhatok ki s ehol ni . . . a szép kis Marcsa-köténye roncsolt“. „Roncsolt? fölkiált Igaz Samu. Semmi, segíték én is. Hozdd már hamar azt a tüzes vasat, te lány, mindjárt kivasalom én“. A lány addig elhelyezte a vasaló helyet, míg tüzes vas lett. Akkor kikapja a kezéből a vasat, neki esik (orvos, vagy tán lelkész lett, már bizonyosan nem is emlékszem) s nagy mohón, gyönyörűn kivasalta kis kötömet, míg én egvéb öltönyömrre a szalagokat, csokrokat fölpiperéztem. Ez a kis pajzánság annyi vídám kacagásra adott alkalmat. Kivált az én Samum halálra kacagta magát, mert Igaz Samu mindég zsémbeskedett a lánnyra; azt mondá: annak úgy kell megtörténni, a nélkül nem lehet női öltözéket elrendezni. S neki az igen jól illett. Samum mondá: „No ezt megmondom holnap az egész városnak“. „Szükségtelen, én még ma estve elbeszélem barátaimnak, hogy azt a szép kis Marcsa-köténykét én vasaltam ki oly szépen“ . . . Nem tudom él-e még s emlékszik-e vídáman töltött gyermekeskedéseinkre? . . . Elvégeztem vendégszerepeimet, de nagy kárommal s szinte szerencsétlenség

lett a vége. Nem akarok hosszan időzni azon apró, kicsinyes ármánykákon, mik itt szövődtek. Azokat nem nagyra vettem, mert nem árthattak. De jutalom-játékom adatván, melynek fele része mindig a társulaté, vagy az igazgatóé, ha fixumot fizet, a napján mondja Kilényi, „majd oda ülök én a cassához, hogy Cassier ne csalhasson“. „Jól van, mondám, de Dellné asszony is legyen ott“. Ó még a régi ismerősök közül volt s bíztam ő benne. Ekkor publikum nagy volt, de annyi sok költséget írtak föl, hogy nekem, ajándékokkal együtt csak 60 forint jutott felibe. Ez hihetetlen volt, mindenki azt mondta s én is mondám másnap Kilényinek: „Koma! magok engem megesaltak tegnap Dellnével“. Ők kacagtak s mentetetődztek, de az már megtörtént. A szobában, hol szállva voltam, két vendégágy volt. Az ágyneműre nem lévén szükségem, nem akartam érte fizetni s kihordattam. A nyoszolya ott maradt, hogy ruháimat oda pakkolhassam ki, commode hiányában. A mint a pénzt megkaptam, beletettem tárcámba s oda löktem a nyoszolyába, a mely fehér lepedővel volt betakarva. Gondolám: itt senki se bántja, majd úgy is fizetnem kell a fogadóst. A délután elmúlt, egy asszony jött hozzám egy kis leányával, az asszony mosóném volt. Ő elment, egész délután senki se volt nálam, Samum estére ígérkezett eljönni, mert foglalatossága volt. Midőn ruháimat jó rendén összehajtogatva voltak, hogy majd elpakkolom, mondom a leánynak: „Kérd el a számlát a Kellnertől“. Az alatt keresem a tárcát. Nincs. Hült helye. Jön a leány: „Te nem láttad itt valahol a tárcámat a földre esve?“ „Nem“. Kerestük. Még a kufferben levő ruháimat is kiraktam, a szalmában, ágy alatt, mindenütt öszve kerestük. Sehol semmi nyoma. Hozza a Kellner a számlát: 80 forint. Csuda, hogy ott ijedtemben

öszve nem rogytam, de közel voltam; lábaimból kifogyott az erő, minden pénzem a tárcában volt. Nagy Isten! mit csináljak. Estefelé közeledett az idő, Samum eljő. Isten őrizz! Így ne találjon engem, mindjárt észre venné arcómról, hogy baj van. Elmegyek Kilényihez, tőle kérek, elbeszélem szerencsétlen esetemet. Nincs otthon: elmentek Sáska Birivel a német színházba! Most megörjültem. Többet nem megyek a fogadóba, nem tudok fizetni; nem tudok elmenni, maradni se lehet tovább . . . Sebes léptekkel siettem végig a Hatvani-utcán, halálsápadtan. Éreztem, hogy arcóm hideg mint a jég. Mentem szaporán, hogy a Hatvani-utcán valahogy ne találkozzam Samuval. A hogy a házat, melyben lakott, megláttam, könyök tódúltak szemeimbe, sírtam keservesen. Azért meg se álltam. Egyenesen be a Kígyó-utcába! Oh Samum! Egyetlenem! Isten hozzád! te nem tudod mi történt velem, te nagyon fogsz búsulni utánam, majd elmúlik az, de nem fogom magam szégyenleni előtted . . . Óh, de messze van az a Duna! Ott elmerülök s mindjárt vége minden bajnak. Hiszen úgyse lehettem volna boldog soha, mert kötve vagyok. Jobb lesz így . . . A jövőmenők közt egy férfi közeledett szembe velem. Akkor néztem föl, midőn már egészen közel volt hozzám. „Jézus Mária! Samu!“ „Rózám te vagy? Hol jársz az Istenért ily egyedül, ily későn. Aztán milyen földült vagy? Mi bajod? Mi történt?“ „Oh eressz, eressz“. „Hogy eresztenélek? Hová?“ „A Dunába“. „Rózám, hát meg vagy örülve, hogy ilyet mondasz, a hol én vagyok melletted? Mi történt, szólj.“ De azalatt átfogta derekamat s vezett vissza. Mindig kérdezett, már most komolyan: mi bajom? Nem akartam neki mondani, végre elbeszéltem mindent . . . De ez nekem nehezebb volt, mint a halál!

Oh kedves, nemes lelkű barátom, mi ügyesen tudott engem átvezetni e kétségbeesett elszántságomból a fölvidülésra, ámbár nem ért egészen célt, bárha úgy mutattam is, mintha egészen megnyugodtam volna. De ezt csak az ő kedviért tettem, minthogy láttam, mint törekszik még árnyékát is elüzni azon gondolatnak, hogy ellenszegüljek az ő intézkedéseinek. Tréfák között, enyelegve, pajzán comicummal vegyített dorgálások között kívánt azon útra vinni, hol eszembe se jusson őt, miként mondá: a házi úr kötelességeiben megsérteni, mivel már előre be kell magát gyakorolnia, mert az én kis gondatlan háziasszonykám úgy szórja szét a pénzét, mint más gazdaszszonykák a salátamagot. Majd ezután én viselek gondot a cassájára. De most már nem szabad egy szóval se belelegyedni semmibe, ő fog mindent eligazítani. Még csak-hogy fölvidüljak, ott vacsorált is nálam, azt addig soha se tette. De látta arcomon, hogy nem a szokott, természetes vidámság derül ott föl. Én igen szégyeltem magam, hogy ő fizetett én értem.

Másnap elindultam Fejérvárra. Ő elkisért a szokott állomásig, de az én szívemben mint egy kis felhő, egy kis ponton, mindig el volt borulva . . . Igaz az, a mit egy költő mond: „A pénzkölcsönzés veszedelmes köszikla jóbarátok közt“. . . Ezt én örökre érzettem, mert mindig szégyeltem, akár kitől, akármit elfogadtam, ha az pusztá jóindulat s minden érdek nélküli kedveskedés volt . . . de attól semmit, a kit szerettem . . .

Már elmúlt egy éve, hogy Fejérvárott szerződéseim ideje kitellett, de csak addig-addig, rábeszéltek a társaság s Kolosváry úr is, hogy ne menjek Miskolcra, csak maradjak . . . hogy ismét szerződtem egy évre, de kikötöttem, hogy ismét mehessek szabadsággal vendégszerepelni!

III.

Mérey Tóni levele a magyarok becsülete megmentéséről. — Látogatás Pesten Méreyéknél. — Miről is van szó? — A gúnyolódó német. — Aggodalmak. — Mit mond Samu a dologhoz? — Találkozás a derék Kleinheintzcal. — Próbaéneklés a karmesternél. — A felesége. — Mit tud Déryné? — Emelina. — Biztató kilátások. — Ki fog dirigálni? — Az első szinpadi próba. — Madame Klimetsch. — Samu némi aggodalmakat okoz. — Samu igéri, hogy nem fog tapsolni. — Mi történt a bécsi énekesnővel? — Magyar fenyegető levél. — A karmester biztatása. — Az újabb fenyegető levél dacot támaszt. — Isten nevében előre. — A lámpaláz vége. — Az első viharos taps. — A megismételt cavatina. — A karmester üdvözlése. — A tagok barátságos szavai. — Samu és a „kis hódító“ sok mindenről beszélgetnek. — A tüntetőből tapsoló lesz. — A karmester és a közönség óhajtása. — Tóni is meg van elégedve. — Nagy Pista mi hírt hoz Székesfejérvárról. — Levél az intendánshoz. — A kedvező bírálatok jó hatása. — Tancred szerepének betanulása. — Föllépti díj. — Männer úr. — Találkozás egy régi ismerőssel. — Schillinger úr. — Babnigg úr. — A főpróba. — Szálláson Lampléknél. — Tancred toiletteje. — Schebeszt Ágnesről. — Gratuláló urak. — Újabb siker. — Horváth úr Székesfejérvárról szigorú üzenettel jön. — Teleky József grófné mit akar? — Bucus a karmestertől és családjától, meg a Mérey családtól.

Egyszer egy furcsa foglalatú levelet kapok Pestről: Mérey Tóni kisasszonytól. Ez volt a foglalatja: „Édes Déryné! Amint ezen levelemet veszi, azonnal pakoljon egy jó tele koffer garderobeot, operához tartozandót és jöjjön Pestre, mentse meg a magyarok becsületét.“ ...

A mint e szavakat olvasom, egyedül voltam szobámban, de én oly hangos kacajba törtem ki, hogyha valaki így éppen meglepett volna, azt gondolta volna: ez az asszony megőrült! De én meg Tóniról gondoltam éppen azt. Én mentsem meg a magyarok becsületét?! Hiszen ez nagyon szép, de nagy földadat, gondolám. Hiszen ha férfi volnék? Aztán miért nem írta, hogy: kardot vigyek? Becsületet megmenteni ruhákkal nem lehet. No de gyerünk, olvasuk tovább, gondolám:

„Ne kívánja, hogy most fejtegessem soraim értelmét nincs időm, sok vendégünk van. Egy pár hetet itt kell magának tölteni, úgy készüljön. Majd ha itt lesz, mindent megmagyarázok, csókolja Tónija.“

Én ismét kértem, bocsássonak Pestre, egypár hétre, nem tudom minek. Majd ha ott leszek, onnan megírom. Megkaptam az engedélyt s vittem magammal mindenféle ruhákat: bársonyt, atlaszt, fényeset, parasztot. Mindennel el voltam látva, minden eshetőségre. Annyi sejtelmem már volt, hogy játszanom kell, de kivel, hogy? erről fogalmam teljességgel nem volt.

Elérkeztem Pestre, beszálltam a boldogtalan emlékeztető Vörös ökörbe. Isten őrizz meg! csak valami ne érjen ismét. Most nem Samuhoz küldtem a szurtos postillion d'amourt, de magam személyesen siettem Méreyékhez. Bemegyek, megcsókolom az Excellentiás kezét s azzal Tónihoz fordúlok, ki már hangos kacajt ütött, s megfogta fejemet, összevissza csókolván. „Mondom: de nem úgy kisasszony! Hol van ő?“ „Kicsoda?“ kérdék mind a ketten. „Mondom az, a ki megsértett valakit, de nem tudom kit, hadd öljem meg? Elhoztam egy rozsdás kardot is magammal. Kinek a becsületét mentsem meg?“ Kacagtak, mint csak tudtak. Mondja az öreg dáma: „Oh ez a bolygó Tóni, oly méregben volt, hogy még az asztal-

től is rölkelt s ott hagyta az ebédet“. „És én azonnal irtam magának édesem — mondá Tóni — azon mérgesen. No hallgasson végig, majd csak azután szóljon. Tóni elkezdé beszédét, mely ekkép történt: „Egy napon igen sok vendégeink voltak az asztalnál. Természetes, hogy olyankor mindenféle tárgy előfordúl. Itt is úgy. Ült több értelmiség az asztalnál, nevezetesen egy német zongoraművész s egyebek közt muzsikai és éneklési tehetségekről is vitáztak. A többek közt fölszóllal a zongoramester: „Ki olvasta a Wiener Blatt-ot? Ott olvastam valami ostobaságot“. „Mit, mit?“ kérdék. „Ezt írja az a hírlap: *Wie wir vernehmen, haben die Ungaren eine ungarische Catalani: eine junge Person, aber viel begabt, mit einer reinen klang- und umfangreichen Stimme. Eine erste und alleinige Sängerin; sie mag es noch weit bringen.*“ „Hogy hívják?“ kérdék tőle a többiek. „Eine gewisse Déry“. Déryné, kiált föl Tóni. Mama, a mi kis Dérynénk! Hogy ők oly igen nagy örömet mutattak a fölött, a németet bosszantotta s azt mondja: „De engedjenek meg, ez merő Dummheit ilyet csak gondolni is, hogy ahhoz a nagy hírű nagy művészhez hasonlítsanak egy kis fiatal nyávogást“. „Engedjen meg maga — mondá Tóni — ez nem nyávogás. Mi ismerjük, ez talentum, ez adomány. Itt ezen zongora mellett énekelt velem százszor és próbáltattam vele gyakran, az alsó C-től a felső F-ig egész könnyűséggel kiénekli és ezt bizony még a németeknél se igen sűrűn találhatni“ — mérgeskedte Tóni. „És azt a hasonlítást annyiba lehet értelmezni, hogy Catalani az olaszoknál is csak egyetlen volt a maga nemében, kinek oly terjedelmes hangja volt. Itt a magyaroknál is Déryné az egyetlen egy és legelső énekesnő, ki ennyire vitte“. „Pah! pah! — mondá a művész — azért bár-

mennyire vitte is, de itt Pesten a városi nagy színpadra még se merészelne föllépni“. „Minden órán“ felelte Tóni. „Remarcable! — mondá a művész — azt majd mégis akkor hinném el, ha szemeimmal látnám, ha füleimmal hallanám“. „Jól van — mond Tóni. Holnap beszélek a német karmesterrel és ha biztosít engem, hogy kicsinálja az intendánsnál, hogy fölléptetik, én neki írok és ő itt lesz és föllép“. „Viel Courage! — mondá a német — aber ich zweifle“. Ezzel Tóni végezte, és én, Déryné, az asztaltól fölkelvén, mert gúnyos mosolyázezen embernek ki nem állhatám, írtam magának, még mielőtt beszéltem volna Kleinheintz-cel, a német karmesterrel. Ó vele csak másnap találkozhattam a házánál. Most már minden rendén van, magától függ: mikor akar föllépni? A karmester egy igen derék, becsületes és értelmes ember“. „Jaj édes kisasszony! de nagy a baj. Hát mibe lépjek föl? Ez nagy kérdés, mert a kisasszony csupa előszeretetből tán túlbecsülte tehetségemet és ha valami csekélységgel állok elé, compromittálva leszek“. „Csak maga ne tegyen ellenvetéseket. Én azt akartam bebizonyítani azon embernek, hogy a maga hangja mindenkor kiállja a próbát, kivált a mostani ittvaló énekesnökkel“. Az egyik volt Czibulkáné, a másik egy Hagen nevű énekesnő. „De van-e magának bátorsága a nagy német színpadra föllépni, az itt a kérdés?“ „Talán csak nem ijedek meg“ mondám. „No én meghívom a karmestert holnapra ebédre és maga is itt lesz és akkor megbeszéljük a teendőket“.

Haza menve, rögtön küldtem a szurtost a céduláscákkal. Barátom azonnal sietett. Mint elbámult, midőn mindeneket elmondtam neki s véleményét kértem föllépésem eránt. „Drága egyetlenem! ebben a dologban

bajos tanácsot adni, mert te magad érzed legjobban mennyire vagy biztos önmagadban? Van-e elég bátorságod megküzdeni, mert ne hidd, hogy az oly könnyen menjen, minthogy más ajkúakkal vagy általa érintkezésben. Még ármánykodásokkal is lesz küzdelmed s akkor az én szelíd kis Rózám megijed s visszalép. Az aztán már szégyen lenne. Jól meggondold angyalom, valjon Tóni nem elhirtelenkedve zaklatott-e föl s gondatlan heveskedésének a helyett, hogy győzelemre vezetne vitájával — áldozata leszel.“ „Holnap beszélek a karmesterrel — mondám — s akkor látni fogom, mit tenndöleszek.“ „Helyes,“ mondá barátom. Másnap ebéd előtt jóval ott voltam Tóniéknál. Jött a karmester is: egy szíves, jóarcú öreges úr . . . mindjárt bizalmat éreztem éránta. Bemutatott neki Tóni: „Itt az én kis protegeém — mondá Tóni, ajánlom karmester úr jóindulatába“. „Oh az már előre megvan“, mondá, a mint jószívűleg reám nézett. De gondolám magamban, ez mégse igen sok reménynyel kecsegteti magát felőlem, mert egy kissé mintha kétségeskednék bennem. De én igen is olyan szemérmes bohó voltam mindig, csak mikor már tettre került a dolog — kivált színpadi érdekeltségekben — akkor a Gracchusok anyjával is verset vívtam volna.

Több vendég is volt, de Tóni úgy kormányozta a dolgot, hogy a vendégek, még az öreg consiliárius se tudjon ezen dologból semmit: hogy mi van tervben, hanem itt az öreg dáma szobájában végezzük el a végzendőket. A karmester mondá, hogy ő addig bizonyost nem mondhat semmiről, míg hangomat meg nem próbálja s mint-hogy itt nem lehet, menjek hozzá reggel hét órakor (itt s itt lakik) s ott el fogjuk határozni azt is, hogy mibe léphetek föl.

Reggel öt órakor már felköltem, fölkészültem szorongó szívdobogások közt s mindig csak arra gondoltam: mi lesz ebből?! Óh, az a Tóni is, mit elegyedik ilyes dolgokba, mit hősieskedik a más rovására? Mi boldog volnék most, ha nem kellene semmire gondolni és semmitől félnem? Igen, ha magyarul, magyaroknál kellene föllép-nem, óh de boldog volnék . . . A mint a szállására értem, az első emeletbe a Nagyhíd-utcában, bekopogok. Kedves esengésü női hang mondja: Herein! Benyitokegy roppant nagy terembe, hol száz gyönyörű kis csinos öltözetű leányka zsibongott egy-egy igen derék, csinosan öltöz-ködött nő körül. Száz leánykának is láttam első pillanatra, de csak ötvenen voltak. Egy roppant nagy asztal a szoba közepén és azon nő éppen abban foglalkozott, hogy a kicsinyek között kiosztva a reggelit, mely állott: hét szem aszalt szilvából és egy-egy zsemlyéből mindenik számára. A nője, mert az volt azon asszonyosság, ki elfogadott s ki igen barátságos arccal fogadott. Mondám: „Bocsánat! én ily korán vagyok ide rendelve a karmester úr által.“ „Óh! mondá, ez nálunk nincs korán. Nekünk igen jókor kell fölkelni, hogy ezen apró Plagegeist-okkal készen legyen az ember, hogy hét órakor mindenik egyszerre kikaphassa a reggelijét. A ki akkorra nincs itt tisztán, készen, nem kap reggelit.“ Mind uraságok gyermekei voltak faluról: éneket, zongorát és franciául tanulni. „Egyéberánt férjem már tegnap értesített felőle és itt várja. Tessék bemenni Madame.“ Jaj! de rosszul esett azt a Madame-ot hal-lani . . . Benyitunk. Ott ült a karmester már a zongora mellett és egy úrral társalgott; de se engem nem mutatott be, se nekem nem mutatta be, hogy ki lett legyen ő. És máig se tudom. Igen barátságosan köszöntött mind a kettő. Mindjárt a zongora mellé ültetett. „Hát — kérdé

— miben kívánna föllépni.“ Mondom: „szinte geneirozom magamat ön előtt kimondani, hogy igen kevésre megyen száma a kitanult operáknak. Nincsenek még az újabbakból fordítva, a régiék pedig ezen a színpadon már nem is adatnak, úgymint az Újholdvasárnapi gyermek, Kincásók.“ „No hiszen az még mindig megjárja szükségből. Vannak benne jó numerusok az első énekesnö számára.“ „Azután, mondom, Mozarttól áriák, Mercadantétól szép duetto és a Schveici család is be van nálam tanulva,“ mondám megkönnyebbedve. Mert, hogy azt az idegent ott találtam, egészen kiesett a fejemből, hogy csakis a Schveici családot akartam egyedül mondani. „Ah! mondá a maestro, hiszen fölséges, ennél jobb nem is kell. Ez megfelelő egy föllépésnek.“ S azonnal fölkel a zongorától, kikereste a partitúrát s mondja: „Tehát kezdjük el mindjárt az első kijövetelnél.“ Eljátszódja a ritornellt és én föl azt a c-t, a mi próbaköve Emeline egész szerepének, ha az tisztán csinálva, csengő hangon kiadatik. A mint azt kiadtam, a mester ránézett az idegenre s mosolyogva mondá: bravo! Én csak folytattam tovább is a dallamot, ő játszotta, még be kell végezni. Midőn Emelina elvégezte, akkor elhagyá a zongorázást, felém fordul s az idegenhez mondja egész megelekedéssel: „Remarcable! So stark und rein.“ „Kérem — mondá hozzám — nem lesz terhére, nem erőlteti meg magát, ha még egyszer kérném azt a szép c-t énekelni?“ „Oh. — mondom — akár huszszor is.“ „De oly gyengének látszik; honnan az erő?“ Játszsza újra a muzsikáját s midőn újra énekelnem kell a c-t: „Csak ki vele, ki azzal a szép hanggal, ne foszsza meg a publikumot tőle.“ Mondom: „Jaj, a színpadon erősebb az én hangom, de alla camera, geneirozom magamat, mert igen erős és attól tartok, hogy

fülsértő.“ „Semmitől se tartson, csak adja ki, a mivel bir, biztosítom a jól fogadtatás felől.“ Nekem se kellett több . . . Azután franciául beszéltek. „Nem lenne oly jó, mondá, csak még a cavatinát elénekelni?“ „Óh, mondám ezer örömmel.“ Ha azt kívánta volna, hogy az egész Svajci familiát énekeljem el hatszor, szívesen megtettem volna . . . Azután mindketten igen dicséretest mondának hangom felől; kivált az én karmesterem nagy bizalmat s bátorságot öntött belém. Végre mondám: „Egy dolog aggaszt, hogyha talán prózában a magyar accentus elötör, nem lesz-e fülsértő és nem fognak-e kicacagni.“ „Attól semmit se tartson, hanem ha kívánja az első szerelmes (úgy tetszik: Raimboldnak nevezé az öreg úr) ő megteszi nekem szivességből, ő nekem jó barátom, hogy a szavak helyes kimondásába egypár órát adjon s a szerepét ő előtte fölmondja.“ Megköszöntem neki. Sokáig nem eresztett el és mindenféle kérdéseket tett. „Hol tanultam énekelni?“ „Sehol sokat — mondom — csak egy-egy keveset gyermekkoromban, egy-két zongoramestertől.“ „De hiszen oly methodussal és routinnal énekel?“ Mondom: „Az talán a sok gyakorlás által jön, ha csakugyan valami csekély előnyöm volna, mert megvalíva, semmi előpéldányom nem volt, mert csak egyes-egyedül vagyok magyar első énekesnő, még második is ritkán található.“ „Remarable! mondá mesterem. Hát mikorra lesz kész a német textus betanulásával?“ — kérdé. „Gondolom, három nap szükséges lesz reá. Most igen nagyon kérem karmester urat, tessék nyíltan megmondani, fölléphetek-e egész bátorsággal? Biztosnak talál-e énekelem intonatiójával? Hiba nélkül énekelek-e? Mert én magamról nem tudom azt meghatározni.“ „Minden aggodalom nélkül. Ha úgy eléneklei, mint itt előttem, biztosítom

a sikerről.“ „De, mondom, a főpróba előtt kérnék egy próbát a színpadon.“ „Azt is kieszközöljük, — mondá; hanem kérje ki a regisseurtól, hogy én kormányozzam akkor az orchestrumot, mikor föl fog lépni, mert ez német muzsika és én az olasz operát szoktam dirigálni és Czibulka könnyen bele vezethetné a bajba; no, tudja, minthogy az ő neje itt még most is első énekesnö . . . de ez közöttünk maradjon . . .“ Nagyon megköszöntem neki e figyelmet. Ő ismét magához rendelt, másnap két órára, de nem az ő szállására, hanem a színházba, a próbaszobába. Elmentem szerepemmel az első színészhez is másnap. Nagyon szívesen fogadott és tanított. Azt mondá két lecke után: semmi hiba vagy sértő nincs szókiejtésben; szerepemet oly helyesen fogom föl, hogy semmi mutatni való nincs rajta.

Midőn az első próbán keresztül mentünk, teljes megelégedéssel jött föl Kleinheintz karmesterem, megszorította erősen kezemet s mondá: „biztosítom a nagy siker felől. Megvallom a szobába való próbák után ezt nem reméltem, a mit ma egész gyönyörrel tapasztalok; „eine herrliche Theater-Stimme, eine volle Metall-Stimme“ . . .

Tehát holnap 9 órakor a főpróba és estve az előadás! De én hozzám nem szólt egy lélek sem, oly idegennek érzettem magamat közöttük. Addig, míg a színpadon voltam, nem érzettem azon nagy ürt, de midőn végeztük a próbát és ki-ki indult a maga útjára, szinte féltem s gondolám: jaj! de vademberek ezek. Egyedül Madame Klimetsch, ki a játékban anyámat játszotta, jött hozzám beszélgetni és szépelegni: hogy még mily fiatal vagyok s mégis mi erős hanggal bírok . . . De óh jaj! . . . Igen, óh jaj! Szándékosan nem említém föl, fönnebb leírt

soraimban azon körülményeket, melyek még egy erősebb lelkületű nőt is, mint a minő még én akkor voltam, meg-ingattak volna . . . Ugyanis midőn Pestre érkeztem, alig helyheztem el magamat s beszélém el barátomnak Tóni tervét velem, ő nekem eléhozta például azon esetet, mely Pestre érkeztem előtt kevéssel történt egy színészszel, ki Bécsből jöve le vendégszerepelni. A publikumnak nem tetszett s a szegényt kifütyülték. Ő ezt annyira szívére vette, hogy a játék végével, (még a pénze is nála volt tárcájában, öltönye zsebében) egyenesen a Dunába ugrott. De szerencséjére látta őt több, a színházból hazatérő s a sajkásokat előkiáltották és még nagy nehezen kifogták, de egészen elaléltan. Orvosokért futottak s végre életre hozták, de soká nem üdült föl: a hebickelés és a szégyen érzete, ágyba döntötték. A helyett, hogy szánták volna, még jól lehordták az orvosok: hogy miért oly kislelkű és hogy egy „művésznek“ nem szabad oly érzékenynek lenni, hogy kétségbe essék egy kis füty miatt! Mondám: „De bizony, ha engem kifütyülnek, én nem ugrom a Dunába, de nem is lépek föl többé egy színpadon se . . . lemondok világomról örökre.“ „Óh, az én Rózám sokkal szenvedélyesebb színésznő és erősebb lelkületű is, sem mint le hagyná magát riasztani célba vett törekvéseitől, mert vagy érzi magát s megküzd: mindig előre! s nem ijed meg, vagy nem biztos és (ismerem ezt a kis szemérmest, ki nem tolakodó) nem lépne föl.“ „De tőled szégyelném magam, egyetlen Samum!“ „Hátha éppen én fütyüllek ki?“ „Óh nem, azt nem teszed; de ne is tapsolj, ígérd meg. Egyetlen egy taps se jöjjön tőled, ha tapsolni találnak, hadd örüljek azon öntudatnak: nem barátimnak köszönhetem az elismerést, kik tán emelni akarnának; hanem azon meggyőződéssel folytathassam műkö-

désemet, hogy ez minden részrehajlás nélküli méltánylat.“ „Esküszöm, nem tapsolok“ . . . Ilyes beszédekkel kívánt előre nem látott eshetőségekre elkészíteni. Én ezt jól vettem észre. Én magamban nem bizalmatlankodtam, de ármányoktól tarthattam, minthogy németek a magyarokkal nem rokonszenveztek soha. És még két eset adta elő magát, mely bátorságomat nagy próbára tette.

A karmester próba után egy zártszékjegyet adott által az igazgatóságtól, mely „mindenkorra“ szólott, földszinti zártszékekre. Egy szép kis fiatal énekes nő jött Bécsből mindig szerepelni és éppen ő is a Schveitzi családban Emelina szerepében volt föllépendő. Istenem! gondolám, hogy állok én meg egy bécsi vendég után, ugyanabban a szerepben? Az első numerus csak elment, de a cavatinában, elbandzsalgott-e a kis mamlasz, Czibulka három levelet is fordított s csak integetett neki a tactus pálcácskával s ez a szegényke elkezdette az éneket, pedig még nem kellett volna. Én ezt jól láttam, mi történt, mert a harmadik széksorban ültem . . . s egyszerre csak elkezdenek fütyülni, én meg elkezdtem sírni, megijedtem. Nagy zaj és lárma történt, de azután csak lecsillapultak s a játék tovább folyt. Mondám: bárcsak meginthettem volna neki, hogy ne vágjon még bele. Nekem integethetett volna Czibulka a nagy veres fejével, azt mondtam volna: noch nicht! De azért félttem biz én egy kicsit. Most jön még a fekete leves!

Midőn az előadás előtt való napon haza mentem a próbáról, egy levelet ad kezembe a leány. Mondom: „kitől?“ „Nem postáról jön, egy kis fiú hozta.“ Fölbontom, nines aláírás. Olvasom:

„Úgy értesültem, hogy asszonyoságod holnap a nagy városi színházban föl akar lépni opera-szerepben. Azt tanácslom,

ne merészelje cselekedni, mert kifütyülik és ledobálják. Ne hozzon szégyent a magyarokra“.

Most már hogy érezhettem magamat, kiki elképzelheti s holnap már föl kellett lépni. Hol vegyek bátorságot? Ki és mit fognak tanácsolni? Elmentem mesteremhez s egészen elcsüggedve odanyujtom neki a levelet. Ó nem tudta elolvasni, magyarul volt írva. Pah! pah! mondá, ezt magyar írta . . . midőn elmagyaráztam neki az értelmét. „Semmit se csináljon belőle, csak a bátorságát el ne veszítse. Ezt magyar írta s azok az asszony képességét még nem ismerik. Kár és ha a magyarok fütyülni találnának is, higgye meg, a német publikum elégtételt fog adni, mert engedjen meg, a német publikum értelmesebb és tudja méltányolni az érdemet. Csak el ne veszítse az éberséget és folytassa a játékot.“ . . . Haza mentem, de minden biztatás dacára bús voltam, nem ízlett az ebéd. Barátom csak ebéd után jött, addig ott ültem szívszorongva. Eljött Samu. Szó nélkül oda nyujtám a levelet. „Óh kis baksi, azért nem keil búsulni még csak egy perig se. Ha félsz, ne lépj föl; még most nem baj visszalépni.“ De ezt mondá Kleinheintz s előmondám. „Én is azt mondom, mondja barátom, de én ne legyek az, a ki csak egy pillanatig is borút hozzon homlokod derüjére, tanácsával; mert történhetik valami egy sületlen botortól, de mit föl se kell venni.“

Másnap ismét a főpróbáról haza menve, a leány egy névtelen levelet adott a kezembe. Ismét hasonló ijesztgetések és kifütyülési fenyegetések . . . de más kézirat. Igaz az a mondás, hogy a kétségbeesés percében a leggyengébb is óriás erőt érez magában . . . Ruhám már bepakkolva s minden elkészítve volt kosaramban s most egészen egy más érzés foglalta el a helyét a félelemnek:

a dac. Most már mérges voltam és gondoltam: csak azért is föllépek, ha ezer fütty lesz is és végig fogom játszani szerepemet.

Nem is vittem el leveletem mesteremnek, bátor voltam! Samunak azt mondtam előtte való napon, hogy játéknaponon ne jöjjön hozzám, csak játék végével. A színház kocsija értem jött 5 órakor és én Isten nevében föl mentem az öltözőbe. Midőn már egészen föl voltam öltözve, a nagy tükör elé álltam, megvizsgálván még egyszer öltözetemet s már nem az voltam kedélyemre s hangulatomra nézve, ki hazulról elindultam. Nem jutott eszembe: német, vagy magyar színpadra lépek. Egészen szerepemben voltam. Fölmentem a színpadra, néhány hangot áthangoztattam s azt mondtam: jól van . . . Ne nevesse nek ki kérem! De kedves jó anyám gyermekkoromban csepegtette lelkembe, hogyha valami dologba kezdek, „mindig Isten nevében kezdjem“ „ha valami kétséges helyzetbe jössz jó sikert akarsz magadnak biztosítani, imádkozd az Úr angyalát s meglásdd, jó sikert érsz.“ És valóban — de igazán ne tessék a fölvilágosodott században kinevetni engemet, ki még most is oly buzgón megtartottam gyermekkori hitemet — legelső színpadra léptemkor elkezdve soha, soha, sohase léptem föl, a míg el nem mondtam esendesen az Úrangyalát . . . Midőn már egészen föl voltam öltözve, kezembe vettem szerepemet, minha azt olvasnám. Félre léptem egy szegletbe s ott végeztem a rövid kis imát s egész megkönnyebbedve, biztosan léptem ki azon hitben, hogy engem ma semmi veszély nem érhet . . . Végre hangzott az orchestrumban a zene s én egészen fölemelkedve érztem egész valómat. Igaz, hogy hangosan dobogott szívem (füzömellénykémén keresztül hallottam dobbanását) de nem félelem miatt,

valóban nem, hanem mindig úgy dobogott szívem az első percben, mielőtt kiléptem, de a legnagyobb nyugalommal szerepemre gondolva: hogy no most mindjárt fogod ezt vagy azt mondani, vagy énekelni! Az öröm elfogott egészen már a nyitány hallatára, úgy, hogy egy cseppet se féltem. A füttyekkel való ijesztgetések mind kiszöktek fejemből, még ha mumusokkal ijesztgettek volna, se ijedtem volna meg: mert nem jutott eszembe, hogy tán füttyülni fognak . . .

Föllebben a függöny és az álfalak megett állok, várván jelenésemet, mert csak a harmadik jelenésben következett az én jelenésem. Bekukkantam egy kis résen, hogy van-e sok közönség? A ház tele. Megörültem, hogy nem üres háznak fogok énekelni . . . Következett jelenésem. Kilépek csendesen andalogva, mikép szerepem jellege megkívánta. Mély csend uralkodott a házban! Míelőtt Emeline meglátja a svájci gunyhót s örömmozdulataiban fölemelt karjait ég felé terjesztve, lehull izgalmában a szalmakalap fejéről s felhangozza a magas c-t, elénekli a csak egypár taktusból álló éneket, berohan a kunyhóba . . . akkor oly szörnyü tapsvihár tört ki a publikum között, hogy szünni nem akaró kiáltások között hívtak elő. Én nem is akartam hinni, hogy az engem illet, de a muzsika megszűnt, a kihívás zajosan folyt s a játszó személyek toltak ki az ajtón, kik éppen ott álltak. Kiléptem, magamat mélyen hajtogatva s visszafelé húzódva. De még csak ekkor kezdődött a vihar, három ízben kezdődött újra a taps; a muzsika nem szólt s én föltaláltam magamat s befutottam újra a gunyhóba. Még újra hívtak, de már akkor elkezdette a karmester a zenét és ha nem szüntek volna meg, nem lehetett volna énekelni. Szerencse, hogy megkaptam az intonációt, aztán a gunyhó-

ból ismét vissza siettem a színpadra, dalomat folytatandó. No de már most én igen föl voltam villanyozva e ritka kitüntetés által, mert ez nem mindennapi eset, hogy ezen pár taktus ének után kihívják Emelinét! Velem se történt meg máshol, még Pozsonyban se, pedig már ott is értelmes nézők vannak. De most következett a kedvelt cavatina. Végzetével ismét szünni nem akaró tapsvihár és újra! fora! újra! fora! ily vegyes magyar és német nyelven ismételtetett a kiáltás. Én csak hajtogattam magam, az én mesterem örömsugárzó szemekkel mosolygott föl reám, fölemelte kis fekete pálcáját s elkezdette ismét a cavatina muzsikáját. Azon percben egy gondolat villant keresztül fejemben s én elkezdtem a cavatinát — magyar nyelven énekelni! Most még nagyobb lett a zaj; mint eddig volt; most tomboltak, megint ujrátak, de én a fejemmel, ámbár mélyen hajlongva, mosolyogva, nemet integetve, gondoltam: sok lesz . . .

Végezván az első felvonást, háromszor kihívtak, de ott állt az álfalak között az én öreg mesterem türelmetlenül, hogy hadd jöhetne már hozzám, engem üdvözölni s megdícsérni. A mint megláttam, mindjárt futottam is hozzá. Egész örömmel adta tudtomra, hogy mi nagy örömet szereztem neki s hogy ő milyen büszke én reám! Én neki igazán szívemből köszöntem, hogy ezen jó sikert egyedül neki köszönhetem; s mert csakugyan sokat is tanultam tőle azon néhány lecke által, mit szíves volt nekem adni. Mondá aztán: mennék el hozzá másnap 9 órakor, mert sok mondani valója lesz. Megsimogatta fejemet. Arcomat nem merte, mert akkor minden szépsége met egy simítással lerombolta volna . . . Játék véoéztével ismét háromszoros kihívás történt.

Én magammal megelégedve mentem volna az öltö-

zöbe, de akkor elfogtak utamban a szüleim: apám és anyám. Apám megesókolta kezemet és azon hízelgéssel fejezte ki elismerését, hogyha ilyen leánya volna, az egész német földet győzelemmel utazná be velem. Anyám pedig játék alatt is többször jött hozzám s azzal hízelgett, hogy még nem örvendett a pesti színpad ily tökéletes játészó és éneklő Emelinának . . . és milyen bol-dogan fogok az éjjel pihenni a nyert babérkoszorúmon s szép álmokat kívánt.

Szállásomra érve, már ott volt barátom. Leemelve a kocsiról nagy vidáman „kis hódítónak“ nevezett s mondá, majd beszél valamit, a min nagyon fogok kacagni . . . és hogy adjak flastronot az ő oldalára. „Mit? mon-dám. Tán csak nem vívott valakivel s nem szúrták meg? De — mondom — mindenek előtt nagyon éhes vagyok“. (Mert mikor énekeltem, soha sem ettem egyebet ebédre, mint egy kis levest és egy sült csirkecombót. De bezzeg este, játék után! Mindig egy egész rántott csirkét ettem meg egyedül, de egyebet semmit . . . a leánynak alig maradt meg a nyaka.) Míg a vacsora elérkezett, elbe-szélte barátom: „A mint a színházba ment, találkozott egy ismerősével. Az megszólítja: hová megy barátom? A színházba. Én is, mond amaz. No hiszen lesz az ma egy nagy skandalum, mondá. Miért, kérdi Samum? Hát nem tudja? Ma egy magyar énekesnő lép föl a nagy német színpadra, hiszen gyalázatot hoz az az egész ma-gyar nemzetre. Mit gondol barátom? Nagy merészség kell ahhoz? No hiszen majd lesz mit csúfolkodni a németek-nek, úgylis eddig se sokat tartottak a magyar képzettség-ről s most majd ez végkép befejezi! Hát ismeri, barátom? kérdi Samu. Ismerem hát, hisz ezelőtt hét évvel hallot-tam őt itt Pesten énekelni, a Csörgő sapkában, meg egye-

bekben. Egy kis vézna teremtés. Hiszen lépni se fog az ott tudni. Aztán úgy el fog az ott veszni, azon a színpadon, mintha egy nyávogó macska menne ott keresztül. No hiszen lesz ma ott fütty, meg fütty. Én kifütyülöm az e . . . tát, reményilem barátom is fog“. . . Eddig Samu mind hallgatott, mintha nem ismerne, oly közömbösen viselte magát. Én, mond, azt nem cselekszem; én az olyanokban nem találok gyönyörűségemet és kivált előre pálcát törni valakinek a képessége fölött, nem találok helyén valónak. Aztán hét év nagy idő! Az alatt, még ha gyerek lett volna is, megnöhetett? . . . Már én úgy segéljen, kifütyülöm — mond amaz. Samu elkezd, de már egy kissé bosszankodva: ej hagyjuk azt. Én se nem tapsolok, de nem is fütyülök; nem kenyerem: zavart okozni . . .

Ez alatt a színházhoz értek; jegyet váltottak földszintre, mindig együtt maradtak. Samu el nem távozott oldala mellől: látni akarta, mire képes a koma. Midőn megjelentem a színpadon, mondja: no nézze, hiszen meg van ijedve, hiszen lépni se tud; no milyen lassan jön. Hiszen a szerepe kívánja úgy, mondá Samu. Elkezdem az éneket. A publikum, miként írák, nagyban kitör. Üldözöm elkezd: ni ni, mi lett a békából? És elkezd tapsolni, ordítani s a mint látja, hogy Samu meg se mozdul, úgy oldalba lökte a csontos könyökével s mondá: ugyan hogy állhatja meg már, hogy el nem ragadtatik? Ugyan tapsoljon már s azzal ismét a könyökét lökdöste a Samu bordái közé. Nem én, mondá Samu, de a bordáimnak békét hagyjon, mert én azokat nem azért hoztam ide, hogy maga rajta doboljon. Felvonások közt, mondá aztán Samunak, hogy ő, ha nem lett volna jelen, nem hitte volna, hogy ily nagy metamorphosis történhetett. Igen,

mondja Samu, de már akkor is szép reményekkel voltak éránta és mindenek fölött szerették. Hiszen én régi ismerőse vagyok. Mi a manó? mondá és mégis oly hideg maradt? Éppen azért maradtam az, rekeszté be Samu. Ne mondassék, hogy csak legkisebb részben is elősegítém diadalát“ . . .

Másnap reggel elmentem a karmesterhez, haza vivém neki énekszerepemet, megköszönni neki fáradozásait és részvétét egy idegen eránt. Ő sok szépet mondott nekem s nejével együtt igen dícsért és mondák, kár hogy itt a magyaroknál maradok és nem megyek a németekhez s mondja, ott sokkal nagyobb mezőm volna magamata legnagyobb tökéletességre kiképezni, mert, mondá, hiányzik még nálam az átolvadási légység az átmeneteknél, de arra nem sok idő kell, mivel, mint maga kifejezé „ugy látszik, hogy már nálam a természet maga meggazdagított azzal, mit némelyek a hosszas tanulmányok által se képesek megszerezni“. Megkérdezett, hogy volna-e módomban a magam költségén három hónapig Pesten mulatni? Ő én nékem három hónapig minden nap egy órát adna és tanítana minden fizetés nélkül. Én bevallottam neki, hogy az nincs módomban, mert igen kicsiny havi fizetésem van és ha annyi időt elmaradnék, nem kapnék egy krajcár fizetést sem. Én ismét nagyon megköszöntem s menni akartam. De maradjon csak még egy kissé, mondá. „Tegnap estve, játék után, szokott módom szerint a közel vendéglőbe mentünk vacsorálni. Ott szokták aztán játék után az értelmiségek az élet- vagy halálítéletet kimondani a szerzők felett s úgy tegnap is, és örömmel mondhatom, hogy nagy dícséretére válik a Madame-nak a fölöle kimondott bírálát. Többen nyilatkoztak, hogy kár volna csak ezen egy szereppel már végezni is, sőt a publikum-

nak az az óhajta, hogy több szerepben is föllépne. Ő ma reggel már az intendánsnál volt, ki is értesülvén ezen nyilatkozatról, reá bízta a karmesterre, hogy velem értekezzék e felől és hogy még lépjek föl több szerepben. Képzelné lehet örömet ezek hallatára! Majd kiugrottam bőrrömből . . . ezt nem reméltem egyszerűségemben. Mondám aztán neki, hogy nincs nálam betanulva semmi nagy opera és kisszerűvel elveszteném tán, mit így nyertem. „Semmi — mondá — betanuljuk, majd én is adok egy pár órát“. Mondom: „De még az a baj is van, hogy nincs engedelmem tovább maradni. Csak ezen egy szerepre bocsátottak el“. „Ej, csak írjon egy szép levélkét az intendánsnak haza és nem fognak haragudni! De mondja, most már mennem kell próbára, hanem kérem jöjjön holnap ismét reggel kilenc órakor és értekezni fogunk felőle“. Mondom: „Abból aligha lehet valami, mert én félek, hogy nagy haragot vonok magamra, ha engedély nélkül annyi időt elmaradok“. „Csak írjon levelet s kérjen engedélyt“.

Azt az örömet le sem írhatom, a mit okoztam ezen hír által, hogy még többször is föllépek. Az öreg dáma Tónival együtt, nem győztek dícsérni a tegnapi estétéért. Még ők nem láttak engem ilyen operában. És hogy milyen szép voltam, hogy ők nem győztek eléggé bámulni! Mert Tóni mindig azon búsult, hogy óh édes Déryné, csak maga egy kissé szebb volna, úgy én nem búsulnék a hangján, hogy furórét nem csinálna. De tudja, a férfiak mindjárt csak azt nézik: szép-e? Hanem az este maga egészen át volt változva. Én még csak az este vettein észre, hogy magának mi gyönyörű fekete haja van. Hiszen eddig veres volt? Mondom: mindig jobban sötétül. Ebéd után hazamentem s midőn barátom eljött,

mondok neki a karmester fölszólítását és kérdelem, hogy ő mit tanácsol? Ő igen örült neki s mondá: mindenesetre el kell fogadni, mert ez nagy előnyömre lesz, jövőmre nézve is, csakhogy mindjárt levelet kell írni és engedélyt kérni a maradhatásra, mert kellemetlen következtetései lehetnének. A levelet azonnal meg is írtam, hogy még délután postára küldhessem. Még be se volt pecsételve: kopognak. Ki nyit be? Nagy Pista! „Jaj, tán maga értem jött?“ fölkiálték, a mint meglátom. „Dehogy, mondá, hiszen tegnap délutántúl fogva itt vagyunk hatan. Eljöttünk megnézni kedvencünket, hogy mikép sikerül? Nem mondom, hogy mindenik örömtől dobogó szívvel nézte a kitünőt sikert, mert volt biz ott olyan is, a ki nem örülni jött velünk, hanem azon töprenkedett az úton mindig, hogy: no csak kíváncsi vagyok látni, hogy fogadja a német publikum az „imádottat?“ „Maga mikor megy haza?“ kérdém tőle. „A többiek még játék után haza mentek, csak vacsoráltunk, de én nem mentem. Nem! — mondom én — az én „Gnädigem“-mel megyek haza. Én nekem el kell menni hozzá, kifejezni örömömet a nagy sikeren“. „De édes Pistám, abból semmi se lesz, mert én nem megyek haza“. „Nem-é? kérdé. No lesz láрма! Mert már most is haragudott a rendező, hogy ily hosszú időre miért eresztette el az intendans“. „Én arról nem tehetek, mert most már meghatároztam, hogy elfogadom a fölszólítást, hogy több szerepben is föllépjek. Hanem legyen maga oly jó, vigye leveletem Murányiékhoz, ő vigye el a direktor úrhoz és támogassa kérelmeimet az itt maradásra“.

Ez a Nagy Pista nejevel együtt igen jó emberek voltak. Mindenre föl lehetett használni őket, kivált a kit szerettek. Erántam kitünőt szívesek voltak. Pista híres,

jó comicus volt, neje csak középszerű. Igazán el lehetett róla mondani, mint a Szevillai borbélyban: hogy Figaro itt, Figaro ott! Én eleibe terjesztettem szóval is, hogy az jövőmre nézve is nagy befolyással lesz, ha én még most több szerepben is föl fogok lépni és ha a jó főszolgabíró úr igen találna haragudni, csak csillapítsa és mondja neki, hogy: hiszen ezt is a színészet érdekében cselekszem“.

Ő elment, elvitte leveletem, de hijában vártam hetekig, egész Pesten mulatásomig, egy betű felelet se jött az én jó direktoromtól. Így akarta velem éreztetni méltó haragját. Én féltem is, de azért csak maradtam. A rendes időre másnap csakugyan elmentem karmesteremhez. A mint beköszöntök, fölveszen asztaláról egy nyomtatott hírlapot s nyújtja nekem ezen szavakkal: „No olvasta már?“ „Mit?“ kérdém. „A bírálatot — mondá — a Sveici család előadásáról?“ „Nem“ mondám, kétségesen reá tekintve: hogy valjon élet-e vagy halál? „No no!“ csak ne ijedjen meg. Igazolva van a publikum ítélete. Olvassa!“ S én olvastam, miként itt következik. Most már örömet ide igtatnám a német nyomtatott bírálatot, melyet a karmester örömtelvé kezembe nyujtott, hogy olvassam! Birtokomban is volt még egypár évvel ezelőtt is, több előttem becses verseimmel együtt, mikkel a publikum kegye árasztott el mindenfelé a hol fölléptem s időztem s jutalomjátékaimat adtam. De egy jóakaró pártfogóm elkérte őket tőlem egy alkalommal. Hogy minek? . . . Később majd reá jövőnk. És midőn visszakívántam azon csomagocskát — szavaim igazolásául ide beigtatandó miszerint igazat írok, — de a mint fölbontom, keresem, éppen azon nyomtatott német bírálat hiányzik. Kiejtette, vagy elvesztette valahogy. Most már

kénytelen vagyok emlékezetem után leírni a mi még eszembe jut belőle; azonban rendiben, szóról-szóra leírni lehetetlen, mert igen sokat ír rólam, de mégis a jellemzőbb megjegyzéseket, melyeket emlékemben megtartottam, híven leírom. A többek közt írja: (már a bevezetését, kezdetét nem tudom, de írja:) „In die gestrige Oper eilte ein jeder mit gespannter Erwartung in das Theater. Eine erste Sängerin von der ungarischen Bühne ist in der Oper: Die schweitzer Familie, in der Rolle der Emeline, in deutscher Sprache aufgetreten. Sie übertraf alle Erwartungen. Sie hatte ihre Aufgabe mit dem grössten Beifalle und Anerkennung gelösst. Sie ist sehr begabt. Eine vollkommene, reine Metall-Stimme besitzt die junge Sängerin von einer unvergleichbaren Höhe. Nach ihrem Spiele zu urtheilen, ist sie eine Universalgenie, doch scheint ihr das naive mehr zuzusagen. Beim ersten Erscheinen schien sie ein wenig befangen. (De az nem úgy van, mert én egy cseppet se voltam elfogult. Már a többi dícséretnek nem is jutnak mind az eszembe. Oh még sok dicséreteket írt: hogy „Colloratur-Sängerin“, de nem akarok ezek fölött tünődni, csak a legfontosabbat akarom fölemlíteni.)

Tovább írja (ezeket már magyarul írom, mert könnyebb nekem; sok hibát ejtek a német szóba) tehát írja: És így a publikum óhajtságával a magamét is egyesítvén, nyilvánítom, mi szerént óhajtható volna, hogy Madame Déry folytatná föllépéseit, miután sokoldalúságát sejdítteté tegnapi játékában. Jónak látnánk ha e következőkben lépne föl: Tancredbe mint Ameneid, A tolvaj szarkában mint Ninetta, a Hamupipőkében mint pipőke és a Veszta szüzében a címszerepben. Már nem jut eszembe, hogy hatodiknak mi volt még kitűzve.

Midőn elolvastam, miért ne vallanám be, hogy igen nagyba megörvendtettem; nem is tudtam örömeimet egy kissé elpalástolni, pedig ha egy kissé értettem volna a színpadi politikához, az lett volna a rendin. Vette észre a maestro. Nem is kellett sok rábeszélés, mindjárt készen voltam a szerepek elvállalásával, csak annyi megjegyzést tettem, hogy „de kérem karmester úr, hiszen én ezen operákban még sohase játszottam, hát hogy fog az megtörténni?“ Már ő akkor kinyitott egy nagy könyvtárt s kutatott össze-vissza s hozott elé egy ölnyi énekstimmet (szerepet). „Hogy fog történni? Hát úgy, hogy legelőbb is itt van Tancredből Amenaide“ s kezembe ad egy jó csomó árkusokból álló énekszerepet. Mondom: „De én ezt a játékot még sohase láttam a német színpadon se? Csak egy magándalt énekeltem belőle már gyakran, olasz nyelven“. „Oh azon én nem busulok, — mondja — hogy meg ne tudna felelni. Az asszonyka (Frauedl!) igen szemérmes. Második lesz a Tolvaj szarka“. „Oh mondom, azt már láttam, ismerem is. Csak a német textust kell betanulnom. Már sok numerust énekeltem belőle.“ Így a többit is átadta. „De mondom, hát Tancrednél maradunk legelőbbszer“. „Igen, mondja. Elkezdi dicsérni, hogy mi fölséges muzsika! Még nem régi. Rosinitől“. Én ezt már mind tudtam, mert mihelyt egy új opera megjelent a német színpadon s hallottam, hogy van benne egy szép ária vagy duetto, mindjárt kiirattam magamnak s lefordítottam. Így Tancredből is a Tancred áriáját, de azt mindig olaszul énekeltem. Midőn már minden szerepet által adott, kérdezi: „Hát mennyi idő alatt fogja betanulni Amenaidet?“ Lerakom a kottákat, átnézem; látom, hogy igen nagy szerep az, igen magas és sok passageval és trillával elhalmozva. Hogy örült a

lelkem! Csak arra gondoltam, hogy most mindjárt a legszébb és legkellemesebb dalokat fogom áttanulni, énekelni s megismerni. De hogy ki tanít, hol tanulok? eszembe se jutott. Midőn átnéztem, mondom: „Bizony, kell hozzá két hét!“ Rám néz. „Micsoda? Tán nem értetem jól?“ „Mondom: bizony két hét kell hozzá“. Elkezd kacagni. „Édes drágám! mondja, most maga nem számította jól ki az időt magának. Két hónap kell annak“. „Oh Isten őrizz! mondám, hiszen akkor nem lehetne itt maradnom oly soká. Én betanulom, mondám; de hát ki fog engem tanítani és hol?“ „A próbaszobában, mondja; Männer úr a tanító; majd megjelentem neki, hogy holnap reggel nyole órakor kezdje el a tanítást és minden nap pontosan tessék megjelenni. Úgy — mondá — még nem is beszéltünk! Hát mit kíván a tegnapi föllépésért?“ „Oh, mondám, semmit, s fülig elpirultam. Hiszen én nem pénzért léptem föl“. Resteltem neki előmondani, hogy hiszen azt mondta valamelyik zongoramester, hogy: die Ungarn können nur brüllen és én azért vagyok itt, azt bebizonyítani, hogy: das ist nicht wahr! „Azonban — mondá — látva, hogy engem geneiroz, hiszen még többször föl fog lépni és miután nekem minden órám el van foglalva, de minthogy oly szép adományyal bír és nőmmel együtt igen szeretjük, jöjjön el minden harmadnap délután öt órakor ide szállásomra és én mindig keresztül próbálom vele az énekszerepét“. Én igen nagyon megköszöntem neki a részvétet erányomban. És csakugyan is neki köszönhetem leginkább további fejlődésemet és haladásomat. Ezek után mondá: „Most már nem a zárt-székből, hanem a felső páholyban, a harmadik számba tessék ülni; Schebeszt kisasszony is oda szokott járni.*

* Schebest Ágnest érti, ki később Strauss Dávid Frigyes

Oh ez egy kedves teremtés volt. Egy cseppet se kevély. Ő volt az altista énekesnö: gyönyörű alt hangja volt.

Ezzel öszve szedtem kincseimet, keblemre szorítottam s siettem haza . . . az az a Vörös ökörbe. Midőn a Váci-utcán végig menék, magam elé nézve, egy rút, rút arcú ferfit látok velem szembejönni, de pillantatomat fogva tartotta. Ismerősnek látszott, de hirtelen nem tudtam fölfogni, honnan? A mint közeledünk — minthogy egy nőt lát maga előtt ki egy csomó kottát szorít kebléhez — az ő szeme is megakadt rajtam s úgy néztünk farkasszemet egymással. Én egyszerre csak elkiáltom magam: Schillinger úr! Csak néz, néz. „Ezt a hangot ismernem kellene“. „Mondom: bizony ismeri. Mi sokszor civódtunk együtt. Tudja mennyit megszidott, midőn e kottákra tanított? Aztán én nem akartam a terceket annyi sokszor próbálni? Azt mondtam: ej hagyjon nekem békét! Mit ugráltatja a hangomat föl s alá, mint a bakkecske? Aztán maga azt mondta: soha se lesz magából semmi, mert a maga feje után jár“. „Ah! most már eszembe jut. Akkor leányka volt; azután férjhez ment. Hogy is hívták?“ „Déryhez“ mondtam. „Hát honnan jön most ezekkel a kottákkal?“ Előmondom neki az egész kis történetemet. „Én is megházasodtam, mondá, s órákat adok a zongorán“. Nekem egyszerre az villant eszembe, hogy hátha az én öregemnek igaza van és nem találok két hét alatt betanulni azt a nagy szerepet? „Schillinger úr — mondtam — minthogy órákat ad, adjon nekem is mindennap egyet“. „Szívesen, mondja. Én most éppen

neje lett. Az időrendben és személyben itt megtéved Déryné, mert Schebest k. a. 1832-ben vált meg a drezdai színházból s csak azután került a pesti német színházhoz.

haza megyek. Jöjjön vissza velem, mert itt lakom a Korona-utcában, legalább átpróbáljuk a Stimmjét“. Mentünk hozzá. Bemutatott nejének, egy szép asszonynak. Alig vártam, hogy leüljünk a zongorához. Mindjárt hozzá fogtunk az énektanuláshoz. Ő nem győzött bámulni és mindig meg-megállt az ének közben, kérdezvén: hogy honnan gyűjtöttem én magamnak mindazt, a mivel bírok? Én pedig türelmetlenkedtem vele, hogy csak menjünk hamar tovább, hadd ismerkedjem meg minden kellemeivel szerepemnek. Mondja nejének, miután az egész Stimmet bevégeztük, nevetve: „az egész lénye a Madamenak igen nagy változáson ment keresztül leányka korátúl ólta“. „De az a nyugtalan Eigensinnige megmaradt — mondom én is magas jókedvemben, hallván e gyönyörű dalokat. — Látja édes tanítóm, mikor oly nagyon örülök, ha valami új tanulni valót kapok“. „Méltán — mondja — mert ezek oly gyönyörű dallamok, és én nem hízelgésből mondom, de mintha Rossini ezt éppen a maga hangjára készítette volna!“ „Hát; mondom, mennyiért ad nekem egy órát. Szeretném hamar betanulni, mert megígértem, hogy két hét alatt betanulom“. „Sacre de Dieu! akkor nagyon hozzá kell látni“. „Fogok is. Azért csak kérem, mondja meg“. „Másnak egy forint egy óra, magának a feléért, minthogy oly nagy spiritusa van és a régi ismeretségnél fogva“.

Tanultam tehát háromfelé; de kész is lettem két hétre pontosan. Az én karmesterem nem győzött eléggé csodálkozni, midőn már az utolsó napokban az utolsó próbát tartottam nála s az utolsó nap előtt, midőn egy quartett-próbát kértem: hogyan lehetséges ez oly rövid idő alatt? „Mondám neki: bizony mert egy régi tanítóm-tól is vettem mindennap egy-egy órát.“ „Itt látszik a

szorgalom — mondá. — Ezt nálunk lehetetlenségnek tartanak. Wenn ich nur eine bescheidene Déry hätte, brauchet ich unsere drei malitiöse erste Sägerinen gar nicht.“

Fölvezet a színházba a próbára, hol az első tenorista éppen jelen volt és ő volt akkor a rendező is. Oda megyek s kérem, legyen szives holnapra nekem csak egy quartett-próbát rendezni, minthogy Tancred-opera előttem egészen ismeretlen és új. Nagy hebegések között értesemre adja, hogy az most teljes lehetetlen, mert a muzsikusok, valamint az énekesek is igen meg vannak erőltetve, minthogy most Ördög Róbert című nagyszerű operára készülnek már három fertály év óta s a napokban jön először színpadra.* Mesterem is mondja neki: ha lehet Babnig úr! Teljes lehetetlen — mondá s azzal ott hagyott s ment. Karmesterem gúnyosan utána mosolygott, karon fogott engem s levezetett. Útközben mondá: „ne ütődjék meg rajta egy cseppet se. Ennek oka van, mit én nem akartam mondani, nehogy elkedvetlenítsem. Ez szinte egy kis összeesküvés. A társaság között az a hír keringett: hogy miután első föllépte bravourt csinált, die Ungarin will man engageiren. Erre a három első énekesnő azt mondta, ha az Ungarint szerződtetik: mi azonnal mind a hárman fölmondunk. „Babnig úr egyiknek a széptevője, a többit combinálja össze s fejtvé lesz e magaviselete Babnig úrnak. Azonban jól tudtam én, hogy miért tanácsolám azt, hogy engem kérjen az orchestrumot kormányozni, midőn föllépett, mert Czibulka . . . no de hagyjuk azt,“ „Mondom: én már most annyira ismerem a muzsikáját, (mert Schillingernek meg van az

* Ez is időrendbeli tévedés, mert Ördög Róbertet 1831 nov. 21-én adták először Párisban. Pesten pedig 1834-ben ápr. 14.

egész partitúrája s abból tanultam) hogy engem zavarba nem hoz, mert én nagyon figyelmes vagyok, ha a színpadon vagyok. Aztán megismerem a személyzetet és a ki- és bejárást.“ „Szép, — mondá mesterem.— Akkor még egyszer átpróbálta velem s midőn végeztük, mondja: Sie haben sich nicht zu fürchten!“

Másnap kilenc órára fölmentem a főpróbára s midőn haza felé mentünk, mondja nekem: „Lássa mindjárt tudtam, hogy honnan fúj a szél. Midőn tegnap délután találkoztam Babniggal: kérdé tőlem, no karmester úr! hát föl fog lépni holnap a maga cliense? Én reá bámulva kérdém tőle: hát miért nem kellene neki föl lépni? No mondja Babnig úr, minthogy új előtte az opera? Én valóban sajnálom, de quartettet nem adhattam, mert maga is tudja karmester úr, hogy mint terhelve vagynak a tagok. Óh ez semmit se tesz, mondám. Én jót állok érte, hogy zavarba nem jön. Jót áll? kérdé Babnig. Igen, én jót állok. No vigyázzon, maga igen sokért áll jót. Azzal tova mentünk — mondá mesterem: Tehát ma estére szép sikert kívánok!“ . . .

Feledém fölemlíteni, hogy már nem a Vörös ökörben voltam szállva, mert egy az, hogy igen sokba került volna és nagyon messze is lett volna a sok próbára való sétálgatás, hanem régi kosztos gazdáim, az öreg Lampelék a korona-utcában laktak ezuttal, tehát Betti barátnémrábeszélt, hogy hozzájuk menjek lakni, adnak egy szobát és kosztot olcsóért. Úgy cselekedtem, náluk laktam. Murányiéknek írtam s kértem, vegyék föl a havi fizetésemet s küldjék el. Sok bajukba került nekik, nem akarták kiadni, de végre mégis csak elküldték. Öltözékeim gyönyörűek voltak: az első, fekete echt bársony, nyitott uszály, széles

fényes, ezüst bordűrrel, közte-közte igen fénylő kövekkel kivarrrva. Alól fehér atlasz-ruha, ismét fényes széles, ezüst bordűrrel hímezve. Fényes derékszorító, elöl hosszsan lefüggővel. A fekete bársonyujjak alól, térdig érő bő, nyitott csipkeujjak látszottak, fekete bársonyesokrokkal fölcsipkedve, háromszorosán, melyeknek közepében ismét fényes kövek tündököltek. Fekete bársony barett, nagy fehér tollakkal és kövekkel földíszítve, melynek szélesecske karimája ismét két ujjnyira fényesen volt kivarrrva. Szerencsémre, hogy ezen öltözékemet s üveg-brilliantjaimat elhoztam magammal. Midőn egészen föl voltam öltözve, hozzám jött Schebest kisasszony, össze-vissza tapogatta ruhámat s minden darabot rajtam. Ő játszotta Tancredet. „Sind Sie aber schön Madame Déry!“ mondá. Nem is álmodtam, hogy ily szép kedvesem legyen.“ Mondom: „igyekezniem kellett, hogy méltó legyek szép Tancredomhoz... s mondok neki tréfásan: csakhogy Tancred holnap is szép lesz s Amenaïd holnap már nem lesz szép.“ Hogy e miatt megvigasztaljon, mondá: „Hagyja azt, jutni fog a ma nyerendő dicsőségéből a többi napok kipótálására is.“ „Jaj! mondok, ez még Isten kezében fekszik . . .“ De a többiek is mind igen megbámultak. Schebest egy igen kedves nyájas teremtés volt s nekem az nagy bátorságot adott a többi szóitalanok közt. Azon tudatomban, hogy igen jól nézek ki, miként Schebest bizonyította, igen jó kedvbe hozott s derülten léptem föl. A mint kiléptem, a publikum szörnyü tapsviharba tört ki s ismét minden numerust nagyon megtapsolt s fölvonások után kihívások történtek. Magamra csak egyszer mentem ki, Schebestet is hívták, s azután együtt mentünk ki többször. Följött fölvonás után mesterem, de nem beszélhetett velem, mert átöltöztem a tömlöcbe való jele-

nésemre. Midőn kész voltam, ismét jött Schebest. „Ah! mondá megölelve, most még szebb, mint az előbbi öltönyében.“ Ez egy fehér, könnyű, uszályos öltöny volt, bő, térdig érő nyitott ujjakkal. Az egész bő uszályos ruha, tenyéryi széles fehér atlaszszal volt szegélyezve. Oldalt volt fölhasítva és szegélyezve, ott is fehér atlaszszal s mindenik oldalán hat-hat fehér atlaszcsokorral, melyeknek közepét arany csattocsák foglalták öszve, fehér atlasz Scherpennel, ujjai hasonlóképp fehér atlaszcsokrokkal többszörösen fölesípve. Már ekkor igen szépen megnőtt a hajam és nekem egy különös szeszélyem volt, hogy a vendég-hajat nem szenvedhettem. Ritka eset volt, hogy azt használtam volna; mindig saját hajamat fűrtöztem föl, ha kedvenc szerepem volt. Úgy most is, minthogy szépen megnőtt már a hajam, a tömlöcbeli ritka fehér tüll-pongyolára szabadon leomolva, igen jól vette ki magát a sötét hajfűrtözet. Jól nézhettem ki, a mint ott ültem féloldalt dülve a padon, mert igen megtapsoltak, a mint jelenésemet végezve kimentem az álfalak közé. Ott állt három idős úr, nem mondhatom, hogy öregek és nem is fiatalok, de ugyanesak rám voltak szegezve stecherjeik. S éppen rólam folyt a beszéd. „Remarcable!“ hallottam már harmadszor ezen szót a németektől. Ez talán nekik kedvenc szavuk járása. „Remarcable! Ein jedes Wort versteht man im Gesang. Bei unserer lieben Sängerin versteht man keine Silbe, es wird alles verschnofelt. Und eine reine Aussprache hat die junge Sängerin.“ Én nem tudom, hogy miért mondták mindég, a többiek is, mikor dicsérgettek, mindig odatették: und noch so jung! Bizony gondoltam magamban már nem éppen olyan nagyon „jung“, mert jó egynéhány éve, hogy a színpadon játszom.

Én úgy gondolom, hogy ez a pesti föllépésem 1822.

évben történt. Csakhogy mindig igen gyerekesnek néztem ki.*

Azon urak mind igen elegánsan voltak öltözve. Egyik pohosabb mint a másik és éppen midőn e szókat mondták, haladtam el előttök a tulsó oldalra. Könnyedén emelték kalapjukat, én mélyen meghajtottam magamat menet közben. Én még most is abban a hiszemben vagyok, hogy az egyik az intendáns volt. Így sugta legalább előérzetem. Hanem az nagyon különös volt előttem, hogy sohasem értekezett velem, csak mindent a karmesterre bízott. Betti barátném mondá, hogy egy színésznőnek udvarol és hogy az igen nagy úr. Én bizony sohasem kérdeztem, hogy hogyan hívják? Midőn már elhaladtam tőlök, hallám még mondani az egyiket: Ja! sie wird noch auftreten.

Tehát ismét nagy bravourral bevégeztem Tancred operában is Amenaide szerepét. Kihívtak többszörösen. Kivált a tömlöcben való nagy áriát rendkívül megtapsolták. Játék végével jött föl az én karmesterem egészen elragadtatva. „Diese grosse Arie im Kerker war unvergleichlich gesungen.“ Mondom: „Sie sind zufrieden mit mir?“ „Vollkommen! Und der Zorn darüber wird manchen eine unruhige Nacht verschaffen. Kommen sie morgen früh um 9 Uhr zu uns; bringen sie die Stimme der Ninetta von der Diebischen Elster mit. Guthe Nacht.“

Midőn levetkőztem, kimegyek a színházból, a színház kocsija már ott állott. Föl akarok ülni . . . ki ölel által derekamon: Horváth, a rendező Fehérvárról. Jaj! gondolom magamban, ez nem jó jel, hogy ezt itt látom. „Ah! mondám, mint megijesztett.“ „De méltán is,

* Hogy személycsere van a dologban ez adat is igazolja, mert az 1810-ben született Schebest 1822-ben csak 12 éves lehetett.

mondá. Ilyen hallatlan dolgot elkövetni! Annyi ideig elmaradni!“ Komlosy is a nagy fejével csak előbukkant a tulsó oldalról. „Bizony — mondá — most visszük egyenesen a börtönbe.“ „Hát oly nagyon haragszik a direktor?“ kérdém. „De hogy is ne haragudnék! Otthon törjük a fejünket: nem tudunk játékokat választani, pedig most gyűlések lesznek. Azért hát itt vagyunk szekérrel s holnap indulunk haza. Az Ökörbe szálltunk, azt gondolván, hogy ott van. Nem tudták megmondani, hogy hová ment, Azért jöttünk ide.“ Mondom: „de én nem mehetek, mert még négyszer kell föllépnem.“ „Félre minden tréfával. Azt ne próbálja a T. asszony, ennek aztán csakugyan rossz és komoly következései lehetnek. Ne vigye a túlságig. Most se tudom, hogy fogja lecsillapítani azt a T. urat. És minden haragszik most ezen elmaradásáért.“ „No jöjjenek hát! üljenek föl, hogy lássák hol lakom. De én azért még holnap nem mehetek, mert föl kell mennem s kézbe adom szerepeimet.“ Nagy nehezen tudtam őket reávenni, hogy menjenek haza. Holnapután este én is otthon leszek. Másnap nagy búsán összeszedtem kottáimat s éppen úgy szívemhez szorítva . . . csakhogy akkor örömmel s most búsán szorítva keblemhez mint valami kedvest, kitől sok-sok időre válni kell, mert mikor is lesz nekem ily jó alkalman ismét, hogy új nagy operákat énekelhessek!

Belépek karmesteremhez. Ő nagy vidáman észre se vette mindjárt, hogy én bánatos arcot csinálok. „No én nagyon örülök! Tudja-e, hogy minden el van telve dícséretekkel? És tudja-e, hogy gróf Teleky Józsefné ő nagysága engemet még az estve fölszólított a páholyában, míg a kocsira vártak, hogy mondjam meg magának, hogy ma délelőtt 11 órakor menjen föl hozzá, valamit akar

magával beszélni. Én tudom mit, mondá sejdítettő mosolylyal az én öregem, de a grófnő azt mondta: ne legyek szószátyár (Plaudertasche). Szeretné, ha maga a német színházhoz szerződnék s reá akarja magát beszélni! Én bennem különös érzés támadt e szavakra. Belsőmben egyszerre ezerféle indulatok cikáztak keresztül-kasul. De ez a sok mind csak egy perc alatt történt. Az öröm legelől villant be: hogy akkor mindjárt elénekelhetném mind ezt a sok kottát és nem kellene hazamenni az — executióra, mert csakugyan féltém egy kicsit; aztán mindig Pesten laktam . . . és Samu is ott van! A lelkiismeret egy kissé lehangolta az első örömet. Gondolám: ej, hát aztán a magyar nyelvet hagynám el? Aztán sohase énekelnék magyarul, a mely nyelven oly szépen hangzik az ének? A mely engem eddig táplált, melyben felnöttem s melyben tölem kedvelte meg a magyar a dalt? S én vagyok egyes egyedül az egész honban első énekesnő. Aztán én szereztem ezen névnek Déryné egy kis dicsőséget már is, aztán most meg az álljon előtte a színlapon: „Madame Déry“? Istenem, ne vigy a kisértetbe!

Látván mesterem, hogy ott állok habozva, szemle-sütve, kottáimat még szorosabban keblemhez szorítva (s csak akkor vette észre, hogy most nem vidám az arcom) „No wo fehl't's? Mi baja, mondja? Nem is örül?“ „Nem, mondám, mert már vége mindennek. Itt vannak értem; utánam küldött az intendáns, nagyon haragszik s most már haza kell mennem, tehát a grófnéhoz se mehetek . . . s itt hozom a kottákat is vissza.“ „Hiszen az lehetetlen, mondja.“ „De bizony az úgy van — mondám — és az lehetetlen, hogy itt maradjak. Azért hát itt vannak a kották és mondám megilletődve: éljen boldogúl! Nem is találok szavakat, a melyekkel hálámat és köszönetemet eléggé

kifejezhetném azon részvétért és fáradozásaiért, melylyel erántam, az idegen eránt viseltetett.“ „Sohasem idegen előttem, ki szép tehetségekkel van megáldva — mondá — és mindenkor kész szolgálatára állok. Úgy bizony — mondja — hát ne menjen úgy el, még nőmtől is el kell búcsúznia.“ „Oh bizonyosan!“ Azzal bevezetett nejéhez. „És hát — mondja — a föllépti díj eránt nem is értekez-tünk?“ „Óh, mondám, hiszen én nem úgy léptem föl, mint vendég, csak régi pártfogóim fölszólítására és így nem is kívánhatok semmit.“ „Ich sagte dir es ja, dass das meine bescheidené Déry ist . . . mondá nejéhez fordulva. Egyéberánt csak beszélgessenek egy kissé, nekem át kell egy kissé nézmem az intendáns úrhoz. Azonnal itt leszek.“ Rövid idő mulva visszajött és szinte genei-rozva nyújtott át egy kis fein papirba hajtva valamit. „Minthogy oly igen szemérmes és minden érdek nélkül cselekedett, de ezt a csekélységet nem szabad visszautasítani, legalább útiköltség fejében. Én elfogadtam s eltettem. Bizony szükségem is volt reá. És mondá, midőn már kikisérték: „Ha alkalom adja elő magát, hol az öreg maestro segíthet, reá mindég számolhat.“ „Az Ég áldja meg!“ mondám s azzal távoztam. Most már mentem Tóni-ékhoz búcsúzni.

Ott nehéz sorsom volt. Először csupa vídámság volt az egész társalgás. Tóni már nem sokat gondolt az ének-lésre, csak röviden jól megdicsért. De, hogy milyen imposáns megjelenés volt az első, azon gyönyörű ízletes öltö-zetben! És hol vettem azt a „majestätisch“ kinézést? . . . És hogy hol vette arcom azon bámulatos szépséget? . . . Én hirtelen azt feleltem reá: a patikából két garasért! Erre a consiliáriusné oly szörnyü hahotára fakadt, hogy az oldalát tartotta. „No Tóni, láttad-e Patyikás Rózsit?“ . . .

Mert elbeszéltem nekik, mikor úgy kérdezősködtek ifjú gyermekkoromról, hogy a kis paraszt lányok, hogy kiáltoztak be a kertbe a stachétákon keresztül, ha ott olvastam, vagy játsztam: Patyikás Rózsi gyere ki! „De mondja tovább Tóni, de a fehér pongyolája? Hogy abban milyen volt maga? Mint egy habkirályné. És oly érdekes. Nem lehet valami szebbet képzelni, mint maga volt és oly derült.“ A consiliariusné mondja: „mindig oldalba lökdöstem őt, mert mindig magát magasztalta és háborgatott, úgy feszengett azon a széken.“ „No, mondja Tóni, most már jön a Tolvaj szarka.“ „Jaj mondám, már nem tolvajkodik. Nekem haza kell memni.“ . . . Vége lett minden vígságnak. Tóni erősködött, hogy ő nem engedi meg, hogy én elmenjek, mert a jegyzett játékot ki kell játszani! Végre a consiliarusné eszire térítette, hogy az nem lehet; ez becsületbeli dolog, mit nem szabad megsérteni. „Csak maga menjen haza, még utóljára reá vennék, hogy elhagyja a magyarokat. Azt nem szabad tennie. Most már eleget tett fogadásodnak; mi vagyunk a győzelmesek és ő dicsőséget aratott. De bezzeg a mossziő zongoramester, azóta felénk se volt. Nem is láttuk azólta“.

Elbúcsúztam. Szállásomra jutottam végtére. Pakoltam s úgy másnap haza mentem . . .

IV.

Murányiék, mint békitők Székesfejérvárott. — Hogyan telt az idő Samuval? Boldog órák és tervek a jövőre. — Kénytelen lemondás. — Ki veti reám az első követ? — Eltávozás Székesfejérvárról. — Változások Miskolcon 1823. — Tüdőgyulladás. — Út Debrecenbe. — Szentpétery és Éderék. — A betegség híre a gyógyszertárba jut. — Bacsó látogatása. — Szemrehányások és mentegetődés. — A gyógyszereket tőle kell hordani. — Szentgyörgyi orvos rendelései. — Fölgyógyulás. — Az udvariaskodó Bacsó. — A jó koszt. — Neeb Máriáról. — Az idegenkedőből legjobb barát lesz. — Mulatságos órák. — Nagy ebéd Bacsónál. — Bacsó meghívása. — Ujvári Péter, mint kísérő. — Szerdahelyi. — Jutalomjáték és elmenetel. — Nagyváradi út. — Szentpétery, mint udvarló. — Vissza Debrecenbe. — A bizalmaskodó Bacsó. — Két arckép. — Visszatartás. — Bacsó le akarja Dérynét festeni. — Az elkészült festmény. — Mi történik az arcképpel? — Bacsó bosszúterve

De ott volt már most a drága dolog! Hogyan jelenjek meg a direktornál? Nem tudtam elgondolni, hogy mikép mentsem ki magamat? Elhatároztam, hogy nem megyek. Nem megyek gondolám, mert nagyon haragszik; egy szót talál mondani, a mi megsért, akkor én haragszom meg s többet föl nem lépek s akkor még több kellemetlenség jöhet ki belőle. Elmentem Murányiékhoz. A mint belépek, Murányiné azzal fogad: „No lesz lagzi! Hogy mertél úgy elmaradni? Nem is akar veled beszélni“. „Mondom: hiszen éppen az a legjobb a dolog-

ban, hogy nem akar velem beszélni. Már most nem félek; de ha oda kellett volna mennem, akkor féltem volna. De mégis Murányi komát arra kérem, menjen el és mondja neki, hogy most úgy kívánta az én jövőm, hogy ott maradjak és hogy sokat tanultam, és hogy bizonyos voltam benne, hogy oly kegyes jó ember, nem is haragudhatik, midőn ily eset adta magát elé; mert ez mégis egy kis előnyére szolgál a magyar művelődésnek . . . és hogy nagyon félek eleibe menni, minthogy haragos. De bocsásson meg! Többet nem teszek híre nélkül semmit . . .“ Murányi minthogy mindig jó emberem volt, mind egy szóig elmondotta. A jó direktor elmosolyogta magát s mondá: „De tudta, hogy kit válaszszon prókátornak! No mondja meg hát, mondja meg neki, hogy én ugyan haragos vagyok, de ő meg egy hízelgő macska. Azért nem öltem volna meg, ha előmbe jött volna is“ . . . És így meg volt a béke! Elvonult a zivatar fejem fölött, melytől féltem és hidege nem érintett . . . Most egy kissé visszafelé kell mennem . . . Minthogy nem sokat érdekel valakit, hogy miként töltöttem hát kevés szünidőmet Pesten időzésem alatt barátommal, azon kevés szünidőmet, mely fönmaradt a tanulástól . . . szántszándékkal kihagytam, nem akartam föntebb leírt, föllépési eseményeimmel össze zavarni.

Miként töltöttük hát időnket? Mint két gyermek! Valóban, még most is, mint két ártatlan gyermek, kik vonzalommal vanak egymáshoz s együtt játszanak, enyelegnek. Még mindeddig nem csökkent egymás eránti vonzalmunk, egy tühegynyit sem. A délutánokat azzal töltöttük, hogy enyelegve elővettünk, mindenikünk egy-egy árkus papírost, rajzönt és a miről enyelgve beszélgettünk együtt, jövőnket illetőleg, azt most mind leraj-

zoltuk, egymás ítélese elé terjesztve, hogy t. i. melyik, milyen házban akarna lakni? Milyen legyen a ház, milyen a kerítés és milyen a háztáj? Oh de mennyire elütött az én ízlésem Samuétól? Ő nagy, emeletes házakat épített, széles köcsiga lépcsőzettel, magas kerítéssel, a kertet az udvart, nagy magas jegenyefákkal körül ültetve s ő ide nyújtotta, hogy szeretnék-e benne lakni? Midőn megpillantottam, megrázkódtam, mondtam brrr! jaj de fázom benne. Azon aztán kacagtunk, elenyelegettünk fölötte. Neki mást kellett építeni. Azalatt az én házikóm is készen lett. Óh ez nagyon kisszerű volt, a mit én kívántam. Én egy kisszerű fehér házacskát építettem, de azért jó nagy ablakkal, (mert mindég, máig is nagyon szerettem a nagyon világos szobát), melynek ablaka napkeletre szolgáljon és azért emeletes legyen, de ne nagyon magas, aztán falépcsőzettel, meg fából legyen a felső emeleti veranda is a hová este kiülünk, nyáron reggelizni, este vacsorázni; fölül minden zszindelylyel földve, a ház körül mind gyümölcsfák, szagos ákác-fák. A ház egy parányi dombocskán álljon a szép nagy kerttel együtt, mely mind az udvarral együtt, zöldre festett rácsozattal legyen bekerítve. Egy kissé távolabb legyen egy kis temető, két sírdombbal, két kis keresztel; két szomorú fűzfa legyen melléjük ültetve, melynek lehajló ágai borítsák a két sírdombot! — De Samu nem akart abba jönni lakni. Azt mondá: véletlen tűz támad, egy fertály óra alatt mind hamu lesz az egész épület . . . Ezek után aztán kimentünk estefelé sétálni. Ez volt az én élvezetem. Mindig igen szerettem a szabad levegőt. Ott derültebb, vidámabb voltam, még pajzánkódtam is. Barátom több ízben mondá, hogy még arcom is megváltozott s csupa boldogság érzete fogott el. Ott kergelődztünk a szép zöld

gyepen, a városon kívül, a réteken, vetélykedve, hogy melyikünk fogja el hamarabb azt a madarat, mely egyszer-egyszer leszállt a fáról, de ismét csak vissza repült; de minthogy én óhajtottam (mert igen szerettem a madarakat), Samum nem nyugodt, míg végre csakugyan elhozta . . . s végtére is csak valami haszontalan veréb-fajta volt. De mégis haza vittem, mert hiszen az én Samum fogta. Így telt el néhány nap, zavartalan kedvtöltéssel . . . Most kellemesebben laktam régi ismerőseimnél, csinos szobában, minden kényelmes butorokkal butorozva. A vidám leányok és az egész család, csendes megelegedéssel töltöttük az estvéket is együtt. De mégis néhány nap eltelte után, mintha azt vettem volna észre, hogy az én szeretett barátom homlokát, egy kis felhő borítaná. Gondolkoztam: mi lehet oka? Talán már nem szeret s nem akarja tudtomra adni, sajnál megszomorítani? Még én eddig ő benne soha se kételkedtem, most se akartam helyt adni helytelen sejtelmeknek, mert egyébként a régi kedves, nyájas, szeretetre méltó barát volt s szemeiből most is az Ég mosolygott le reám.

De tudni akartam: honnan e ború? „Kérdém homlokát simítva: mi háborítja az én Egemet?“ Reám néz sokáig s mondja: „Minden“. „Minden?“ kérdém megüttődve. „Minden, igen minden! S nem vette volna észre az én okos Rózám, hogy rég borong homlokomon? Nem szenvedtem-e még eleget? Róza! én is csak ember vagyok. Én ezt már többször mondtam neked; erősködni nem akartam, mert szentül fogadtam akkor neked. De te nem akarsz a felhők közül leszállni, habár én elepedek is. Így hát azt kell hinnem: nem szeretsz“. Én hallgatva reá borúltam, de nem tudtam szólni egy szót se. „Drága Rózám! hiszen ha csakugyan végkép elhatározta a férjeddal

ki nem békélni, mi tartóztat, hogy enyim légy? Az idő múlik, gondolni kell jövőnkéről. Igaz, hogy mint szentet imádtalak, de szeretlek is és így el kell magad határoznod. Én, látod, mindennap, minden percben azon gondolkodom: mikép lehet egyesíteni együttlakásunkat a te igen fellengős képzeleteiddel a világ ítélete felől és a becsületről. Elégszer nyilatkoztál e felől előttem, de én már kitaláltam, hogyan lehessen megegyeztetni boldogságunkkal. Pest nagy, egy háznál sok lakó lakik egy tornáccon; egyik se gondol a szomszédjával, kiki tetszése szerint élhet. Elég oly szállás van, melynek szobái egymásból nyílnak. Egy ily közös ajtót rugonynyal megcsináltatni igen könnyű dolog és egy nagy képet reá alkalmazni. Senki se sejti, hogy ott át lehet járni. Így Rózám! így lehetünk együtt, míg a sors, tetszése szerint rendelkezni fog fölöttünk“. „De mondom, nincs itt magyar színészet?“ „Oh Rózám! arról le kell mondanod“. „Imádott Samum! azt nem tehetem“ s keblére rejtém arcomat. Tudtam, hogy e hirtelen kimondott határozatom fájni fog neki s zavarban voltam, hogy most már mit tegyek? Véghetetlen fájdalmat éreztem a fölött, hogy neki „fájt“ okoztam, de nem tehettem másként: én a színészetről le nem mondhattam! Sokáig úgy ültünk, ő fejemet keblére szorítva . . . de csendes volt, mint a sír és komoly . . . Én lélekzeni is alig mertem, helytelenségem érzetében. Végre fölemelte fejemet s igen szelíd hangon mondá: „Nézz reám Rózám! Én nem kételkedem benned, hogy nem szeretsz, sőt hiszek neked, hogy nagyon szeretsz; de végre is hát örökre így nem maradhatunk. Mi táplálja hát bennem mégis e szerelem virágát, mit keblembé ültettél? Hiszen te Rózám semmi tápot nem nyújtasz neki, megtagadod a napsugárt tőle.

Nem gondoltad még meg, hogy nem helyesen cselekszel? Én meg tudom azt ítélni, hogy mennyire szenvedélyed a színészet és sokra is vitted és becsüllek is érte. De hát ne jöjjenek semmi tekintetbe e mellett? Te most megint elmégy, itt hagysz magamra, gondjaimmal, aggodalmimmal! Ismét eltávozol bizonytalan időre, ki tudja, mikor láthatlak ismét? Aztán Rózám! gyermekes játékaikkal, nem ütjük-vétjük-e el mégis egész életünkre rendeltetésünk célját? És ha egy férj vad szerelme elriasztotta szelíd szerelmedet hevessége által, ne háromoljék attól való félelmed által, hogy Isten megbünteti az oltár előtt elmondott szó megszegését, ne háromoljék mondom annak fájdalmas következése azon férfi rovására, ki téged lelkiből szeretett s szeret, s ki annyi ideig, maga tartóztatása által s a neked fogadott enmegtagadása által kiérdemelte becsülésedet. Gyermekes észszel akkor nem gondoltunk semmi jövőre, csak szívünk vonzalmát követve, Isten vezérlésének tartottuk. Fontolgatni akkor még nem tudtunk s szívünk ártatlan érzetében bizakodva, nem is hittük, hogy helytelenül cselekedtünk. De a gyerekidők elreppentek; te férjedtől elváltál, most már jövőnkről kell gondolkoznunk, mert velem kötötted öszve sorsodat“. Drága, nemes lelkű ifjú, ki szeretett úgy valaha, mint ő?! . . . S beszélt még sokat, s beszélt még többször is és lehet-e csudálkozni, ha fellegeimből lebuktam . . . s a földön találtam magamat. Ki veti reám az első követ? . . . Ismét két boldog gyermek voltunk . . .

Most már nyugodtan ott ültem Székesfejérvárott. Moccanni se mertem, nehogy jó direktoromat ismét magamra haragítsam. De most már hijában töröm a fejemet, észembe nem jut teljességgel, hogy mennyi ideig ültem ott? Elégyszer mondtam ugyan intendánsomnak: hát

mégse húzzák havi fizetésemből tartozásomat? Már azolta Kilényinél lefizettem volna, mert ő felét mindjárt el akarta engedni, itt meg én egyszerre soha se fizetem le. „No no! mondá, csak nem kő búsúnyi“. Én hát nem is búsultam. De mégis már nyugtalankodtam egy kissé, mert Miskolcraól Édertől, ki már nem volt a miskolci társasággal, hanem Debrecenben telepedett le, egymást érték a levelek: hogy jöjjek és jöjjek, de mielőbb!

Azt nem tudom tehát, hogy meddig ültem még Fejérvárott és azt se tudom, hogy az ott már némileg megtelepedett társaság elutazott-e excursiókra, vagy ott maradt-e és én ismét az intendanttól elkéredzkedtem? Vagy az időmnek az az szerződéselemnek vége lett-e? Nem emlékszem. Csak arra, hogy igen hosszú időre jöttem el, melyért Samum neheztelt is és hogy egyszerre csak Miskolcon találtam magamat.

De itt már változások történtek azalatt. Áldott jótevőm, Platthy főszolgabiróné hirtelen meghalt 24 óra alatt. Béke a nemes lélek hamvaira! Erős Lilla kisasszony férjhez ment; az öreg Röthi néni meghalt. Sokan hibáztak nekem! A társaság is mind csupa idegenekből állott, alig tudván neveiket elszámolni, de hiszen az mitse tesz; nem tartozik a dologra. Az én szürke kaputosom egyedül volt mindig állhatatosan miskolci lakos, ő hozzájuk mentem kosztra, szállásra. Itt nagy beteg lettem, tüdőgyulladásba estem, nagy meghülés következtében, melyben hat hétig fekiüdtem. Azalatt Éder sürgett, hogy csak menjek, mihelyt meggyógyulok, mert már a publikumot fölbiztatta s várnak. Miután fölűdültem s Miskolcon vendégszerepeimet bevégeztem, elindúltam Debrecenbe, de minthogy még igen gyenge voltam s az úton nem kaptam levest a csárdákban, hanem hideg

báránysültet ettem, erre igen megbetegedtem, úgy, hogy midőn behajtott a szekeres az Éder szállására, az egész család az udvaron künn ült, s nagy örömmel oda rohantak, de látták, hogy alig tudok magamról, már akkorra igen kilelt a hideg. Szentpétery Zsigmond volt a legelső, ki nagy örömmel a szekérhez jött. Ő emelt le s ölbe vitt a szobába. Mind igen búsultak; én csak annyit mondtam: ágyat! Szegény kis Éderné azonnal ágyat bontott s mindent elkövettek körülöttem, főzték a herbatéákat, a fekete kávé citromszafittal, hogy holnap semmi bajom nem lesz . . . csak hogy már itt vagyok! De orvost nem akartam, hogy hívjanak; nem szerettem soha orvosságozni, csak midőn már az utolsó órát éreztem közeledni. De bizony, én híjában bíztam jó természetemben. Harmadnapra elhívták az orvost. Ez egy igen derék, értelmes ember volt. Bizony ha ő nem lett volna, ott pihenném Debrecenben az örök-álmot.

Nem akarok unalmas lenni betegségem hosszas leírásával csak a mennyit szükség tudni. Már majd tíz napig fekiüdtem, de semmi jele se mutatkozott javulásomnak. Borzasztó volt előttem a csinos szoba, melyben fekiüdtem. Ki nem állhattam a sok különbféle herbatea szagját, azt gondoltam, meg kell hálnom. A publikumot biztatta Éder, a mint tudta, hogy már majd nemsokára jobban leszek s azonnal föllépek, de már nem akartak neki hitelt adni. Azt mondák: nem igaz, hogy itt van Déryné. Csak csalogat bennünket. Cigány! Végtére kénytelen volt jelentést nyomatni, melyben jelenti: hogy ő nem hazudik, Déryné csakugyan itt van, föl is fog lépni, de veszélyes beteg volt s még most is beteg.

Midőn ezen jelentést elhordták, természetes, hogy a gyógyszertárakba is vitték. Ennek következtében egy

délelőtt bejön hozzám Éderné, egy kis zavarodással. „Kedvesem — mondá — egy úr van itt, tiszteletét akarja tenni, de nem mer bejönni, nem tudja, ha elfogadja-e?“ „Kicsoda?“ kérdém. „Bacsó, a gyógyszerész“. „Óh! mondom, hát az itt van?“ Eszembe se jutott soha, hogy itt lakik. „Minek jön ő én hozzám? Én nem kívánom látni“. „Oh kedvesem, fogadja el őt, oly igen kéri . . . és ravasz ember ő, majd valami suskust is tehetne bosszújában“. Éderné igen félt. „No mondom, ha maguk akarják, legyen, nem bánom“.

Bejön nagy sajnálkozások és szemrehányások között, hogy betegen talál. „Kedves Róza! — mondá — ezt érdemli egy régi ismerőse, hogy nem is értesíti jeltéről és nem tölem hordatták a gyógyszeréket!“ „Mindenekelőtt kérnem kell Bacsó urat, minden bizalmas szólásformától és szólítástól engem megkímélni. Egvéberánt nekem eszembe se jutott, hogy maga itt lakik Debrecenben, ámbár ez előttem közömbös és orvosságot, azt se tudom, kitől hoznak, nekem arra gondom nincs.“ „Hát haragszik reám?“ „Oh kérem csak azt ne vegye fejébe! Miért haragudnám? Azért, hogy megcsalt? Hiszen csak hálát adhattam Istennek, hogy ily emberrel nem kötött öszve sorsom, a ki annyi hazugságokkal tudta magát behízelegni és egy ártatlan leányt megcsalni. Egy csalóval csak szerencsétlen lehettem volna“. „Hiszen Déryvel se boldog!“ „De Déry nem csalt meg. Ő becsületes ember, csakhogy nyers, hirtelen természetű s én azt nem tűrhettem, azért váltam el. Magának pénz kellett. Hát mi okból kötött öszve egy szegény leánynyal?“ „Mert ezt a szegény leányt szerettem, szeretem mint angyalt mai napig is, és fogom szeretni mindig“. „S azon szeretetnél fogva házasodott is meg és vett el egy más

leányt? Azonban hagyjuk ezt a nevetséges vitatkozást, mert mindinkább előtűnteti jellemét“. „Nem hagyok föl, míg meg nem mondom. Én nőmet nem szerelemből vettem el. Én csak Rózát szerettem s három hónap múlva be is bizonyítottam azzal, hogy elváltam tőle“. Erre mondom kacagva, gúnyosan: „De már akkor be volt rendezve a patika ugy-é . . . az ő pénzén?“

„Hibázik kedves Róza! Én házamat adtam el s anyám igen körül vett, ki nagy, barátságos viszonyban élt a Komáromy családdal, melylyel a szülők már rég kitervezték együtt, hogy mihelyt haza jövök, azonnal megházasít engem s a Komáromy leányt kell nőül vennem. S anyám csak azon föltétellel adta nekem át a házat minden vagyonával együtt, ha e leányt nőül veszem“. Ilyen s több üres okokat hordott még föl mentsegeül, melyre már én igen békétlenül kértem, ha volna föl sületlen mentségeivel, mert még igen gyenge s beteg lévén, igen fölizgatott. S végre még azzal fejezte be mentsejét, „hogy hiszen neki Wass Pista minden lépésemet megírta s így azt is, hogy Déry engem minden estve, haza kísér Murányiékkel“. „Melyre mondtam: hagynánk föl az üres beszédekkel, mert valóban rosszabbul vagyok s nekem nyugalom kell. Csak annyit tettem még hozzá: „hálát adok Istennek, hogy így történt, mert vele még szerencsétlenebb lettem volna, mint Déryvel, mert Déry becsületes ember volt s csak abban hibázott, hogy hatalmaskodva akart szeretni s kemény kézzel ültette szívémbé a szerelem virágát s öszve sorvadt érintése által . . . nem fogamzott meg“.

Csak arra kért aztán igen sürgetőleg, hogy ezentúl mindent az ő patikájából hordjunk a legkisebb részletig. Nem akartam elfogadni, de Éderék is hozzá csatolták

rimánkodva kérelmököt, mert ők igen jó barátságban éltek különben Bacsóval, csakhogy Szentgyörgyi az orvos, más patikában szokta receptjeit utalványozni. De végre el volt határozva Éderék által, s mit volt mit tennem, belenyugodtam. Éderék még azon okokkal is támogatták „magunk közt“ ezen tanácsukat, hogy Bacsónak igen csúnya szája van, ha valakire megharagszik. Én ugyan magam részéről nem sokat gondoltam vele, de Éderékért megtettem.

Én csakugyan még nem lettem jobban; még bajt éreztem magamban. Kértem az orvost, adjon nekem erősebb hánytatót, mert a betegség még az ujjaim hegyében is benne van s én már más orvosságot nem szedek többet és érzem, hogy meghalok. Nem akart. Azt okolta, hogy mellemet meg találja rongálni s nem énekelhetek majd. De Bacsó biztatta, csak adjon, majd készit ő enyhítőket számomra. Bevettem a hánytatót. De ez aztán meg is tette a hatást. Már akkor csakugyan koporsót láttam előttem. Éreztem: ujjaimból miként tépte ki a betegséget. De oly szörnyűn szenvedtem, hogy valóban azt gondoltam, hogy utolsó óráim ütött. Azonban ott lévén az orvos is jelen, nem volt az a szitok, (a mitől az előtt irtóztam más paraszt ajkáról hallani) a mit mind azon tisztos, okos, értelmes orvosra, reá nem szórtam volna. Kutyapecérnek, méregkeverő gyilkosnak, még csunyául kimondtam a . . . teremtésit is. Még azt is ordítottam reá: eredj ki innen, mert mindjárt a fejedre borítom ezt a lavoirt. Dühbe hozott, mert mindig kacagott s mindig mondta: „úgy, úgy, úgy, no csak még egy kicsit, szeretem én, mikor így káromkodik a beteg, már akkor se baj“. Végre elájulatom. Szerencse, hogy orvos és patikárius mind körültem voltak. Gyomromra meleg sót raktak s

Isten tudja, minden éltető eszenciákkal föléléstettek. De én igen jól éreztem magamat. Midőn eszméltem, mondtam: „oh miért költöttek föl, de jól aludtam!“

Bocsánatot kell kérnem, hogy betegséget ily körülményesen irok le, a mely unalmat szerez, de a következesek miatt kénytelen vagyok, hogy az egész eseményt úgy írjam le, mint valóban történt, hogy mentségemül szolgáljon ebből következett meggondolatlan tettem ellen.

Én ezután csakhamar fölgyógyultam, ezer bocsánatokot kérvén érdemdús jó orvosomtól, hogy oly betyáros szókat szórtam reá dühömben s még többre is készültem, ha beszélni tudtam volna. „Jaj! előre tudtam én azt, hogy az be fog következni“, mondá hahotázva, melybe az egész háznép chorus gyanánt bele accompaneirozott.

Még nem léphettem föl szinte egy hétig. Igen gyenge voltam, erősödnöm kellett. Szedtem én ugyan erősítő cseppeket, de az nem igen adta meg az erőmet. Bacsó ki naponta háromszor is eljött látogatóba, hogylétem után tudakozandó, szüntelen erőszakoskodott tanácsával, hogy: nékem most mindig oly eledelekkel kell táplálkoznom, melyek könnyűek, válogatott, erősítő és gyomrot nem terhelő étkek legyenek és mellé mindig egy kis ó aszú-szöllőbort igyam. Ó nála mind ez föl található. Neki egy igen jó főzőnéje van, ki minden finom compotokat, süteményeket, gyenge fachirotzott csirkéket s mindennemű szulcirozásokat betegesek számára jóízűen el tud készíteni. Én hallani sem akartam felőle, midőn unszolva esdeklött, hogy fogadnám el ajánlatát és járjak el hozzá mindennap ebédre. De Éderék is hozzácsatolták kérelmököt, hogy hiszen abban semmi sincs, ha én elfogadom az ajánlott barátságos szabad asztalt egy régi ismerősömtől. Őt úgy kell tekintenem, mint a publikum-

nak egy tagját, ki örömmel óhajtaná mentől előbb lehető fölüldülésemet, miszerint föllépésemet elősegíthesse s én a publikum óhajtságának eleget tehessek. Meggondolva a körülményeket, igen természetesnek találtam Éderék unszolásukat. Ugyanis először, hogy mentől előbb fölléphessek, mert már a publikum föl volt zaklatva s nem járt színházba, míg majd föllépek; másodsor ők nagy család voltak, azt nem győzték volna meg, hogy válogatott ételeket készítsenek. Azt se kívánhattam, hogy Éderné, ki maga főzött, még nekem külön maszatoljon valamit, úgysis elég baja volt neki a négy gyerek szünteleni csipergéseit kielégíteni. Végre, elég hibásan, meg nem gondolva az abból következő eshetőségeket, elfogadtam Bacsó ajánlatát, mert egész idő alatt, miolta megtiltottam neki, hogy a multakat elő se hozza, egész nyugalommal s higgadtan viselte magát, kivévn, hogy minden kigondolható ritka nyalánkságokat hordott nekem s én már egész bizalommal viseltettem eránta. Tréfa, mulatság volt napirenden, ő mindenkép szórakoztatni kívánt, mert még két színésznő is volt Éderéknél kosztón és szálláson. Az egyik Simény Borbála, ki már ismerősöm volt Pestről, kinek rikácsoló hangját akkor ki nem állhattam, de most kedves zengzetű dallam volt lelkemnek . . . csak a szinpadon fülemnek nem! Csak azért örültem neki, hogy boldog gyermekkoromból való ismeretség volt.

De megismerkedtem egy leánynyal, egy különccel, ki csudálkozásra méltó erős jellemmel bírt. Már nem a legfiatalabb virágjában volt, azért még mindig följogosítva lehetett egy férfiú meghódítására, de neki nem kellett senki. Egy ifjúval volt ismeretségben s már jegybe is jártak; a boldogtalan ifjú egyszer egy dologban megcsalta azaz, nem igazat mondott neki s azonnal vissza-

küldte neki a jegygyűrűt s kérlelhetetlen megvetést érzett eránta keblében s többé az életben nem szólt hozzá. Fölfogadta magában, hogy soha férjhez nem megyen s egy férfinak se hiszen többé . . . s éppen ez az erős jellem! Szentpétery is megkérte, el akarta venni, de nem ment hozzá. S ez a különc Neéb Mária, a nevezetes hírű komika-szereplőné Kolosvárott. Az ő sajtóságos tulajdonairól igen sokat lehetne írni, de rövid az időm s nekem sietnem kell. Annyit mégis róla, hogy a ki őt ismerte: szerette. Minden ember rokonszenvét bírta. A legkomolyabb arccal oly szavakat mondott, hogy hentergett nevéttében mindenki és szatirikus volt a legnagyobb mértékben. Senki se maradt általa érintetlen. Engem legjobban kritizált; de azért senkit se sértett meg s még a legmagasabb körökben is óhajtott vendég volt, de ő nem ment. Ellenben ha azt üzenték neki a grófnök, hogy kéretik igen szépen, jöjjön el Mari kisasszony, mert a grófné igen beteg, többszöri kérésre aztán csak elment. Páratlan fölálkozó jószívvel bírt. Most róla többet nem írok, majd midőn később ismét találkozom vele, akkor lesz ideje róla emlékeznem. Most csak annyit, hogy engem igen szeretett s ő ápolt egész betegségem alatt. Ha nem játszott, egész nap ágyam mellett ült, zöld gallyal legyczett a legyek ellen; ő teljesítette mindenben az orvos rendeleteit. Ő barátném lett. Mi azontúl tegeztük egymást, de azért nem mondta soha máskép, mint Édes Gnädigém! add ide ezt vagy amazt s mikor már bizalmasak lettünk, elkezdett a többieknek engem lecsúfolni a legkomolyabb arccal. Előbeszélte, hogy mikor Éder előlvasta leveletem, hogy elfogadom a meghívást, hát ő gondolta magában: jaj! ha azt ide fogadja Éder, én nem leszek itt. Képzelem milyen nagy, kolosszális asszony,

aztán majd hogy hordja a fejét magasan emelve s csak úgy néz le majd reánk kevélyen. Én félek tőle. Bizony mihelyt lelép a hintóból, nem fogok elcibe röpülni keze csókolására. Így tépelődött magában . . . s hogy ő Éderéktől mindjárt elpakkol. S beszélé aztán nekünk elérékezésem alkalmával ismét milyen gondolatok fogták el. Midőn minden kiszaladt azon kiáltozással (a gyermekek legelől) itt van Déry néni, (a nagyok utána) itt van Déryné, megérkezett, ő is kiállt a konyhaajtóba s nézte, hogy majd miként nézek rájuk. Hát mondja: legelőbb is egy echos-szekér áll az udvaron s nézem nézem, hogy hát szekéren jön az a nagyhírű művésznő?! (Ő ezt mind gúnynyal mondta.) Kit úgy várnak, hát ő hol van? Nem látok asszonyt! Hát látom, hogy Szentpétery mikép keresgél a szekér fenekén. Azt gondoltam a láb alól a tepicheket keresi! Hát kihúz a szekér fenekéről egy csinosan öltözött, kis összezsugorodott, keskeny vállu, savóképű kis beteg lyányt! Ahogy Szentpétery ölbe hozta, gondoltam! no ezt majd nekem kell mindennap ölbe fölhordani a színházba . . .

De azt nem lehet leírni úgy, miként ő és csakis ő tudta elémondani azzal a mimikával és hideg arc kifejezéssel. Ő tőle hallani, vagy látni, ha valakit vagy valamit le akart festeni, vagy elésorolni az élvezet volt annyiban, ha valaki nevetni vagy szórakozni akart. De mint mondám, a világon a legfömláldozóbb szívvel bírt. Ő egy elmaradott ügyvéd özvegyének a leánya volt. Neéb Mária kisasszony passzióból lett színésznő . . .

Egy napon Bacsó igen nagyszerű ebédre hívta meg az egész Éder családot, minden háznépeستől és az első színészek közül többet. Még én nem léptem föl, mert gyöngé voltam énekelni. A színészeket nem ismertem,

kivéve Szentpéteryt. Itt ismertem meg legelőbbszer Szerdahelyit, Váradyt, Kovácsnét, még több jeleseket, de kiknek neveik már kiestek emlékemből. Ez aztán valódi nagyszerű ebéd volt. Minden kigondolható finomságok, ujságok, izletes keresettséggel összevegyeztetve, de az én számomra több külön készítmény. Hogy mindenből izlelhessek, mindenből csak parányit volt szabad ennem, pedig bizony már akkor örömeztőbb szedtem volna a jó töltött káposztából egy jó tányérral, melynek jó illata csak úgy faesarta az orromat. Nem ízlett oly fölségesen a finom narancs-kompót, a mivel szüntelen tömött volna és a többféle módon elkészített csirkeszeletek és kochok! Valóban szakácsnéjának nagy dícséretére szolgált e tömérdek étkek dufla és izletes elkészítése.

Ebéd alatt Bacsó ismét előhozódott, hogyhát nekem ezentúl mindig ilyesmikkel kell táplálkoznom és minden oldalról reábeszéltek, hogy csak fogadjam el. Végtére mondám: jó, elfogadom, de gondolja meg Bacsó, hogy hálátlanra vesztegeti szívességét, mert én semmivel se tudom visszaszolgálni, még csak köszönetet se várjon tőlem, mert én megvallom: nem örömet fogadom el, miután én egy kis levessel is beérném Éderéktől . . . és mondám, csak terhet veszen magára Bacsó úr, mert ne gondolja, hogy én egyedül járok el ebédre, egy magános férfihoz, eszerint még egy kísérőmnnek is kell ebédet adni!“ „Óh ezer örömmel, mondá, szerencsémnek nek tartom, ha úgy tetszik. Neéb Mária kisasszony mindig elkiséri.“ „Igen Gnädigém! eljövök veled mindig. Aztán ridikulömet is elhozom magammal mindig. Aztán tudod . . .“ „Nem édes Mariskám! te nem jössz el, hanem, megkérem Ujvári Péter urat. Ez férjemnek testi-lelki jó barátja volt s valamint ezen jó barátját elárulta nekem

midőn még jegyben jártam vele, hogy mikép mentek át Budára az akkor igen elhírhedt Szép Jagernéhez mulatni, engem is elárulna neki, ha valahol még találkozhatnék vele az életben, hacsak legkisebb hibás lépést sejdíthetne is rólam. Csak ily ember kíséretében járhatok el akárhova, de kivált magához, hogy semmi legkisebb gyanura se szolgáltassak okot. Ezen ember nem a legjobb indulattal van erántam, férjem miatt haragszik reám, hogy miért váltam el tőle.“

Ő is itt volt a társaságnál szerződött tag, csak másodrendű színész. Másnap megkértem őt, mert ő betegségem alatt is meglátogatott engem mint régi ismerősöm. Nagyon szívesen elfogadta a „garde de dame“ hivatalát. Tán még jól is esett neki.

Fölüdültem aztán csakhamar, föl is léptem, de már nem tudom mi operában. Szerdahelyiben egy, már akkor is igen jó énekest és muzsikai tehetséget ismertem meg s ő igen dícsérte hangomat, ámbár egy parányit még gyenge volt, de aztán napról-napra erősödött. A publikum szeretett, de nem nagyon rajongott értem. Azért megvoltunk. Csak azzal mutatta a közönség szeretetét, hogy igen járt a színházba.

Már az én vendégszereplésem végének ideje közelegett s mondám: „Éder ur! Mikor veszem jutalomjátékomat? Nekem már itt az ideje menni!“ „A jutalomjátékát amikor tetszik, de elmenetelről szó se lehet. Innen nem megy egy tapodtat sem az én Déryném, kit feleségem, gyermekeim mind úgy szeretnek. Maradjon nálunk kedvesem. Képezzünk egy családot, mindent kedve szerint cselekszünk.“ Elkezdettek mindannyian esdekelní, a tagok, kik jelen voltak, mind csak kértek, hogy ne váljak meg tőlük. És aztán eléjek terjesztetem:

„Uraim! Engem igen szoros kötelékek kötnek még most többfelé. Először még Miskolcra vissza kell mennem, leróni, betegségem miatt elmaradott játékimat. Megígértem, meg kell tartani szavamat. Engem Székesfejérvárra becsületszó és pénzbeli lekötelezettség szólít vissza. Hogy vissza menvén oda, mennyi ideig leszek ott, nem tudom; hogy mikor ereszt el jó direktorom, azt se tudom, csak azt, hogy okvetlen mennem kell.“ Ezen igen megilletődtek. „No! mondja Éder s kezemet megfogta, ígérje meg hát, hogyha szabadul, egyenesen hozzánk jön, bárhol leszünk.“ Én a kis Édernét s gyermekeit igen szerettem s könnyen megígértem. A gyermekeket holmi kis dalokra betanítottam s fölléptettem s így igen szerettek. Újra rimázkodtak, hogy csak még Váradra menjek el még velük, csak kevés játékra. Igen kívánják, hogy vigye át a társaságot, hogy ők is hallhassanak operát. Mit tudtam tenni, átmenten velök, de Éderné nem jött el, hon maradt a gyermekekkel. Csak egyet vittem el magammal, a kis Terézt, ezt betanítottam a kis Cupidó-dallamra s igen jól elénekelte és játszotta.

Itt Szentpétery igen elkezdett nekem udvarolni, de az már előtte rég tudva volt, hogy én a világon senkit el nem fogadok s szörnyen csodálkozott rajta, hogy hát mégis kötve tart e barátság. Mondom: a világ végeig! Ismét csak belenyugodott.

Itt bevégeztük kitűzött játékaikat, ismét visszamentünk Debrecenbe. A kis Éder Tercsi Váradon nálam lakott, az én gondviselésemre volt bízva, minthogy anyja nem volt vele.

Visszajövén Debrecenbe, már nem akartam többé Bacsóhoz járni ebédre. Untam az egész dolgot s otthon ebédeltem Éderéknél. Kosztot akartam fizetni náluk;

nem fogadtak el semmit. Bacsó megérkeztiinkkor már ott termett s zaklatott, hogy csak folytassam és ne vessem meg az ő ajánlatát, mert hiszen ő mindent elkövet az én szórakoztatásomra. Az igaz, hogy mindent elkövetett, mindig hívott vendégeket asztalához, csakhogy engem mulattasson. Én jól is mulattam nála mindig és nem azért vonakodtam odajárni eleintén is és nem azért kívántam (ha már csakugyan reá beszéltek, hogy járjak oda) kísértőt magam mellé, mintha Déryvel szándékomban lett volna még valaha kibékülni (akkor el se váltam volna tőle) vagy mintha szemrehányásoktól tartottam volna. Attól se félttem, hogy Samu talán kedvetlenül venné. Oh nem! Ő sokkal biztosabb volt bennem, semmint az ő tiszta lelkibe legkisebb gyanu beférkőzhetett volna. Általában az emberek ítéletétől tartottam. Én Samumnak megírtam mindent és ő nem ellenezte. De vége felé Bacsó igen kezdett bizalmasodni; még többek jelenlétében fölhozni a múlt idöket és hogy ő már velem jegyben járt, és egy átkos félreértés elválasztott bennünket, pedig mi szerettük egymást, oly tisztán, híven, hogy ő nem is tudott képzelni rajtam kívül más nőt magának. És! hogy miként lehetséges az, hogy ő most is, miután ismét öszvetalálkozott velem, a régi, kiolthatatlan szeretettel viseltetik erántam, viszont én bennem még csak emléke sincs már azon viszonszeretetnek, mely akkor egyesített bennünket. Én e phrázisait mind a nevetös oldaláról vettem s nem gondoltam meg, hogy ezen bizalmas társalgásnak még mi következései lehetnek egész életem jövőjére. De ez így folyt mindég, ha odajött hozzánk. Éderék előtt emelt panaszt, hogy nekem szív helyett egy darabka fagyos kő fekszik keblemben s több ily bolondságokat hordott föl s én jókedvemben mindig csak kacagtam.

Midőn a többek között egyszer szobájába mentünk be a fekete kávéra s ő ismét előhozta ezen reám nézve már kellemetlenné vált panaszait, én is félre tettem minden kiméletet eránta és midőn ismét zsarolt a többek előtt (mert én egyedül soha se voltam vele), hogy csak egyetlen egyszer csókoljam meg s ezzel én őt egészen megnyugtatom, türelmemet veszítve, karon fogtam s oda vezettem két arcképihez . . .

Ezen arcképeket előbb le kell írnom, hogy fogalma legyen valakinek azon emberről, kit én szerettem, s mi változáson ment keresztül, azon pár év óta, mióta nem nem láttam őt.

Egy díván fölött függött az aranyozott rámás nagy tükör. Ennek két oldalán függött e két arckép egymással szemben. Az ablakhoz közel függött egy fiatal angyalarc, fehér mint a tejhab s gyenge pirosság ömlött el rajta, mintha egy nyílt rózsát dobtak volna e hab közé. Szép vágású, égszínkék, szép, nagy, derült szemekkel, apró gyűrűkbe szedett sötétes gesztenyeszín fodrozott hajjal (így viselte haját Pesten); elegáns öltözetben, vidám tekintettel. Midőn karonfogva e képhez vezettem, reá mutatván ujammal, mondtam: „Látja-e ez arcképet?“ Nem szólt semmit, csak reám nézett kérdezőleg, mintha mondaná: Nos? „Ezen ifjút szerettem igaz. Legalább úgy hittem akkor, hogy szeretem. De nem is lehetett csudálni: én igen fiatal, tapasztalatlan s ő ellenállhatatlan svádával bírt, melynek hittem s csak az volt a szerencse, hogy engem nem lehetett lábamról levenni“. Kacagva odavezettem a másik arcképhez. Ő mind csak komolyabb lett és hagyta magát vezetni, de nem szólt. Ezen arcképet alig hiszem, hogy jól le tudjam azaz híven lefesteni. Ez egy jó előre haladt évű ember volt, zilált hajakkal, me-

lyen nem lehetett észre venni a hajfodrász mütétét. (Most hosszúra növe, minduntalan ujjaival simította ki homlokából féloldalra.) Nem rég festette le ezen arcképét. Csak az ajaka maradt szép piros, homlokán, mintha mindig fölleg ült volna s arca, mely amott tölt gömbölyű volt, itt hosszúra nyúlt s oldalt beesett; s tele ráncokkal s azon tiszta szép szemek, most mindig zavarosak lettek. Öltözete, úgy elég csinos és tiszta, de egy cseppet se gondos. Ezen képhez vezettem most s kérdém újra: „Hát ezt nézi-e gyakran?“ „De hát mit vexál most engem ezzel Róza?“ „Csak azt akartam mondani ezzel édes Bacsó, hogyha amazt szerettem, ugyan hogy tudnám most ezt szeretni? Mert ez az arcképe is igen jól van találva, éppen mint a másik és mivel maga nem szünik meg engem zaklatni és a mi elmúlt újra feszegetni, miután megígérte, hogy többé ezeket elő nem hozza, a mi elmúlt s nekem ellenemre van, kénytelen vagyok, dacára erányomban mutatott szíveskedéseinek, kíméletlen lenni maga eránt“. Még vitatkoztunk kevés ideig, barátai, kiknek hol egyike, hol másika, váltakozva csoportosultak hozzá s most is némelyike jelen volt, tréfára fordították a szinte komolylyá vált jelenést s a fölzaklatott kedélyek ismét lecsillapultak.

Midőn betegségemből ismét fölüdülve már néhány-szor fölléptem, Bacsó szüntelen unszolt, hogy engedjem magam lefestetni egy jó barátja által a maga számára, hogy legalább arcképemet láthassa, ha majd távozon Debrecenből. Ezt már szörnyű nevetségesnek találtam s nem teljesítettem kérését. Barátjai egyike volt éppen azon festész, ki hasonlólag egyesítette kérését Bacsóéval, hogy üljek! Kikerültem kérésöket azon megjegyzéssel, hogy már egyszer lefestette arcképemet Miskolcon egy ott időző festész. De midőn elhozta elkészülve hozzám,

reá néztem, s azon módon letéptem a farámára szegezett vászonra festett, nagy piros rózsával díszített fürtös fejet. S akkor elhatároztam: soha le nem festetni magamat, mondván, hogy nem találok eléggé érdekesnek, hogy megörökíteni kívánnám az utókor számára jelentéltelen arcomat. Egyes férfi számára pedig miért festetném le, ha engem semmi érdek nem köt hozzá.“ S mégis le lesz festve“ mondá Bacsó, erősen reám szegezve szemét. Kacagtam s abba hagytam.

Már vége felé volt vendégszereplésemnek ideje, talán csak még egyet játszottam, midőn Bacsó elhatározta, hogy nagy ebédet rendez szállójében, hol igen alkalmas csinos borháza volt. Mind hivatalosak voltunk: az egész Éder-család és a főbb színészek. Kint a szabadban ebédeltünk. Igen jól mulattunk, mert városbeliek is voltak, nők s férfiak számosan. Ebéd után ott ültünk körben, egyszer Bacsó kihoz egy kis parányi chatouilt, kivessen belőle egy női arcképet s mutogatja sorba, kérdezve: hogy ismerik-e? Találgatták, de egy se jött reá. Lássam én is mondom. Vizsgálom. Mindjárt gyanítottam . . . azonban nem hasonlított hozzám, csupán az öltözékéről lehetett volna némileg sejdíteni s mondom: „Oh! oh! ez az arckép merő hazugság! Annyi hasonlatosság sincs benne, mint egy mogyoró és egy dió között. Aztán nem vagyok én léha szájú, ki a fogait vicsorítja“. „De én éppen így akartam, midőn nevet.“ „Csak nem bolondult meg, hogy ezt az én arcképem helyett akarja bizonyítani?“ „De ez egyenesen magáról van festve. Itt van barátom, ő festette, délutánonként míg kávéztunk, egy kis oldalszobából lesve minden mozdulatát“. Éderék neki kedvezni akarván, erősítették, hogy hasonlít hozzám. „No ha hasonlít, hát adja ide nekem ezt az arcképet!“ „Ezt

nem! Ezt én szereztem magam számára. De adok helyibe egy mást, a kit maga szeretett“. S ezzel kiveszi a chatoilból a saját fiatalkori arcképét. „Itt, cserébe fogadja el kedves Róza“. Én nagy méreggel ellöktem kezét. „Tartsa meg magának — mondtam. Ne komédiázzon itt velem. Amaz nem az én arcképem, megtarthatja bátran, és így nincs mit cserélni“. De unszolt az unalomig s mind körül vettek, hogy már csak fogadjam el. S mint-hogy akkor, ezen arckép eredetijét szerettem s most már ő nem hasonlít hozzá, hát semmi se köt. És én végre mint egy bárgyú, helyt adtam a rábeszéléseknek s elvettem az arcképet. Így aztán ismét helytadtunk a jó kedvnek, semmit se gyanítván abból, hogy még ez valaha gyásznapokat hozhatna éltem korszakába.

Ott elbúcsúzván a jelen voltaktól, kik sajnálkozásukat bizonyították eltávozásom miatt, későn váltunk el s Éderékkal két kocsival hazamentünk.

Másnap még egyszer ismét eljött Bacsó. Miután már a sok rábeszélés után kibékéltem a sok balgaságaimmal, minden fölemlítés nélkül társalogtam vele egész kedélyességemben. Ismét csak elkezdte: „Adjon nekem valami emléket Róza, önkéntesen“. „Szünjék meg már, mondtam, s elégedjék meg, hogy ennyi sok bátorságai után türelemmel vagyok maga eránt. Miért adnék én emléket? Hiszen én nem akarok magára emlékezni ezután se, valamint eddig nem emlékeztem. Hagyjon engem békével. Én boldog vagyok! Oly boldog, hogy az egész világ mindenségével föl nem cserélném boldogságomat“. „No! ha véghatározata ez, úgy én is esküszöm, hogy a milyen boldognak tartja magát önhittségében, észre se veszi, midőn magas homokdombra épített föllegvárával egy feneketlen mélységbe süllyesztem“. „Maga? Nincs

az az erőhatalom a földön!“ „Emlékezni fog reám, akara-
rata ellen is. Addig is éljen boldogúl!“ S ezzel távozott.

Elvégezvén játékaimat, útra készültem, miután
Éderéknek azt ígértem, hogy hozzájok fogok szerződni,
mihelyt Fejérvárról elbocsátanak.

V.

Vándoruton. — Pesten Déryné elmondja a Bacsóval történt dolgokat. — Szentpétery Déryné nyomában. — Egerben. — Éder kölcsönt ad zálogra. — Levél Pestről. — Válasz e levélre. — Szentpétery és Czelesztin. — Istvánffyék és Folkusházyék. — Furcsa levél Pestről. — Bacsó szemtelensége. — Válasz Samunak, — Bizalmaskodás Szentpéteryvel. — A leselkedő. — Rejtelmes látogatók. — Különös levél. — Szentpétery, mint közvetítő — Miért nehéz az elhatározás. — Szentpétery elmondja a szöktetés terveit. — Czelesztin gyanuja. — Személyes látogatás Székelynél és Udvarhelyinél. — Székely, mint rábeszélő. — Kedvező kilátások. — Czelesztin, Gillyént küldi ki kémszerepre. — Szentpétery valahogy lekenyerezi. — Elhatározás és újabb kétségek. — Éder visszatartja a zálogot. — Végső elhatározás. — Visszautasított szerep. — A szolgabíró békít. — Éderné kérelme, Czelesztin fenyegetése. — Éder vármegyei segítséggel jön. — Jelenet Éderrel — Halasy főszolgabíró uti levele. — Szentpétery is jön. — Halasy visszatartja a gyűrűket. — Elutazás.

Elutaztam Miskolcra, ott is még néhányszor fölléptem. Itt ismét körülvettek, hogy csak még Kassára menjek el velök. Sok taggal szaporodott ismét a társaság: Száki, Balla, Kemény, már rég itt voltak s még többen de már nem emlékszem mindenikre. Elmentünk Kassára. Ott igen szerettem lenni. Ismét látogatták és pártolták a társaságot, de operát kívántak, azért télen mindig német társaság foglalta el a színházat. Elmentünk Ujhelybe is s végre visszatértem Székesfejérvárra.

Pesten keresztül utazván, elbeszéltem Samumnak Bacsóval való küzdelmeimet. Kacagta is, de mégis némi kis komolysággal figyelmeztetett azon gondatlanságomra, hogy miért is mentem oda? Mondám: hogy valóban nem is gondoltam reá, hogy ott lakik s végre, hogy miért fogadtam el az arcképét? Mondám, hogy mint erőszakolta reám s midőn láttam, hogy Samu kedvetlenül veszi, ledobtam a földre és összetörtem, eltapostam. „Ezt akkor kellett volna tenned ő előtté“. „Igaz, mondám, belátom, hogy helytelenül cselekedtem“. . . S hogy az én arcképemet miként lopta le . . . Ez volt annyi ismeretség után első ilyféle komoly szóváltásunk, de csakhamar kiengesztelődtünk s szent volt a béke.

Egypár nap ott mulattam s aztán haza mentem Székesfehérvárra. Itt ültem jó darab ideig, hogy meddig, nem emlékszem. A társaság végre elhatározta, hogy elutazik excursiókra többfelé. Én velök menni nem akartam, előttem tartván, hogy ígéretem szerint nekem Éderhez kell jönnöm, ki Debrecenből már eljött Miskolcra s ki velem levelezvén, mindenekről tudósított, hogy t. i. most ismét új tagokkal szaporodott társasága. Czelesztin Erdélyből és több mások ott vannak és csak jöjjenek.

Feledém mondani, hogy midőn Kassán voltunk, egy napon csak bekopogtat Szentpétery: „Látja, mondá, akár merre megyen, mindenütt követem“. Másodmagával jött; úgy tetszik Borosnyaival. Ők is szerződtek a miskolci társasággal.

Midőn én Székesfehérvárról eljöttem Miskolcra Éderhez, a társaság igen nagy lévén, együtt nem élhetett volna meg és eloszlott. Szentpétery ismét Éderrel szerződött. Csak kevés ideig játszottunk Miskolcon. Éder a társaságot Egerbe szállította, hol az egész telet tölteni szán-

dékozott s így a társaság javát összetartván, elutaztunk Egerbe.

Itt vagyok hát már Egerben! Nem is tudom már jól, hanyadikszor rándúltunk ide Miskolcra. Itt kezdődött most életemnek egy új korszaka. Itt szövődött a sors keze által életemnek válpontja. Itt döltek porba, a föllegekbe épült, álmodott aranyváraim. Itt omlottak porba, a szívben táplált boldog jövő reményei. Oh! be kevés idő kell hozzá, hogy egy szív virágai, melyek ma kedvesen nyíltak s boldogságot illatoztak, holnap már, a pusztává vált, rideg, tápnélküli földben lehervadjanak!

Már jó ideig ültünk Egerben; jól mulattunk is közbe-közbe. Szokás szerént folyt kedves levelezésem Pestről. Nem mutatkozott egy felhőcse se, derült ege-men . . . de annál keményebb tél fenyegetett zordon hidegével . . .

Jó színészek voltak, kivált a férfiak az első szerepekre. Mindannyian művészek: Szentpétery, Czelesztin, Köszegei, Éder, és az egész társaság általában jól rendezett. A publikum nem gondolt a hideggel, szorgalmasan járt a színházba. Szerettem itt lenni. Én félvén a nagy hidegtől, a Spetz-házban laktam, hol a színpad is volt berendezve, hol a hogy éppen kiléptem a szobámból, egyenesen a színpad előcsarnokában voltam. Ajtóm e csarnokra nyílt, ablakaim pedig a ház kertjébe szolgáltak. Már jó mélyen behaladtunk a télbe, nekem igen sok fa kellett a fűtésre, mert szobám igen nagy lévén, sok fűtéssel járt. S pénz kellett, igen fázékony voltam. Édertől kértem kölcsön 200 forintot: wicklert csináltattam magamnak. Azt mondja: „igen szívesen, de ne vegye megbántásnak, halál eshetőségéért, tessék zálogot adni“. Én erre egy kissé megütődtem magamban, de nem szóltam

semmit, csak elmosolyodtam. Azonnal lehúztam újjaimról gyűrűimet s mind leraktam az asztalra, megolvastván, hogy hány darab. Ő berakta fiókjába s nekem átnyújtotta a 200 forintot. Jól látta, habár nem is akartam mutatni, hogy nekem ez nem jól esett, mert igen mentegetődött. Azonban midőn tőle hazafelé mentem, sokfélét gondoltam magamban, t. i. hogyha most tél nem volna, mindjárt elmennék tőle; még azt is akartam tenni, hogy visszaviszem neki a pénzt s mondom, hogy már mást gondoltam és nem csináltak wicklert, csak majd később bundát s most nem kell a pénz, ide gyűrűimet; de ismét csak lecsillapítottam fölizgatott kedélyemet s maradt minden a régi mellett, de Éderékkal egy kis feszültségbe estünk. Én többé nem mentem hozzájuk. Az asszony eljött s zaklatott: miért vagyok most oly hideg hozzájuk? Mondám: mindennek a nagy tél az oka! . . .

Egyszer egy igen furcsa tartalmú levelet kapok barátomtól. Semmiről sejtelmem se lévén, vidám szívvvel fölbontom s e sorokat olvasom Samutól: Drága Rózám! (néhány sorokat írván a szokásos modorban, végtére áttér, egy félig hideg, félig melegnek látszó sorokban, melyekben előterjeszti, hogy:) egy érdekes ismeretséget csinált nem régiben, volt vőlegényemmel, ki is Debrecenben eladta házát, patikáját, szőlőjét s végkép elhagyván Debracent, Pesten meg fog telepedni s eljött őt, Samut fölkeresve, meglátogatni s barátságát kikérni. És hogy miként dícsér engemet és hogy miként szeretett és hogy nekik már csak azért is kebelbarátokká kell lenni, minthogy ugyanazon egy tárgyban egyesült mindkettőjük egymás eránti hajlamuk és hogy ugyanazon egy tárgyban találtak viszont szerelemre. És hogy Bacsó valóban megnyerte az ő barátságát, mert eszes embernek lát-

szik, ki most Pesten lakván, ismét tanulásnak adta magát: doktorságot tanul. Őt kérte, hogy adjon neki szálást és együtt járjanak a vendéglőbe kosztra s így nem lesz oly unalmas mindkettőjökre nézve a tél s majd mindegy Rózáról beszélhetünk . . .

Ezen levélre szörnyűen fölingerlődtem s alig tudtam erőt venni magamon, hogy szívélyes hangúlatban feleljek. Mindjárt sejdítettem, hogy e ravasz embernek valami célja van, de korántsem sejtettem, hogy mikéint szövi hálóját, melylyel prédáját behálózza. Soha se említette, hogy ő doktorságot akar tanulni s eladja mindenét.

Én sokkal rövidebben írtam, mint máskor szoktam s nyíltan figyelmeztettem Samut, hogy egy cseppet sincs kedvemre, hogy ily szabad életű emberrel oly hirtelen, mielőtt jellemét megvizsgálta volna, oly szoros barátságot kössön. S vigyázzon magára, hogy e ravasz barát az ő nemes szívét meg ne mérgezze . . . Sokáig nem kaptam levelet.

E közben némi küzdelmeim voltak környezetemmel. Éderékkel már úgy is feszültségben lévén, nem lehetett kedvet költeni keblemben, bármint igyekezett is mindenik . . . miután azon levelet vettem Pestről. Ámbár Szentpétery és Czelesztin vetélkedve igyekeztek is ismét a régi kedvre deríteni, nem tudták honnan származik levertségem. Azelőtt minden törekvéseiket hajlandóságom megnyerhetése után tréfás kacajjal fogadtam s mondtam nekik, ha nem tágítanak: hát uszszanak, ha az nekik kedvet szerez. De most mordan utasítottam rendre, kivált a szemtelenebb Czelesztint. Czelesztin különben már rég egy nővel élt: Székely Zsuzsikával. Végtere még minden följosogítás ellenére, féltékenykedett a két férfi egymásra.

A játékok folytak; néhány úri házzal megismerkedtünk u. m. Istvánfy professzor érdemes háznépével. A professorné igen kedves társalgású, vidám háziasszony volt; valamint Folkusházy (de már nem tudom, mi hivatalt viselt) s több úri háznál sokszor voltunk ebédre és multságokba híva, úgy, hogy ismét csak földerültem. Az ily vidám körökben, ha összejön az ember társaival, csakhamar fölüdül az ember s a sok csókolódó zálogosdíjáték által csakhamar kibékülnek s összhangzásba jönnek ismét a kedélyek, melyek azelőtt megoszlottak. Így történt velem is.

Ismét levelet kapék Pestről! Ilyet még se nem hallottam, se nem értem! Így hangzék: Kedves Róza! (Ily röviden még sohase címezett barátom. Szívemet földobbanni érzettem). Több enyelgő csipkedés után (miknek fölsorolásával nem akarok időt veszíteni, de nem is tartozik a dologra) így ír:

Barátom Bacsó sokat patvarkodik velem miattad, édes Rózám! Ő azt erősíti, hogy neki több joga van hozzád, mint nekem, mert előbb ismerted őt s szeretted s menyasszonya voltál. Én pedig azt vetem neki: „elég botorul cselekedett, hogy miután birhatott volna, elhagyott.“ Ő a félreértést hozza föl okul, azt gondolván, hogy Déryvel kibékéltél. Én azzal lépek eleibe, hogy én sohasem hagytalak el, hűtlen nem lettem hozzád s nem is hagylak el soha! De ő erre azt mondja, hogy bebizonyítja, miszerint te is kibékültél vele Debrecenben. Minden kedveskedéseit elfogadtad és kérésére le engedted magadat festeni és annyi kegyben részesítetted, hogy meg is csókolta. E szerint drága Rózám, egyedül te döntheted el közöttünk a kényes pört, hogy kit választasz kettőnk közül?

Most nagy hidegséget érzettem keblemben ezen levél írója eránt. Tehát hazugnak tarthat ő engemet? Hogy én ezen embert, ki oly idegen lett szívemnek meg tudtam volna csókolni s ő előtte eltagadni? Hát ilyenek

ismert ő engem? . . . De most következik még a szemtelenségnek alig nevezhető példánya! Fordítom a lapot s a tulsó oldalon, más kézirat:

Imádott Rózám! Samu barátom megírta már neked, hogy minket miként vezetett együvé egy közös sympáthia. És hogy te vagy . . . (De! ez égbekiáltó aljasság! Soha, még midőn jegyben jártam is vele, sohase szólítottuk egymást te-szóval. Akkkor igaz hogy megcsókoltam Murányiné előtt, de most, amily igaz, hogy holtam után üdvözülni óhajtok, oly igazán esküszöm, hogy sem nem csókoltam meg, egyetlen egyszer sem és nem engedtem volna meg, hogy tegezzen!) . . . és hogy te vagy társalgásunk tárgya. Azért azt határoztuk kedves barátommal, hogy te légy köztünk a döntő hatalom! A kit te választasz, az lesz a boldog s a kit te eltaszítasz, az nyugodjék meg sorsában. De mi ketten barátommal többé el nem válunk egymástól . . .

Itt már megértettem azon fenyegetését, melyet Debrecenben mondott: hogy boldogtalanná teszen!

Én azt feleltem Samunak egy rövid kis levélbe:

Csudálom, hogy komoly gondolkozásá férfiú mikép szennyezhette be azon darabka papírost, melyen nekem írt, melyen keze pihent, mely nekem egyébkor mennyországot ígért. Egy papírdarabka, melyen neve volt írva hajdan, vagy csak valami szócska, keze által reá firkálva, szent ereklye volt, melyet csókoltam s keblembé rejtettem. Mikép, mondom, szennyeztethette be ugyanegy olyan darabka papírt egy oly ember ily aljas nyilatkozatával, kit megveték, kit rég megvetettem . . . egy Lump koholt nyilatkozatával! Mert minden betüje egy-egy hazugság; kinek írója arra se méltó, hogy megvessem . . . még arra se, hogy ha jelen volna, e szennyes papírt arcához csapnám s szembe köpném! Én előtted nem mentegetődzöm, ez engem lealázna. Te ismersz engem. Meggondolatlanság volt tőlem a mások rábeszélésére elfogadni a reám erőszakolt szívességeket, igaz, de nem féltem ily aljas bosszúállástól! Egyébiránt ne merészeljen azon szemtelen egyén nekem firkáival alkalmatlankodni többé, mert hiszen Ujvárival, Éderékkal és még többekkel mindent be tudok bizonyítani. A címeikkel ismer-

tesd meg hogy tudja ki ő? Téged sajnállak, hogy egy cselszövő hálójába kerültél . . .

Én sejdítettem, hogy most sokáig nem fogok levelet kapni Samutól s igen búsultam. Szentpétery szüntelen unszolt, hogy mi bajom? Nyilatkozzam s mint régibb ismerősömmel legyek eránta bizalommal. Midőn a szív tele van bánattal, jól esik, ha egy résztvevő szív bizalommal s részvéttel közeleg feléje, hogy panasza által könnyítsen egy kissé bánatos szívéen.

Minthogy Szentpétery még Pozsonyból jól ismerte Samut, ismerte viszonyunkat, ismerte Bacsót is Debrecenből. Nyilatkoztam előtte, hogy most mi aljas módon kíván bosszút állni, hogy ajánlott, újra föléledt szerelmét el nem fogadtam és Samut miként hálózta be. Ha ezen ember most csak egy arcvonással elárulta volna, vagy csak egy szavával emlékeztetett volna reá, hogy mi rég táplál keblében oly érzelmet, mely nem viszonztatik, azonnal visszariadtam volna tőle és megszüntem volna még csak résztvevő barátomul is elfogadni. De nem! Szentpétery oly nemesen viselte magát, s úgy a háttérbe vonult vissza minden eddigi közeledni óhajtságával és annyi megvető, becstelenítő szidalmakkal halmozta el azon cselszövő nem-embert, hogy becsülésemet azonnal kivívta magának. Én is örültem, hogy egy résztvevő baráttra találtam, ki előtt sokszor kiönthettem szorult keblem sejtelseit . . . mert levél csak nem érkezett . . .

Én vártam! Nyugtalan epedéssel küldöttem a postára; szorult szívvel lestem a cseléd érkezését. Ha nyílt az ajtó kezére pillantottam . . . üres, nincs levél! Végtére már elmúlt egypár hét. Könyekbe törtem ki, mert mindhijában vártam. Szentpéterynek panaszkodtam: „Most már érzem, hogy végem van, mondám, elvesz-

tem“. . . De ő csak biztatott, hogy ne engedjek erőt venni a bánatnak rajtam s ne veszítsem el a reményt egészen.

Ha az az ördög egy időre el tudta is kábítani Samut, egy oly eszes ifjú végre is be fog látni mindent s magába száll. E bizalmas nyilatkozatok következtében, most Szentpétery hosszabb ideig is elidőzött nálam, úgy, hogy a téli unalmas délutánt ott töltötte nálam, néha többed magával, néha egyedül is ott maradott hat óráig is. Ezt Czelesztin észre vette és szörnyen gyötörte a kíváncsiság, hogy mi okból van most az, hogy Szentpétery a magános órákban is nálam időzhet? Egy ily téli estve hat órakor, már rég gyertyavilág volt. Függyönt nem eresztettem le, gondolván: hiszen itt kert van, senki se leskelődhetik be fönt az első emeletre. Ott ültünk Szentpéteryvel az asztalnál s én már rég kértem, tanítson engem tarokkozni. Passzióval szerettem e játékot. Ott mutogatta a számokat. Egyszerre csak elkiáltja magát szobaleányom, ki ott kötögetett magának a kályha mellett: „Jaj Istenem! valaki most suhant el az ablak alatt a tornácon.“ Én haragudtam, hogy mit háborgat: „Tán téged akar ellopni valamely konyhavitéz“ mondám. Szentpétery fölugrott: „De bizony csak megnézem ő kigyelmét, ki és mi?“ Fölkapja a gyertyát s ott az előszobában elég lécs hevert, fölkapott egyet s ki a tornácon. Hirtelen el nem osonhatott a kísértet, mert ha kertbe ugrott volna, nyaka vagy lába tört volna. Megismertetni sem akarta magát, meg a léctől is megijedt, hirtelen egyet fordult és a szomszéd udvarba leugrott a tornácról. Ez mind igen hirtelen történt. Csak hallom, hogy Szentpétery utána kiált: „Megismertelek Czelesztin. Nem törd ki a lábod vagy a nyakad? Gyere ide még egyszer,

meggyógyítlak.“ Ez magába véve csekély esemény, de következőbe még is hatásos volt.

Valami harmadnapra ez esemény után ismét ott ülök az asztalnál, de csak egyedül voltam a leánynyal s takartam a kártyát, hogy melyik mennyit számol s mi előnye van? Már akkor meguntam az olvasást s letettem könyvemet. Ismét mondja a leány: „Mintha kint motozna valaki az előszobában.“ „Eh mondom, hát valamelyik színházi szolga. Sokszor hál is itt vagy egyik, vagy másik. Azonban gyűjtsd meg a gyertyádat, nézz ki.“ Kimegyen, hallom, hogy valakivel beszél. Ki lehet az ily későn. Bejön a leány: „Egy Kellner van oda kiinn, a Zöldfa-fogadóból, azt kérdi itt lakik-e Déryné,“ „Nos?“ „Hát azt kérdi, egyedül van-e T. asszony?“ „Hát mit akar?“ Én megijedtem, hogy nem valami rabló-e? Nem mertem behivatni. „Megállj, mondom, gyerünk ki.“ Kimegyünk. Látom, becsületes öltözete van. „Mit akar barátom?“ kérdém. Körülnéztem nagy óvatosan. És ismét megijedek, de nem akartam mutatni s szörnyű bátor hangon mondom a leánynak: „Itt van Jóska? Hidd ide csak“ s fölmutatok a színpadra: „Kérem ne tessék senkit se hivatni. Én egy megbízásba jövök, de erről senkinek se szabad tudni semmit. Egy levelet hoztam.“ „Levelet?“ Előbb megdöbbsentem örömömben. Azt gondoltam Samutól. Idegen kézírás! „Jöjjön szobámba,“ mondám. Beme gyünk, körül néz vizsga szemekkel. A levelet még feltöretlen tartottam kezemben. „Mielőtt e levelet fölbontanám, tudni akarom: ki küldi s miért választott ily késő estét hozzám utasítani ezt?“ „Hogy ki küldi, nem tudom,“ mondja a Kellner. „Nem tudja? Hát bolond?“ „Ez így van. Valami hat nappal ezelőtt behajtott az udvarra hozzánk egy nagy gyékénynyel borított, idegen

országi szekér, négy lóval befogva. Külön szobát parancsolt a két ur, kik a szekérről leszálltak. De csak egy kis koffer volt a szekéren. Én kértem: honnan méltóztatnak jönni? Majd ráér arról holnap is beszélni. Most csak hamar meleg szobát. Vacsorát ide és jó bort, mert menykő hideg van és pokoli éhség gyötör. Mindenek előtt senkit se kell hozzánk bebocsátani. Mindent tüstént elkészítettünk parancsolatukra, de a szobát rögtön bezárták maguk után s azóta itt vannak bezárkózva. Még a táblák is be vannak zárva, meg az ajtó is mindig. Ők még az utcán se voltak, mióta itt vannak. Még a kocsishoz mindennap elmegyek megkérdezni: honnan jön, el mennek-e már? Mindig csak azt mondja: nem tudok semmit; nincs reá gondom.“ Én nem tudtam magam tájékozni: hogy mi lehet ez? Miért ily titokszerű és hozzám? Még mind töretlen volt a levél kezemben, mert egy időben nagy divatban volt levelet írni ellenének s midőn feltörte, valami pukkanó volt benne s az ölt, vagy legalább ijjesztett. „Mondám: hát mit mondtak, midőn kezébe adták e levelet.“ „Öt órakor behívtak s mondák: tudod-e hol a színház? Hogyne tudnám. Hát ismered-e Déryné asszonyt. Nem, csak a cédulán. Egy levelet viszel hozzá, de előbb tudakolod, hogy hol lakik. A levelet eldugod és ha valaki van nála, azt kérdezed: micsoda játék lesz holnap? Ha pedig egyedül lesz, oda adod e levelet és megvárod a feleletet.“ Ekkor föbontom a levelet s bámulva olvasom, a mi írva van benne:

Nagyon tisztelt művésznő! Szeretnénk személyesen beszélni a T. Asszonynyal s tennénk tiszteletünket, de nem merünk kimozdulni szobánkból, hol be vagyunk zárkózva mint foglyok már hat nap óta. De már nem mulathatunk még tovább is, mert sohase jutunk célhoz. Nappal nem mehetünk ki, mert megismernek, este mindig itt leselkedik a gaz Czelesztin s ha

ő hamarabb megbizonyosodik a felől, hogy mi vagyunk itt, és miért vagyunk itt, azonnal elárulna, s keresztül járna eszünkön. Asszonyom! Mi Erdélyből jövünk, Kolozsvárról, a mág-nások megbízásából, hogy a T. Asszonyt megkeressük s minden áron behívjuk és ha megkérhetjük, szerződünk. Most csak arra kérjük, intézkedjék s parancsolja: mikép lehetne együtt értekezniünk. Ha mi oda mennénk, föltünnék; találkozhatnánk is ismerősökkel, mert mind ismernek. Az asszonyt nem merjük kérni zord időben, de itt egyelőre legbiztosabban végezhetnénk mindenefelől. Feleletet szívszakadva várnak tisztelőszolgái: Székely József és Udvarhelyi Miklós, a kolozsvári színtársulat vezetői.

Hirtelen nem tudtam ámulatomban mire határozni magamat, csak azt tudtam fölfogni, hogy okvetlen beszél-nem kell velök. Eszembe jut, hogy Szentpéteryhez küld-jek s elhívatom. „Menj, mondtam a leánynak, ha hon van Szentpétery úr, kéretem jöjjön rögtön hozzám. Senkinek se szólj, hogy hová mégy és kit keresel. Vigyázz, senki meg ne lásson. Ha otthon nincs, keresd a kávéházban, hívd ki és ott mondd neki, hogy kéretem.“ Csakugyan a kávéházban lelte meg s jött. „Egy szót se szóljon, mondtam neki a mint belépett, oda nyújtám a levelet. Olvassa ezt és hallgasson. Kérem, mondtam, miután a levelet elol-vasta és vissza nyujtotta; menjen el maga oda s értekezze-nek a legjobban, miként leghelyesebbnek látják.“

Én a legnagyobb izgatottsággal vártam míg Szent-pétery vissza jött. Volt elég időm a felől gondolkozni: mit teendő legyek, mert közel volt már 9 óra, midőn Szentpétery vissza érkezett. És én mégse tudtam egy hajszálnyit se határozni a felől, hogy mit teszek? Ha más körülmények között talált volna e levél, tán még azon estve fölugrottam volna azon szekerre. De éppen most! Jövő sorsom ily bizonytalan epochájában, most nagy föladat volt magamat oly lépésre határozni, mely döntő lehetett egész jövő sorsomra. Az óhajtott levélre

mindig vártam. Hátha az elérkezik egy napon és én tova, messze leszek, túl a magas kösziklás bércen, idegen hazában, idegenek között! Itthon oly jó melegen vagyok hazámban. Ott oly hideg lesz idegenek között, idegen földön. Oda a levelem se érkezik, itt elfogják s én veszve vagyok. Nem megyek egy tapodtat se! Nem hagyhatom el Magyarországomat. Itt kell maradnom, ide láncol le minden . . . De oly messze földről jöttek ez emberek ily kemény télben. Oly nagy messzeségből annyi alkalmatlansággal és költséggel? Mégis megfontolást igényel . . . De hogy s miként szabadúlni Édertől? Szerződéselem kötve tart? Ezt nem vagyok képes föloldani . . .

Itt jó Szentpétery! „Nös? kiáltám elibe, miért e szörnyű titokszerűség, ily csekély esemény miatt, hogy másfelé hívnak? Mintha elrabolni akarnának egy menyasszonyt!“ „De aligha úgy nem is lesz.“ „Mi a patvar? mondám. Tán csak nem?“ „De igen. El kell szökni s higyeje meg, máskép nem is lehet szabadúlni.“ „Mondja el hát már, hogy mi ez tulajdonképen? Hiszen úgy beszél mintha már én mindenbe beleegyeztem volna s csak menni kell?“ „És úgy van, hogy menni kell. Ez oly dolog, hogy itt nem lehet kérdés a felől, hogy menjek-e vagy ne menjek, midőn a mágnások is beleegyedtek Erdélyben, hogy ők emelni akarják a színészet becsét. S Erdély! mely már annyit áldozott s színházat épített* s most azzal bizonyítja ismét részvétét s pártolását a commitéé, hogy ők veszik által a kormányt, azon föltétel alatt, ha magát megnyerhetik, hogy bemenjen és nagy operát adhassanak. Ez dicsőségére válik magának s ezt nem szabad visszautasítania.“ „De hát az én magam érdeke egy csep-

* A kolozsvári új színházat 1821 márcz. 12-én avatták föl ünnepélyesen.

pet se jöjjön tekintetbe? Hátha én öszveköttetéseimnél fogva nem mehetnék, vagy nem volna kedvem menni oly messzire?“ „Ezek mind üres okok; mert ha öszveköttetése áll, úgy az, ha távozik is megállhat, hisz nincs szó arról, hogy örökre távozik, csak mintha egy utazást tenne.“ „De mit beszélnek ezen urak mégis?“ „Ők maguk fognak mindent előadni, engem csak arra kértek, mint régi jó barátot (mert én régi ismerős és pályatársuk voltam több ideig Kolozsvárott), arra kértek, hogy egyelőre is beszéljem reá magát, hogy el ne utasítsa ajánlatukat, hogy valósítsa óhajításikat. Teljesen föl vannak jogosítva minden kívánatait teljesíteni, mire nézve pénzzel is el vannak látva, a mennyi szükségeltetik. Hogy Éderrel szerződése van, az magától értetődik s hogy ezt nem könnyű dolog lesz fölloldozni, az is természetes, ezért kell személyesen most még csak titokban találkozniok, hogy előbb egyezkedjenek s mindenekről együtt rendelkezzenek. Ezért vannak már egy hét ólta bezárkózva s panaszkodnak, hogy halálra unják magukat. Már egész elszédült a fejük, mert nem mernek kijönni, hát mindig az asztal körül sétálnak, míg ki nem fáradnak. Még eddig senki se tudja, hogy ők kicsodák s mit akarnak, mert ha előre gyanítanak, el lennének árulva, besúgnák Édernek s ő tiltakozó lépéseket tenne s üresen mehetnének haza. De Czelesztin alkalmasint gyanakszik, mert a kocsis beszélte: Uram egy kövér úr, minden este erre sétálgat az ablakok alatt, meg be is jön néha és kérdi, ugyan édes barátom, mondja meg nekem, adok jó borralalót: kiket hozott? Hiszen ha tudnám uram, megmondanám, de nem ismerem őket. Ej, ne mondja édes jó barátom! Hiszen megismertem, ez erdélyi szekér. Nem uram! nem tudok semmit. Engem Nagyváradon fogadtak meg. Hát mikor in-

dulnak hazafelé? Hiszen már rég itt vannak? Soha se tudnám én. Jöjjön be barátom, igyunk egy pohárral a javából. Megköszönöm igen szépen, de már én vacsora után vagyok, aztán akkor már nem szoktam inni. S ez így megy minden estve, mondja Székely. Nem tudtak magukon segíteni, végre azon eszmére jöttek, hogy a Kellnert elküldjék. Most már határozzon maga, mint akarja a találkozást elrendezni.“ „Ha magam megyek hozzájuk fényes nappal, meglátnak s utánam jönnek ha csakugyan már gyanú van, mert Czelesztin nagyon együtt tart Éderrel s ez besúgta neki azólta. Estefelé fogok hát elmenni egyedül. Kendőbe burkolom a fejem s maga nyolc óra tájban jöjjön értem. Az ajtómat bezárom, de a leányt nem viszem magammal; leküldöm a Spetzné konyhájába.“

S így lett. Midőn másnap bekopogok a bezártak szobájába, majd csakhogy térdre nem borultak örömiükben, midőn kopogtam s kérdezték ki az s női hangot hallottak: én! „Oh szabadító angyalunk! mondá Székely s mindjárt elkezdék mindketten panaszaikat, hogy kétség és reménnyel küzdve, miként tépelődtek s nem jött világosság elméjükbe, hogy miként adhatnák értésemre, hogy itt vagynak. Éspediglen (ez volt szegény Székely szavajárása, melyet igen gyakran közbe szőtt beszédébe s mely neki egy kis comicai színt adott . . . hirtelen beszédű volt) . . . és pediglen áphő áphő, méltóztassék elhinni, egész napokon át mind arról tanakodtunk s mégse tudtunk valami okosat kitalálni.“ „Mondom, hiszen ez a leg-helyesebb volt, s már rég reá jöhettek volna.“ „Nem mertünk. Féltünk az elárulástól. Végére is csak ki kell sülni a dolognak és pediglen phő phő Gróf Wass Imre ő nagysága még azt is mondta: tudják mit édes Székely, köves-

senek el mindent s ha nem eresztik, szöktessék el . . . de Déryné nélkül ne jöjjenek.“

Szentpétery már nekem nagyobbán mindent előbeszél — mondám — de ez szörnyű bajos dolog. Miként lehessen magamat ily hirtelen elhatározni ily nagy útra ily kemény télben?“ „Oh! mindent elkövetünk — megszólalt a csendes vérű Udvarhelyi, mosolygó szelíd, becsületes arcával. Még eddig nem is igen pillantottam reá, csak azt láttam, egyszer-másszor, hogy mindig mosolyogva néz reám. Mindent elkövettünk, hogy mentül kényelmesebben helyezük be ülését. Van jó meleg bunda velünk.“ „De már most csak térjünk a dolog velejére — mondja Székely. Lehetünk-e oly szerencsések, hogy megnyerjük a T. Asszonyt?“ „De mikép és mire? — mondám. Miként van a társaság szervezve? Ki a direktor? Kicsoda fizet? És fixumot-e?“ „És pediglen ez így áll jelenleg: ami a társaságot illeti, ez jól rendezett és több jeles tagból áll, ámbár Czelesztin kijött tőlünk. Mi ketten vagyunk a társaság vezértagjai. Minden drámát és szomorújátékot adhatunk kivált nők tekintetében s társalgási darabokat. Szóval mind az egész személyzet kielégítőleg fölléphet. Csak operánk nincs, pedig Kolozsvárnak igen művelt közönsége van és szeretnék, ha operája is volna. Azért a mágnások közül választottak egy comitteét, mely kész áldozatokat is hozni és maga a választmány kész lesz kormánya alá venni a társaságot, ha kilátás lesz operához. Azért szólítottak föl bennünket, hogy jöijünk személyesen fölkérni s egyezkedni a T. Asszonynyal.“

Amint itt legjobban esengettek (mert nem tudtam teljességgel igent mondani s végkép határozni . . . sok küzdelembe került meggyőzni magamat,) betoppan Szentpétery. „Bizony ideje volt, hogy föllépjetek, mert alkal-

masint el vagytok árulva. Amint jövök erre felé, Gillyént látom magam előtt fölbukkanni, beburkolva köpenyében s el akart mellettem suhanni. (Ez az egyik sugó és Czelesztin teremtménye.) Hohó! Gillyén barátom, honnan jössz, hogy meg sem ismered az embert? Ha meg nem szólítom, utánam visszafordul s megles, hogy hová megyek. Ravaszsággal kellett élnem, azért jövök ily későn. Gyere velem, mondám egész hidegvérrel, úgy is unom magam, hogy ily messze kijöttem, de éhes vagyok mint a farkas és itt van oly kis kocsmá, hol jó bort mérnek és majd falatozunk valamit, hogy jobban essék a bor. Gillyének se kellett több, csakhogy a jó bort meghallotta. (Ez egy formátlan, pókhasú, buta oláh volt Erdélyből. Mindig nevetség tárgyául szolgált bárkinek, fiatal korában. De igen ravasz volt. Kész szolgája mindennek. Igen szerette a bort s igen jó sugó. De kihez egyszer ragaszkodással volt, a tűzbe is bement volna érte. Így volt ő Czelesztin embere, mindkettő erdélyi születés, tán egy faluból is és így ragaszkodott Czelesztinhez.) Bevezettem egy kis kocsmába, adtam sajtot, bort, kenyeret, hogy ne kellessék soká időznöm valami ételféléért. Ettünk, szörpölgettem, s neki sűrűn töltögettem. Már nyugtalanul ültem, fölkerekedem s forgatom a kalapom. Hát Szentpétery úr hová megy most? Hát én bizony, ha el nem árulnál... Hiszen tudja, hogy én tudok hallgatni... de már a nyelve nagyon duflázott. Látod barátom, itt éppen a tőszomszédban lakik egy gyönyörű szép kis leány. Szegények, de azért az anyja nagyon szigorú, nem enged hozzá járni senkit, a kis leány ellenben, ha észre veszi, hogy jövök, mindjárt künt van. Értesz? Hogy ne érteném? Azt gondoltam előbb, hogy a Zöldfához akar menni. Mi a manót keresnék én most a Zöldfában? Ne!

igyál még egy pohár bort. Megnézem, nem járok-e ok nélkül? Igyál! Mulasd magad, míg vissza jövök . . . Bizonyos vagyok benne, hogy Czelesztin kémje.“ Itt elkezdettek újra, most már minden áron ostromolni mind a hárman. Minden dicsőséget előlme rajzolva, minden kívánságom teljesítve, hogy magam eránti érdekből is el kell magamat határozni jövőm eránti tekintetből. Végre sok hányás-vetés után elhatároztam, mert már oly izgatott voltam, hogy tovább nem bírtam ellenvetéseket teni. Legyőztek. De csak oly föltétellel, hogy nem egy egész évre szerződöm, csak hat heti vendégszereplésre. „Jó! És pediglen soha se megy el többé tőlünk.“ . . .

De most már itt a nagy kérdések kérdése: mikép szabadulni? Éderrel kemény szerződésem van. Ő engem el nem bocsájt, ő mindent elkövet, törvénykezni fog. Akkor vesztett perem van. „Elszöktetjük a T. Aszszonyt.“ „Az nem cselekszem. Nevemet nem szabad bezennyeznem s gyürüim is nála vannak zálogban.“ „Hoztunk magunkkal pénzt, a mennyit parancsol.“ „Most előre csak 200 forintra van szükségem.“ „Már csak instáljuk, tessék valamit kigondolni, hogy indulhassunk, mert tovább ülni már szinte lehetetlen. A költség is sokra megy, messze is kell mennünk s már szinte betegek vagyunk, itt bezárkózva.“ „Mondom, majd kigondolok valamit az éjjel“. . . Tizenegy óra volt midőn haza kerültem. Tele aggodalmakkal nem tudtam aludni. Mintha valami nagy bünt követtem volna el, úgy szorúlt szívem. Azon gondolkoztam, hogy visszaveszem szavamat, de viszont abban sem állapodtam meg. Nem tudtam, hogy kezdjek e dologhoz, mert érzetem terhelte az entudat, hogy Éder erányában nem helyesen cselekszem.

Másnap megyek Éderhez s mondom: „Éder úr, adja

ide a gyűrűimet, elhoztam a pénzt.“ „Óh! miért mondja, hiszen nem sürgetős.“ „De csak jobb lesz, ha kiváltom“ s az asztalra akarom leszámlálni. Azt mondja: „ne oda, ide tessék“ s azzal megyen a commodehoz, kihúzza fiókját s én tetejére leolvastam a kétszáz forintot csupa huszasokban. Midőn ő is megszámlálta, besöpötte a fiókba gyűrűimet és egész hideg vérrel betöltötte a fiókját, bezárta a zárt s kulcsát mellénye zsebébe tette. Én csak néztem rá, hogy mit akar? Miért nem veszi ki a gyűrűimet? De ő egész hidegvérrel tova ment az asztalhoz, hol már azalatt terítettek s leült, hozzám egy szót se szólt, ott hagyott állni. Erre szörnyű méregbe jöttem; mondom: „No? Hát a gyűrűim?“ „Azok itt maradnak.“ „Itt maradnak? Hát miért? Hát adósa vagyok az úrnak? Hisz kifizettem?“ „Azt nem tagadom.“ „De hát adja ide a gyűrűimet.“ „Azt nem adom.“ „De mi jogon tartóztatja le az én sajátomat?“ „Azt a T. Asszony ép oly jól tudja mint én: hogy mi jogon?“ De én oly méregben voltam, hogy szemeimet szikrázni éreztem. Mondom dühösen: „rablót!“ Ő egész hidegvérrel (valóságos Sir Kocke a Pártosság dühében): „Igen, az vagyok.“ Én neki sok címet adtam, még a minöket nem illett is tennem, megismerem, de engem boszantott szörnyű hidegvérűsége. Szegény kis Édernét sajnáltam, mert ő oly zavarban volt, hogy szintúgy reszketett féltében. Végre kifáradtam s mondom: „utoljára kérdelem, ide adja-e gyűrűimet? mert ha nem, föladom mint rablót.“ „Tessék! mondja. Legyünk nyitlak. A T. Asszony el akar menni!“ „Igen! mondám. Nem akarok, hanem elmegyek. És most már éppen nem maradok, miután így cselekedett.“ „És én megmutatom, hogy nem megy el. Itt a szerződése.“ „Ott lehet, mondom, ha nekem kedvem nincs többé ma-

radni. Nem adja gyűrűimet?“ „Nem.“ Azzal kimentem szobájából. Ebéd után mindjárt mentem Székelyékhez. Mondom nekik a jelentést. Megijedtek! „Itt nagy baj lesz, mondák: adjam föl.“ Elmentem a szolgabíróhoz, de már akkor Éder ott járt s midőn mondom, hogy nem akarja ideadni gyűrűimet: „Az asszony nem mehet el — mondja — mert szerződése van. Mire való volna akkor a törvény? No! de hogy is menne, hogy hagyna itt bennünket, hol úgy szeretjük?“ „Nem az most itt a kérdés. Éder csúful bánt velem. Én nem tartozom neki. Kérem szolgabíró úr, adassa ki gyűrűimet.“ „No jó! Majd elhivatom, beszélek vele.“

Haza mentem, elkezdtem pakkolni. Otthon vártam, gyűrűim nem érkeztek. Délután jön a színházi szolga, hozza a szerepemet az Arany idő című énekes játékból. „Holnapra!“ mondja. „Vidd vissza a szerepet, nem játszom többet.“ A szolga visszahozza, leteszi az asztalra. „Elvidd! Én már mindenemet elpakkoltam. Nem játszom többet.“ Másnap reggel már jókor hordták a színlapot. Kilenc órakor jönnek föl a próbára, már az orchestrumban elkezdődött a zene. Bejön értem a szolga: „Tessék följönni! A T. Asszony jelenése következik.“ „Nem megyek, megmondtam; nem játszom, míg gyűrűimet ki nem adja.“ Éder elmegy a szolgabíróhoz, bevádol: a publikum meg van sértve; a színlap kihordva és ha este játék nem lesz, skandalum történik s én térítsem meg a kárt.

A szolgabíró eljön maga s szép szavakkal körül veszen: „Lássá édes Déryné! Maga el akar menni, azért az nem csuda, ha Éder azt tette, mert kötelezése van. Azt nem lehet csak úgy könnyedén fölbontani. Aztán ez által nem lehet a publikumot megsérteni. Maga a publikumé. Pri-

vátviszonyaikhoz semmi köze. Hogy kivánná a közönséget büntetni, ha más bántotta meg magát? Gondolja meg ezt. Okvetlen játszani kell ma. Holnap eligazítjuk a gyűrük dolgát. Most én kérem a publikum nevében.“ . . . Én megígértem, hogy játszani fogok. Próbára nem mentem. Nem szóltam semmit, de öltözetem készen volt . . . hagytam őket küszködni.

Délután eljött Éderné. Sírva rimánkodott: ne haragudjam; a gyűrüket majd kiadja férje, de most nem bír magával, oly méregben van, a miért el akarom hagyni őket, pedig oly nagyon szeretnek engem. Megnyugtattam, hogy játszani fogok. Az semmi mondám, hogy próbán nem voltam. Nem lesz baj.

Az én rabjaim majdhogy meg nem dühödtek, hogy színházba nem jöhettek: miután játszom s még pedig énekjáték van, de Czelesztin, ki már csakugyan rég sejtette a dolgot s elárulta Édernek, azt esküdte, hogy lelövi őket, ha az utcán megismeri, hogy kik vannak itt Erdélyből. Szentpétery volt mindig a futár, ki a híreket vitte és hozta. A játék estve véghez ment, minden további baj nélkül. A publikum közé még eddig nem ment ki semmi a történetekből. Éder minden kibeszéléseket keményen megtiltott mindenkinek.

Másnap ismét már jókor reggel pakkoltam a még hátralévő dolgokat, hogy minden esetre készen legyenek a mennél előbbi elutazhatásra. Vártam, hogy már most Éder bizonyosan föl fog lépni és eljövend hozzám. Dél előtt 9 órakor csakugyan belép hozzám negyed magával: ő és három vármegyeista. Az egyik ügyvéd volt, különben egyiket sem ismertem. Ülést mutattam az idegeneknek, nem ültek le, de Éder megszólalt: „Nőm mondá tegnap, hogy a T. Asszony útra készül s már be is van

pakkolva.“ „Amint látja‘ — mondám. Egyik az ügynökök közül megszólal igen nyersen: „Hát mi okát adja asszonyságod, távozásának, miután szerződése van s annak ideje még nem járt le?“ „Semmi egyebet, csakhogy nem akarok tovább ezen úrnál maradni . . . s Éderhez fordulván, kérdém: elhozta az úr gyűrűimet?“ „Nem! Nem is hozom. Nem szabad elmenni s ily önkényt gyakorolni. Értesülve voltam tervökről s ez kényszerített e lépésre.“ „Hátha elmegyek, el akarja tartóztatni gyűrűimet?“ „Minden esetre.“ „Hisz ez rablás?“ „Nevezze a mint tetszik. Ha kötelességét teljesíteni fogja, azonnal itt lesznek gyűrűi. Mi mindig szeretettel s tisztelettel viseltettünk eránta s most velünk mélatlanul bánik.“ „Semmi esetre nem maradhatok. Nincs az a hatalom.“ „S mire való volna a törvény? fölszólalnak azon urak, kik eddig hallgattak. Mi a törvény nevében vagyunk itt és ha szép szerével nem akar asszonyságod maradni, kénytelenítettünk szigorúan föllépni.“ „S talán be is zárnak, mondám gúnyos mosolylyal, nyugodtságot erőltetve, pedig dehogy voltam nyugodt, úgy féltem, mint a nyúl.“ „A törvény nevében lefoglaljuk minden pakkját és nem szabad elutazni. És ha hír nélkül akarna elutazni, az útról is vissza fogjuk hozni.“ „És ha vissza hoznának? Teszem, ha elmennék, de én szökni nem fogok, erről biztosítom az urakat, de teszem, ha erőltetni akarnának a maradásra és erőszakkal fölkísérnének a színpadra, hát gondolják, hogy erőszakkal kényszeríthetnek arra, hogy beszéljek, vagy hogy énekeljek?“ Egy se szólt egy szót. „Látják urak! a színészet más dolog. A színész szabad lény; hatalmában áll szólni, vagy nem szólni. Őt nem lehet bottal kormányozni! És én mondom a tisztelt uraknak, hogy ne is fáradozzanak, mert maradnom már lehe-

tetlen. Azt nem mondom, hogy vissza nem jövök — a publikum iránti tiszteletből — de Éder úrral sokkal botrányszerűbben meghasonlottunk, semmint a megtört láncszemet ismét öszve lehetne forrasztani.“ Az én lefoglaló uraim, most megfordultak és rimánkodáshoz fogtak. Egész illedelemmel elém terjesztették szegény Édernek károsodását, ha most megingatom társasága alapját távozásom által; de mondtam: most nem lehet másként cselekedni! Vették kalapjokat, még egyszer lelkemre kötvén, hogy vegyem tekintetbe, hogy mi következései lehetnek eltávozásomnak. „Hallani sem akarok róla, hogy elmehessen. Én mindent elkövetek. Megyek a szolgabíróhoz“ . . . mond Éder s még többeket is mondott s távozott.

Míg ők velem itt vitáztak, eszem odatévedezett hogy mit teendő leszek most, hogy erősködésem kudarcot ne valljon és mint mondám: még is el fogok menni. Hirtelen felöltöztem, nehogy Éder itt is megelőzzön s bevádoljon. Elmentem Halassyhoz. Már nem is emlékszem jól, főispán volt-e vagy alispán, de annyit tudtam, hogy ő a hatalom Egerben. Elmentem hát Halassyhoz, előbeszéltem neki az egész dolgot, úgy igazán mindent, a hogy történt. „De édes Déryné, hogy is kíván minket itt hagyni?“ „Most már kénytelen vagyok, tekintetbe vévén, hogy mi borzasztó költségben van, már eddig is ezen ide utazásuk oly messziről s most még üresen menjenek haza? Azért könyörgöm, méltóztassék kegyes pártfogása alá venni és engem elbocsátani hat heti vendégszereplésre. Ha azt bevégezem, vissza jövök, de Édernek is megparancsolni, hogy gyűrűimet vissza adja és nekem, passzust adni, hogy bátran mehessek, minden akadály nélkül.“ Egyszeribe leült, sajátkezűleg megírta az út-

levelet, igen kedvező meghagyásokkal. Megigérte, hogy Éderhez azonnal elküldi a hajdút s megparancsolja, hogy gyűrűimet minden hiány nélkül azonnal visszaszolgáltassa.

Inkább repülve, mint lépve siettem foglyaimhoz, előre nyujtván be az ajtón az útlevelet. „Mi az, mi az?“ kérdék háromszorosán, a levelet kikapván kezemből. Az alatt előbeszéltem nekik röviden, hogy mi hirtelen villant eszembe a gondolat, míg ők le akartak foglalni: „És pedig len nagyszerű gondolat“ mond Székely, Szentpétery nagy örömmel mondja: „Nem is hittem volna, hogy annyi mérséksége legyen úgy föllépni. De most már barátim, sietniünk kell még ma mindent rendbe hozni s oly jókor indulnunk, hogy észre se vegyék, hogy már elindultunk.“ „Elindultunk?“ kérdém bámulva. „Hát maga is jön?“ „Kétséget se szenved.“ „Annál jobb,“ mondtam. De ez új akadályt idéz elő, hiszen ön is szerződve van?“ „Nem! Csak szóval; szerződés nincs írva. Most indjárt megyek Éderhez, megmondom neki, hogy én Czelesztinnel egy társaságnál nem leszek.“ „Maga ne szóljon neki semmit a paszusról — mondtam — csak annyit, hogy a gyűrűimet küldje már haza.“

Éder és Szentpétery nagyon összevesztek. A gyűrűimet azt mondja, nem adja vissza. Szentpéteryt elküldtem ismét Halassyhoz. Rettenetes méregbe jött s rögtön hivatta Édert magához. Nem volt otthon. Éder eljött hozzám, hogy meg ne próbáljam holnap elutazni, mert őrt állított az útra és visszahozat. Ekkor előhozom útlevelem és én is miként ő a múltkor, egész hideg vérrel mutatom az aláírást. Ennek látására elsápadt szegény Éder. Sokáig rám nézett. „Ily vakmerő föllépést soha se sejtettem volna a szelídnek látszó szemekben. Csakugyan el-

megyen?“ „Ez nem vakmerőség volt, csak önvédelmi kényszerűség“ mondám. Azzal vette kalapját s elment. A hajdú ott várta már másodszor. „Azt ízente a Tettes úr tessék ide adni a gyűröket, elviszem.“ „Nem adom.“ A hajdú hazament, megmondta, hogy Éder nem adja. Erre oly dühbe jöt Halassy, ki különben is igen mérges ember volt: „Egyszerre itt legyen Éder maga a gyűrökkel, most ha mégegyszer kell küldenem, bezáratom.“ Elment Éder maga hozzá a gyűrökkel együtt. Amint belépett Éder még akkor is szörnyű mérges volt Halassy. Reá kiált: „Hogy merészel kend (szegény Éder oly művész az intrigue-szerepekben . . . és kend?) hogy merészel parancsolatomban ellenszegülni? Mindjárt bezáratom. Hol a gyűrük?“ „Itt vannak, elhoztam.“ „Ide vele!“ Éder átszámlálta, azzal berakta ismét a papírba s küldte a hajdútól hozzám. Édernek mondotta, hogy csak vendégszerepekre megyek; ismét visszajövök. „Ha Erdélyben egy művészt megszeretnek, nem oly könnyen bocsátják el, mint Magyarországból“ mond Éder.

Midőn Szentpétery elment Halassyhoz a maga személyére is útlevelet kérni, elmondta Halassy maga neki, hogy mily kemény jelenése volt Éderrel, ki magát mindenkép mentegette s azt is mondta, sohase jövök vissza, ha most eleresztenek.

Most már kezemben lévén az útlevél, nem féltem semmitől, csak szívem nehezedett minden darabka tárgyánál, melyet kezembe vettem, hogy még ezt is el kell pakkolni. Ha könnyű szerrel tehettem volna, örömet hon maradtam volna.

Minden rendben volt már, de még búcsúzni se mehettem, oly nagyon sürgettek utitársaim. Nem is ve-

hettem rossz néven, mert terhessé válhatott nekik oly sokáig zárkózva ülni tétlenségben és bizonytalanságban.

Végre eljött azon reggel is, melyen elindultunk. Még előtte való estve elhordatták minden podgyászomat, csak az utazó skatulámat hagytam magamnál, mert még estve fölpakkoltak a szekérre, hogy reggel sok időt ne veszítsünk, hanem mentől előbb útra kelhessünk.

V. RÉSZ.

A kolozsvári állandó színházban
eltöltött első évek

(1823—1827)

Kisebb kirándulások a vidékre (1834) és
harmadizben Pesten (1827).

I.

Kolozsvár felé (1823). — Busulás. — Az első dal és hatása. — Rosszullét az úton. — Az oláh asszony gyógyszere. — Valami Nagy Lázár urról. — Megérkezés. — Székelyéknél. — A kedves Székelyné. — Székely úr furcsaságai. — Székelyné jellemzése. — A reggelinél. — Székely Zsuzsi. — Egy gubernálistát mutatnak be.

Elindultunk szerencsésen, minden akadály nélkül. De azon érzést s küzdelmet, mely keblemet dúlta elindulásunkkor, nem kívánom, s nem is tudnám voltaképp leírni. Honából távozni, minden kedvest visszahagyni bizonytalanságban; messze, messze, idegenek közé, egy kétes jövőnek menni eleibe, egy még fiatal nőnek, nem könnyű föladat. Azt csak azok tudnák bizonyítani, kik hasonló körülmények között távoztak el szülőföldjükről, ki tudhatja meghatározni egyelőre, mennyi időre? Vagy visszatér-e még valaha? Vagy soha többé? Levert voltam és igen bús. Kit hagytam itt? Éltem örömét. Kiderül-e az igazság? Mi okból nem kaptam még levelet Pestről? Vagy tán még szorosabbra szövé öszve hálóját a bosszúállás ördöge? És, ha most eltávoztam oly messzire, (mit valaha képteleségnek hittem), nem új táplálékot nyer-e általa gonosz ellenem s nem hasznára fordít-e mindent, mi által föllázíthatja a legnemesebb lelket, mely a legbecsületesebb kebelben honolt? Óh ez borzasztó volna,

ha célt érne e gonosz szellem! Úgy meg voltam lepve s megrohanva ezen erdélyiek megérkezéssel és unszolásikkal, hogy időm se volt jó fontolóra venni a dolgot. S most? Most már késő minden! . . . Utitársaim mindent elkövettek, hogy földerítsenek, de ők nem ismerték valódi okát mély bánatomnak. Egyedül Szentpétery tudta. Ő nem is sokat vigasztalt; csak annyit mondott: „Viduljon föl, hiszen nem megyünk a világ végire. Ha nem tetszik, visszajövünk. Én ígérem, hogy visszakísérem.“

Egész Váradig nem sok változatosság deríthette föl levertségemet. De azon túl, midőn társaim figyelmeztettek a hóval födött, szörnyű magas kőszikla-hegyekre s mindjárt töviben a borzasztó mélységekre, melynek feneke nem is látszik nyáron, csak most, minthogy a rakásra gyült hó megvilágosítja. Utazásunk lassan haladt, mint közönségesen minden utazás szokott télen át, pakk-szekérrel, rövid napokon. Alig indultunk el ebéd után, már sötétedni kezdett. A nagy hóban alig tudtak a lovak hebickélni, s már éjji szállásról kellett gondoskodni. Kevés utazókra lehetett találni e zord időben. Részemről igen unalmas volt. Fogadókat Váradon túl már nem lehetett találni, csak holmi kopott csárdákban kellett meghálni, hol nem kaptunk enni, csak mit én vittem útra: egy sódort és szalonnát. Nem volt sok időm Egerben sok útravalóról gondoskodni. Nagy ritkaság, ha tojást kaptunk. Minthogy gitárom tokjában az ernyő oldalára volt kötözve, mindennap zaklattak utitársaim, hogy énekeljek valamit. Én szabadkoztam. Mondám: „Uraim! egy csepp kedvem sincs danolni, elfázva a dermesztő hidegtől, e szokatlan éles levegőtől, aztán meg éhen is! Aztán meg oda jókedv is kell s ez nekem mind hiányzik.“ Azt mondja Udvarhelyi nagy hidegvérrel: „Inkább föl-

gyujtom ezt a csárdát, hogy elég meleget nyerhessünk.“
 „Bizony tán jobb is volna, — mondám — úgyis csak úgy süvölt be a szél a töredezett ablakokon. Majd ha egy jó faluban szállunk meg, jó meleg szobában tán fölengekdek.“

Bizony sokat kellett kiállani e hosszú, sivatag úton. Értünk aztán egyszer egy jobb kinézésű falucskába, hol meg kellett szállnunk éjjelre. Kaptunk jó meleg szobát. Megrendeltek pergelt levest, tojást, vacsorára. Egyszer csak itt hozza Udvarhelyi lantomat s elkezdnek ismét könyörögni. Mit volt mit tennem . . . csak míg a vacsora elkészül, mondák. Engedvén végre, mondám: „De nehogy valami nagyszerű dalt várjanak. Az, mostani állapotomban lehetetlen volna, elkényszerülve az út kellemeitől, rekedten, lant mellett, nem lehet.“ „Csak egy hangocskát, — mond Székely, — megelégszünk.“ A „Svájci családból“ elénekeltem a legrövidebb és legigénytelenebb kis áriácskát, midőn Emelina kedvese jön a hegyeken le fuvolájával, énekelve az ismeretes kesergő dalocskát, midőn keresi Emelinát. Ez legjobban összhangzott mostani kedélyzetemmel. A dal így hangzik.

Távol messze, Svájc országtól
 Ide vándoroltam,
 Mert kedvesem eltűnt abból
 S ah! jaj, nem találtam.

Elhagytam nyájam s gunyhómat
 Mert nem bírhattam már búmat
 Mondjátok meg jó emberek
 Hol van a jó lélek?

Ez egyszerű, de különben igen színező kis dalocskát, tele érzéssel (hajó, érzésteli énekes éneklő színpadon) mindig nagy tetszéssel fogadta akkoriban a publikum. Na!

de nem kevésbé két utitársam is. „És pediglen Miklós barátom, nagyszerű énekesnő“ tört ki egész elragadtatással Székely, szeméit törölgetve. Fölséges, el vagyok bájolva.“ Én ezen extázban való kitörés által egészen földerültem s szörnyű kacagásba törtem ki. Rám jött a nevetelném s szokott vidámságomba belebuktam s mondom: „Édes Székely úr, tehát így az én szerencsém megvan állapítva, ha már ily csekély kis hangzatka is képes így elbájolni.“ „Megvan és pediglen az a hang, ez az érzés, ez a mimika . . .“ Én jóízűeket nevettem. Ekkor Szentpétery is nekibátorodott s kért: „Mondja csak még ezt, még ezt,“ s így egész koncert lett végtére belőle, mert ők is belevágtak. Végre eljött vacsoránk is.

Reá következő napon elértük már a Barótságot. Ott jó szállást kaptunk és jó vacsorát. Én oly mohón ettem, hogy egy kissé rosszul éreztem magamat. Másnap elértük a Királyhágót, azt a borzasztó magas hegyet. Én mindig igen félénk voltam, ha hegyre kellett szekérrel menni. A hegytől féltem, hogy a lovak nem bírják tartani s visszagördül a szekér, be, egy mélységbe. Ha a hegyről lefelé mentünk, féltem, hogy szakad a lánc s ismét legördülünk egy mélységbe s így mindig leszálltam s gyalog mentem. És így most is azt a nagy utat föl és le. Ez igen megrongált. Leértünk a faluba, ott fölültem, de már nem tudtam leszállni a szekérről. Szentpétery ölben vitt be a szobába. Lefektettek, de nagyon rosszul voltam. Másnap még rosszabbul. Szentpétery mindig ölben vett le a szekérről és ölben vitt ki a szekérré; nem tudtam lábra állni. Következő éjjelre ismét egy rossz oláh házban kellett hálni, nagyon beteg voltam. Ekkor az oláhné megnézett, biztatott, hogy meggyógyít, de ne ellenkezem vele. Székely tudott oláhhul, ő volt a tolmács. Az asz-

szony mindjárt csinált pálinkából, ecetből, foghagymából valami izét öszve; megforralta s a milyen melegen csak bírta, elkezdette vele hátamat, karomat dörzsölni. Először is az a borzasztó bűdösség a foghagymától! Aztán azzal a reszelőhöz hasonló rovátékos kezeivel az én vékony csontjaimat, de oly erősen csapkodta, mintha szüntelen egy mosó súlyokkal lapogatott volna reám! Meg ez a forróság! Azt gondoltam, hogy egy csepp bőr és csont nem marad épségben rajtam. Mit visznek ezek majd Kolozsvárra? Ha meglát a választmány, mint megbánja, hogy annyi költséget tett értem! „Óh! mondák utitársaim, még most eleinte nem sok közlekedésünk lesz a választmánynyal. Ők még nem léphetnek közvetlen a tevékenység terére, de azért beleelegyednek a tanácsukkal és rendelkeznek is némely dolgok felől. Még Nagy Lázár úrnak igen kevés ideje van hátra, annak leteltével nem ő lesz többé a direktor.“ „Micsoda, mondám, hát Nagy Lázár úr a direktor? Hiszen maguk erről semmit se szóltak. Hiszen ez egy igen értetlen és közönséges gondolkozású ember. Azon ember engem már egyszer hívott be Erdélybe, de igen nagynak találta követelésemet és így nem lett belőlünk semmi. Nekem azzal az úrral meggyűl a bajom, attól félek.“ „Óh nem! mondák, lehet őt most már kapacitálni, már beleokult.“ „Ha mégis meg volna az a régi ispányja, — mondám, — ki azt gondolta, hogy azért iszszak a színészek az ecetet, hogy őt bosszantsák, legalább lenne nevetni valóm.“ „Nem — mondják — ezt már elkergettük. Nagy Lázár úrtól ne tessék tartani. Ő igen tudja becsülni a színészeket, csak az az egy hibája, hogy rendkívül fukar, azzal pedig mi, színészek, nem igen vagyunk egyhangzásban, azért is most egészen másképp fog kezelni az egész, ő pedig végkép lemond.“ „Jól teszi,“ —

mondám. „És pediglen ő volt, a ki legjobban tüzelt, hogy csak mennél előbb induljunk már útra, hogy csak kaphassuk meg a T. asszonyt.“

Nemsokára célt értünk; már közeledett Kolozsvár. Én még mindig rosszul éreztem magamat egy kissé, (ámbar az oláhné sulyokkeze jól széjjel dörzsölte is az összecsomósodott vért,) úgy, hogy a fejem még mindig szédült. Esteledett az idő. Én ledülve feküdtem a szekérben és elszenderedtem egy cseppet. Azon kiáltásra eszméltem föl: „Hála Istennek itt vagyunk!“ „Hol?“ mondtam félálmosan. „Itthon! Kolozsvárott!“ „Ah! mondtam, hála az Istennek, csakhogy már szobába juthatunk.“

Tizennégy nap utaztunk, 14 rövid s mégis borzasztó hosszú nap. Csak a napok voltak rövidek, de annál hosszabb az idő, mit keresztül szenvedtem 14 napon. Végig hajtottunk a hosszú Monostoron, már minden háznál gyertya világolt az ablakokon keresztül. Kíváncsilag hajtottam fejemet kikandikálva az ernyő alúl s nem igen öröndetes meglepetés fogott el, látván a mind csupa földszinti házakat és egy igen széles utcát, hol a tovább láthatást egy nagy sötét kapu, s két oldalt romladozott magas kökerítés-bástya akadályozta. „Hát nincsenek emeletes házak?“ mondtam. „Dehogy nincs, hisz ez csak a külváros.“ Azzal fordúlt a szekér és a Székely házába gördült be. Székelyné, nevendék leánya és más leányok siettek ki a tornácra sikoltozva. „Itt vagy Székely valahára! Kedves apám, de soká odamaradtál, már sirattalak. Elhoztátok-e Dérynét?“ Azalatt mi többiek is kibontakoztunk Székely után, kit úgy elhalmoztak övéi öleléseikkel, hogy nem bírt szóhoz jutni. Csak midőn már Székelyné kérdezte: hogy elhoztak-e, monda hadarva: „És pediglen Anikó! itt van! Fölséges énekesnő. Könyekre indított és pedig-

len tessék...“ Már mi az alatt kibújtunk. Egy eseléd gyertyát hozott kilyebb a kapu alá és Székelyné igen kedves hangon, férje kirohanásait kacagva: „Oh te Székely!“ mondá neki s felém sietve, ölelő, tárt karokkal szorított magához. „Oh te kedves Déryné! mi szívszakadva várlak már régólta, te kedves művésznő.“ Azalatt hordták be, a mi bevaló volt a szobákba s mondja Székelyné: „Jer kedves! Addig is egy findsa kávét, míg a vacsora elkészül.“ Már bent voltunk az előszobában, de én nem tudtam megállni, igen gyenge voltam s szédültem. „És pediglen Anikó, hamar becsináltat készíts.“ „Igen, beteg vagy angyal?“ kérdi Székelyné. „Igen rosszszul“, mondám. „Mindjárt kész a vacsora. Minden este tíz óráig vártunk a vacsorával, egy hét óta, aztán más barátainkkal költöttük el.“ „Semmit, semmit — mondám — csak kérlek egy ágyat, igen szédülök. Semmit se tudnék enni. Se kávé, semmi se kell, csak lefeküdni. Bocsáss meg édes Székelyné, hogy legelső megjelenésem háznál alkalmatlanság.“ Mindjárt a belső szobában ágyat készített. Én lefeküdtem. Herbatheát készített és mondám: „Semmiben se geneirozza magát, ne töltse nállam idejét, nekem csak nyugalom kell. Ő töltse most idejét övéivel, kit rég nem látott s engem hagyjon magamra.“ Úgy is tett. Én magamra maradván az ágyban, nem tudtam elaludni. A szobaajtó csak gyengén volt behajtvva s hallhattam mindent, mit ők vacsora alatt beszéltek. Emezek minden utazási eseményeiket és küzdelmeiket elősorolták az utolsó jottáig. Sokszor kellett elmosolyodnom, mert legtöbbet beszélt Székely s mennél többet beszélt, annál jobban meggyőződtem felőle, hogy ő igen comisch egy ember, a kin én sokat fogok kacagni, ha jobban leszek. Ő gyakran még ilyes szórakozottságba is esett, ha hirtelen

felelni akart valami kérdésre, mire ő nem találta föl magát: „És pedig len lássa az úr Anikó! ez vagy amaz (már ami fönforgott) . . . nem . . . és azalatt mindig mintha köpködött volna nyelvével phő . . . phő . . . phő, de ez nála oly sebes árfolyamként történt, hogy az ember utól nem érhetne volna gondolatával, beszéde végét, miután ilyen prizmák (?) által gyakran félbeszakasztotta magát . . .

Székelyné! Mikép írjam le e nőt? Miként fogjak hozzá, hogy az igazság mellett megmaradjak? Hogy a szívjóság és tettetés, nyájasság, ármány, osztakozás, áldozatkészség, fenhéjazás és írigység e ritka keverékjét minden hozzáadás nélkül valóban elő tudjam adni?

Mielőtt még szó lett volna a Kolozsvárra menetelről, már némi eseményeket hallottam, hol Éderéktől, hol másoktól felöle elbeszélni, de minthogy soha se volt szándékom Kolozsvárra menni, nem soká tartottam emlékezetemben. S midőn sorsom mégis bevont Kolozsvárra, nem jutott eszembe, hogy még küzdelmem is lehetne vele. Mert midőn azelőtt, míg fölhozták a tapétra, már azt mondtam, hogy velem ugyan soha se köthetne ki, mert én okot soha sem adok senkinek, hogy belém akadjon és én még nővel soha se vitáztam életemben; férfiakkal hamarabb összekoccantok, s nem hagyom magamat a térről leszorítani, hol igazságom mellett küzdök; most azonban, midőn ölelőn szorított keblére, eszembe villant mindaz, a mit azelőtt hallottam és gondoltam magamban, míg ott fekiüdtem az ágyban. Mégis gonoszak az emberek! Hogy írták le Székelyné! Hisz az mind hazugság; ily érzéssel, ily teli kellemmel, lehetetlen, hogy fogadni lehessen valakit tettetésből. Hiszen csupa szívjóság és részvét, melyet erántam, mint idegen eránt mutat?! Annyi igaz, hogy nem

ragadott el, de ezt akkor betegségem általi lehangoltságomnak tulajdonítottam; mert máskor, ha így közeledett valaki felém s igaz szívkiömlést mutatott erántam, már megfogta szívemet s vitte magával. Nem úgy itt. Úgy jött nekem mintha komédiázna, bensőleg nem érintett szíves fogadása. Oh be kár! mondtam magamban. Mily érdekes, kedves arc, mi érzésteli kifejezés minden szavában, mennyi érzés fekszik szavaiban, a mint társalogni hallám ott künt a vacsora alatt. Jó színésznőnek kell lenni. Így tépelődve, elaludtam végre.

Másnap, midőn fölbredtem, már mozgásban volt a ház, de egész csendességben, hogy föl ne ébreszsenek, Én már jobban éreztem magamat; a esése herbathea és a jó ágy meg nyugalom, helyre hoztak némileg. Csak törődött voltam. A reggeli összegyűjtött bennünket s csakugyan Székelyné igen kellemes társalgónak találtam és szép érdekes ar kifejezéssel, csakhogy nem bírtam megbarátkozni azon szüntelen mézes, hízalgő kifejezésekkel, melyeket mindenkor fölhasznált, midőn szavait hozzám intézte. Leánykája, Amália, egy valóban érzésteli természetes jó lélek volt. Kitűnt az első órákban, melyekben együtt társalogtunk. Ha az anyja fölhozott valakit és ő azon, szavajárásában használt kedves! szót kimondá, azon bizonyos hangnyomattal, a melyet csakis ő tudott neki adni s mondá: „Oh te Déryné! ha megismered azt a kedvest! (s ezen szót mindig egy bizonyos mosoly és hangsúlylyal ejté ki s szemei mellette lesütve) ezt vagy azt“... leánykája mindjárt megszólította: „Oh anyám! ne bántsđ őt, ő egy igen nemes lelkű leány, vagy asszony“... már a kit érdekelt. . . . „No látod-e kedves Déryné! Ez egy valóságos ártatlan, nemes szív. Ezt szeretni fogod.“ „Mondom: nem fogom, már is szeretem.“ A kis leány hozzám

ugrott, átölelte nyakamat s öszve csókolt. „Oh, te gonosz Déryné! Már is elcsábítod tőlem kis lyányomat? Hát még ezután mi történik? Hozzám sohase jó így.“ „Pedig egy perc alatt megismertem tegnap, hogy ő jó gyermek“ mondtam. „Igen az apját, azt szereti, mert ő apja szemefénye.“

Erre egy úr toppant be. Mint Késmárky gubernálista volt bemutatva, Székelynek jó barátja. Miután az úti kellemetlenségekről össze-vissza beszélgettünk, elkezdettem hozzám egy pár méltányló szót intézni s szüntelen Székelynével élceskedtek mindenfélék fölött. Végre magát ajánlva ment. Ez egy igen igénytelen kinézésű egyén volt s egy cseppet se elegant öltözve s igen malcontent, elégtelen a körülményekkel s becsmérelve mindent. A mint elment, egészen ignoráltam a róla való észrevételeket, mit Székelyné róla közlött. „Ez igen szájas ember, kedves Déryné. Ennek hizelegni kell, ha meg akarja nyerni az ember a maga részére.“ „Isten őrizz! mondtam. Még csak arra kellene valaha szorulnom, hogy csak akkor ébresztenék magam cránt figyelmet vagy elismerést, ha még előbb egy hízélgés által megnyert szájhős hőködnék mellettem! . . .”

II.

Az első szállás. — Valami a „Romeo“-kalapról. — A monostor-utczában. — Tanácskozás az első föllépésről. — Hogyan adtak eddig operákat Kolozsvárott? — Deáky F. Sámuel. — Az első nehézségek. — Látogatás a színházban. — Bemutakozás. — Az ürgelyuk. — Ujabb tanácskozás és határozat. — Pacha—Verseghy cantatéja. — Deáky urat bemutatják. — Az első toillettek. — A gubernális páholyról. — Az első taps. — Színházi szokás Kolozsvárott. — A gubernátorné meg van elégedve. — Egyedüllét érzete. — Furesa vacsora. — Egy adat Székelyné jelleméhez. — P. Horváth Dániel első látogatása. — P. Horváth Lázárról. — A választmány tagjai. — Nagy Lázár ebédje. — Erdélyi szokások. — A rántott béka. — Kolozsvári káposzta. — Nagy Lázár úr tetszik Dérynének. — Első összejövetel gr. Wass Imrénél. — Egyezkedés. — P. Horváth Dániel intendáns lesz. — Tenorista és kardalosok. — Pályt és Szerdahelyit keresik. — Szállás-kérdés. —
A Genfi árva.

Most már itt voltam Kolozsvárott, de nem voltam tisztában a dolgokkal, nem tudtam tulajdonképpen: kié vagyok? Székely és Udvarhelyi elmentek legelőbbszer is Nagy Lázárhoz jelenteni megérkeztiüket. Nagy Lázár úr mindjárt rendelést tett, hogy igen csinos szállást fogadjanak az utcára és igen csinosan butorozzák be minden kényelemmel. Csakugyan utitársaim mindent elkövettek, hogy kényelmes szállásom legyen; de még előbb ki kellett fűteni a szobát, hogy gőzös ne legyen, mert nem volt

fütve egész télen. Még nekem ott kellett maradnom vagy két nap Székelyéknél, mert még törődött voltam s féltettek, hogy a nagy hideg ártani fog. Ah! én már úgy szerettem volna egyedül egy „otthonban“ lenni egész kényelemben. Én azonban szörnyen csodálkoztam, hogy már három napja, hogy ott ülök és senki: se direktor, se intendáns, vagy akármiképp nevezendő valaki nem jó hozzá, vagy hozzánk. Az elsőbb színészek, azok jöttek-mentek, tisztelegtek; Székelytől megbízásokat elvégeztek, kosztot fogadtak, egy cselédet is kaptunk s végre minden rendén volt. Negyednapra mentem szállásomra; Székely és Szentpétery kísérték, hogy azután podgyászomat is odaszállítsák. Székelyné is kikísért a kapun. Midőn már vagy tíz lépést mentünk, visszaszólít Székelyné és szörnyen kacag. Akkor divat volt Magyarországon a „Romeókalap.“ Az enyim gyönyörű volt. Ez olasz fejdísz, fekete bársonykarimával s három szép, oldalt hátrahajló fehér tollal és két ujjnyi szélességű „Sturmband“-dal (ez az áll alatt összehozva oldalt gombolva) volt a divat. Igen halvány lilaszínű, gros des Neaples új wickleremet, melynek fehér atlasz-kaputzen gallérkája, hasonló színű fölhajtással s fehér szalagsokrokkal volt földíszítve, belől pedig fehér selyembéléssel, akkor csináltattam, midőn Édertől a pénzt fölvettem reá Egerben.

„Mit kacagsz?“ kérdém, midőn visszaszólított. „Óh! te kedves Róza, tudod-e, hogy nézel ki?“ Azt gondoltam valami igen szépet fog mondani, mert mindennek igen tetszett itthon a öltönyöm. „Éppen úgy nézel ki, mint egy bécsi dáma.“ „No mondom, te szép címmel földíszítettél, te gonosz.“ A milyen hangon te szólítasz, gondoltam, olyanon felelek.

A Monostor-utcába vezettek szállásomra. Szép szé-

les utca és hosszú. Magas házakkal, de minden igen sötétnek, ószerűnek tetszett nekem. Midőn fölértünk az első emeletre, ismét fordult a lépcsőzet. Mondom: „Hát még föllebb is megyünk?“ a mint a második emeleti lépcsőzetbe vezettek. „És pediglen ott vannak a legcsinosabb szobák, itt alant mind el vannak foglalva. Fölnyitjuk az ajtót, meg voltam lepetve! Igen csinosan butorozott meleg szoba fogadott magába. Csinos diván, két oldalt nagy faedényben, gazdag zöld levelekkel, jól ápolt leander díszlett s egyébként is minden kényelemmel volt ellátva. Csak a nagy hosszú, keskeny kofferem hiányzott még, melyben fehérneműm és viselő ruháim voltak pakkolva; a többi láda és podgyász már mind a külső szobában elhelyezve. „És kinek köszönhetem én e figyelmet?“ „És pediglen Nagy Lázár úr reánk parancsolt, hogy minden kényelemmel legyen ellátva, mi csak szükséges.“ A mint körülnézék, nem láttam tükört. „És azonban mindjárt itt lesz, tán hozzák is már. A magáét küldi el Nagy Lázár úr: az álló tükrét.“ És valóban hozták is; kofferem is érkezett: Szentpétery hozatta s jelentette egyszersmind, hogy nem messze innen, egy privát háznál, tiszta helyről, kosztot fogadott számunkra.

Leültünk aztán egy kis tanácskozásra. Én kérdém: „hogy hát mibe lépek föl és mikor?“ „Az egyeddül a T. asszonytól függ, hogy mibe és kérnének mentül előbb.“ „A mi engem illet, még bizony vagy három napig szükségem leend pihenésre, mert most már kipakkolok s rendbe hozva mindent ismét, kifáradok; de az a fődolog, hogy mibe, mert hiszen még úgy hiszem öszve kell tanulnunk valamit. Hát vannak-e énekesek, énekesnők?“ Látom, Székely igen borzazza a haját s zavarodva mondja: „És pediglen senki sincs, senki!“ Fölkiálték kacagva bámul-

tomban: „Hát kivel éneklek?“ „És pediglen azonban itt van opera, itt van Agnes Sorel.“* „De mit ér, — mondtam — ha ott nyugszik a könyvtárban és nincs személyzet, mely énekelje.“ „De már adtuk.“ „Adtuk? Hogyan?“ „Itt van tekintetes Deáky Sámuel, ő igen muzsikaértő és ő mindeneket tisztába fog hozni.“ De kopogtat Udvarhelyi: „Jöjjön csak, jöjjön csak Udvarhelyi úr! fejtse meg nekem, mert halálra kacagom magam: hogy lehetett Agnes Sorel operát előadni, ha énekesük nincs?“ „Jaj! — igen keservesen, mondja. Nőm énekelte Ágnest.“ „Hát énekesnő a neje?“ „Dehogy! De a közönség mindig énekesjáték után sóvárgott s minthogy Deáky Sámuel úr szenvedélyes muzsikus és énekes, ámbár ő a guberniumnál (bizony már nem jut eszembe, hogy mi hivatalt viselt) hivatalban van, de az nem tartja vissza őt. Ha az orchestrumban hiányzik egy instrumentum, ő bemegegyen s ő játszsza; ha az énekes nem énekel jól, vagy hibázik, ő az álfalak között eléneklei az egész szerepet. Így beszélte reá a társaságot, hogy adjuk ezen operát, ő betanítja. Nőm teljességgel nem akart énekelni, mert nem tud; de Deáky úr rábeszélte, hogy ne búsuljon, menni fog, ott lesz ő. Egész nap ott cincogott a hegedűjével. Hiszen ahogy úgy megtanulta, de félt, mert még soha se énekelte. Deáky úr hát fogja magát, lebúvik a sűgő lyukba s onnan énekelte el az egész Agnes szerepét s úgy ő vele énekelte aztán el nőm Agnest.“ „Férfihangon énekelte Deáky úr?“ kérdém. Szegény Ágnes! mondtam. De hát karmester van-e?“ „Nincs! De azért itt van egy igen jeles zenc-

* Gyrowetz 3 föl. hires operája, melyet 1818-ban adtak először Bécsben.

tanító és komponista Ruzsitska úr.* Azt szoktuk fölkérni s ő eljön. De különben itt van Gros Péter is, ő is nagy muzsikai tehetség, a konzervatórium direktora és énekelni tanít.“ „No ez szép,“ — mondám — de még mind kacagtunk s mókáztunk az elbeszélt dolog fölött. Hát jó orchestrum van-e?“ kérdém. „Óh az már igen jó, — mondák. — Ezek mind tekintetes urak, mind gubernialisták; de minthogy itt muzsikusok nincsenek, tehát ők vállalták el a zenekari személyzet helyettesítését, ha opera van. De drága T. asszony, nem méltóztatna Nagy Lázár úrhoz eljönni, én leszek szerencsés elkísérni.“ „Semmiesetre kedves Székely úr, én egy toppot se megyek sehova, semmi esetre, míg föl nem léptem. Azonban, minthogy mindenben az urak vannak megbízva a dolgok elintézésében, szíveskedjék Nagy Lázár úrnak üdvözetemet kijelenteni és mély köszönetemet annyi figyelemért. A mi pedig föllépésemet illeti, úgy látom leg-helyesebbnek, hogy holnap jelenjenek meg a színész urak mind a színházban a próbaszobában és ott köztanácskozás között elvégezhetünk mindent, mert úgy veszem észre, hogy sok hiányossággal kell még előbb megküzdenünk.“ „És pediglen ez mindenek fölött legjobb lesz.“ „Úgy bizony édes Székely úr! Nem is szól semmit? Hát volt már a válaszmánynál?“ „Bocsánatot! És pediglen bocsánatot, nem lehetett, sok időt mulasztottunk. Utazásunk alatt némi zavarok léptek be a társaságot illetőleg, azt kellett eligazítanom, mint rendezőnek. Nagy Lázár úr egészen elfoglalt, de holnap gyűlés után bejelentem, hogy megérkeztünk.“

* Ruzitska József, a Béla futása és Kemény Simon cz. operák zeneszerzője.

Másnapon fölmentem a színházba. Valóban meg voltam lepve e szép nagy épületet látván magam előtt s örömmel siettem föl a színpadra, új világomba, az egész társaság kíséretében, kik már mind össze voltak gyűlve a páholynyitó szobájában. A színpadnak megörültem igen nagyon: „No már itt lehet bátran a hangot kirepíteni a publikum közé“ mondom. Amint föltekintek, szemben a színpaddal, szép földíszített széles páholyt pillantok meg, veres bársony drappirung, függönyök s nagy tükrökkel bútorozva, mint egy látogató terem. „Hát e szép páholy kié?“ kérdém rábámúlva, mint a borjú az újkapura. „Ez a gubernátorné ő Excellentiájáé.“ „No már ezt szeretem, hogy ilyen publikuma van Kolosvárnak, de azt meg csodálom, hogy még sincs operája.“ „Jaj! — mondák — az egyéniségeket nem szerezhettük meg hozzá. Hiszen most már egészen más rend lesz behozva, mihelyt a mágnások beletekintenek.“ Mihelyt a férfi-személyzetnek bemutatott Székely, azonnal küldte a szolgát az elsőbb színésznőkhöz: „kéreti Székely úr őket, tessenek följönni, mert játékot kell választani és ki mibe van betanulva, megtudni.“ „Hát hol van az öltöző szoba?“ mondtam. „És pediglen ez egy kissé bajos állapot. Mindig készülnek a bajon segíteni, de, de, még eddig mindig elégördült valami akadály, de azon is segítve lesz valóban, és meglesz.“ Azalatt már hátra vezetett s a pódium alatt mutatott két sötét üregre, a színpad két oldalán, melynek mélységébe, két durván faragott, gyalulatlan falépcsőzet vezetett le. „Oh Istenem! fölkiáltok, hogy lehet itt kis atlaszcipőkkel le- és felbotorkázni. Hisz minden játékra más cipő kell.“ „Mindezen lesz segítve — mondák — csak most eleintén egy kis türelemmel kell lenni.“

Azalatt míg ezeket itt nézegettük, elérkeztek a

nők. Mint megörültem, midőn felém jöttek köszönteni s Székely karonfogva vezetett elibök, megnevezvén magamat. S midőn magamat jóindulatukba ajánlván, barátságukat kikértem számomra: régi pályatársaimra ismertem. Ugyanis egyik, Udvarhelyi Miklós neje, kit még Pesten kezdő koromban, mint Juhász Juliannát ismertem; a másik Simény Borbála, kit hasonlólag még Pestről ismertem s kívül közelebből ismét Debrecenben találkoztam Éder-nél. Igen megörültem, mert mindjárt nem éreztem magam oly idegennek, idegenek között. Most hát már tanácskoztunk. Ez volt a kérdések kérdése: hogy mibe lépjek tehát föl legelőbbszer? mert mindenből sejdítettem, hogy nem mindig rendesen folytak a játékok, mivel ha egyik ezt tanácsolta, a másik elé állt s mondta: jaj! az nincs öszve tanulva, nem mehet! De én geneiroztam magamat, hogy kérdezősködjem, minthogy titkolódnai látszottak felőle. Alkalmasint öszve kocódtak, gondolám, némelye elment már, mint Czelesztin is és így nem complet a társaság. Végre minthogy már mégis határozni kellett, én a mellett kivántam megmaradni, hogy csak egy magán-áriát fogok elénekelni. Ők is helyeselték s meg volt határozva, hogy ők egy játékot adnak elé, mi be van tanulva náluk és én az első felvonás után fogom áriámat elénekelni. „Tehát holnap a színpadon próbát tartunk, hogy ügyüvé hangozzunk a muzsikával, megismerkedjem a zenélőkkel, mert mondám: minthogy urak s nem valóságos muzsikusok! Ámbár csak egy szóló-áriát fogok énekelni, mégis jó lesz kétszer elpróbálni, mert én igen szeretem az ad libitumokat és a pianókat esendesen kísértetni, azok az urak pedig nem szoktak az ilyes tetszés szerinti énekléshez accompaneirozni, minthogy nem volt énekesnőjük s így majd elszaladnának a taktusba s nekem

is utánuk kellene nyargalnom.“ Elhatároztuk tehát, : holnap próbát tartunk s holnapután föllépek. S én magam választottam a magam kis gyűjteményeim közül azon magyar cantatéból egy nagy soló-áriát, mit szegény Pacha, volt énektanítóm componált a pozsonyi országgyűlésre s mely oly nagy dicsőséget szerzett a kis németnek. Címe a magyar hűség:*

Tekints magyarság a halmokra
Hol nagy vitézink fekszenek
S a hűtlen szívü bajtársokra
Sirjokban átkot dörgenek.

Ezután recitatívák jönnek, miknek textusa már nem jut eszembe. Azután következik a szép ária, melynek minden szava, hasonlóan nem jut már eszembe, amint az versben írva van, csakúgy össze-vissza jut eszembe. Ez szép, harcias, magyar muzsika, fölségesen instrumentálva; hol harcias föl-föl riadással átkot szór a sírjából kikelt Árpád árnya az elpusztúlt magyar ivadéokra és ismét olvadó lágy hangon figyelmezteti a fiatal hősöket, hogy Mária Teréziát, imádott fejedelmünket, dicső hazánknak koronás királyát, ki nemzetünknek vérrel szerzett százados törvényét megadta, utolsó csepp vérig védi királyát s ősi szabadságát s Terézia, elismerve a nemzet hűséges ragaszkodását jó királyához, hirdetni fogja: hogy hívebb nemzet széles e világon nem volt, nem is lesz a magyar-nál! Mindezeket foglalja e dal magában, csakhogy szépen versekben írva. De már úgy nem jut eszembe, csak a vége és az első sorok.

Ezen áriát választottam első fölléptemül. Oh szép ez nagyon, énekelve s rythmusra szedve, de bizony már némely szók nem jutnak eszembe. Tapintatom helyes volt, hogy első fölléptemül e jeles kis kivonatot a nagy

* Helyesebben A magyarok hűsége. V. ö. I. k. 113—4 lap.

cantateból választottam, mely azzal bizonyult be, hogy tetszésre talált, mert igen fest. Van benne harcias és ismét olvadó és bánatos. Van ebben trilla, (colloratura is) elég és így bizonyoságot teszen az énekesnő tehetségéről is. Többször el kellett próbáltatnom a zenekarral, hogy precíz összhangzással adassék a dal és öröömre, igen helybenhagyólag engedékenyek voltak a zenélő urak minden legkiseb kivánságom eránt is és igen nagy dicséretet is kaptam tőlük, mert ezek mind igen művelt fiatalok voltak.

Tekintetes Deáky Sámuel úr,* már az első próba alkalmával bemutatta magát Udvarhelyi által. Ez egy kedves, eszes, nem szép ember volt. Nem szép, de azért nem is csúnya. Csupa méz folyt ajkairól. Egyszeriben igen megismerkedtünk egymással, mintha örökké ismer-tük volna már egymást, oly bizalmason beszélt el nekem mindeneket és ha egyszer a muzsikáról vagy énekről kezdett beszélni, többé nem volt előtte semmi egyéb érdekes. Ha tehette volna, még az erdőben lévő élőfákat is megénekelte volna! Most is mindjárt leszaladt az orchestrumba s elővett egy instrumentumot s muzsikált. Végig mindig a legnagyobb barátságban éltünk kedves családjával együtt.

Eljött a másnap, midőnföllépendő valék. Megjelen-tünk a színpadon s láttam, hogy a páholyok némelyike élénkülni kezd, de csak úgy incognitó: „hátra húzódva az árnyékba.“ Egyszer látom, hogy a gubernátori páholy függönyei összvehuzódnak. Hozzám jön Deáky s karon

* Deáky Fülöp Sámuel (1784—1855) akkor az orszárvai számvivőszéknél szolgált. A M. Tud. Akadémia (1831) levelező tagjai közé nevezte ki. Mint fordító nagy szolgálato-kat tett a magyar színészetnek.

fogva vezetgél hátra felé, míg a zenekar öszve nem jő s mondja súgva: „Az egész választmány itt van a páholyokban és a gubernátorné* fölküldötte az öreg hajporos, copfos, parókásfejű udvarmesterét — alkalmasint, hogy vigyen neki hírt. Jött az est. Igen, igen szépen voltam öltözve, mert minden darab ének, vagy jelenéshez a jellem (Character) szerént öltöztem mindég. Most mint genius: háromszoros bő fektetett ráncokba szedett, fehér rövid tüll tunika, mindeniknek alja aranynyal szegélyezve. Kék atlasz Scherpen, a mellen keresztül hozva, a vállról leeresztve, egész térden alúl; testszín selyemtrikó és kékatlasz sandalok féllábszárig fölfűzve. Hajam, homlokomon elkezdve apró s úgy hosszabb-hosszabb fürtökben egész hosszúságában leomolva. Magyarország címere a kékatlasz pantallérra volt tűzve mellemre.

Föllebben a függöny, hangzik a zene, megjelenek. Halál-csendesség. A gubernátori páholy setét, a függönyök behúzva. Egyéberánt a többi páholyokban csillámlott a dámák fejről az ékszer és a dufla világítás a páholyok körül egész pompájokban kitüntette őket, mert akkori időben is még mindig úgy szoktak megjelenni a dámák ékszerrel. Hát még azelőtt régebben! Már a ritornell közeledett végéhez, nekem hangosan dobogott a szívem. Mi lehet ez? Még csak egy hang se hallatszott, mely tetszést jelentett volna. Egyszerre kétfelé nyílik a gubernátorné páholya és szinte elvette szemem világát a nagy fényesség. Az asztalon álló nagy ezüst candellaberekba égtek a viaszgyertyák és a páholy tele férfiakkal s a mint a függöny kétfelé nyílt, a gubernátorné fölkelt az asztaltól (hol már a játék elejétől fogva ott kártyáz-

* B. Jósika Jánosné.

tak, piquettet játszottak a bevont függönyök mögött) kihajolt a páholyból, leeresztette két kezét a publikum fölé s úgy kezdett erősen tapsolni! Ekkor mintegy jelszóra, valamennyi páholy, zártszék, galleria . . . szóval borzasztó tapsvihar következett. A muzsika természetes, hogy megszűnt, mert a háromszoros taps sokáig tartott. Én mindig hajtogatva magamat, mindig meghajolva hátráltam. Ő excellentiája mindig újra kezdette, midőn már énekhez akartam fogni. De az én félelmem is elmúlt, már nem dobogott a szívem féltemben. Végre a gubernátorné s valamennyi vendége most mind a páholy eleire ültek. A zene újra kezdődött és én elkezdtem, énekeltem. Azt kellett volna aztán hallani, midőn fölszabadult, mindenkinek tetszése szerént érzését vagy helyeslését nyilváníthatni! Minden szóra, mely által érdekelve volt haza, hűség, hűség, mind megannyi gátat tört vihar hangzott a taps mindenfelől. Ének után többször kihívtak. Ez itt ritkaság volt.

Ezen itt előjött kis esemény felől egy kis fölvilágosítást kell adnom. Ugyanis az volt akkor még a szokás, hogy ha valami látványosság, vagy föllépés történt és a gubernátorné jelen volt, addig se tapsolt, senki se csinált legkisebb zajt, míg a gubernátorné jelt nem adott saját tapsa által: hogy tetszésére van-e a megjelenendő ő Excellentiájának. Ha ő nem tapsolt, már akkor nem volt kegyelet, meg elismerés. Illetlennek tartották ő eleibe vágni. De én ezt csak játék után tudtam meg Deáky úrtól.

Midőn elvégeztem áriámat s újra kezdődött a kihívás és taps, utána újra bevonták a függönyöket s ekkor theáztak. Mikor a theázást oda szokta rendelni a guberná-

torné, az megtiszteltetésül szolgált a föllépendőnek. Azzal meglegedését nyilvánította.

Én elmentem az ürgelyukba vetközni. Egyszer csak jön Székely nagy sebbel-lobbal: „Déryné T. asszony! Déryné T. asszony! Tessék, tessék . . . és pediglen ő Excellentiája keresteti. Itt a fő, fő, fő . . . és pediglen udvarmester, ő akar beszélni.“ Én fölbúvok s előmbe jön egy tisztos ösz, de hajporos öreg úr; meghajtja magát s mondja szörnyű lepletve: „Báró Jósika Jánosné, a gubernátorné ő Excellentiája, teljes meglegedését jelenti általam, a tisztelt Tekintetes Asszonynak.“ Szörnyű udvarias! . . . gondolám. „Tessék mély megilletődésemet, kézsókolásom mellett, ezen nagy kegyeletért ő Excellentiájának nyilvánítani.“ Ezzel ismét eltávozott, éppen oly csendes fejmeghajtással, mint a hogy előmbe jött.

Ő Excellentiája végig bevárta a játék végét. Már nem jut eszembe: mi darabot adtak; igen el voltam foglalva magammal. Játék után haza mentem, föl a második emeletre, egyedül cselédemmel. A színház jó távol volt szállásomtól. Senki se gondolt velem. Egyedül Szentpétery kísért el a kapuig, azzal visszatért. Cselédem elment vacsoráért . . . és én egyes egyedül ott fönt! Ah! de idegennek éreztem magamat. Ekkor eszembe jutott minden. Eddig itt minden gondolatom igénybe volt véve készülődésekkel, tanácskozásokkal, eshetőségekkel. Elmult az idő s most már túl esvén minden baj nélkül, biztosítva voltam a jövő eránt. Most már megpihent elmém; most már reá értem a külvilágról is gondolkozni. Honomról! Hogy de messze eljöttem. Ott ha a színházból hazamentem, egy sereg nő, férfi, együtt, csevegve kísért; mókákat mondva egyik a másikról, s hibáikról, a mit elkövettek kisatirizálva . . . s így mulatva még akkor is, jóízü-

ket kacagva, vidáman heveredtem le szobámba a divánra egy kissé pihenni. Ezen eszméletekről aztán áttérve egyetlen barátommal történt feszültségre... és hogy mégse kapok levelet, ámbár rendelkeztem Egerben a postán, ha levelem érkezik, hogy hova küldjék! És még semmi levél! Ah! de egyedül vagyok itt. Lefeküdtem hosszú kofferemre s keservesen sírtam...

Jön a leány a vacsorával; már éhes is voltam, mert éneknapon igen keveset szoktam enni, hogy könnyen énekeljek. Mindjárt eszem egy kis jó pecsenyét! Föltálat. „Mi az?“ „Csirke, káposztalével és tormával.“ „No hiszen ha itt így s ilyen ételekkel élnek, úgy én itt meghalok éhen.“... Lefeküdtem csakugyan éhen...

Egy kis ismertető Székelyné jelleméről, mely az öltözöben történt, föllépésem alkalmával, első intradára. Midőn énekemet végezve, lementem vetkőzödni az öltözöbe, a színésznők is, kik a szindarabban játszottak, oda föl voltak a színpadon, engem hallgatni s midőn lementem, ők is lejöttek s egy-egy szép szót mondtak kinézésemről stb. Székelyné volt legelső, ki édes hangjával mondá: „Oh te kedves! hiszen te egy valóságos angyal voltál.“ (De ezt mindég félkacagó mosolyával). Én vetkőzödtem s egyszer csak rákezdí Simény Birihez hajolva: „Biri te! nincs egy kis tormád?“ „Tormám? Hát mire neked most a torma?“ „Oh te! mondá Székelyné kacagva, ma disznófejet főztem s az a Székely szörnyűn szereti a disznófejet tormával. Ma megakarom őt lepni. A könyvezésig jóízűleg tud belőle enni.“ Én mindjárt megértettem hová céloz, t. i. hogy elbeszélte Székely, midőn megérkeztünk... hogy könyvekre indítottam a kis dallal. De nem szóltam semmit, hanem a torkom köszörültem

egy kissé, hadd vegye észre, nem vagyok ép oly ostoba, mint kinézek . . .

Másnapon fölléptem után, bekopogtat egy éltes úr. Igen magas, szinte túl magas. Elegant. Látszott mind rajta, mind magaviseletéből, hogy úr. Mindjárt kilátszott egyéniségéből az is, hogy katona. „Én — mond, üdvözölni jöttem Magyarhon leányát és tisztelni a művésznőt.“ Én neki széket mutatva, csak annyit mondtam: „Csak talán leendőt.“ Nem tudtam, miként címezzem. Ő nem ült le mindjárt, de bemutatta magát: „Én Horváth Dániel, nyugalmazott őrnagy eddig, s ezentúl reménylem, hogy avangeirozhatok s egy szép asszony kormánypálcája alatt tán intendássá emelkedhetem, mert rossz káplár az, a melyik nem reményli, hogy még generális is lehet.“ Ekkor leült s megüdvözölt a választmány nevében, s hogy arra kérnek, miután most már a comittee összesen egybe fog gyűlni a napokban s gyűlést tartanak, hogy jelennék meg én, és tanácsomat kérnék ki, hogy miként lehetne egy énekes társaságot öszve alapítani és hogy ők égnék a vágytól, hogy Nagy Lázár kezéből kivegyék a kormányt és ők átvévén az ügyet, maguk fognak egy intendást magunk közül kinevezni és egy rendezőt választani stb.

Ez a Horváth Dániel úr igen művelt ember és a színház dolgaiban igen avatott egyénnek látszott. Volt két fia a nagyobbik Dani, a kisebbik Laci.* Szegény Laci! Ő igen eszes ifju volt, de szerencsétlen, kinőtt hátal és parányi, de oly finum társalgó és fölötte jószívü! S minthogy tudta, hogy ő szerencsés soha lesz, házi boldogságot nem remélhet, minden idejét esze művelésére s tanulmányra fordította. Ő sok nyelvet beszélt; és vele örö-

* Lázár helyett, hihetőleg tollhibából.

mest társalogtam, mert ő tudta becsülni a becsülni valót minden mellékes érdek nélkül.

Horváth Dániel úr neje, született grófnő egy igen derék dáma volt és magas tónus uralkodott a háznál. Leánya egy szeretetreméltó nyájas teremtés . . . de mégis a háznál feszesség uralkodott. Később, midőn már ismeretesebb lettem Kolosvárott, voltam vagy két ízben házuknál, sok hívásuk után, de nem találtam vonzónak a szertartásos feszes társalgást s nem mentem többet.

Horváth úr megnevezte neveiket a választmány leendő tagjainak: Gróf Wass Imre, ki egy igen művelt úr volt, sokat utazott külhonban s kevés időt töltött Kolozsvárott; virtuóz a fuvolán s nagy muzsikaismerő; Báró Huszár Károly, Báró Nalácsi (ugy tetszik György*) és még többeknek, de kikkel nem jöttünk érintkezésbe. Csupán a fönt nevezettekkel lehetett a társaságnak intézkedéseikről közlekedni.

Hír támadott a társaság között, hogy Nagy Lázár úr nagy ebédet szándékozik adni tiszteletemre. Csakugyan úgy is lett. Alig távozott el Horváth úr, jött az inas, egy csinos kis cédulát adván át, melyben holnapra szívesen meghív ebédre, egy órakor kocsi fog értem jönni. No! gondoltam magamban: milyen lesz majd az a nagyszerű ebéd egy fősvény, nőtlen, agglégénynél! Midőn másnap felvezetett Székelyné (mert őt küldte értem a kocsiival, hogy legyen kísérőm) csak elbámultam a nagyszerű terítéken, a mint az ebédlőbe beléptünk. Minden megvolt az asztalon, ami egy elegant díszterítékhez megkívántató. Már a társaság elsőbjei: nők, férfiak,

* József. — B. Huszár Károly nevét hihetőleg tévedésből emliti Déryné.

mind jelen voltak, midőn beléptünk. A háziúr kibontakozván a többség közül, kikkel társalgott s kik között több gubernalista is volt, elébem jött s oly nyájas udvariassággal üdvözölt, melyen én elbámúltam. De sok egyeben is volt még alkalmam az ebéd alatt bámúlni. Legelőbbszer is, mielőtt asztalhoz szólítottak volna, kicsi ezüstpohárkákban igen finom málna és narancs liqueurt hordott a szolga körül ezüst tálcán. Én vonakodtam. Nem szoktam délelőtt semmivel élni. Hiába volt minden. Mondák: „Itt az a szokás.“ Mondom: „Igen a férfiaknál.“ „Óh nem! — mondák — a dámák éppen úgy, mint a férfiak szoktak vele élni; ez étvágyat csinál.“ De csakugyan ez fölséges, ízletes! Sohasem ittam ilyest. De ezt csakis Erdélyben tudják készíteni, ehhez értenek sok grófi háznál.

Én már oly éhes voltam, hogy zöldet vereset látott a szemem. Rég nem ettem valami jót és már két óra volt. Végre! fölhordták az ételt. Először is kétféle levest: egy fehéret és egy barnát. „Én barnát kérek, mondám; kedvenc levesem.“ Azután jött vagy négyféle assiette; írósvajas tészta, hús töltelékkel; rizskása, kövér pulykamájjal. „No most már fölkelhetek, — gondolám; már nem félek, hogy éhen maradok. Ez fölséges és ízletes ebéd. Jól kiszedtem mindenből, gondolván: biztosítom magam, mert ki tudja, milyen lesz a vége. De még most hozták az én kedves rántott csirkémet. Oh jaj! ebből lehetetlen nem ennem! Aztán ez a szivesen kínáló házigazda! Ki mondta azt, hogy ez fősvény és egy komor, magának való? Én egészen otthonosan éreztem magamat, oly sajátos jó kedv uralkodott az egész asztalnál. Szedek a csirkéből és mily nagy ujság: télben ily csepp csirkék? Mi fölséges ízű s mily jól sülvé. Hogy úgy tetszett, Nagy Lázár

újra oda parancsolta az inast s csak kínált Lázár úr. Nem akartam. Fölkelt, elvette a tálát a cselédtől: „parancsoljon.“ „Bizony nem lehet többet ennem, már eddig is sok volt. De mióta itt vagyok, mindig koplalok. Hát éhes voltam, megmondtam nyiltan.“ „Hát miért pakkolt be oly hirtelen sokat?“ A szives házigazda mindjárt ígérkezett rendelést tenni, hogy jobb kosztot fog adni. De csak nem vitte tovább a tálát: rakta a tányéromra. Székelyné elkezd: „Kérek még abból a jó gyenge csirkéből“ és elkezd kacagni. Én nézek, mint egy hülye. Azt kérek Lázár úr: „tetszik-e tudni, hogy most mit eszik a T. Asszony?“ Erre kiesik a villa kezemből és elkiáltom magam: „Jaj béka! mindjárt meghalok.“ Erre Nagy Lázár megijed, a többi is zavarba jő: „Tessék csak ebből a tokajiból reá inni, ez magyarországi, mindjárt jobban lesz tőle,“ „Mondom: nem én; nem érzem magam rosszul, mert igen jól esett; csakhogymég sohase ettem, azért ijedtem meg.“ „Jól esett? kérdi Lázár úr.“ „Igen jól — mondám; most már ezentul mindig megeszem.“ „No, holnap mindjárt készítettetek egy tállal s elküldöm ebédre azon forrón.“

De most jön már még a hadd el hadd! Én azt gondoltam magamban, most már nem eszem többet, akármi jön is, csak majd egy falat pecsenyét az ebéd végén. Fölhöz az inas két borzasztó tál tötött káposztát. Amint hozám jön, nem is akartam ránézni; de Lázár úr kínál: „el ne vidd“ mondja az inasnak. „Én a T. Asszonyt kolozsvári káposztával kívántam meglepni, mert ezt tudom, hogy még nem evett így készítve. Ezt csakis az én szakácsom érti így készíteni.“ Az igaz, hogy különös kínálkozóan nézett ki, a mint reá pillantott az ember . . . s nem is álltam ellent én! ki a tötött káposztát úgy szereti. De

hogy írjam én ezt le? Ennek jóságát, szép, ízletes föltállását és hogy mi volt abba minden fölve és a tetején még azonkivül a friss kolbász sülvé. Inkább azt kellene elbeszélnem a nők kedvéért, hogy mikép főzik az ilyen erdélyi tötött káposztát. Azt nem is mindenkor lehet főzni, csak mikor friss sertést ölnek. Van ahhoz készítve egy nagy casserol. Midőn a szalonnáról lehúzzák a bőrt az egészbe a mily nagy a casserol, leterítik a casserolt egészen vele, éppen úgy, mintha ki volna vele bélelve. Azután rendre rakják a fenekére a szokott módon elkészített tötött káposztát, a milyent mi is főzni szoktunk. Azután egy rend gyöngyös hurkát, szalonnát, sertéshúst sorba; azután ismét egy rend tötött káposztát, azután a közepibe egy megspékelt sült kappant, még ha van, sült libát, ismét egy rend káposztát, mindaddig, míg a casserol megtelik. Akkor annyi vizet töltenek reá, a mennyi ellepi s beborítják ismét szalonnabőrrel, hogy abba följön meg egészen. De azt nem szabad berántani, csak amint megfőtt, úgy betálatni. Igaz, hogy fölséges étel, de sokba is kerül; egyetlen egy se utasította vissza a második kerületet, én se. De már most csakugyan rosszul lettem; ugyan kellett innom a fekete kávéét egymásután, hogy helyre jöjjön a sok szíves kínálgatás által megterhelt gyomrom. Én, — mint szokták mondani, — igen kákabélű voltam. Igen kevest ettem, de kivált ha valami legcsekélyebb részbe vizatetszett az étel, mindjárt csömört kaptam és így bizony leginkább a békának tulajdonítottam az undort, de nem szóltam, nehogy szíves házigazdánkat megszorítsam.

Másnap el is küldte ő az ígért, szépen rántott békát, még pedig jó nagy porcellán tányérral, de ahogy a szolga elment: „vidd el hamar előlem s edd meg, vagy

vesd ki, ha nem kell, hogy ne lássam“ mondám a cselédnek.

Valóban megismerem, hogy nem igen „aesthetisch Lectür“ egy életrajzban töltött káposzta és békákról dissertálni, de ha annyi dolgok is fordulnak elé földi életünk folyamában, ki tehet róla? Mihelyt a deszkavilágból kilépünk, egyszerre lehull rólunk a szellemi és az anyagiba burkolódzunk: azaz mindjárt a vacsoráról gondolkozunk.

Nekem Nagy Lázár úr tetszett. Ne tessék valahogy félreérteni: nem úgy! Hanem csak azon igazi magyar társalgásnál fogva, melynek ő maga volt az útvezetője, vagyis inkább tónusadója. Úgy érezte az ember magát nála, mint otthon. Még ebéd vége felé, midőn a champagneivás megkezdődött s maga Nagy Lázár úr reám köszönté üdvözlő poharát, mely az egész vendégsereg által visszhangzott, mindjárt kezdődött a vitatkozás a színészet dolgairól: hogy most már majd élénkebbül fog fölkaroltatni s nagyobb lesz a rend; csak azt sajnálja, mond Lázár úr, hogy éppen most csapják őt el a direktorságból, midőn engemet megnyertek. Folytatták még szivarozás között tovább is, de már szinte esteledett s kértem Székelyné, ki már ott bizalmasabb volt, adjon jelt az elmenésre.

Ez ebéd után következett harmadnapon a színházi szolga által cédulán köröztetett, hogy minden színész és színésznő kéretik 9 órára a próbaszobába való megjelenésre, hol a főméltóságokból (comitteé) választmány fog megjelenni, mint a mely ezentul a rendszabályokat fogja elrendezni és egy intendánst maga közül választani. Azonban egy óra múlva ismét jött a szolga. Minthogy a próbaszoba helyisége igen szűk s nem férnénk meg, Gróf Wass Imre ő nagyságánál kéretnek megjelenni. Az érdemes Déryné Tekintetes asszonyért Báró Huszár Károly kocsija fog megjelenni.

Eljött értem Székely s fölmentiünk a gróf Wass látogató termébe, hol már mind jelen voltak. A mint beléptem, Horváth Dániel úr mindjárt fölkel, elébem jött s karon kísért a nagy asztal körül ülő mágnások elé. Előbbszer engem bemutatott szokott tréfás modorával: „bemutatom nektek Dérynét, Magyarhon leányát, kit már én szerencsés valék megtisztelhetni s kit ezentul mi fogunk honunk leányának nevezhetni. Itt Báró Huszár Károly, Naláczy György, Gróf Wass Imre, a háziúr.“ Az urak mind mosolyogva hallgatták végig, valamint magam is, csakhogy igen szemlesütve, mert egy kissé zsenirozott annyi sok úr együtt jelenléte. A nevezettek, kik előtt meghajtottam magamat, fölálltak, igen nyájasan megköszöntöttek, helyet mutattak a leülésre s viszont leültek. Csak Horváth úr élceskedett még a többi urakra, kik ott ültek, álltak, társalogtak a színész és színésznőkkel. Midőn ezek felé is meghajtottam magamat s ők viszonozták, mondja Horváth úr: „Jaj, tisztelt művésznő! Ezen urak csak olyan „jogtalanok“; nekik nem szabad semmi felett se határozni.“ „Ne irigyeld már ezt a kis bókot is tőlünk, te bús Alcibiades“ mondák neki a többiek. Egy kis ideig nevetgéltek. Gróf Wass Imre mondja több szóváltás után: „Menjünk a dologra, hogy minden eránt tisztában legyünk.“ Megkérdeztek, hogy mi föltételek alatt kívánok velök egyezkedni? „Amint már nyilatkoztam Székely úrnak: hat heti vendégszereplésre.“ Óh ennek egy szájjal mind ellene mondtak. Nem akartam magam lekötni egy évre. „Mert, hátha nem fogok tetszeni, — mondom. Vagy előjöhetnek eshetőségek, megsértések.“ „Hát oly gyengének tartana bennünket a T. asszony, — szól bele Gróf Wass Imre, — hogy nem tudna a választmány méltó elégtételt szolgáltatni!“ Csak addig és annyit be-

széltek, hogy végre egy évre szerződtem. Elhatározták, hogy megírják a szerződést fizetésemre és jutalomjátékomra nézve; de a hatheti fölmondás mellett erősen álltam azon esetben, hogyha mégis valami történhetnék.

Miután már engem bemutatnak az urak a társaságnak, mint leendő tagtársukat, még a színészekről egyről-másról kérdezősködtek. Horváth urat, mint ki legjobban ért a színpadi rendezésekhez, törvényekhez, megválasztották teljhatalmú intendansnak. Ő szerződtehet tagokat, el is bocsájthat, a szerepeket ő oszthatja stb. Én már szerettem volna a végére jutni, hogy mit játszunk, mikor játszunk és kik az énekesek? „Éppen erről beszéltünk már együtt — mondja gr. Wass — hogy hát ki énekel? Nem tudna-e Déryné tanácsolni: nem lehetne valakit Magyarországon találni, kit megszerezhetnénk? Itt nincs senki más, mint Udvarhelyi.“ „Mondom: oh igen, én ismerek egy igen gyönyörű hanggal bíró tenort, de, hogy megkapható-e, nem tudom. Ő Bécsben a Kärntnerthor-színháznál van, mert miután én Kilényitől elmentem, elszólt az énekes társasága; magyar opera nem volt sehol, Pály tehát elment Bécsbe a németekhez. Én ismertem egy fiatal színészt, Szerdahelyit, ki Édernél volt szerződve Debrecenben, de ezt jelenleg nem tudom, hol van. Ez is, miként Pály Elek nagy muzsikai tehetség. Szerdahelyi igen jó barátom.“ „Oh! mondák, ki kell őket kutatni, ha a föld alatt vannak is. Aztán meg Szilágyi Pál, így már együtt volna a quartette.“ „De mondok, hát második énekesnő kicsoda?“ „Egy csepp sincs“ mond Udvarhelyi. „Ez baj, mondám, mert énekesnő is több szükséges; némi operában három is kell. Hát még a chorusokba?!“ „Bizony az sincs; de kötelességök lesz a színészek és színésznőknek (az alsóbb rendűek közül természetesen csak

annak, akinek hangja van s énekelni tud) az mind énekel a chorusokban is.“ „De hát közelebből nem lehetne találni valami jó háztól polgárleánykákat?“ Mondja Székely: „És pediglen igaz! Hiszen itt Grosz Péternél vannak fiatal leányok. Ha már tudnának valamit.“ „Az nem baj — mondom — csak egy keveset tudjanak. Majd megtanítom. Csak egy zongoramester mégis kell, a ki zongorát játszik. Az tanítsa, a többit majd bevégzem én velök. Tanítottam már én többeket is.“ Ezen igen megörültek. Székelyt megerősítették a rendezőségben és reá bízták eljárni ezen dolgokban; valamint Pálnak írni, Szerdahelyi után tudakozódni, felhajhászni.

Most az már nem jut eszembe, hogy Szilágyi Pál itt volt-e a társaságnál Erdélyben, vagy őt is Magyarországról hívták be. Teljességgel nem emlékszem reá, csak arra, hogy mikor az operákat adtuk, midőn Pály is, Szerdahelyi is itt voltak már, s tanultuk a Szevillai borbélyt, ő is itt volt.

Miután mindenekről végeztek, rendelkeztek, intézkedtek, megkérdezték az urak, hogy miként vagyok megelégedve a kolozsvári közönséggel s általán fogva elhelyeztetéssel? „Ohajtanám, hogy bár én állanék valaha oly magas kegyben, mint a mily mélyen le vagyok bilincselve e művelt közönség oly fölbátorító elfogadása által.“ „Oh méltányosan — mondák, — abban semmi kétség. Mindent el fogunk követni, hogy sohase kívánkozzék körülünkől távozni.“ „De szállásomról nem mondhatom ugyanazt. A jó Székely úr igen is magasra emelt engemet, hogy mentül közelebb lakhassak az angyalokhoz. Egy másodikemeletbeli lakást választott számomra, én pedig igen szeretem az emberek zaját hallani. És én nem is maradhatok ott, mert egészen elkedvetlenedtem, ottfönt

egyedül.“ „Isten őrizz! mondák, csak tegye jóvá Székely hibáját.“

Másnap mindjárt más szállásra mentem, ugyanazon utcában, földszint. Mindjárt derültebb is lettem.

De most már, míg az opera öszve állíttatik, valami jó színdarabot kell választani, de mit? Már mind régi darabok vannak, mit ezerszer láttak. Már az ismét nem jut eszembe, hogy miben léptem föl; de rögtön egy új darabot adtak által lefordítás végett, mely mostanában jelent meg s nagy tetszéssel adatott a pesti német színpadon, címe a Genfi árva.*

Midőn így minden tisztába hozatott, eloszlott a gyűlés jó későn, kiki hazasietett — ebédjéhez.

* Itt is megtéved Déryné, mert a Genfi árvát Castellitől 1829. márcz. 17. adták először Kolozsvárott.

III.

Német és magyar színészet. — Déryné első tanítványai. — Neéb Mária. — Jancsó Pál. — Az első magyar komikusról. — Hogyan lesz Déryné jó barátja? — Jellemvonások életéből. — A kolozsvári női közönségről. — Szentkirályi főbiróról. — Első udvarlók. — A hasztalan várt levél, — Horváth D. úr udvarlásai. — A szép járásról, meg a csunyaról. — A „tót deák“ és Székelyné. — Az első összetűzés. — Székelyék eltávoznak — A kártyás Székelyről.

Mint egy álom rémlik előttem, mintha német társaság játszott volna ott a magyar színpadon és éppen akkor voltak eloszlandók, midőn én bementem Erdélybe.* Most a mágnások elhatározták, hogy többé nem engedik meg, hogy németek játszanak ezen a színpadon.

Most már innen is, onnan is érkeztek színészek; úgymint a bohókás Nagy Pista, Várađi, Murányiék. Majd eljöttek: Pály, Pálné (Ecsedi Jozéfa), kit Pály elvett nőül. Ő is tudott egy kicsit énekelni; Kőszegi; jött Megyeri, de Megyeri sokkal később mint a többi. Szóval, csakúgy hullámoztak a színesek; helylyel-közzel énekesek is: jelesek és nem jelesek s végtére mind szükségesek. Most csak annyira emlékszem, hogy a kis társulat egyszerre nagy társasággá nőtte ki magát és lehetett minden darabot jól és egybevágólag adni.

* Slawik Károly német színtársulata 1823 szeptemberétől csakugyan előadásokat tartott Kolozsvárott.

Én szerencsés voltam a publikum kegyében mindinkább emelkedni s megnyertem a közszeretetet. Ez így folyt jó ideig csendességben a társaság között. Mindenik tele szorgalommal s igyekezettel, csak második énekesnő nem volt, ki a nagyobb operákban megfelellhetett volna szerepének. Három leányt kiválasztottunk ugyan Gros Péter énekiskolájából és én ezeket mind tanítottam éneken is, színdarabokban is. Ruházatjuk nem volt színpadra való, e nőket ruháztam is és kettőt közülök magamhoz vettem s ingyen kosztoltattam is, mert később otthon főztem. A két fiatal leánynak neve: Borsos Klári, a másiké Botos Karolina. A harmadik: Seres Trézsi, ötlet Udvarhelyiné vette magához. Mind polgárleányok voltak, a középosztályból.

Két egyénről kell megemlékeznem, kik a közönség közszeretetében részesültek s mindketten különcök voltak. Most jelenleg nem voltak színháznál.

Néeb Mária kisasszony, egy ügyvéd elmaradt özvegyének leánya, ki nagy hajlamot érzett a színészet eránt, színésznő lett. Eleintén fiatal szerepeket játszott, de később a comikumra jött kedve s a publikum véghetetlen szerette; de különc természeténél fogva igen nagy utánjárással lehetett őt a társaságnak megnyerni. Ő most is vonakodott, de végre sok rimánkodásra, melyhez én is csatoltam kéréseimet, engedett és szerződött. De nem oly könnyű volt boldogulni a nagyhírű comicus Jantsó Pál úrral* Ő a vad különcök közé tartozott, kik senkit se szenvedhetnek, ha csak nem az ő teremtményök, vagy régi közérdek nem köti őket valamely lényhez. Ő is most várta. Meg-

* Az ő emlékének van szentelve Gyulai Pál rajza: Az első magyar komikus. Jantsó született 1762-ben, meghalt 1845-ben.

keresték, hogy fölhívják a választmány eleibe. Hasztalan. Elbújt, Ha színészt látott az utcán menni: huss, bebújt egy kapu mögé, mintha észre se vette volna a színészt, hogy őt keresi. Végre több idő lefolyta után, csakugyan nagy kérelemre, sikerült őt megnyerni. Gróf Teleki Sámuel bírta őt rá venni, ki élete fogytaig szabad asztalt engedett neki, már régólta.

Sokat beszéltek nekem az öreg úr különcködéseiről. Ha játszott akkor, mikor én is játszottam, elbújt öltözködve már, a legsötétebb álfalak közé és nem jött elé, csak a jelenésre. Nem is beszélhettem vele soha. Csak úgy lestem az alkalmat, hogy köszönthessem őt. Egész arcát betakarta, fülíg fölhúzott köpenye gallérjába. Mindég igen nagy publikum volt, ha játsztam is, de kivált ha jutalomjátékom volt, zsúfolt színház volt. Jantsó engemet nem szenvedhetett. Ily alkalommal odamegy egyszer Székelynéhez s azt mondja: „Ez az idegen országi asszony sok pénzt kivisz az országból. Jó volna már haza küldeni.“ Szentpéteryt elkeresztelte Bögözdinek: „Hát az a Bögözdi, hogy meri ő Czelesztin szerepeit rongálni?“ Mert Szentpéteryt is szerette a publikum.

Mondom egyszer a bizalmasabb nők előtt: „Meglássák, megszelídítem Jantsót, minthogy nem szenvedhet.“ Egy próba alkalmával kilestem, hogy hova bújt. Ha észre vette volna, hogy őt keresem, elszaladt volna. De úgy közeledtem feléje: mindig a földre nézve, mintha elvesztettem volna valamit. Ott dörmögtem magamban: „Itt ejtettem el a félkeztyűmet és . . . ah! kedves Pater! hogy mégis valahára oly szerencsés lehetek üdvözölhetni a nagyhírű művészt, kinek híres neve egész Magyarokban hangzik. Fogadja el itt mély tiszteletemet kedves Pater s engedje meg, hogy én is dicsekedhessem erántami

jóindulatával.“ Azalatt ő mindig reszelte a torkát és úgy vettem észre zavarából, hogy engem oda kívánna inkább a hol a bors terem. De nem bocsájtottam a kezét, oly szorosán tartottam, hogy el nem futhatott. „Oh édes leányom — nyögte végre — én igen tisztelen a szép talentumot.“ „Csak szeressen engem kedves Paterkám! Ugy-e szeretni fog?“ „He, he, he! Oh mindenesetre“ . . . de ez oly hidegen és vontatva mondatott, hogy le kellett mondanom a jó siker felől.

De később egyszer látom, hogy igen kopott, piszkos nadrág van rajta. Próbán voltunk. Mellé ültem az álfalak megett. „Ah, kedves Paterkám! de nagy méregbe vagyok?“ „Hát mi baj?“ kérdé. „Hát, minthogy én férfiszerepeket is játszom, mindig tartok magamnak férfiruhákat is. Még Magyarországon csináltattam magamnak egy szép fehér nadrágot. Még nem játszottam benne. Most majd elé veszszük Don Caesariót,* megpróbálom, hát bő s nem használhatom. Kénytelen vagyok mást csináltatni. Oly nagy, hogy a Paternek is jó volna. Úgy-e, nem sérteném meg vele kedves Paterkám?“ „Óh, óh! Nem. Teljességgel nem, édes leányom.“ „Hát legyen szerencsém Paterka holnap egy findza kávéra.“ Eljött. Senkit se szeretett többé, csak engem. Én voltam előtte minden nőknek legnemesebbje.

Mondták róla, hogy szörnyü fősvény volt, egy garast se ad ki a maga részére semmiért, se ennivalóért, se ruházatért. Ez ugyan játszott is rajta, mert soha se látta őt az ember tisztába és mint mondák, sohase volt mégis pénze. De ha az utcán járkált s meglátott egy mezit-

* Hihetőleg Caesarió, a férfigyűlölő c. vígjátékot érti, Wolftól.

lábás szolgálót, vagy más parasztleányt, a kinek kicsiny lába volt, megállította az öreg úr. „Hová mégy édes leányom? Mutasd a lábad? Hát miért jársz meztláb?“ „Mert nincs min venni papucset.“ „No nesze. Vegyél rajta papucset.“

Sok adomát beszéltek róla. Erántam azután nagy bizalommal volt s tisztelettel viselhetett.

Én Kolozsvárt nagyon megszerettem. Mentől tovább voltam, az egész közönség, de még leginkább a dámák, annál nagyobb kegyelettel viseltettek erányomban. Alig maradt időm hon ebédelni, mindég híva voltam. Ah! a kolozsvári dámák végheteetlen szeretetreméltók! Ők nem kevélyek. Oly finum leereszkedők tudnak lenni, miként nem éreztetik, hogy ők ereszkednek le, hanem, hogy ők fölemelnek bennünket. Oly magas műveltségű műértők és művészetpártolók, hogy valóban e mostani öszveszerközött társulatunk hálával ismerhette el, hogy e magas úrnők a honfiakkal karöltve eszközölték, hogy ezen több helyről öszvegyűjtött, még eddig csak gyéren, műveletlen földben tenyészett plánták, az ő kertészkedő kezeik által fogamzottak meg és vertek gyökeret, úgy, hogy aztán annak szétterjedező ágai váltak hasznos gyümölcsözőkké a színi világban. De nemesak a magasb körökben fáradoztak a plánták hasznos ápolásában, hanem a középrend, a polgárság, mind szívvel, lélekkel kívánták bebizonyítani, miszerint ők is értik s érzik, hogy a színészet pártolása s ápolása által lehet elérni, hogy a műveltség csak akkor sugározhatik vissza a színpadról a publikumra, ha előbbszer a publikum neveli (t. i. a magasb műveltségű) s emeli műveltségre az eddig kopár földben termett plántát.

Hiszen már az is bizonyítja az erdélyiek lelkesült-

ségét a szépért s jóért, hogy ő épített templomot Thaliának, legelőbbszer. Élt egy lelkes fia Erdélynek, ki akart s lett: Szentkirályi főbíró úr! Még én is szerencsés voltam személyesen tisztelhetni e nemeskeblű lelkes férfiút és tisztelt családját, kikenél valóban nagy szeretetben részesültem sok-sok énekem által, míg nem egy hamis magvető konkolyt nem szórt a tiszta buza közé. Majd talán reájövünk. De már ekkor a kedves háziúr nem élt többé . . . Minek soroljam elé a kisebb-nagyobbszerű udvarlókat, kik körülrepkedtek, majd üres, majd komoly szóhullámmal. Hiszen azok oly közönséges dolgok, hogy mindenütt egyforma öntetűek, kisebb vagy nagyobb körökben, kisebb vagy nagyobb mértékben; de végre is . . . ha egy reményvesztett szívhez szólnak, néma marad a fájó szív s nem talál ott visszhangra, ha még oly komoly, ha még oly nemes szívből származik az esdő szó. Nemcsak, hogy nem hangzik vissza, de teherré válik. Igen! Nekem fájt a szívem igen nagyon s nem talált visszhangra. Én ő tőle többé nem kaptam levelet! Óh, hogy vártam. S mindig vártam! Nem hittem, hogy megtörténhetett volna, hogy elmúlhatik az, ami örökre kötve volt. De levél nem jött. Már szégyeltem a postára menni kérdezni: jött levél? — Nem, — volt a felelet. S ez mindig egy törszúrás volt szívemben . . . és, és, én mégis mindig tápláltam egy kis parányi szikrácskát szívemben. Azt gondoltam ki vigasztalásomra: nem ír, de egyszer csak megpillantom, ott lent a publikum között! S a szünetek között gyakran néztem le egy-egy kis hasadékra s néztem, kerestem a kedves göndör fejet . . . de hiába . . . én őt nem látom többé . . .

De minek irjak erről? Kit érdekel a színésznő fájdalma? Ő csak játszon s danoljon; vidám legyen mindég,

hogy fölvállalt szerepén keresztül ne törjön a keserűség, érzete.

Nagyon terhemre vált mégis egy állandóul körüitem dévajkodó öreg úr udvarlása, ki teljességgel el akarta magával hitetni, hogy: miután csakugyan intendánsommá avanszirozott, kegyelettel fogadandom hódolatait. És ez Horváth Dániel úr volt.* Csodálni lehetett, mert csakugyan művelt embernek lehetett mondani és mégis oly ferde gondolkozástól hagyta magát elkapatni, hogy minden áron, miként mondá: avanceirozni kell neki! Neje, a grófné, jobban ismert engem, mert midőn gálába tette magát s kérdé nője: „Hová, havá?“ „Szép asszonyhoz, szerencsét próbálni.“ . . . Mindig úgy nevezett engem . . . alkalmasint gúnyból. „Dérynéhoz?“ kérdé a grófnő. Óh, te vén sas! Ő körülte hijába tapodod a sarat. Déryné körül ifjak zajognak, mégse fogad el senkit.“ „Schlechter Corporal, der nicht hofft General zu werden“ szokta mindig mondani.

Azért kell ez untató kis eseményt elősorolnom, mert később következései voltak.

Ha egy színésznő egészen idegen helyen föllép, annak minden mozzanatát meganatomizálják s a publikum között szárnyalnak felőle mindenféle vélemények. Igy rólam is, fölléptem után mindjárt az volt a monda, hogy a gubernátorné azt a megjegyzést tette rólam, midőn kiléptem a szinpadra: Ez tud szépen járni. Azután a leányok mind úgy akartak járni, mint Déryné. Pedig ez csak onnan volt, hogy Székelynét a publikum nagyon

* Petrichevich Horváth Dániel, cs. és kir. főstrázsa-mestert érti, Grillpartzer Ahnfrauja magyar fordítóját, a ki Körner Zrinyijét is magyarra fordította.

szerette; mindig ő volt a publikum kegyence. És valóban jól is játszott. Charactert értett, s csupa kellem volt. Csak az a hibája volt, hogy igen (mint mondani szokás) kacsa-járása volt, két oldalra himbálódzott. De a publikum már ahhoz hozzá volt szokva s elnézte. És még egy hátránya volt, mi a nézőt egy kissé diszguztálta: a nyakán, oldalt, golyvája volt s ez őt genirozta a játékban. Ő azt azonban oly ügyesen el tudta changeirozni, hogy az nem látszott igen, egy kis csinos bajaderral, melyet nyaka körül kerített. Csakhogy ő azt mindig hol ide, hol amoda ráncigálta s éppen ezáltal zavarta a néző figyelmét.

Én ezeket mind nem láttam, azaz láttatlanná tettem. Én sohase szerettem senki hibáját feszegetni. De hírvivők mindig voltak s lesznek is: egyik ide viszi a híreket, a másik amoda. Nekem azt a hírt hozták, hogy Székelyné igen rossz néven vette, hogy nekem osztották a Genfi árvából a címszerepet s hogy azt mondta volna: „Hát ez a tót deák fogja ezentúl az első szerepeket játszani? Nem! Két nap nem süthet egy égen.“ Én erre azt mondtam: „Én nem is kívánok nap lenni, ő legyen a nap, én csak a holdvilág.“ Neki pedig azt vitték hírül, hogy én terjesztettem azon hírt, hogy ő neki kacsa-járása van.

Van Kolozsvárott egy szinte omladozófélben levő ház, melyet úgy neveznek: a Lábosház, melynek utcára szolgáló nagy teremje köoszlopokon nyugszik, de igen ódon kinézésű nagy ablakaival. Alatta mindenféle rongyos nép tanyáz. Ott tartottuk most többnyire a próbákat. Próbán voltunk s míg szerepem következett, kidültem az ablakon s lenéztem. Székelynével csak hideg udvarias-sággal köszöntöttük egymást. Oda jó hozzám: „Mibe mé-láztál el oly nagyon, Róza?“ „Nézem ezt a sok szerencsét-

lent.“ „Ej! hagyd azokat — mondá — gyere szóljunk embereket.“ Erre visszahajoltam az ablakból s mondám: „Ej! hagyj békét; azt én nem szeretem.“ „De visszatartó vagy, mondja Székelyné, pedig nincs nagyobb gyönyörűség, mintha jól megrágalmazhat az ember valakit.“ „Mondom: ebben én nem tartok veled és én nem is az élceskedésekre fordítottam az időmet, sokkal komolyabb dolgokkal foglalkoztam már gyermekéveimben s így nem értek hozzá.“ „De azonban mégis igen megtudod itélni, hogy kinek milyen járása van.“ „Értelek, mondám, de nagyon hibázol. Az nem én tőlem indult ki. Azonban látom, hogy te patvarkodni akarsz velem, de ebben célt nem érsz. Velem nem lehet összeveszni senkinek. Én soha egy nővel se civódtam még s nem is fogok soha. El lehetünk egymás barátsága nélkül.“ Én ezzel elfordultam tőle s leültem egy székre. De ő még csak ezután lobbant föl. Hívta Székelyt, hogy azonnal írja meg a fölmondó levelet s ők el fognak menni. Én egy szót se szóltam. Nem hoztam föl neki, hogy mikép nevezett engemet. Hallgattam. Többet Székelynéhez nem szóltam hét évig. Én haza mentem, egy fölmondó levelet írtam a választányhoz: hogy a világért se akarnám, hogy én miattam elveszítsen a publikum oly színésznőt, ki annyi ideig kedvence volt s inkább én adok helyet. Mindkettőnk fölmondása fölolvastatott, de engemet nem bocsájtottak teljességgel. Neki, már nem tudom még mennyi időt kellett kitölteni, hogy szerződése alól föloldóztassék. Így ők azután kimentek Magyarországra, Nagyváradra játszani, az ott létező társasághoz.

Feledém előbb fölhozni, hogy Székelyék már sértve érezték magukat az által, hogy Székelytől elvették a rendezőséget és Murányinak adták által. Székely

szenvedélyes nagy játékos volt. Ha valahol kártyatársaság gyült össze, ő onnan nem hiányzott. Őt akkor nem érdekelte se színház, se a darab előadása. Ő egészen a kártyáé volt s így gyakran történtek hibák az előadáson.

Szegény Székelyről sokat adomáztak. Ha a kártyán elvesztette minden pénzét, haza küldött nőjéhez, hogy küldjön neki 200 forintot, mert vissza akarja nyerni, mit elveszített s így ő maga nem megy onnan egy lépést se. És ha Annikónak nem volt éppen anyyija, visszaküldött: „és pediglen Anikó tedd a Schmuckodat zálogba“ és a jó bohó Anikó, zálogba tette valami Schmuckját s küldte neki a pénzt és ha azt is elveszítette, egész desperációval fölugrott a játszóasztal közepére s hajába dült s kiáltotta „és pediglen fölteszem erre s erre a feleségemet“ . . . De sokkal jobban szerették s tisztelték Székelynét, semmint igénybe vették volna ezen kétségbeesett kitöréseit. Én ugyan többet erről nem hallottam.

Hogy Székely többször volt ilyes zavarodott gondolatokban, az is bizonyítja, miszerint egyszer a próbáról hazafelé mentek nejevel. Mellettök elrobogott egy négyfogatú equipage. Székely hátrafordul, megragadja neje karját s mondja: „És pediglen nézze az úr Anikó, milyen szép négy fekete szürke ló.“ . . . Sok ilyes apróságok szóltak felőle, de csak azok előtt lehet érdekes, kik Székelyt ismerték. Csak ő neki állt ez igen jól.

Székelyék aztán, hogy hova mentek Nagyváradról? Nem hallottam róluk semmit.

IV.

Báró Bánffi Pálékról. — Az ősök képei. — Theázás ebéd után. — Egy föltünő arczkép és eredetije. — Gróf Bethlen Györgynénél. — A grófi angyalok. — Anikóról. — Gróf Desewffyné és báró Bethlen Miklós. — Ebéden báró Bethlen Farkasnénál. — A zongoratanító. — Heinisch, a karmester. — A Szevillai borbély első előadása. — Katona Zsigmondéknál. — Grót Wesselényi Farkaséknál. — A kis udvarló. — Megismerkedés Klein Rózsival. — Schodel úr maecenássága. — Rózsika további sorsáról. — Egy gordonkaművész hangversenye. — A füttyös Szilágyi. — Déryné és az első fütty a galleriáról. — Az udvarias gróf Wass. — Mi történik a kék dolmányos füttyössel? — A megfogott füttyös vallomása. — Utczai püffölés. — A füttyös fogadása.

Most már nagyszerű ismeretséget csináltam Kolozsvárott. Legelőbbszer is föl kell említenem báró Bánfi Pál ő nagyságokat. Kedves öreg pár a régi magyar korból. Szívjóságba vetekedtek egymással az öreg báró és báróné. Nem volt ott semmi fesz. Meghívtak ebédre. Egy órakor értem jött a batár. Midőn a kocsi megállt a kapu alatt, az öreg báró maga kijött előmbe: „Jöjjön kedvesem, mondá a báró. Én akarom a bárónénak azt az örömet szerezni, hogy magát én vezessem eleibe.” Az öreg úr modorából már kiláttam, hogy itt igazi magyar tónus uralkodik. Hát még mikor bementem! Az a kedves, nyájas, öreg arc, oly

vidáman mosolygott felém s fölkelvén a kanapéről kezét nyújtotta felém. Lehetetlen volt e kedves kezeket meg nem csókolnom, melyek körülfonták nyakamat s oly barátságos szavak kíséretében vontak maguk mellé, mintha már rég ismertek volna. „Igy ni — mondá a báróné. Igy szeretem én. Közelről szeretem én azt látni, ki nekem öregnek, oly kedves estéli órákat szerez.” „És így csak én vagyok a nyertes — mondám — mert szerencsés lehetek a nagyságos bárónét tisztelhetni; a nagyságos báróné pedig veszíteni fog az — estéli családásokban.” „Az mind nem áll, kedves kis Déryné! Engedjen meg, mert így hívják magát az én kis unokáim. Majd megismeri őket kis Déryné. Holnapután ott leszünk ebéden gróf Bethlen Györgynénél. Az egyik leányom gróf Bethlen Györgynél van férjnél. Ő ugyan nem él a gróffal, de van négy kedves kis unokám, ezeket maga szeretni fogja.” És úgy is volt valóban. Azonban erről majd később. Kevés társalgás után a báróné mindig Magyarországról kívánt hallani, melyet igen szeretett. Az inas jelenté, hogy: asztalon az étel. A báróné előre ment, engem a báró vezetett. Midőn asztalhoz értünk a nagy ebédlőben, szinte meghökkenem, amint föltekintettem s a falon függő nagy ősi képek reám néztek meredt, mélázó szemeikkel, mintha kérdezték volna: „Mit keressz te itt pór gyermeke körünkben?” De nem mutattam semmi illetődést vagy kíváncsiságot, pedig de sok gyönyörű teremtés volt köztük, az ő különböző arczkifejezésekkel. Némely dacosan nézett, némely oly odaolvadó, egy se volt köztük kevély. Már inkább szerettem volna előbb körülmenni és sorba fejtegetni arczvonásaikat magamnak, mint enni, de ez a kedves báróné mindig, szünet nélkül csevegett, megfogta kezemet, a bárót elutasította.

„Oh elég, elég a bárónak ennyi. Most már egészen az enyim ez a kis fülemile.” De szünet, szünet nélkül beszélt, mindenféléről. Csak négyen ültünk asztalnál. Mondá a báró: „hogy csak azért nem hívtok vendégeket, mert majd azok elfoglaltak volna s neki nem jutott volna belőlem.” . . . s mind ilyeneket, de mindig igen jó derült kedvben tartotta az asztalt. Az ebéd vége felé theát hoztak föl, min én igen csodálkoztam, természetes, hogy csak magambam . . . és a báróné nekem szüntelen töltögette, én váltig szabadkoztam: „de annak meg kell lenni, mint a halálnak, mondá a báróné. Én hét csészével iszom minden ebédkor és nagyon jól érzem magam. Annyit magának is meg kell inni, ha engem szeret.” „Ha szeretem-e?” Istenem! a mérget is megittam volna! De ebéd után úgy föl voltam fúva, mint a pók. Csak négyen ültünk asztalnál, de azért oly pompás volt az ebéd, mint ha tiz vendég lett volna. Fölkelvén az ebéd-től, a báró karon fogott, körülvezetett, s a képeket magyarázta. „Láttam, mondá, ebéd alatt szemeit mind a képeken legeltette a mi kis vendégünk. Szereti a képeket?” kérdé a báró. „Szerfölött”, mondám. Aztán ily jellemzetekben, a régi korból. Ezek a fejdíszítések nekem mintegy tanulmányt nyújtanak.“ S ezen ők mindketten igen örültek. „És mind oly szép nagy fekete szemekkel, mondám s oly gyönyörű arcokkal! Hanem egyet láttam odabent, életnagyságban, ahhoz egy se hasonlít. Annak a szemei valami bájerővel bírnak. Míg ebédhez nem jöttünk, sokszor kellett a szemeire tapadnom.“ Egyik se szólt semmit. Csak a báró odament a bárónéhoz s megcsókolta kezét. „Jöjjön édes — mond a báróné — megmondom ki volt az?” Odaállít a kép elé. A kép életnagyságú alak, meggyszín, nehéz veres bársonyszállyos ruha rajta, de

semmi kötény előtte; ugyanolyan füzömellény, bő földuz-
zadt rövid csipkeujjakkal, fehér atlasz ellenzővel, de elől,
aranyba foglalt gyémánttal kifűzve és a mellén, egy csupa
drágakövekből összeállított virágesokor (bouquette), a bár-
sony köntös (mint az erdélyiek szokták nevezni), egész
térdig gazdagon ezüsttel stickelve, valamint a mellény
környezete is. A nyakon hasonlóan csak egy sor aranyba
foglalt gyémánt, a fejen a földuppeozott haj, homlokza-
tán ismét egy aranyba foglalt gyémánt agraffe. De ez
együtt véve, ha ránézett az ember, le nem vehette a sze-
mét róla: az a gyönyörű arc, azzal a csepp piros ese-
resznye-szájjal . . . de minden többit félre téve, azon
különös szem volt, mi végkép leigézett. Nemcsak nagy-
sága és feketesége, de mintha egy nevezhetetlen vagy
érinthetetlen levegőből szőtt fátyol vonta volna be, azt
nem lehet leírni. Legalább én elégtelen vagyok. Mon-
dom: ily igéző szemeket még soha sem láttam és mi csuda
szép! „No lássa lelkem, ez voltam én. Így voltam öltözve,
midőn az udvarnál megjelentem a koronáción. Akkor
ismerkedtem meg a báróval.“ „Akkor bizony angyalom,
mond a báró, egy könyvet törölvén le szemeiből s ismét
a báróné kezeit csókolva. Akkor bizony angyalom! S
akkor maga úgy bele cseppent a szívembe, hogy még
most is ott ül benne.“ Ily öreg korig tartó érzelem kifeje-
zése szinte a csudák közé tartozott előttem. Így gondol-
tam én is magamat majd egykor . . . és már többé
nem álmodhattam ily boldogságról. Elmúlt minden remé-
nyem egy boldog jövőre! . . .

Hogy az ifjúság kelleme s elevensége többé nem
sugárzik vissza az öreg arcokon, az természetes. De a
szem némelyeknél megtartja volt vágását vagy állását. A
bárnénál, azon igéző valami a képen, most egy oly félig

lehunyt szelíd mosolylyá alakúlt által, mi nem kevésbé vonzott magához. Mi esuda volt, ha rá nem ismertem az areképről az öreg bárónéra?

Holnaputánra csakugyan meghívtak ebédre gróf Bethlen Györgynéhez. Az öreg báróné nem engedte, hogy értem küldjön a grófné batárt. Ő viszen el engemet magával s úgy lett. Én már fölöltözve, készen vártam a bárónét. Ő vitt el magával.

Ha a kedvességet, vidámságot, nyájasságot s szeretetet le lehetne festeni egyesülve, úgy az itt e körben föltalálható volt. Legelőbbszer is kirepült féktelen örömjajjal, négy kis, szebbnél-szebb, csinosnál-csinosabb grófi angyal. Egyik része föl akart ugrálni nagymama ölébe a kocsiba, a többi része engemet fojtogatott, agyon ölelve, csókolva. „Maga a kis Dériné?” kérdék s nem tudtunk leszállni se én, se a nagymama a kocsiról. Még egy igen jó arcú hajadon kisasszony, ki nyomban utána jött a kis seregnek . . . de már akkor minden madara vagy angyala az egekbe repült . . . azaz a kocsiba röpködtek. „Jaj nagyságos báróné, tessék megengedni, ha mind láncra fűztem volna őket, még se lehetett volna megtartani, mind szíjjel tépték volna. Kivált az a muszka ott: az a Netti comtesse, mert muszkához is adom én azt férjhez.“ Az öreg báróné kacagott szíve mélyéből. Se inas, se szobaleány, senki se tudta őket leszedni rólunk. „No gyere Anikó, szedd le őket innen — szólta a báróné a hajadonhoz. Én elviszem Dérinét ismét vissza és soha se hozom el többé.“ Ez használt. A nagyobbak, (hét éves volt a legnagyobb és négy éves a legkisebb) a legnagyobb Jeanette, eltaszította az inast: „Maga ne nyúljon a kis Dérinéhez; én emelem le.“ Így lassanként kibonyolódunk a tömött batárból, de a báróné nem engedte, hogy

legkevésbé is bevádolja vagy büntesse Anikó a kicsinyeket.

A grófné már az öreg bárónéval oda be társalgott, mire mi beérkeztünk. Amint megtörténtek az üdvözlések, a grófné (egy még fiatal szép, de szenvedő arccal) mosolyogva emelkedett föl a dívánról, de azért nem látszott szomorúnak, csakhogy nem oly derült mint környezete. Jeanette comtesse, a legidősebb 7 éves, Eliz mintegy 6 éves, Biri 5 éves és a legkisebb Netti 4 éves, így volt bemutatva. Anikót az öreg báróné nevelte, mint saját gyermekét, két comtesseével egyformán, mert keresztleánya volt a bárónénak: egy tisztjének árván maradt gyermeke. Midőn a grófné férjhez ment, Anikó a grófnővel ment, mert igen fiatal volt a baronesse s azolta Anikó a grófi háznál volt, mint parancsoló. Ő értett mindent; ő rendelt mindent; ő fogadott el mindent; ő mondta elé a grófnénak, hogy ki legyen ma a vendég és ki ne legyen. Csak a mit Anikó tett, az volt jó s csak úgy volt jó, a mint ő kormányozta a házat. A gyermekek nevelése is eddigelé csak Anikó fölügyelése alatt történhetett meg, ki szüntelen vidám kedélyökbe tartotta meg őket, valamint az egész háznak is ő adta meg az élénkséget, az ő kifogyhatatlan élénk, vidám modorával, élceivel s jól találó ítélettehetségével. És valóban a fiatal grófnénak egy ily hűséges, önfeláldozó lényre volt szüksége, ki körétől szüntelen távol tartson minden kedvetlen befolyású ügyeket, melyek idegzetére nézve veszélyes hatásuak lettek volna, mert minden kedvetlenség szörnyű görcsöket idézett elé. Abban szenvedett a jó grófné. És a grófi gyermekeknek is gyenge kis szívökbe mindig az volt: hogy a mama mulasson is valahogy, meg ne boszankodjon. Csupán a 4 évet múlt kis Netti, (kit

azért nevezett el Anikó muszkának, mert igen erős, kis tömzsi volt s mindenben ő akart a parancsoló s hatalmaskodó lenni) ő még Anikótól se félt.

És én ezen gyermekeket ily gyenge koruktól elkezdve, egész 18 és 20 éves korukig, felnőni és virúlni, mint megannyi különböző szép virágbimbókat fejledezni láttam és ezen grófi család szeretete, kegyelete, nemhogy valaha csökkent volna erányomban, sőt évről-évre mind erősbült, egész az utolsó percig, melyhez még a család minden tagjától, különös megkülönböztetés is járult, melyet én nagyban tudtam méltányolni s utóljára már egész otthonná vált nekem e grófi ház. Megérkezett még az ebédhez gróf Desewffyné, a báróné idősebbik leánya, egy valósággal bámulandó szépségű arc, tele kellemmel, nyájassággal; kinek ajkiról csupa méz folyt, mi általan fogva a kolozsvári dámbák sajátja. S jött vele báró Bethlen Miklós, a két grófné testvére. Még akkor az ifjú báró igen fiatal volt.

Az ebéd igen vidáman folyt le, melyen elhatározott, hogy ezentúl a grófnő batárja fog engemet a színházba fölvenni, midőn játszom, hogy meg ne hűtsem magamat és hogy ezentúl gyakran, igen gyakran, napjában többször is, látogassam a grófnőt.

Ezután napirenden volt engemet minden nagy házakhoz ebédre meghívni.

Az öreg báró Bethlen Farkasné ő nagyságához is ebédre voltam híva. Itt megismerkedtem az öreg, igen becsületes német zongoramesterrel. Tulajdonképen Schlesinger volt az öreg Heinisch. Ő a háznál zongoratanító volt, míg a gyermekek otthon, s kicsinyek voltak. Most már nem volt kit tanítani, de az öreg báró nem eresztette el a háztól. Örökös kenyérbe ott marasztalta.

Ebéd közben (természetes, hol zongorázó és egy énekesnő van jelen) muzsikáról társalogtak. Itt is kérdezősködésök folytán egy kis panaszt emeltem, a fölött, hogy nincs állandó karmestere a társaságnak, ki szívvel-lélekkel tanítana. Mindjárt nagyobbyszerű operákat lehetne előadni és sűrűbben. De így lassan megy minden. A báró csak köhécselt egynéhányszor, de nem akart határozottan szólni. Végre mondja: „Hiszen ha éppen meg volnánk szorulva, az én Heinischkám is megteszi egyszer-másszor. Ugy-e öregem?“ „Oh igen, ha méltóztatik parancsolni.“

Midőn másnap próbára mentem, alig vártam, hogy a társaságnak fölhozzam s hogy jó volna elmenni a báróhoz és megkérni. Úgy is lett.

Alig lépett be Heinisch a társaság közé tanítani, mindjárt nagy sikere látszott lenni.* Fölkerült az opera hajnalcsillaga. Mily más menetele volt minden operai előadásnak! Hozatták, fordították a legnagyobb operákat. Átlátta minden, hogy csakis így emelkedhetik nagyra. Elmentek az első tagok újra a báróhoz s kérték, hogy adja át nekünk Heinischt végkép, miután már ugyanis nincs foglalkozása a bárónál, nem lévén gyermekek. Végre, de nehezen, mégis engedett a báró s egészen ide engedte Heinischt. Ki volt boldogabb, mint én?

Legelőbbszer a Szevillai borbélyt tanúttuk be.** Nagyot vittünk véghez: a Szevillai borbélyt 14 nap alatt betanultuk s oly precizióval s oly összevágólag adtuk, hogy minden gyönyörködött benne s csak most tűnt ki,

* Heinisch József az 1826—27-iki színi saisonban lett a társulat karmestere.

** Rossini Szevillai borbélyját 1827 febr. 3-án adták először Kolozsvárott. Ez a Szevillai borbély első magyar előadása.

mily tehetség honolt minden tagban. De szorgalmasak is voltunk! Kilenc órától tizenkettőig, aztán hazamentünk ebédre s már két órakor ismét egybe voltunk gyűlve, este ötig-hatig szüntelen tanultunk . . .

Ebédre voltam híva consiliarus Katona Zsigmond-hoz is. Ő maga özvegy volt, de volt két kedves kisasszony a háznál: az egyik Katona Katica k. a. magas, királyi termettel, de arca is beillett volna a királyi termekbe. Csakugyan egy tengerészkapitány vette nőül, egy hatlmas, nagy családból. De már elfelejtettem a nevét, német, csúnya neve volt; s mindig mondtam, oh minek megyen Katica kisasszony olyan csúnya nevűhöz?

Gróf Wesselényi Farkas ő nagyságához is voltam ebédre híva s midőn a kocsi beállt a kapu alá, egy kis 10—14 éves növendék jött előmbé: karját nyújtotta, hogy bevezessen. Nem tudtam kicsoda. Amint beléptünk, mondja a grófnő: „Kedves Déryné, bocsásson meg! Én lelkemből szívesen látom, de én nem most akartam magát hívni s maga ma nem az én vendégem, hanem . . . s itt az ifjúcskát magához húzva, össze-vissza csókolta arcát, kezét, haját . . . hanem itt, ez az én szememfénye, ez unszol már engemet rég, hogy hívjam el magát ebédre. Szerelmes magába ez az én kis gyémántom.“ „Ugyan anyám! hogy beszélsz rólam úgy, mint gyermekről?“ kérdé neheztelve a fiúcska. „Ennek a vendége maga.“ Én csak mosolyogva néztem e páratlanúl nagy anyai szeretetet. „Hát nem vagy te az én drágaságom? A kiért én meghalok?“ s ismét elkezdte kezét, fejét össze-vissza csókolni. „Oh kedves anyám! csak ne ölj meg hát engemet a nagy szeretetteddel.“ S valóban ez a bölcsöbe való buba udvarolt egész ebéd alatt nekem. De magam is

bosszankodtam magamra már. Mindig apró gyerekek voltak szerelmesek belém, olyan kicsinynek néztek a gyermekek. . .

Történt, hogy templomszentelés volt Kolozsvárott a protestánsoknál. Engemet megkeresett Méhes professzor úr, hogy énekeljek a choruson. Nagyon szívesen. Midőn előtte való napon fölmentünk próbára, egy oly 15 éves, fiatal barna kis leány igen fölöttűnt előttem szép hangjáért és megúgyrémlett előttem, mintha láttam volna az utcán hol előttem, hol utánam menni s mindig engem nézni. S most is mindig engem nézett. Midőn bevégeztem áriámat, ő neki is szünete volt. Nem állhattam ellent kandiságomnak, hogy meg ne szólítsam: eszembe jutván, hogy hátha ezt meg lehetne szerezni a színházhoz! Oda megyek hozzá s mondom: „Kedves szép kis leányka, miért néz mindig oly erősen reám? Ismer engem?” „Oh igen, ismerem a T. Asszonyt. Mindig elmegyünk a színházba, ha énekesjáték van.” „Hát kik a szülői?” „Engem Klein Rózsának hívnak.” „Hát hol tanult énekelni?” „Csak otthon, Schodel úr tanított mindig, már öt éves koromtól fogva.” „Gyönyörű erős hangja van. Nem volna kedve színházhoz jönni?” „Oh én igen szeretnék, kivált a hol a T. Asszony ott van. Én igen szeretem. Mindig nézem az utcán, ha látom jönni.” „No! én elmegyek magukhoz és elkérem magát.” „Jaj! arról szó se lehet. Schodel úr nem engedi azt meg, hogy én itt színpadra lépjek. Ő engemet elviszen külföldre s ott fogom magamat még kimívelni s úgy ott fogok színpadra lépni.” „Kár — mondám. Hisz az nem lenne kárára, ha itthon, szülőföldén is gyakorolná magát.” Ezzel befejeztük. De a templomi tisztelet végeztével csak hozzám sompolyog Klein Rózsi s mondja: „Én is

elmegyek, ha megengedi, hogy tudjam, hol tetszik lakni.“
 „Szívesen veszem — mondám —jöjjön.“

Ő tőle tudtam meg aztán kérdezősködésem után, hogy Kleinné bábaasszony őt már csecsemő korában fölfogadta mint saját gyermekét. Schodel ott a házban lakván, észrevette a gyermekek, hogy hangja lesz, és a bábaasszonynyal oly egyezsége lépett: hogy ő öt éves korától fogva tanítani fogja minden fizetés nélkül, míg fölnevelkedik 15 vagy 16 éves koráig, és akkor Kleinné hozzáadja nőül. S így történt csakugyan. S így lett Klein Rózsi — Schodelné. Midőn elvette nőül Klein Rózsit, később elvitte külhonba. Ott nem csinált semmi furorét, mert Schodel nem volt nagy muzsikai tehetség, sőt igen gyenge zongorázó volt, de Rózsika szép barna leányka volt az ő mélyen fekvő sötét szemeivel s egy Forti nevű zongoraművész, ki akkoriban hírben állott mint jeles zongorász, beleszeretett Rózsikába s elszöktette Schodeltől s ez vitte oly tökéletességre őt az énekben. Több évig élt Fortival; de Schodel magába nem boldogulván, utánuk iramodott s visszakövetelvén nejét, ismét együtt éltek. De mindig szegény Schodelné tartotta férjét, mert Schodelt sehol se fogadták el. Valamint bebizonyult Pesten is, midőn oda érkeztek, Schodel nem volt alkalmazva a Nemzeti Színháznál.

Miként mondám, minden magas körökbe meg voltam már híva ebédekre. De ki tudná azt mind elésorolni, hogy hová? S végre már unalomra is válik. De egy körülményt mégis föl kell említenem, mely komisch-eset majd tragisch-eseménynyé vált. Egy nagy művész érkezett Kolozsvára, gordonkával concertet adandó. Nevét már elfelejtettem. Elmegyen a gubernátorné ő excellentiájához, hatalmas

pártfogásért esedezvé, melyet ő Exc.-ja meg is ígért. „De — mond a művész — én nem szeretném a színházban megtartani az előadást, mert igen sok költségbe kerül: színház, világítás, nagy orchestrum, a művésznak fáradságáért mi sem marad, hanem valami teremben.“ „Jól van — mond a gubernátorné. Itt van gróf Rhédeyné földíszített nagy terme. Az készen áll. Menjen oda, kérje meg a grófnét, ő oda engedi. Hát kik fognak még működni?“ „Bizony nagy bajban vagyok. Ismeretlen vagyok. Már beszéltem ugyan itt némely műkedvelőkkel zongorán, furulyán . . . csak valakit tudnék, ki énekelne?!“ „Ne búsuljon, megvan az is. Menjen az első énekesnőhöz, Dérynéhez, kérje meg őt az én nevében. Megteszi.“ Eljön hozzám a gondokás s mondja: „Ő Excellentiája nevében fölkér, vennék részt szombaton az előadásban.“ „Nagyon szívesen, de böjti napok vannak, játszani nem szabad nálunk is concert lesz a színházban.“ De nagyon rimázkodott. Fölküldök a rendezőséghez: kérem, oldozzanak föl, tegyenek valami egyéb numerust, ő excellentiája parancsolt velem. Megkaptam az engedélyt.

Szombaton délután értem jött gróf Rhédeyné bártárja. Én már négy órára föl voltam öltözve. Vörös echt bársony ruha, mellemnél egyetlen fehér rózsza, hajamban a fürtök között egy sor nagyszemű fehér gyöngy, valamint a nyakamon is. A terem tele, tömve volt, természetes, mind csak a magas körökből, mert drága volt a belépti díj, hogy ne mehessen minden csöcselék nép oda.

Nagy tetszésre végbe ment a concert. Amíg az equipageok elálltak, ott ültünk a teremben mindnyájan. „No most gyerünk mind seregestől ahogy vagyunk a színházba — mond a grófnő — ha Déryné megígéri, hogy

a színpadon fog ő nekünk valami szép opera-áriát énekelni.“ „Mondom a legszívesebben, de soká fog tartani, míg hazamegyek s átöltözködöm.“ „Mire volna az — mondák mind? Azon módon, ahogy van, fölviszi a batár; ahogy kilép belőle, azonnal a színpadra lép.“ „De nagy rendetlenség támadna, mert a musikálé nincs fölrakva s az háborítaná a publikumot s azt nem szabad tenni. De irok egy kis cédulát.“ Megírtam a színházhoz, hogy ez s ez operákból rakják föl a kottákat, mert a concertból mind jönnek a dámák s urak; a páholyokat nyitassák ki. Úgy lett. Szilágyi Pál ki volt téve a cédulán, hogy füttyülni fog, mert fölségesen tudott füttyülni s gyakran föllépett. De nagy hideg volt s Szilágyinak az ajka megcserepedett s nem tudott füttyülni. Kihirdették a színpadról, hogy Szilágyi nem füttyülhet, mert elrekedt, de helyette Dérynég fog énekelni közkívánatra. A publikum a hirdetést nagy örömjajjal s tapsokkal fogadta.

Kilépek, eléneklek a nagy áriámat s midőn bevégeztem nagy tapsok között, egy borzasztó harsány süvöltéssel hangzik le a gallériáról egy nagy fütty! Én elsikoltottam magamat s rohantam ki a színpadról. Odakint az álfalak között közel voltam az ájuláshoz. De a borzasztó lárma, ami ezen füttyöt követte, azt leírni lehetetlen. Az egész publikum, mint egy test kiabált, szaladgált föl a gallériára: hol van? ki volt az? repeszszétek szét a száját! vessétek le a gallériáról! meg van! itt van! üssétek agyon! . . . Ez mind így ment, de borzasztó zendülés! A férfiak a színpadra fölugráltak: „Hol van Dérynég?“ kálták; de én sírva ott dulakodtam a férfiakkal, kik erővel a színpadra akartak kivinni. Én nem akartam. „Nem, nem, mondám. Soha többé színpadra nem lépek. Így meggyalázva soha se voltam. Lelépek a színpadról,

sohase játszom többé.“ „Nem! Agyonütjük a gazembert.“ . . . De már akkor két erős kar fölragadott és kivitt ölben a színpadra. Már akkor úgy össze voltam zilálva! A hajfürtök szétbomolva, a gyöngyök leszakadozva . . . Amint letett gróf Wass, mert ő volt, aki kivitt, a publikum ismét nagy zajba s Éljen Déryné! kiáltásokba tört ki . . . mígnem aztán fölültettek kocsiba s hazakísértek többen.

Ott állt a vacsora. Én nem vacsoráltam, csak sírtam. Ott vígasztaltak eléggé s elégtételt ígértek, hahogy megkapják. „Hiszen — mondák — eléggé bebizonyította a publikum, mennyire szeret és tisztel. Nyugodt lehetek, mert azt nem a publikum akarata tette s ámbár a gazember megugrott a nagy néptömeg között, de megkapják bizonyosan, mert nem idevaló ember. Idegen — mondják. — Kék dolmányos.“ . . . Egyszerre csak nagy zaj s lárma hallatszik be az ablakon a szobába s behureolnak hozzám (több férfi, nagy lárma között) egy egyént kék dolmányban. De az arca mind össze volt dagadva. „Itt van T. Asszony! Most mit parancsol? Mi elégtételt kíván? Széttépjük-e? Mit csináljunk vele? Látszott, hogy ütések-től dagadt meg a pofája még jobban, mert ez egy nagy, puffadt képű fiatalember volt, izmos testalkattal s oly keservesen nézett reám, nagy meredt birkaszemeivel, mely mondani látszott: hisz eléggé megpüföltek már, kegyelem! S megszántam. „Mondom: kérem, ne bántsák a nyomorultat, hiszen csupa vérbe van a szeme!“ De az egyik ifjú már akkor letaszította, vagyis lenyomta elébem térdre. „Hát miért fütyült ki engem? kérdém. Lássá, most engem a kenyereimtől fosztott meg, mert én már többé nem játszhatom miután maga így meggyalázott.“ „Hiszen nem magát fütyültem én ki! Hanem az volt a cédulán,

hogy egy fütyülni fog... és nem fütyült senki. Gondoltam, hiszen én is tudok fütyülni, hát majd fütyülök én s így aztán a két ujjam a számba tettem s úgy fütyültem.“ „No te barom — mondok neki — valld meg: nem bérelt-e föl valaki?“ „Nem engem! Hiszen csak akkor jöttem be Tordáról.“ „Tordáról? Hát soha se voltál színházban?“ „Nem én! Még Kolozsvárott se.“ „No csak eredj hát ismét vissza Tordára, aztán mond, hogy itt jártál.“ „De nem is tudom, mikor jövök én ismét Kolozsvárra.“ S azzal kilökdösték a szegény ördögöt.

Én aztán megnyugodtam, miután láttam, hogy kitől származott a fütyü!

Reakövetkező vasárnapon ebédre voltam hívva Kenderesy consiliáriusékhöz, Szentpéteryvel együtt, mert Szentpéteryt is igen megkedvelte a publikum. Egy óra tájban értem jött a kocsi. Szentpétery nálam volt már, hogy kísérőm lesz. Midőn a nagy piac-térre értünk, nagy zaj, lárma ütötte meg fülemet. Kitekintek. „Jaj! mondom, ott veszekedés van. Kit püfölnék ott pálcákkal? mert a tömegtől nem lehetett látni, kit csépelnek ott. Álljon meg a kocsi, mondám. Menjen Szentpétery, csilapítsa azon dühösöket.“ Amint közeledik, látja a kék dolmányt, de már mind összetépve a zsinórja. Ott jajgatja szegény: „Hiszen már voltam ott az estve, megengedett.“ „Nem, nem igaz. Jönni fogsz.“ „Ne bántsák a nyomorultat.“ De látták, hogy ott ülök a kocsiban, oda hurcolták. „Oh ne bántsák, mondom, hiszen nincs is rajta emberi kép. Hát ugyan maga is mit sétikál itt? Miért nem ment haza azólta Tordára?“ „Hiszen előbb jól akartam lakni. A vendéglőbe akartam menni, úgy fogtak el ezen urak. Hijában mondtam, hogy én már ott voltam az estve.“

Eleresztették aztán, hogy csak menjen, hordja el

magát Kolozsvárról; mert ha még egy tömeg megkapja, élve el nem szabadul. „Deiszen nem tudom én, mikor lát engem Kolozsvár! De füttyülni még életemben se fogok többé!“

Ebéd fölött aztán igen jól mulattunk, hogy azon ifjak miféle különbnél-különb címeket találtak föl a számára . . . minden püffhöz egy-egy címet ragasztván!

V.

Báró Jósika Jánosné és a Népkert. — Gróf Bethlen Domokos — Estély a gubernátornénál. — Gróf Bethlen D. kritikája. — A Figaro-ária. — Duette Klein Rózsival. — Jutalomjáték, ajándékok és versek. — Egy kis kellemetlenség. — A bizalmaskodó intendáns. — Mi történt a vacsoránál? — Egy új női ismerős. — Az intendáns látogatása az új lakáson. — Déryné énekszerepei. — Murányiné lesújtó hírt közöl. — A hír hatása. — Gróf Wass Imre előzékenységei. — Az intendáns Keménynéét szerződteti. — Másodrendű szerep és az intendáns levele. — Déryné válasza. — A fölmondás a Választmány előtt. — Az intendáns leköszönése. — Gróf Wass lesz utóda. — Még egy vers. — Utiterv Kassára és búcsu Kolozsvártól.

Báró Jósika Jánosné, a gubernátorné ő Exc.-ja lelkes egy nő volt, ki minden szépért, magasért hévvel lángolt; minden művészetet pártolt s egyszersmind a publikum időtöltéséről is gondoskodott, nem kevésbé arról is, hogy mikép hozza közelebb egymáshoz, az eddig nagy távolságban elkülönözött nagyokat a kicsinyekkel. Így nagy tónus-adó volt. Ő ezen ügyben áldozatokat is hozott.

Volt Kolozsvárott, a Külső-monostor-utcában egy nagy, elhanyagolt, parlagon hagyott telek. Ő ezt megvette és planizálta. Átalakította nyílt kertté, hogy a kolozsvári publikumnak legyen egy mulatóhelye, hova ünnep és vásárnapokon kísértálgasson szabad levegőt szívni, miután egész heteken át a szobákba vannak szorít-

kozva, nem lévén sehol egy sétatere, hová szórakozni ki-
 mehessen. Ezen kert oly ügyesen van elrendezve;
 minden kényelemmel ellátva: itt nyugvó-padok, amott
 a csalitok között, a gyalogsétálóknak ösvények, amott
 ismét a kocsikázók számára széles utak, nemkülönben a
 lovaglók számára. Egy nagy épület is van odaépítve, hova
 három széles lépcsőzet vezet föl a csinosan épített épü-
 letbe, melynek nagy ablakain barátságosan világít be a
 nap. De már arra nem emlékszem, hogy mi célja ez épü-
 letnek. Éppen a bejáró nagy kapuval szemben, melyen
 a sok kocsizók száma robog be naponta is, hogy megke-
 rülvén a kert helyét, kényelmesen kihajthasson a kert
 tulsó kapuján, egy hidacskán keresztül, mely a Maros
 egy ágacskája fölé van építve és kiviszen akár a folyó
 szélén elnyúlt töltésen, akár a szép zöld rétre. És itt, ezen
 vidámság gyűlhelyén, még arról is gondoskodott ennek
 létrehozója, hogy kényelmes nyári színpadot (Arénát)
 lehessen fölállítani. És valóban játszottunk is ott s ezen
 mulatóhelynek a neve: A népkert.

Ezen kitérést csak azért engedtem meg magam-
 nak, hogy mintegy bizonyosságul szolgáljon arra, hogy a
 gubernátorné ő Excellenciája nem volt egy cseppet se
 kevély, sőt igen lelkes és minden szépet-jót előmozdító
 volt, a hol tehetett. Ő nem szorult az én csekély magaszta-
 lásomra, de én nagynak találtam s ösztönzött valami,
 hogy ezt megírjam. Ő engemet kitünőleg nagyon sze-
 retett . . .

Egyszer nagy hírrel beszéltek Kolozsvárott, hogy
 gróf Bethlen Domokos külhoni utazásából, Angliából,
 megérkezett. Mondom: „Hát mi csudálkozásra méltó van
 abba, hogy egy fiatal gróf hazajött külhonból, honába?”
 „Jaj! ez különös eset, mondják. A gróf még igen fiatal

volt, midőn kiutazott és nem igen bőven volt neki, azonban igen művelt és eszes. Most meghalt az öreg grófné és ő egyes-egyedül örökölt és beleült a roppant vagyonba.“ Azt már ismét elfelejtettem, hogy az öreg grófné, ki meghalt, édes anyja volt-e a grófnak, vagy nagynyja, vagy rokona? Mert én az aféle dolgokkal, melyek közelebb nem érdekeltek, nem sokat bíbelődtem. Elég az, hogy miként beszélték, a roppant nagy épület berendezve, a legpompásabban bebútorozva, mert a grófnő nagy házat vitt. Még egy széket se kellett a maga helyéről kimozdítani, úgy volt minden rendezve. És a sok ezüst serviceek! E roppant épület, mely a Király-utca szegletén kezdődött, végig nyúlt egy sikátoron, mely egész a Színház-utcáig ért s ezt tele tömve találta minden gazdagsággal s ezt, midőn megérkezett, mind készen örökölte s mindjárt azon módon beleülhetett.

Egy délelőtt megyek föl a próbára s látom, hogy a színház előtt az ajtóban, a lépcsőzeten, mind künn állnak a színészek s közöttük egy egyén, kit körülfogtak s ez nekik mindenféle kéz- és testmozdulatokkal kísérve, előbeszél valamit. Magamban, a mint meglátom jobban, gondolám, no nézze az ember azt a bolondot! Felöltözik scót ruhába, scót paláttal, kijön az utcára actiózni a többinek! Ugyan melyik bolond az? Hogy összeszidom! . . . S a mint odaérek, látom, hogy egy idegen, gyönyörű szép fiatalember s mindjárt bemutatják: „gróf Bethlen Domonkos ő nagysága, most érkezett Angliából — Déryné.“ „Ah! az énekesnő? Hallottam feiöle. Üdvözlöm! Majd fogunk énekelni együtt. Megmutatom, hogyan énekelnek az olaszok.“ „Szerencsémnek fogom tartani.“ . . . S kezdett is ott egypár szörnyű gyors mozdulattal egypár tactust eléadni igen ügyesen, de becsengettek a próbára,

mert 9 óra elmúlt. Bocsánatot kérek! . . . de harmadszor is azt gondoltam magamban (csak hogy egy kissé hangosan gondoltam): ez sült bolond! Nem az előadásáért. Az eránt teljes tisztelettel voltam, de hogy miért anglicizálja magát honában! Be akarta hozni divatba, de senki se követte, e vereses sárga, nagykockájú, schleppes palástot, tüniquel s a térdig érő kamaslit. Ő is letette végtére.

Néhány nap múlva meghívójegyet kaptam a gubernátornétól, negyednap múlva tartandó estélyre. A mily nagy volt örömem e megtiszteltetésen, oly nagy volt ijedtségem, mert mindjárt eszembe jött, ez neked bele kerül 100 forintodba, szegény Déryné. Egy estély nem concert. Oda nem léphetsz úgy be egy hosszú estvét eltölteni. Fehér uj selyemruha kell, uj keztyű, uj fejdísz. Ezek nélkül el lehattél — de meg kell lenni. Ha voltam is ruhabőviben, de a mi már használódott, nem odavaló volt. Kölcsön vettem száz forintot s még többbe is került. Fehér selyemruhára valót vettem, bálisan, csinosan elkészíttetem, fejemre egy kis fekete bársony fejdísz tettem, mely csupa kockákba volt tűzve s melynek minden kockája fehér gyöngyszemmel volt öszve tartva, egy kis fehér rózsagyöngyből tűzve. Ez volt az egész egyszerű öltözet. A mint belépek, látom, hogy nem nagyszerű estély, csak kis, barátságos összejövetel s kit látok, gróf Bethlen Domonkost. Akkor is ott gesztikulált egypár dáma előtt. Ő excellentiája magához szólított s bemutatót: „Ami kedves Dérynének — gróf Bethlen Domokos.“ „Már volt szerencsém, volt szerencsém, mond a gróf szélesen hajlongva“ . . . de most nem az ábrándos costumejében, hanem mégis sok angolos volt benne. Sokat beszélt utazása eseményeiről, tapasztalatairól, látványairól; muzsikáról, éneklésről s végre mondá: „Nem remélte, hogy

honában operára találjon.“ „Ezt a mi Dérynénknek köszönhetjük“, mondák ott neki többen. Végre csengettek s asztalhoz mentünk. Ki, a miből tetszett, abból vett; állva, ülve, ide s tova. Én csupán theát fogadtam el, mert tudtam, hogy énekelni kell s majd nem lesz tiszta hangom, ha abból a mindenségekből szedegetek, mely állt mindennemű befőtt gyümölcsökből, sulcokból, süteményekből. Ennek végeztével ismét bementünk a társalgó terembe. Idő várta a fölszólal a gubernátorné: „Édes Déryné! nem lenne oly szíves nekünk egy kicsit énekelni?“ „Excellentiád csak parancsolni méltóztatik velem. Hát mit, mit?“ „Jó lesz a Szevillai borbélyból a Rozina áriáját.“ Leült a zongoramester, kiválogatta a többi kották közül s énekeltem. A gróf egy percig sem ült nyugodtan; mindig mondogatta ugyan brava! brava! de azért mindig feszengett a székén s jól láttam, hogy nem egészen tetszem neki, de azért én minden zavarodás nélkül csak folytattam, mert mellettem a zongoramester, (egy német) egész elragadtatással kísért a zongorán s mindig mondotta: süperb! Alig várta gróf Domonkos, hogy bevégezzem, hogy fölugorhasson s lélegzetet vehessen magának, melylyel mindjárt elő is tört. „Gyönyörű hang! De kár, Istenem, mi kár! Mi egészen másképp énekelnek az olaszok. Kár itt elhanyagolni a hangját, csak egy pár napra ki kellene utazni Olaszországba s ott magának megszerezni azt a bizonyos . . . ! Azok élénkek. Mind csupa tűz. Minden ér mozog benne.“ „Mondom: oh gróf úr, az olaszok született énekesek. Ott a klíma is hozza már magával, hogy szebb hanggal énekeljenek. A meleg éghajlat lágyan tartja a gégét s aztán, mondom mosolyogva, azok mindig narancsesal élnek, míg mi néha egy-egy savanyúalmába harapunk.“ Erre kacagtak a dámák s

mondák: „Igaza van Déryné, igaza van!“   megértett engem. „De mi szeretjük a maga hangját, mert az szívhez sz l.“ „Ah pardon! mondja Domonkos gróf,  n a hangot csudálom, nem reméltem ezt föltalálni itt, azért mondom: k r érte, hogy itt elvész; ott brillirozni tudna vele.“ „Most maga fog nekünk énekelni gróf Domonkos.“ „Minden bizonynyal és éppen mindjárt kedvenc oper mb l,  n is a Szevillai borb lyb l: Fig r t.  s énekelte a Fig r  áriáját.  n még most is nem tudom, vagy tán csak nem merem it letemet róla kimondani: de bizony nem tetszett. Igazán! nem volt benne egy porcika, mely nem mozgott volna. T n, ha lehúzták volna a cipőjét, látni lehetett volna, hogy minden kis l baujja mozog és vele énekel.  n ugyan máskép nem tudom leírni azon sz rny  élénkséget, azt az ugrálást, mikor mondja Fig r  itt, Figaro ott! Azt a taglejt st, nem, leírni nem lehet, azt látni kell. De mulattat  szörnyen, amyi igaz. Halálra kacagott minden rajta,  n is, de azért mégis jobban szeretem  n Szerdahelyi Fig r j t — gondoltam magamban.

 n soha olasz operát nem láttam, sem olasz énekeket nem hallottam, azért nem tudok véleményt mondani fel le. De nem csak énekelte ezen szerepet, mondta is. Azok nem sokat énekelnek az ilyen szerepekben, csak többnyire tactusban sebesen elbeszélik mint recitativót. „Végül mondám:  n az ily modorban való éneklést soha se tudnám magamnak elsajátítani, mert nem egyeznék az meg az  n természetemmel, ha h sz évig is l kn m Olaszthonban.  n csak természetem után indulok s érzésem után fejezem ki magamat.“ M g  nekeltn k, egyszerre eszibe jut a gubern torn nak, hogy szeretne hallani duettet, terzettet, ha volna egy  nekesn .

Kit? Kit? Senki se volt. Ő nem hozta elé, hogy valamely színésznőt, s én a világért se tettem volna, hogy ajáljam. Hosszas tünődés után eszembe jut Klein Rózsi. „Mondom: én itt ismerek egy növendék-leánykát“ s megnevezem. „Igaz! mondja. Hallottam felőle. Szép reménnyel biztat. Hogy lehetne megkapni?“ Elécsengette az udvarmestert: tegyen rendelést, hogy ereszsze el az anyja egy kevés időre, egy-két dalt elénekelni. Idő múlva itt volt Klein Rózsi. De alig találtunk valami operai duettet, a mit együtt énekelhettünk volna, mert ő mind más tudott s mindent németül, mert Schodel úgy tanította. Végtére mégis valami csekélységet találtunk, a mit elénekelünk együtt. De akkor még ő egy kis együgyü leányka volt, ki nem volt még semmi magasabb körben. S így történt, hogy midőn később Schodelné külhomból Pesten keresztül, miként mondá: Kolozsvárra akart utazni, Pesten fölszólították vendégszereplésre, és Romeoba vendégül föllépendő volt (hol meg is maradt), már mi mint régi ismerősök találkoztunk egymással, melynek mindketten igen örvendtünk és végig jó harmóniában léteztünk.

Társaságunk most már oly erős lábon állott, akár operai, akár drámai tekintetben, hogy bárhol is megállhatott bátran a hazában, mert mindig szaporodott jeles tagokkal. Csakhogy nem tudom följegyezni: kik és mikor jöttek? Egészen megtelepedtünk Kolozsvárott.

Jutalomjátékomat adtam. Egyet már vendégszereplésemkor adtam, melyben gróf Bethlen Gyögné ő nagyságától egy igen érdekes és nagyszerű brochet kaptam, mely annál nagyobb becsü volt, hogy a családi kincstárból való volt. Ez egy antique, jó nagy, emaillezott arany pelikán volt az ő kilenc aprójával. Igaz

mestermű, melyhez hasonlót nem igen lehetne találni. A sok körülfüggő rubint vércseppekkel, melyek az aprók által az anya széttépett kebléből lecseppennek s mind a kilenc aprónak szemeiben, valamint az anyáéban, apró gyémántkő ragyogott. Ez pompás ékszer volt. Gróf N. Emma comtessetől egy arany gyűrűt kaptam emlékül, a mely egyetlen à jour-foglalatú jó nagy brilláns volt. És repültek a koszorúk és a versek ezrei be a színházba, melyből nekem mindjárt föl is hoztak az öltözőbe.

Én azután is igen gyakran kaptam verseket, s mindenikből tettem el hálaemlékül e közszeretetért. Most már csak arra nem emlékszem, hogy melyik volt a sok közül a legelső. De hiszen ez mindegy, akármelyiket teszem elsőnek, vagy másodiknak, csak hogy valóban megtiszteltek vele s itt fekszenek előttem nyomtatásban, melyeket a maga helyén mind be fogok iktatni, mert némelyikben rajta van az évszám is.

DÉRYNÉNEK.

Lény! te Istenek köréből
A serafok szép egéből
Szállál le hozzánk.
A gondteli honfit bájlod
Díts-erőre varázsolod
Áld ezért hazánk.

Lesújt a földnek méjjébe
S fölröpít az ég kékjébe
Isteni dalod.
A szép tavasz lágy szelénél
Szirt-folyamnak csörgésénél
Édesb hangzatod.

Remekje a színészetnek
Te a bájló művészetnek
Égi forrása

Érzésteli szép lelkednek
 Szívgyulasztó énekednek
 Ezüst hangzása

Díjja minden lépteidnek
 Köz szerelme nézőidnek
 Ringasd isten-álmainkat
 S teljesítsd hó vágyainkat.
 Óh ne téj haza!!!
 Koszorúkat fűzz
 Homlokodra tűz
 Itt e kis haza.*

Örömben éltem én itt e kis hazában! De tarthat-e az öröm örökké? Hiszen szívem egy mély rejtekében úgylis bent honolt egy bánat-virág, de a remény harmin-tával öntöztem le, hogy ne fájjon szüntelen, csak mikor egyedül voltam. És a publikum szeretete volt a balzsam, mely fájó szívemet gyógyította. De kellett jönni még többnek is, mely háborítsa békés éltemet.

Szállást változtattam, mert igen messze laktam a színháztól, de más oka is volt elköltözésemnek: nem akartam egyedül lakni, egy egészen szeparált részben, mert az én intendáusom igen bizalmasodó kezdett lenni s ez nekem nagy alkalmatlanságomra volt. Igen közel laktak hozzám s minduntalan jött s küldözött mindenféle delicatesséket:** pulykamellét aspikkal sultzirozva s minden egyébfélét, melyet egy inyenc csak kitalálhat, hozzá tévén, „hogy ezt csak az ő szakácsa tudja úgy készíteni.“ Végre ott maradozott, midőn már a vacsora ideje itt volt

* Az eredeti nyomtatvány megvan a Nemzeti Múzeumban. A nyomtatvány alján lévő Sz. P. K. a szerző neve kezdetűje.

** A Naplóban tévedésből „deliciózóket“ áll.

is. Én eléggé kimutattam unalmamat: nem vacsoráltam, míg ott volt. Néha tíz óra is elmúlt, mindig tudott új-új történeteket előhozni. Végre kigondoltam egy kis ravasz-ságot. Szentpéteryt és Váradit meghívtam vacsorára s azt mondtam nekik: „Ha Horváth Dániel úr ott lesz, ne menjenek el egy lépést se, míg csak ő ott lesz és ha el nem megy 12 óráig is. Ne tágítsanak, társalogjanak vele, majd tudom én aztán, mit kell csinálnom. Csakugyan eljött az én estvéli látogatóm. Főfájásról panaszkodtam. Jött a két vendégem is. Hiszen azt meg kell vallani róla, hogy ügyes társalgó és eszes ember volt különben, csak nálam ne akart volna avanceirozni. Éppen elhozta magával az Ősanya című szomorú játékdarabot,* melyet ő fordított igen szépen jambusokban és azt éppen elő akarta adatni. Előadta belőle a fő jelenéseket Jaromir szerepéből, mely csakugyan pompás. Ő elszavalta az egészét. Mondhatom, jó színész lett volna belőle. Eljött a vacsora ideje. Én minden geneirozás nélkül terítettem, de már megrendeltem a leánynak, hogy csak háromra tegyen terítéket. Azt gondoltam majd elmegy, ha látja. Meg se mozdult. A mint leültünk vacsorához, ő is asztalhoz húzta székét s folytatta a társalgást. Hol a könyvet vette ismét elő és szavalt. Én keveset ettem, egykedvűnek mutatkoztam, fejfájásról panaszkodtam. Végre már tíz felé járt az óra, de én már akkor rég hátra hajtottam fejemet s „aludtam“. Azt gondoltam észreveszi s eltávozik apprehendálva. Nem. Ült, mintha oda cövekelték volna, de a más kettő se mozdult. Egyik a másikat ki

* Grillpartzer Ahnfraujának ezen fordítása P. Horváth D. cs. k. fő-strázsamestertől, Pesten 1824-ben jelent meg, B. Jósika Jánosnak ajánlva.

akarta nézni. Végre a találékony Váradi megunt a tréfát, fölugrik az asztaltól nagy székörejjel. „Nini! hiszen a mi háziasszonyunk elaludt! Már ideje is volna hazamenni.“ Én csakhamar „fölébresztettem“ magamat s igen bosszus kifejezéssel mondtam: „Istenem! hát mégis itt vannak? Hiszen tán már tizenkettő is az óra! Ugyan Szentpétery, miért nem költöttek föl, ha látták, hogy álmos vagyok s mentek volna el.“ Mentetetődztek úgy a hogy s vették kalapjukat is, nem különben Horváth úr is, ki okul adá, hogy igen belemerültek az Ósanya szép fordításába . . . de látszott rajta egy kis neheztelés . . .

Én már néhány nap múlva el is költöztem. Horváth úr nem jött. Én már magamban Victoriát kiáltottam, gondolván, hogy ez óvszer használt.

Egy nemes keblű, jószívű hajadonnal ismerkedtem meg nemsokára Kolozsvárra érkezésemkor. Nem volt már éppen nyíló virág-idejében, de még elég fiatal, vidám kedélyű és eszes leány, kivel kellemesen lehetett társalogni. Én mindjárt nagy hajlamot éreztem éránta. Mindenben bizalommal voltam hozzá, te és te barátnék lettünk. Ő szegény árva volt, jó családból s egy gazdag rokona házában lakott, ki neki kényelmes lakást adott egy szép épületű kőházban a Király-utcában, mely házában több csinos szoba volt kiadandó. Juliára volt bizva, így hívták barátnémat, ő reá volt bízva a szobák kiadása. Szóval ő volt a ház gondnoknéja. Ő adta tudtomra,, hogy most kiment belőle a lakó és vegyem ki a lakást: két szobát, mely éppen nekem kényelmes lesz, mert az én s az ő szobája közös ajtó által van öszveköttetésben s az akár mindig nyitva állhat akaratom szerént, azonban a más oldalról is nyílik ajtó mindkét szobából a kapu alá. Ki is vettem s odaköltöztem. Én Juliának mindent fölfedez-

tem s elbeszéltem, hogy én hozzám ugyan eljönnek látogatni urak, ifjak, de egy se adott okot panaszra tola-
kodásával. Én minddel jó ismeretségben voltam, vala-
mint nőkkel is s mind tisztelettel s illendően társalogtak.
De ha ez az egy, t. i. Horváth úr még el találna jönni,
az ajtó nem lévén kulcsal zárva, csak behúzva, ha meg-
hallja, hogy hare és háború van, jöjjön be munkájával s
üljön le. Az estély óta nem volt nálam látogatni. Egy-
szer egy délután bekopog a harefi s tréfás fenyegetődzés-
sel mondja: „Megszökött előlem szép asszony! Még csak
nem is említette hogy el fog költözni?“ „Ez oly érdek-
telen csekélység, mely nem volt méltó arra, hogy elé
hozzam — mondám. Egyéberánt nem a nagyságos úr elől
szöktem el, mint a hosszú út elől, melyet megúntam a
színházig úszni!“ „Édes Rosalie! látja az én szívem ma-
gát idáig is követte. De maga szívtelen!“ „Nagyságos úr!
hiszen már mondám többször is, hogy én szívemet Ma-
gyarországban hagytam s cserében egy más szív ül itt s
ezen kis helyen nem férhet be több szív.“ „És mégis a
minapi estélynél vettem észre, hogy nem minden eránt
oly érzéketlen, sőt érdekli egy más szív.“ „Azt nem vet-
tem észre magamon. De ha mindjárt úgy volna is, hiszen
én szabad vagyok, én nem vagyok senkihez se kötve.“
„No azért ne heveskedjen. Én mondok valamit magának,
de ne sértődjön meg általa. Már látom, hogy maga édes
Rosalie hajthatatlan. Én nem is terhelem többé, hogy
hajlandóságomat viszonozza, de azért én megmaradok,
mint a maga öreg imádója. Egy kérésemet mégis csak
teljesíteni fogja.“ Azzal kiveszi tárcáját s az asztalra
olvas, akkor pénzben 1000 forintot. Én csak néztem hide-
gen, mert álmodni se tudtam volna, hogy mi sül ki
ebből. „Hogy megmutassam mennyire szeretem magát,

nem kívánok egyebet, csak egy esőkot és ezt tegye el gombostőre.“ Én fölugrottam, mint egy tigris, kivere-sedve a méregtől és kemény erős hangon kiáltottam: „Nekem ezt?“ s lesujtottam az asztalról a földre mind. Julia belépett nagy hidegen kötésével, de én folytattam: „Hát úgy ismertetem én meg magamat, ki áruba bocsátja csókjait? Megesőkolok ezeret ingyen, barátságból, ha kell, de nincs annyi vagyona valakinek, hogy kialakva érithesse ajkaimat! Kikérem magamnak, nagyságos úr!“ . . . Ezalatt mindig mentegetődött: „De Rosalie! Hiszen félreért? Nem úgy volt gondolva“ . . . Julia előtt szörnyen megszégyenülve, mert Juliát mindenki ismerte Kolozsvárott. „Nézze, édes Julia ezt a kis mérges háрпиát. Ki gondolta volna, hogy ilyen is tud lenni? Én egy kis zsebpénzt akartam számára adni, de nem megsérteni.“ Intettem Juliának, hogy szedje föl s rá intettem haragos szemekkel amarra. Ő megértett engemet. Fölszedte a pénzt. „Tessék eltenni, nagyságos úr. Ő már ilyen.“ Én elfordultam, kinéztem az ablakon, Horváth úr újra bocsánatot kért, még mindig mintegy tréfásan, mint aki méltóságán alólinak tartotta azért reám megharagudni s távozott . . .

De ennek következései lettek. Miként mondám, őt teljhatalmú intendánsnak választotta meg a comité. Ő tagokat szerződhetett, elküldhetett, ha oka volt reá. Szerepeket oszthatott, s azt el kellett fogadni. De én ezen rendszabály alól minden társaságnál kivétel voltam, annyival inkább itt Kolozsvárott és mindenütt; mert én színésznő és énekesnő voltam egy személyben. De nemcsak ez. Engem „Universal-genie“-nek neveztek, ki minden, színpadon játszandó szerep-osztályt játszottam. Az első tragisch-operán elkezdve a legkisebbig. Elkezdve Mozart,

Rossini, Mercadante, Weber, Boieldieu, Bellini stb., mind magas sopránt s minden nehézségeket legyőzve, ki nem véve az alt-szerepeket is, mely pedig ellentéte a magas sopránnak. Így például a Varázs síp operában Mozarttól az Éj királynéját énekeltem, mely a magas F-ig megy, egész le Rossininak az Olasz nő Algirban című operája címszerepéig, mely a legmélyebb alt-hangú szerep. Szóval minden legnagyobb hírnű muzsikai szerzőtől az első szerepeket énekeltem. Már most következnek a vaudevillek, kisebb-nagyobb Komisch-daljátékok. Ezek ismét más osztály, de azokban is az első szerepeket mind nekem kellett játszani. Ez már három osztály, mely nem együvé tartozik. Most következnek a szomorú játékok, drámák, színdarabok, társalgási darabok, melyekben mindig nekem kellett játszani a főszerepeket, kivéven Pesten, miután a Nemzeti Színház fölépült. Akkor már, hála a magyar nyelv gondviselőjének, voltak azon szereposztályokra, kik helyöket betöltötték. Végre a valamennyi lépcsőzetben föl- s leemelkedő szende szerepeket, melyek sajátjaim voltak, melyekre alkotva voltam s melyekben, miként mondák, sok teremtő lélekkel bírtam és sajátágaim azokat nuanceirozni. De hát még mennyi osztálybeli szerepeket, melyeket nem győznék elé sorolni! És ezta kolozsvári magas, művelt publikum, valamint később Kassa is elismerte és méltányolta s Kolozsvárott a grófnők engem elneveztek: A társaság Preciózájának! . . .

Sok idő telt el. Háborítatlanul éltem, semmi rosszát nem sejtve. De sokszor történik, hogy a borutlan tiszta egen egyetlen kis felhőske mutatkozik. Meg se gondolnánk, hogy mögötte vést rejteget s egyszerre egy pár perc alatt nagy felhőszakadás lesz belőle s néha elhord magával sok eltakarított reményeket.

Egy délután, többszöri szokásként eljő hozzám Murányiné kötésével. Arcán láttam egy kis föllege, s nem oly vídám társalgású volt, mint egyébkor. Gondoltam: házi bajok. Nem érintettem. „Ugyan te Róza! szó-lal föl egyszerre, hittél, vagy hiszel-e te a férfiak hűs-gibe?“ „Hát miért e kérdés?“ „Csak úgy eszembe jutott valami.“ „Megvallom édes — tsa mama, némely férfi beszélt nekem örök szerelem s hűségről, ki meg akart nyerni. De hiszen maga tudja, hogy én azoknak soha hitelt nem adtam s mindezekre csak kacagtam s éppen azért is nem tudtam egybe is belé szeretni, hitelt nem adván esküjöknek, minthogy szép nem voltam. Nem! nem vagyok s meggondoltam, ugyan mit tudnának raj-tam szeretni. És mégis lássa mamám, Samu nem is mondta eleintén, hogy szeret, mégis elhittem neki, ha csak reám nézett, mert ő igaz szívből szeretett.“ „Már rég nem kap-tál tőle levelet, mint mondád.“ „Nem ám! Már nagyon régen, de én azért egy cseppet se kétkedem benne. Oh ez nem maradhat így . . . csak most, az a gaz Batsó“ . . . „No édes Rózám, ne ringasd magad tovább is ez üres álmokban. Térj magadhoz valahára s ne mondj le egé-szen a világról . Samu . . . megházasodott.“ . . . Egy hang se tört ki keblemből, de fejem lágyához kap-tam. Egyszerre nehéz, jéghidegségű nyomást érzettem, azt gondoltam hirtelen, hogy megőrültem. Csak annyit mondhattam: Jézus Mária! s a fejemet, homlokomat nyomkodtam. Nem sírtam. Még csak egy könny se jött szemembe, de ah! oly setét lett egyszerre szemem előtt, s szívemet nagyon nyomta, a lélegzet kimaradt keblemből. Szegény Murányiné nagyon megijedt rajtam, ápolt s ví-gasztalt egyre. „Ne szóljon — mondám végre — tehát meghalt! És így számomra többé nincs remény. Nincs!

Csak egy sírvirágot rejtek s táplállok szívemben. Azt gondolom, ő meghalt s mindig csak őt fogom szeretni. Nem kell már többé semmi és senki az életben. Annak vége, hogy én többé az életben valakit szerethessek. Magam vagyok oka, miért nem maradtam Pesten, midőn úgy marasztott.“ „Csak nem leszel bolond, hogy ezért megtagadád magad a világtól. Igaz, hogy Samu oly jeles ifjú volt mindig, hogy csakis őt tartottam érzésre nézve hozád méltónak, de látod, te is igen szigorú voltál eránta az ostoba tíz évi esküddel. Ő is megúnta, téled mindig távol csak a reményben élni. Az idő jó orvos. Ez a legnagyobb sebeket is begyógyítja s te ne taszíts el magadtól minden örömet, a mi kínálkozik.“ Igy biztatott Murányiné.

Midőn elment, bezártam ajtómat, lefeküdtem a dívánra s csak most eredtek meg könnyeim. De nem is száradt föl. Már éjfél volt. Akkor mentem aludni.

Most már egyszerre rideg volt előttem az élet. Most már éppen unalmassá vált előttem minden jó ismerősömmel való társalgás. Még a nőket is untam, ha látogatóba jöttek. Egyedül Julia volt, kivel örömet időztem együtt. Ő eszes leány volt s megtudta találni azon utat, mely által nem untatott hasztalan vigasztalásaival, sőt helybeshagyólag elismerte, hogy többé ugyan úgy szeretni lehetetlen, mint midőn az első tavasz viruló illatát magunkba szívjuk. De aza virág, ha elharvad, keblünkbe rejtjük első örömeztünk érdemeiért, melyet nyujtott és más virág is nyújthat még oly gyönyört, mely az életet kellemessé teheti előttiünk.

Több idő elteltével gondolkozni kezdettem. De senkire se esett gondolatom, kivel szerelmi viszonyt kívántam volna kezdeni, ámbár gr. Wass Imre elejétől kezdve, minden alkalommal kimutatta erántam a legbensőbb von-

zalmát, de oly illendő tisztelet vegvületével, melyért én őt nagyra becsültem s talán még hajlandó is lehettem volna eránta, ha elvem ellen nem lett volna elejétől fogva soha grófi imádóval semmiféle viszonyba nem elegyedni. Egy megrögzött eszme töltött el, mely abban erősített meg, hogy tiszta szeretet és állandóság nem létezik körükben s ez mindig visszavonultságban tartott tőlük.

Ismét telt az idő, miként ily esetekben többnyire telni szokott. Szívem sajgott fájdalomban. Még nem hegedt be a seb, de megcsendesedett azon gondolatnál: szedd rendbe magadat, különben eltörpülsz hivatásodban. S mi lesz akkor? Ha elhanyagolod, bánatodba süllyedve, mit oly hévvel s szorgalommal kezdettél, elveszíted a publikum kegyeletét, mely fő célja minden törekvésednek. Térj magadhoz!

De mint többször tapasztalhattuk az életben, s miként mondani szokták: egy baj sohase jö egyedül, ez engemet is ért. Horváth úrnak se hírét, se hamvát nem hallottuk már több időtől fogva. Egyszer híre jött, hogy haza érkezett és hogy egy színésznőt szerződtetett a társasághoz. Bemutatta a választmánynak s az igen szívesen fogadta. Nagyon szép asszony volt: nagy, fekete szemével, szép fehér és piros arcával. Kérdém a tagoktól: „Ugyan ki lehet? Hála Istennek! legalább nem leszek úgy megterhelve, mondám, s lesz egy kis pihenésem.“ „Mondja egyik: Keményné. Igaz, hogy szép asszony, de gyenge színésznő. E mellett ugyan meg nem pihen. Csak olyan falusi kis truppoknál játszta ő az első szerepeket. De jó ideje már, hogy a színészetet elhagyta és egy úrral élt falun.“ „Ugy hát nem sokat nyerünk vele! — mondám. De hát a színész Keménynek a neje?“ „Ugyanaz.“

„Hiszen én Keményt eleitől fogva ismertem? Soha se tudtam nejét!“ „Rég nem élnek együtt,“ mondák.

Múlt egy pár nap, s a szolga hoz nekem egy társalgási színdarabot, egy másodrendű szerepet, holnapután előadandót, ma pedig kilenc órára menjek föl próbára. Megnézem a szerepet, látom, ismeretes játék, de nem az én szerepem. „Megálljon csak, mondom a szolgának! Ki adta ezt a szerepet?“ „A nagyságos úr“ — felelt. „Fogja a szerepet, vigye vissza és mondja: ez nem az én szerepem. Tán a nagyságos úr megtévedt. Ezt nem játszom el.“ Kis idő múlva visszajön a szolga, ugyanazon szereppel, melynek hátára sajátkezüleg ez volt írva:

Ezen szerepet kötelessége elfogadni Dérynén asszonynak, minthogy az első szerepet vendégförlépésül választotta Keménynén asszony, mint szerződött tag és a ki az intendáns által kiosztott szerepet visszaküldi s nem akarja eljátszani, egy havi fizetésében büntettetik.

Horváth Dániel
teljhatalmu intendáns.

Én pedig ezt írtam alá:

Az csak igazságos és a maga rendén van, hogy bárki ha föllépni kíván, bármi első szerepben szabadságában áll választani, sőt nemcsak mint vendég, de minden következő darabokban is; de az első szerepekre rég szerződött tag nem köteles ugyanazon darabban a másodszerpeket eljátszani. És ha engem arra erőltetni akar az intendáns úr, jelentem ezennel, hogy engem erőltetni és büntetni nem lehet, mert mától fogva nem vagyok a társaság tagja.

Dérynén.

Most fölzajgott az egész színi világ. A tagok erősítették: Dérynénén igaza van, nem tartozik eljátszani másod-szerepet.

A darabot csakugyan előadták s nélkülem. Én a

már eljátszott szerepeim, kottáim egész halmát összeveszedtem s fölküldtem a rendezőnek: itt küldöm vissza kottáim s szerepeimet. Mától fogva nem vagyok tagja a társaságnak. A rendező följelentette a választmánynak, ez gyűlést hirdetett. „Ugyan mit gondol urambátyám! Dérynét úgy megsértette, hogy nem akar többé játszani.“ „Erőltetni kell, mondá Dániel úr. Az volna még szép! Mire való akkor az intendáns, ha annyi hatalommal se bírna, hogy egy szerepet eljátszasson?“ S éppen midőn e fölött vitatkoznak, belép egy színész s átnyújtja fölmondásomat a választmánynak. Hosszút írtam az igaz, mert bosszús voltam, hogy engem erőltetni akart Horváth úr, de csak rövidre akarom itt öszvehúzni ennek kivonatát:

Megköszöntem az eddigi pártfogását a nagyméltóságú választmánynak és sajnáltam, hogy az eddigi' tapasztalt, részvétet és ápolást ezentul nélkülöznom kell. De társulatunk még eddig csak gyenge csemete a művészet terén s csak gyöngéd kezek által illetve erősbül s ápolás által gyökerezhetik meg majd, hogy nemes gyümölcsöt teremjen. És ha a kertész durva kezekkel érinti, a művészet virága elhervad, mert az egy gyöngé plánta. Én nem szoktam az erőszakolt subordinációhoz. Azért kérem elbocsátásomat. Egész tisztelettel maradván stb. stb.

„Ez nem lehet! Dérynét el nem bocsáthatjuk. Édes bátyám! mondák neki tréfával, nincs más mód: kövesse meg Dérynét.“ „Sokkal vénebb katona vagyok, mondá Horváth úr. Nem hajlik meg a nyakam a női kormány alatt; de becsülettel retirálni tudok, hogy a publikumot ne foszszam meg élvezetétől, mert ismeretlenek lévén előttem a színi törvények, könnyen történhetnék, hogy a kedvelt „művésznőt“ megsérthetném újra (s ezt iróniával mondta, s aztán később is, akár hol előhoztak:

Ah! a művésznő! mondá csufoudárosan). Én leköszönök, s ezzel leteszem kormánypálcámat“ . . . S csakugyan el is fogadták lemondását — sajnálkozva.

Gróf Wass Imrét választották intendásnak, ki nem lévén házas (de özvegy már régólta, s legtöbb ideje és tapasztalata), legalkalmasabbnak találták a kormányzásra. Ő egy nagyon művelt, finom gavallér volt. Úgy hallottam, hogy ő Olaszthonban is vitte egy olasz opera intendaturáját. Ő nagy muzsikai értelmesség volt, így aztán minden ismét ment a maga rendén.

Sok időt töltöttünk már Kolozsvárott egyhuzamban, de hogy mennyit, biztosan nem tudom. Több jutalomjátékom volt már, s mindig repültek a koszoruk s versek. De kettőt én veszítettem-e el, vagy a csomagból hullott ki, míg a grófnál volt a német bírálattal együtt, nem tudom. Most ismét következett jutalomjátékom s repültek versek. Hiszen az nem tesz semmit, hogy melyik jött előbb. Csakugyan ott kaptam ezt is, mely itt fekszik előttem nyomtatásban, melyet ide iktatok.* . .

* DÉRYNÉHEZ

Jutalomjátéka alkalmából Nyárutó 11-kén 1835.

Ki adta hölgy! neked
 Varázshatalmadat,
 Hogy bájos éneked
 Szívünkbe úgy behat.

Dalodban elhalunk
 Dalodban éledünk
 Szomorgva vigadunk,
 Örülve szenvedünk.

Még a telet Kolozsvárott töltöttük, de itt is, mint más fővárosban, az uraságok falura szoktak vonulni jószágaikra, hogy magukat regresszirozzák. Most már társaságunk előre gondoskodott, hogy jövő nyárra kiutazunk Magyarhonba, Kassára. Ezen határozatot az egész társaság egy örömhanggal fogadta, bárha egy-egy fájó hang is vegyült közibe, mely a szívből kirepült, hogy el kell hagyni a kedves Kolozsvárt.*

Elmúlt a tél. Nehéz volt a búcsúzás a kedves Kolozsvártól. Nehezen eresztett a publikum, mert bárha kivonult is az uraság falura nagyobb részint, de ott volt a gubernium és az a jó polgárság, melyek mind színházba járók voltak. De már a társaság egyszer fölvette magában, hogy „menni kell“, nehogy Hamletként „bele essen a rozsdá.“

Ha hamvad érzetünk,
Te lánggra gyujthatod,
Mert kényén bán velünk
Tündéri hangzatod.

E tíz évvel későbbi időből való vers közlése is jele annak, hogy Déryné lényegében véve mindig híven ír, csupán az időrendet téveszti össze. Csodálhatjuk-e ezt egy 78 éves asszonytól!

* Déryné 1823 december 27-től 1827 május 31-éig volt Kolozsváron első ízben.

VI.

Hazavágyódás és szívbeli bánat. — Megállapodás Váradon, Debrecenben. — Kassán. — Nagy ebéd B. Eötvösnénál. — Soos Györgyné és családja. — A daljátékokról. — A tanítványok leckeórái. — A hálátlanok. — Jutalomjáték és versek. — Miskolcon. — Szerelmi vágy. — Szentpétery. — Új szerelem. — Az arc bánatos vonása és Szatmár Károly festő. — Barabásról. — Egerben. — Miskolcon. — Kassán gróf Szirmaynéval és özv. Metsérynével. — Ki is jött Egerben a társulathoz? — Bartha türelmetlenkedése és eltűnése. — Nyári kirándulások. — Találkozás Mérey Tónival. — Az ő tragédiája. — Eperjesen.

Elhagytam tehát kedves kis második hazámat, hogy kedves honomba, több idő lefolyta után ismét visszatérjek. Milyen egészen más érzéssel repültem volna keresztül a magas kőszikla-hegyeket, azon tudósítás előtt: ő megházasodott. Most már keserű érzéssel vegyült hazavágyódásom, mert midőn azon halálharanghoz hasonló szó fülembé kondult, reám szakadt az Ég minden setétével és én is elmondhattam ama kedves költővel:

Vannak olyan pillanatok
Az embernek éltében,
A melyekben sötét lészen
Szívében és fejében.

És valóban minden iparkodásom dacára, soká-soká, sötétté vált előttem az élet minden napsugarával. Hiában kínálkozott előttem a szórakozás, kerültem inkább, mintsem megragadtam volna. Úgy tetszett nekem, mintha kedvesebb lett volna előttem bánatom, mintsem, hogy elüzni kívántam volna magamtól.

De végre is: csak a hit el ne hagyjon s az Istenben való bizalom honoljon szívünkben, hogy ő, kiben az ember bizik, lecsillapíthatja a legnagyobb fájdalmakat s megment a kétségbeeséstől! És vígasztaltam magamat ismét egy költő szavaival (de nevét már elfeledém),* ki a Quäckereket írta, ő mondja:

Az Isten nagy, az Isten jó!

Ha a szenvedés özöne

Fejed fölött kiömlene

Hitedben ne légy tántorgó

Az Isten nagy,

Az Isten jó,

Isten hozzád éltem élte,

Béke lengjen sírodon,

Engem is majd angyalom

Szóllit s függök jobbodon.

Ah! mint szerettem én ez ifjut! De ő nekem meghalt, eltemettem. Hagyjuk a holtakat békével nyugodni!

De azt vettem magamban észre, hogy természetem egészen megváltozott. Eddig, ha valamiért egy kicsit fölbörzönködtem, ő mindig úgy gúnyolt: „Oh te galambmérgeű kis Rózám! Tudsz is te mérges lenni! Bezzeg, ha most látott volna! . . . Ej, de már megint nála vagyok. . . .

Kolozsvárott szentül meg kellett ígérni, becsületünkre, hogy mentül előbb visszatérünk.

* Kotzebue ford. Benke József.

Most már több évet kell öszvehúznom, mert ha részletességbe menőleg kellene minden helyeket leírnom, igen soká tartana és az időkorszakot se tudnám híven megnevezni, hogy meddig mulattunk itt vagy ott. Azt akkor se tartottam nagyon számon, hogy mikor utaztunk ide vagy amoda, csakogy utaztunk.

Kolozsvárról kiindulván, Váradon megállott a társaság egynéhány előadásokra. A társaságot igen megszerették és így ott mulatásunk továbbra terjedt, semmint szándékoztunk. De a helyiség kicsiny volt (egy terem a Sas-fogadóban színpadnak alkalmazva) és tovassiettünk. Debrecenben ismét megszállott a társaság kevés időre, mert siettünk, hogy minél előbb Kassára jussunk. Ott is csak olyan kisszerű, romladozott épület volt a régi piacon. Nem soká időztünk, csak siettünk, siettünk. Végre elértünk az óhajtott Kassára.* Itt végzetlen nagy örömmel fogadta a közönség a társaságot. De a csuda fogott el bennünket azon változásra, mely itt történt. Ugyanis eddig mindenfelé csak tót nyelven hallott az ember társalogni és most mindenütt magyarul hallott az ember beszélni.

Most már adhattunk nagy operákat jól összvetaulva, s most a polgárság éppen oly lelkesülten sietett színházba, bár addig csak a németet pártolta, többnyire német ajkúak lévén. Most mozogni kezdettek a vármegye urai, hogy örökölné meg ott a társaság és ők a páholyokról kezeskednének, hogy mind ki lenne bérelve. De a társaságnak még előbb kitűzött céljai voltak, melyeket maga elé tűzött s mely ha magyarországi utazásainkat bevégeztük, ismét beszólítja a társaságot Erdélybe Kolozsvárra. Most még előbb Egerbe is szándékozik a társaság

* Dérnyé 1828 ápril havában érkezik Kassára.

nehány előadásra, de onnan visszatérve, ismét Kassán állapodik meg.

Még folytattuk előadásainkat Kassán s a magasb körök úrnői és dámái ebédezeni kezdettek: egész lelkesedés fogta el, kivált a tónus-adó úrnöket. Nevezetesen a főispánné, keresztes dáma Báró Eötvösné ő excellentiája nagy ebédet adván s a társaság főbbjeit, még számtalan nagyúri vendégeket is meghívá; kívánta megmutatni, hogy mennyire tudja becsülni a művészetet s a művészet embereit. Engemet maga mellé ültetvén, szüntelen rakta a tányéromra a roppant sokaságból az ízletes falatokat, ha már nem akartam venni. „Magának ebből enni kell weiblikám, mert ez nagyon jó“ s egész ebéd alatt beszélgetése főtárgya a társaság magasztalása volt és hogy ezen társaság vezértagjai megérdemlik, hogy társalkodásokba részeltessék az urak és hogy ő megkívánja, hogy őt látogassuk. Még akkor csak egyedül voltam a nők közül, kit megkülönböztetéssel tiszteltek.

Ilyen volt még Soos Györgyné ő nagysága, derék kisasszonyával, Fánnival s két lelkes fiával, Soós Guszti és Sándorral. Mind megannyi lelkes pártolók nagyérdemű édesanyjuk példajaként. Ezen lelkes úrnő oly kegyelettel viseltetett ezen társaság elsőbjei eránt, hogy így kívánja az egész közönséggel tudatni, mi nagyra becsül bennünket, hogy a nagy ebédek végeztével egész ezüst theaserviceszel terítettett föl ozsonnára s ott mindenféle multságokat kigondoltan, estig tartóztatta a társaságot. Roppant nagy háza, melynek hosszú udvara két utcára nyílt, Kassa főutcájára nyíló verandával bírt, mely éppen szemben állott a promenadedal (sétatérrel) s a promenádon sétálók csakúgy bámultak föl a tornácra, hogy ott oly jóízűen falatozzák a mindenféle fölhordott

legízletesebb nemes gyümölcsöket s fagylaltot. És ez több háznál, többször ismétlődött. S így mondtam, hogy Kolozsvárnak köszönhette a hon, hogy e társaságot megteremtette, az énekeseket összehozván, Kassa pedig művelte.

Hiában haragusznak vagy haragudtak és szidják némelyek a színészek közül az éneket, mert azon igazságot nem lehet tőle megtagadni, hogy a dal hangja volt az, mely a közönséget a színházba csalogatta s úgy a színházba már-már beszoktatván, általa ismerték és szerették meg a drámát és színdarabokat. Sokat lehetne, s kellene arról írnom, hogy mennyi fáradságomba került, míg én az én két faszobraimat, kiket magamhoz vettem, hogy énekes- és színésznőket faragjak belőlük. Éjjel föl-ébredtem, nyughatatlanságomban, midőn nálam laktak az utazásokban, hogy valjon fogja-e tudni szerepét, ha új szerepet kaptak? Felköltöttem őket. „Ébredj Klári, Karolina, gyertek, mondjátok el a dalaitokat, szerepeiteket . . . majd nem fogjátok tudni.“ És éjjel ott danoltam velök, vagy mondtam a szerepöket és ha nem úgy mozdultak, a hogy én tanítottam vagy ügyetlen kézmozdulatot tettek, kiugrottam az ágyból s úgy danoltam, vagy játszottam előttök a szerepeiket. Ha valaki éppen éjfél-tájban arra járt volna s nem tudta volna, ki lakik ott, azt gondolhatá: itt az örültek háza, most üzik épp bolondjokat. Egyikből aztán mégis lett valami: Kláriból; a másikkól: Botos Karolinából is fejlett aztán nagy sokára, csakhogy szörnyű jéghideg arccal mondott el mindent, mit reá bíztak. Érzést betanítani, vagy belecsepegtetni nem lehet senkibe. Azonban chorusokban énekelt.

És mind ezekért a mit tettem: mi volt a jutalom? Oh én írhatnék sokat, igen sokat, még eltartana másfél

évig, ha mindent le akarnék részletesen írni, mik velem történtek! De éveim számítvák. Sietnem kell. De azért lehet, hogy még rájövünk. Sokat lehet tapasztalni a színházaknál, ha műveletlen lelkekkel teszen az ember sok jót s irgalomból fölfelé segíti, azok . . . hálátlansággal köszönik meg. Semmi se fáj oly nagyon, mint a hálátlanság, s ezt nagy mértékben érezteték velem, azon apró kígyófajzatok, kiket keblemben tápláltam . . .

Kassán jó ideig időztünk és jutalomjátékom alkalmával ezen verseket s koszorúkat kaptam:

DÉRYNÉ.

Hangod ezüst és rajta Serafként zengeted a dalt
Természet s tudomány küzdenek érdemedért.
S míg a verseny tart, a hon mosolyogva imigy szólt:
Hang, nyelv, hölgy az enyém, büszke csak én lehetek.

(Nyomtatva.)

Még elindulásunk előtt e verseket szórták:

A KASSAI SZÍNJÁTSZÓ TÁRSASÁG.

Búsult Melpomene, hogy nem lel szittyá tanítványt
Hozzá s a Magyarok gögijéhez érdemeset.
Benneteket látván örül és vele a hon is örvend
Ő koszorút, a haza fényt nyere általatok.

Elindulván Kassáról, Miskolcon megszálltunk néhány előadásra. Itt ismét a régi vágy s örömmel fogadta a publikum a társaságot. Itt földerültem ismét egy kicsit, fölmelegedtem ismét a régi szerető karoktól átölelve s keblökhöz szorítva. Mintha új életre derültek volna föl napjaim! Körülnéztem. Akartam, hogy valakit megszeressek, de nagyon, hogy többé ne gondoljak elválásról vagy változásról. Senkit, senkit úgy nem szerethettem . . . senkit többé az életben, mint őt . . . Mire hát kezdeni? Kis ideig tartó édelgésért? Én nem szerettem a változé-

konyságot soha, ha szerelemről volt szó. Ott volt a gondolat is mindjárt mellette: de örökre. Szerethetném-e én ezt vagy ezt örökre? Aztán megvolt természetemben egy sajátság: ha az ég angyala felöltözött volna férfiruhába, minden szépségével; ha az egész nővilág földre borult volna előtte, szépségének hódolva, én nem tudtam beleszeretni senkibe, mielőtt többszöri társalgás vagy szépelgés alatt jellemét ki nem ismertem. Csak ő volt az az egyetlen, kinek első hangjára szívemben visszhangzott az életadó hang, mielőtt csak gondoltam volna is szerelemről.

Most is egyedül Szentpétery volt az, a ki eránt némi érdekeltséget éreztem. Részint azon hosszú évek során, változhatatlan kitartás, türelem s minden tolakodás nélküli barátsága, melyet minden adandó alkalommal bebizonyított, szolid magaviselete, bárha nagy műveltséggel nem bírt és néha-néha kitört is belőle a panasz szívem hidegsége ellen, de egy szavam elég volt őt visszariasztani. Csak annyit mondott: jó; ha száz évig él is, én soha se házasodom meg s be fogom bizonyítani, hogy csak magát szerettem az életben, mióta legelőbbszer megláttam, midőn Kilényihez jött.

És annyi igaz is volt, hogy Kilényitől elmentem után, akármelyik társasághoz mentem, egy-két hét múlva már ott volt a hol én, és tudtommal soha se hallottam, hogy valakinek udvarolt volna. S így a sok együttlét s a sok együtt utazás alkalmával bizalmasabb lesz az ember egymáshoz s kitanulja jobban természetét s végre sokszori nyilatkozata s végre azon nyilatkozatomon való megnyugvása, hogy tudniillik: ismeretes előtte Samuval volt hosszas viszonyom s bár ő meghalt, de szívemet most is csak az ő képe tölti be s ne várjon tőlem forró szerelmi ömlen-

gést és tartózkodó magaviselet által talán megjő minden . . . Ki kárhoztat? „Akkor“ Szentpétery becsületes jóviseletű fiatalember volt s szép is volt és anyyi szerelmi bizonyítványok után . . . egyszerre a Samu-fürtök el-
tűntek keblemről.

A reményvesztett szív, tenger zajgásihoz hasonlít. A szalmaszálhoz kapaszkodik a vízbe merülő, hogy még egyszer életét megszabadítsa, mert oh! mégis oly szép az élet, kivált mikor még az öregség unatossá nem teszi s anyagi fogvatkozások nem zaklatják . . .

Én hát megnyugtanni igyekeztem szívem, keblem zajgását ezen esemény fölött, melyben végre elhatároztam „sorsomat,“ mert hiszen örökre csakugyan nem maradhattam így. Hiszen nem esküdtem föl apácának. És én nem tudtam megfogni, hogy mi okozta mégis, de teljes öröm nem honosult meg szívemben. Egy bánatos vonás fészkelte magát arcomra s az — velem öregedett meg. Egy nagyon jól talált arcképem létezik Kolozsvárt, melyet egy művész-festész festett számomra, ki akkor tért haza külföldről, hová műutazást tett: Szatmáry Károly. Ő találta el ezen vonást. Hat hétig mindig festette, ismét eltörölte, míg rátalált, hogy mi hibázott az arc kifejezésében. A dámák mind sorba hordották megnézni e jól talált arcképet s köszönték neki, hogy jól megismertette velök a caractervonásaimat, közelel megvizsgálhatván. Ő is, mint Liszli kívánt lefesteni. Barabás, jeles, nagyhírű hazánkfia is le akart festeni Kolozsvárott létekor, mint Amenaide, Tancred operából, de mérgesen dobta el a paletát. Kétszer ültem, de nem volt türelme. Másodszor letépte a vásznat a rájáról, mondván: „én nem festem az asszonyt, én nem találom el a vonást, mi arcát jellemzi.“*

* Erről már az I. kötet 148—9. lapján emlékezik.

Miskolcra mentünk Egerbe. Éder már rég nem volt ott többé. Hogy azon idő óta, midőn tőle elváltam oly kellemetlen körülmények között, hol barangolt társaságával, nem hallottam róla többé semmit; de alkalmassint Székesfehérvárott volt, mert hallomás szerint ott nagy társaság volt.

Egerbe érkeztén, nagy zajjal fogadták a társaságot. Sokáig nem időzhettünk ott, sietnünk kellett vissza Kassára. Ott ismét verseket s koszorúkat szórtak. Itt fekszik előttem nyomtatásban a vers, melyet ideiktatok:

DÉRYNÉHEZ.

Hová emelsz énekednek
 Bájkellemü árjain?
 Hová ragadsz érzelmednek
 Szívható varázsain?
 Fel, fel, honnét édes nyelvünk
 Kegy-ápoltt virágában
 El-el, honnét így Nemzetünk
 Kiderült világában
 Sejdithetjük; szép érzemény
 Lelkesítő biztos remény!
 S ezért Neked hódolunk.

Egerből ismét visszamentünk Miskolcra. Itt több időt mulatván társaságunk, ismét még több taggal szaporodott, u. m. Szákfi, Balla és neje, Kovács és Kovácsné jeles comical színésznő, de már a többi nem jut eszembe. Miskoletól is elbúcsúztunk ismét egy időre, hol ígérték, hogyha visszatérünk, már „Színház“ lesz építve. Örömmel ígérkeztünk visszajönni, majd midőn sorsunk vissza vezet.

Mire Kassára visszatértünk, már közeledett az ősz.*

* Kassára a nyári idény után 1828 októberében tért vissza Déryné.

Rábeszéltek, hogy maradjunk ott a télire. De Kolozsvárra visszavárnak! Majd elmehetnek nyáron. Úgyis lett. Kellemes időt töltöttünk Kassán.

Most újra egy grófi háznál részesültem nagy kegyben: özvegy gróf Szirmaynénál és özv. Metséri generálisné, keresztes dáma ő excellentiájánál, ki testvére volt az özv. gróf Szirmaynénak. Ők már igen koros dámák voltak, de véghetetlen szerettek színházba járni. Együtt lakott e két testvér és ha estvélyeket adtak, engemet megtiszteltek meghívásukkal igen gyakran. Egész délutánokat kellett náluk töltenem. A többi úrnők is még mind a régi pártolás és kegyelettel viseltettek erányunkban. Alig játsztunk egy-két előadást, már nekem szórták a versek ezreit s több koszorút. A vers itt fekszik előttem nyomtatásban.

Láttunk művészeket,
Láttunk ma többeket
De kedvelt Dérynénk
Köztök csak egy marad,
Mint a magas égi fény
Örökre fen-fen marad!

Az egész telet ott töltöttük Kassán és folyvást nagy pártolásban részesültünk.

Elfeledtem megemlíteni, hogy midőn Egerben voltunk, egy napon csak beállít egy igen egyszerű, igénytelen kinézésű fiú. Még egyéb nevet nem igen tudtam volna akkor neki adni. És mondja: ő szeretne beállni színésznek. Elmosolyodánk, reá tekintvén mindnyájan. Szentpétery kérdezte: „hát tanultál-e már valamit öcsém?“ „Irní, olvasni tudok, de még játszani nem tanultam. Azonban teljességgel nem szeretem a szabóságot. Apám mindig szid. Hát már most megmondtam, hogy én nem

leszek többé otthon, hanem elmegyek és színész leszek.“
 „Jaj! édes öcsém, de arra nem elég azt mondani: színész leszek. Oda tanulmány kell és ügyesség.“ „Megtanulok én mindent, csak adjanak Rollét!“ „No! ha éppen oly nagy kedved van színészszé lenni és tanulni is van kedved, hát a társaság befogad téged garderobe-szabónak. A mi szabónk kiöregedett már és éppen szükség van szabóra. Majd megtanít az öreg, hogy mit kell cselekedned; majd azután, ha látjuk, hogy alkalmas leszel, no hiszen meglátjuk, kapsz szerepet is.“ A fiú megvakarta a fejét s gondolkozóba esett. „De hát atyád micsoda? Meg fogja engedni, hogy eljőjj?“ „Atyám szabó: Barta János, már akár engedi, akár nem, én többet haza nem megyek. Nem bánom, itt maradok.“ És ott maradt nálunk. De nem néztek ki belőle semmit; bizony ő nem kapott szerepet, bár mindennap ostromolt a szerepért. „Csak te varrj — mondák neki — hogy elkészüljön az a „magyarka“ „De játszani szeretnék én abban már egyszer. Adjanak már szerepet!“ „Jó jó! mondák, csak te varrj!“

Elutaztunk Egerből Miskolcra, a szabófiú is jött velünk. Nem tudom már mi darabot adtunk elé. Egy kis valami fegyveres szolgaszemélyre nem volt senki. „Jer ide öcsém! mondja neki Szentpétery. Itt egy kis szerep, elmered-e játszani, mert ez jó szerep, jól meg kell tanulnod?“ „Nem kell búsulni, mondá.“ Mindig tréfálkoztak vele a színészek a szerepek miatt. Próbán elmondta hiba nélkül. Megdicsérték, de egyébiránt közönséges csendes hangján elpróbálta. Midőn este kilépett s elkezdte mondani szerepét, megrendült a kis színpad gyönyörű sonor, tiszta csengő hangjától. Én odaszaladok az öltözőből: „Ki az? Ki beszél ott?“ s a publikum szünni nem akaró tapsai között távozott a színpadról. Barta János azután

többször is kapott nagyobb-nagyobb szerepeket, a társaság nagy dícséreteivel elhalmozván őt. Midőn közeledett az idő, hogy Miskolcra megyünk Kassára, egyszerre Barta csak eltűnt, aztán sokáig nem hallottunk róla semmit. Sajnálták őt, hogy elment.

Elmúlt a tél s jött a kellemes tavasz, az ő mindent kicsalógató kellemteljes virágaival s illatárjával. Örömmel készülődött minden ezen élvezetdús körútra, mert a társaság a fürdőkre tűzte ki most az egyszer irányát: Ránkra s onnan Bártfára szándékozván.

Ekkor már László és Egressy Gábor is a társaságnál voltak. Lászlóról tudom, hogy már Kolozsvárt jött hozzánk, de Egressyre nem emlékszem, hogy honnan termett egyszerre elé, csak hogy Bártfán már velünk volt. Még ő akkor nagyon fiatal volt, valamint László is. Mielőtt Ránkra mentünk volna, előbb még Eperjesen töltöttünk egy kevés időt. Oh az egy kellemes, regényes táj! Meglepett engem az ő kellemeivel. És igazat mondott a kedves Mérey Tóni, kivel hosszú évek elrepülte után, itt véletlenül most találkoztam!* Midőn Pestről végkép elutaztunk, egy multság alkalmával (Tóni híva volt e kerti multságba), hol a pesti publikum kedvence, a jeles kómikus Demini is jelen volt, megismerkedett vele, megszerették egymást és örök hűséget esküdvén egymásnak, titokban sokáig folytatták találkozásait. De végre egy áruló észre vette a dolgot s besúgta az öreg consiliarus-nának. Előfogta az én Tónikámat. Volt nagy zaj és baj! Hogy feledkezhetik meg egy Mérey kisasszony annyira magáról, hogy egy színészt szeressen? De Tónika azt mondta: inkább lemond életéről, mint Deminiről. Egész hősiességgel megesküdött és rimázkodott, hogy

* V. ö. I. kötet 160 és köv. lapokkal.

adják őt Deminihez férjhez, mert ha nem, ő máshoz soha, sohase megy férjhez s akármikor is, csak Domini lesz. Ekkor az én Tónikámat bezárták egy szobába. De a szerelem, mint mondják, nem ismer gátat. Az ablakon át megszólított egy ismerőst, ezáltal odarendelte kedvesét az ablakhoz éjjelre. Demini majd kétségbeesett, midőn megtudta, hogy mi történt. Összebeszéltek, hogy Demini járjon el mindenben, eszközöljön ki mindent és ő, mihelyt kieresztik, átmegyen Budára, a hol Demini akkor szerződve volt és esküdjenek meg oda által a Vérékapolnában.* Így aztán ha megesküdtek, senki és semmiféle erő el nem választhatja őket többé. Úgy is lett. Tóni egy éjjelen eltűnt a háztól. Mire észrevették, már Tóni Demininé asszony volt: megesküdtek a Vérékapolnában. Midőn a pajkos és határozott Tóni levélben jelenté az öreg dámának: bocsássanak meg neki, vegyék ismét kegyelmökbe és adják ki neki ezüstjeit s homiját, tudtára adták, hogy csak a mi közvetlen sajátja, azt küldik el neki, de ami a nagy Staffierungot illeti, egy mogyorónyi nagyságú darabkát se kap. Szem elé többé ne jöjjön és ki van tagadva az egész családból. Ez nagy csapás volt szegény Tónira. De vígasztalta magát, kárpótlást találván férje szerelmében. Természetes, hogy most sokat nélkülözni kellett szegény Tóninak, a mihez addig szokva volt, de ő mindent zúgolódás nélkül viselt el. Demininek gyönyörű szép bariton hangja volt; nagyhírű énekes és fiatalember, magas, karcsú termettel. Mondhatlan szerették egymást, de e szerető párt szomorú sors érte. Csak azért jegyzem föl e csekély történetkét, hogy mi következései lehetnek, ha egy értetlen, műveletlen lelkű embernek hatalom ada-

* A krisztinavárosi templomnak volt a régi neve: Bluthkapelle.

tik a művészet fölött zsarnokoskodhatni. Ugyanis, miként mondám, azelőtt régebben, mielőtt magyar társaság még nem játszott Kassán, német társaság volt mindig. A többiek közt egy német társaság játszott akkor Kassán, melynek igazgatóját Kollmannak hívták, de műveltség nem igen sugárzott le széles, elhízott pofájáról. Ő maga nem is játszott, mert nem értett hozzá. Láttam őt, mert még akkor ott volt, midőn mi odamentünk. Nos, ez meghalotta a jeles Demini hírért, írt neki Budára s meghívta társaságához. És miután sok üldözésnek volt kitéve a család miatt, örömmel elfogadták a meghívást, aláírták a szerződést, mely azt is foglalta magában: hogy havi fizetését elindulása napjától fogva fogja húzni. Demini megérkezik Kassára s jelenti az igazgatónak, hogy ő megérkezett ugyan, de borzasztó kemény hideg tél lévén, meghűtötte magát, elrekedt s most az ágyat kell őrizni, nem mehet ki. „Hja! mondá az igazgató Kollmann úr, ki azonnal hozzáment: das geht nicht! Ich zahle sie vom ersten Augenblicke, wie sie abreisten, von da an sind sie mein Mitglied und sie müssen mir singen.“ „Igen, mondja Demini, igaz, hogy úgy van, de nem tudok énekelni, ha rekedt vagyok.“ „Az nekem mindegy, mondja az igazgató. Harmadnapra ki lesznek nyomtatva a színlapok, a neve ott lesz és ha a játék az úr miatt elmarad, a kárt fizetni fogja.“ „De hogy rontsam meg magamat s a renommeémat, ha hangot nem tudok adni?“ „Jöjjön az úr a próbára!“ „Én nem megyek.“ „Ha nem jó, föladm.“ „Tessék.“ Azzal elrohan az igazgató, egyenesen a városkapitányhoz s bepanaszolja Deminit, hogy nem akar énekelni s neki nagy vesztesége lesz, ha holnap föl nem lép. Deminit fölhívhatja a kapitány, hogy rögtön ott teremjen. Rábeszéli Tóni, hogy csak menjen, majd

ha meghallja, nem fog oly embertelen lenni és őt erőltetni. Demini megjelenik a kapitány előtt, ez reá támad nyersen szegény Deminre: „Hát pre eso nye spivatze?“ tót nyelven. A kapitány csak egy kicsit tudott magyarul s tótul, Demini csak németül. Az igazgató volt a tolmács, ki értette a tót nyelvet is. Mondja Demini: „Uram, énekelnék, de nem tudok.“ „Én bezáratom az urat, ha nem énekel,“ mondja a kapitány. „De ha nem tudok.“ „Ej! tse znatye, tse nye znatye, tu spivatze muszitze.“ . . .

Ez a „tse znatye“ fölmaradt aztán mindig minden társaságnál, ha valaki nem akart énekelni, vagy ha azt mondotta: én nem tudom ezt vagy azt. Szegény Demini megijedt a bezárástól s énekelte erőltetve s végkép elvesztette gyönyörű hangját s így megfosztották kenyérétől. De még ez nem mind. Játzott egyebeket, de mindig erőltetve kellett beszélni, ezáltal veszélyes mellbajba esett. Eperjesre ment a társaság, de maradt végkép le kellett mondani a színpadról: sorvadással esett. Most már kenyér nélkül voltak. Most már mit csinálnak? Szegény Tóni stikkeléssel kereste élelmöket, de ez szűken nyújtott. Demini tehát megtanult nejétől ráján hímezni, nem engedte, hogy neje csak egyedül keressen. És gyönyörűen tudott hímezni. Délután öt óráig varrtak, akkor kimentek sétálni. Ott élvezték a kellemes levegőt. Akkor mondta szegény Demini: gyönyörű regényes táj, éppen csak mintha szeretők számára teremtette volna Isten e kis paradicsomot. Itt akarunk megtelepedni szeretett Tónim; itt érzem, hogy kebleden fölülök. De minden nap szaporább lett köhicsélése. A ráján való munka is sokat segítette a bajt. Ágyba esett. Szegény Tóni sokat sírt titkon; látta, mi lesz a vége. Egy napon jóízűen aludt a beteg. Szegény neje az ablakhoz fordult, sírt s kérte

az Istent, ne foszsa meg szeretett férjétől. Férje fölérred. Észreveszi, hogy neje sír. „Jer ide Tónim! Ne ott sírj, oly távol tőlem, jer ide keblemre! Itt a te helyed.“ Neje odamegy, keblére szorítja kedves betegje fejét, vigasztalja, csokolja s mire kérdi: „hogy érzed magad te beteg angyalom? . . . kezét ki akarja szabadítani, melyet a beteg szorosán tartott . . . de a beteg feje lehanyatlott kebléről s csak mególmosodott szemei voltak Tónira szegezve meréven . . .

Így végződött szegény boldogoknak rövid ideig tartott életpályájuk szomorúan. Itt találtam a szüntelen vídám teremést, kesergve, mély gyászban, ki élte boldogságát temette el.

És mi okozta e kora halált? Egy bárdolatlan lélek!

Ott mulattunk Eperjesen rövid ideig bánatomra, mert itt szerettem volna tovább mulatni; de a társaságnak több utai voltak még, melyeket e nyáron meg akart jární. Itt ezen verset szórták:

DÉRYNÉNEK.

Tsak neked derült föl a művészi ég
S magasra lengnek tiszta vágyai.
Hozzád hasonlitni ez életben
Magyart — többé lehetetlen.

VII.

Ránkon. — Zivataros éjszaka. — Váradi mókázása. — A bártfai fürdőben. — A főispánné kedveskedései. — Richt euch Marcsa! — Egy fiatal lengyel zsidóné. — Gr. Szirmay Stefi. — Egyezkedés Kassán. — A septemvirek. — B. Berzeviczy életéből. — Kisfaludy Károlyról. — Mesés történet. — Az új intendáns. — Üdvözlő vers. — Bartha János újabb jelentkezése. — Cordelia szerepe. — A darab meséje. — A szinpadi mennykő és kárpótlás a szenvedett kárért. — Gross úr ajándéka. — Döbrentey meghívása. — Szentpétery és családja. — Jutalomjáték és vers.

Innen mentünk Ránkra, a fürdőbe. Itt hasonlóképp rövid ideig mulattunk, mert éppen a fürdői saisonra érkezünk ide, hol a többi fürdői vendégek is csak rövid ideig szokják használni a fürdői mulatást, mentől előbb Bártfára sietvén, orvosi rendelkezés szerént, ott élvezvén a fürdés előtt a vízivást, hol nagyobb társaság gyűl össze, a szórakozást és a zöld árnyas fák sűrűi között való barangolásokat: szóval minden tekintetben több élvezést találván. Ránkon igen nyomorultan voltunk elhelyezve. Még akkor igen kevés épület volt ott. A mi volt is, el volt foglalva a fürdői vendégség által. Mi teljességgel nem kaptunk szállást. Egyetlen egy roskadozott épület volt üresen, melynek egyetlen szobája és egy pitvara. A szoba földes és a gerendás épület egy öszloppal volt már megfűszesztva, a szoba közepén őrizvén azt az öszveomlástól.

Egy nagy szurtos mángoló is bútorként díszítette az apollói termet, mely különben csakugyan elég tágas lett volna, a csepp deszkákból épült „színházat“ magába fogadni. Bele is bújt ezen díszterembe az egész társaság. De hibázom! Egy nagy gyalult asztal is volt a szoba közepén és a falhoz támasztva egypár lóca. A házi család kivonult a pitvarba addig lakni, míg mi elfoglaltuk a főszállást. Mondom: szinte az egész társaság belebújt. De mégis, hogy éppenségesen ne minden fiatalság ott legyen közöttünk, a fiatalabb színészeket a színpadra helyezték el az elsőbbek, azon vígasztalással csillapítván le zajgásukat, hogy hiszen két hét nem a világ, addig nem halnak bele.

Mi nők úgy akartuk, hogy valamennyien, mi foglaljuk el e bűbajos termet, de a kényelmes, csinos szobákhoz szokott urak megesküdték, hogy egy toppot se távoznak onnan. Mit volt mit tenni: engedni kellett. Kivált a puhálkodó Udvarhelyi Miklós, leült a neje kipakkolt ágyneműjére s azzal erősködött, hogy az az ő jószága, ő azt félti s neki azon ágyat őrizni kell. Soká nem tudtunk elaludni, ezen bolygó férfiak élcelkedésein való kacaj miatt. Aztán meg kemények is voltak az ágyak. Én nem szívélhettem a szalmát. Nem engedtem, hogy azt hordjanak be. Én ki se bontom az én tiszta fehér ágymat, inkább a párnaszák tetejére fekszem, mintsem az istálló büzü szalmára tegyen. Véleményemen voltak Udvarhelyiné és Szerdahelyiné. Végtere kitalálták, hogy ott a sok gyékény, mely a dekorációs szekerek borítékja volt. Így aztán eligazodtunk. Egypár nap már, hála az égnek lefolyt kinnal — s mégis mindent megkacagtunk. De egy éjjelen, egy szép csillagos este után, meg se álmodtuk, midőn lefeküdtünk szárazon, hogy éjfélkor a vízbe ful-

lástól kell őrizkedni. Egyszerre nagy vízlocsolódás hallatszik. Egyik elkiáltja magát: „Jaj! de nagy záporosó van. Én rám befoly a víz.“ Hamar gyertyát gyújtunk, de oly sebességgel rohant be a szobába a víz a padlásról az ágyunkra, magunkra, az ablakon be, melyet nyitva hagyunk éjjelre és a konyhából be a korhadt ajtón, hogy egyszerre csak szinte bokáig állt a lábunk a vízben. A háznak egy szegletkéje beomlott: ott ömlött még be a sok esővíz! Minden nő csak az ágyát kiáltotta legislegelőször. Azt földobálták a férfiak az asztalra és padokra. Szerencse volt még, minthogy a férfiak is ott háltak, hogy mindenünk szoknyában és hálórékliben feküdtünk, különben még annyi időnk se lett volna, hogy kantust öltünk. A mint ott cipekedtünk mindnyájan, egyszerre valami fekete, nagy ugrál elé a mángoló mögül négykézláb. Hirtelen a nagy bajlódás között eszmélni se tudtunk. „Jézus mi az?“ kiáltánk nők s megszólal az átkozott selyp Váradi: „No hiszen a hol víz van, ott békának is kell lenni“ s ott locsolta ránk a vizet, négykézláb ugrálván, mint a béka. „Hát mikor jött maga ide? Hisz maga fiatal ember, a színpadon a helye.“ „Majd én bolond vagyok. Minden esontom fáj, ott a deszkákon feküdni. Este gondolám: puha ágyat kell keresni. Míg maguk vacsoráltak, bebújtam a mángoló mögé, fölhevén magamra a fekete dominót. Úgy akartam megjelenni éjjel, mint ördög. De minthogy oda fölfeküdtem a puha mángolóra . . . jött a víz. Ah! gondolám, itt békára van szükség.“ . . . Nagy bolygó volt ez a Váradi; mindenünk kedvence volt. Sok ily bohó dolgokat követett el, mely bennünket megkacagtatott.

A háztulajdonos bejövén, segítséggel a vizet kilapátolták; de már nem lehetett lefeküdni a sár miatt, csak

ki lócára, ki asztalra. Semmi kellemes emléket nem vitünk magunkkal Ránkról — csakhogy förödtünk.

Elérkeztünk a bártfai fördőre. Itt már aztán gyönyörteljes élvezet volt. Itt e gyönyörű táj! de élveztem is az egészségadó vízivást. Az orvost nem is kérdeztem, mit és mennyit szabad? Minden reggel négy órakor már fölkelünk Kovácsnéval, s mentünk vizet inni és járkalni, mindig hét óráig. Megittam tíz pohár vizet minden reggel; akkor kezdődött a muzsika s mentünk reggelizni. Csak ott ihatik az ember jó kávé. Seholy se találtam azt, mit itt, hogy oly étvágyat ébresztőleg kínálkozik, kisebb-nagyobb, gyönyörű tiszta, mázos, zöld csuprocakákba, a kétujjnyi vastagságú, sárga-pillés tejsűrű már megforralva, mit tiszta öltözetű, fiatal leánykák árulgatnak a járdán. Az ember szintúgy óhajtana ott mindjárt letelepedni, hogy a kávéjába szedegessen belőle. Reggeli után fürödtünk, onnan aztán próbára. Minden operákat adhattunk. Gyönyörű vendégsereg volt itt öszve gyűlve. A mi lelkes főispánénk is itt volt, ki vídám kedélyével életet s élvezetet öntött az egész fürdői gyülekezetbe. Ő rendezett kirándulásokat; ő parancsolta a vendéglősöknek, hogy bál legyen, melyből nem volt szabad elmaradni senkinek személykülönböztetés nélkül, holmi „salakok” kivételével, melytől hemzsegett a fürdő. Engemet mindenüvé magával cipelt. Híjába szabadkoztam, hogy nekem nem lehet, sok a készülni valóm. Rám kiáltott kacagva: Richt ei Marsa! (Richt euch)... Ez onnan eredt, hogy midőn a Tündérvárkastélyt játszottuk, azon jelenésben, midőn Farkaska meglátja az ezredest, ijedve térdre esik, salutirozva a kezével. Én is mint Marsa, mellé lebuktam, összegörnyedve ijedve. Szerdahelyi rám néz, elmosolyogja magát alattomban s rám kiáltott Richt ei

Marsa! Mely parancsszóra aztán hirtelen én is fölegyenesedtem salutálva. Szerdahelyinek ezen rögtönzött ötlete oly találóan esett, hogy a publikumot nagy kacagásra és tapsokra indította. Aztán sokáig fönmaradt az a kis rögtönzés a publikum között, akárhol találkozott az ember a férfiakkal, akár én, akár Szerdahelyi, mindjárt kiáltották Richt ei Marsa! Így a vidám kedélyű Báró Eöt-vösné ő Excellentiája is. Mit volt mit tennem? Subordinatio volt a jelszó!

Jelenleg a lengyel nemesek nem voltak jelen a fürdön, csak egyetlen gazdag, szép fiatal lengyel zsidóné, egyedül egy nőcselédével, ki megjelent ugyan az ő gazdag arannyal elborított nemzeti öltönyében, de elvonultan élt, csak ritkán jelent meg a járdán. Mondják, azelőtt a nemesek is bőven gyülekeztek a fürdőt használni s gazdagon pazaroltak, de mióta a csapások alatt nyögnek, egy se jelent meg.*

Ott is nehéz volt szállást kapni. Gróf Bártziné ő nagysága épületében volt ugyan egy szoba, melyben ketten laktunk Kovácsnéval, de nagyon alkalmatlan volt. Meghallotta gróf Szirmay Stefi, hogy szállást keresek. Én ugyan sohase láttam a grófot, nem is voltam szerencsés ismerni, de ő kegyeskedett az egész nagy épületet rendelkezésem alá adni. Ő csak egy nap mulatott a fürdön. Megbizottjának mondá: Adjá át Dérynének mind a hét szobát, (mert annyi volt az épületben), használja mind a hetet, a mint akarja, a míg a fürdön lesznek. Mindenikben volt egy nyoszolya, asztal, székek. Ezt elfoglaltuk Kovácsnéval.

Hat hétig mulattunk a bártfai fürdön. Én a sok vízivástól elkezdtem hízni. Végre az orvos megtiltotta a

* Az 1830—32. évi lengyel fölkelésre gondol itt Déryné.

vizet, csak a fürdést használtam. Azt mondá: Was zu viel, ist ungesund . . . és hogy veszélyes lehetne, hogy oly sokat mertem inni orvosi tanács nélkül.

Visszafordultunk Kassára. Itt a vármegye fölszólította a társaságot, telepedjen meg itt Kassán, a vármegye pártolni fogja és választmányt alakít, mely a társaság dolgaiba bele fog tekinteni és intézkedni. „Nyáron által azonban utazhatnak, a merre jónak látják, csak télire jelenjenek meg pontosan october 1-ére.“

Több egyezkedéseikre nem emlékszem már, nem sokat törödvén vele. Csakhogy a társaság elfogadta s maradtunk Kassán. Ezen társaság most már úgy volt alkotva, hogy ennek vezértagjai, mint egy szív egy lélek öszve tartsanak, hogy ebből egy láncszem se hibázzon, hogy föl ne bomolhasson, hanem egy akarattal működjön s küzdjön egy erővel, egy akarattal. És ezek voltak a vezértagok: Szentpétery, Udvarhelyi, Pály, Szerdahelyi, Megyeri, Szilágyi, Déryné. Heter voltunk a bázis-tagok. Ha ebből egy kibontakozik, úgy a társaság széteszlik, mert egy nélkül, többé oly erőre nem emelkedhetik, úgy össze voltak tanítva s oly precizióval ment minden előadás. A fiatalabb színészek némelyike is már jeles és szorgalmas volt, kik még akkor a másodrendü szerepeket játszották u. m. Egressy Gábor és László. Voltak még több régi és jó színészek a társulatnál, de azok nem voltak azon szoros egybekötetésben a régen egybeforrt társulattal. Azért is minket a septemvireknek neveztek el — vagy gúnyoltak.

Itt időztünk Kassán egy vidám telet. Most már Kassa nagyban törekedett azon, hogy bennünket meghonosítson, azaz, hogy állandóul Kassán mardjunk, de még most az nem történhetett meg. Még vissza volt

Egressy Gábor

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

vágyásunk Kolozsvárra több tekintetből. Meg is ígértük, azonban még Brassóba is vágyakodtunk menni.

Kassán azonban, miután megígértük, hogy eljövünk, egy comitté alakult a vármegyei urakból és mág-nási körből, mely báró Berzeviczy * ő nagyságát választotta indendánsnak. A báró már valóban nagyban értette a színészetet, mert ő maga is nagy színész volt, azaz művész! Ugyanis ő elbeszélte nekem fiatalkora egy korszakát, melyben őt sorsa oda sodorta, hogy kénytelen volt, sok pajkos rakoncátlankodása következtében családjától, mindenből kitagadva, élete fentartásáról gondoskodni.

Egy napon, hogy már az éhség kezdette környé-kezni s bocsánatot nem nyert otthonoról, elindult a kénye-lemhez szokott fiatal báró, gyalog Bécs felé, hogy ott talán majd mutatkozik valami számára, mert azon pár forint, mely még zsebjében találkozott, nem nyújthatott hosszú időre élelmet. Ment, ment. Valakit hall maga után, hátra néz, s látja, hogy csinosan öltözött ifjú léptet utána. Megáll, bevárja. Örül neki, hogy lesz egy csinos utitársa, a kivel, kinézése után előre föltételezni lehetett, hogy elég művelt lesz társalogni. Egy pár szó váltása után megismerték egymást, hogy gyermekkorukban osko-latársak voltak és az idegen: Kisfaludy Károly, a kedvelt költő. Együtt folytatván utjukat, bizalmasan nyilatkoz-tak egymásnak aggasztó helyzetükről. A báró elbeszélte történetét. Nem akart Magyarhonban maradni, hogy valami hivatal után esedezett volna. Nem akarta magát megalázni, és semmi kilátása nem volt, melyben sorsán változtathatott volna. Elindult Bécsbe, hogy családjá ne

* B. Berzeviczy Vincét. Lásd részletesebben gr. Dessewffy József szép emlékbeszédét róla az Akadémia Évkönyve 3-ik kötetében.

is tudja, hova lett. Kisfaludy Károly hasonlólag nem lévén nagy gazdagság birtokosa, csekély kasszával útra indult. Ő is Bécsbe, hogy magát művelje és valami után lásson, mely segítségére lenne, csekély költsége mellett, célját érhetni. Elérkezvén Bécsbe, beszállottak egy szegényes fogadóba, hogy csak sokba ne kerüljön a koszt és szállás. A báró pénze elfogyott. Már nem volt mit tenni, mint gondoskodni kellett a jövő napokról. Kisfaludy ugyan mondá, a míg az én szűk erszényem bírja, addig ne aggódjál, egyformán osztozunk belőle. „Jaj! mond a báró, soká az még se tarthat így, hanem tartsd föl azt még nagyobb szükség esetére. Hanem tudod-e mit gondoltam? A fogadósne szép és fiatal és úgy vettem észre, hogy egy kissé pislog reám. Nem nagy megerőltetésbe kerül, egy-két szót mondani neki, hogy ő milyen bájos teremtés és bár ne kellene eltávozni köréből soha ... de én szegény ördög vagyok s már majd valami tanítói állomást keresek magamnak, hogy megélhessek. Meglásd Károly, holnap már a kis boglyas gyereket tanítani fogom és te pedig őt festeni fogod, mert azt mondom neki: mi ketten nem akarunk elválni egymástól. Mindketten Magyarországból valók vagyunk. Te festész, mint-hogy csakugyan mondod, hogy tudsz festeni. És meglátod, holnap már jó ebédet fogunk falatozni. Te megtarthatod a nevedet, te senkinek se tartozol róla számolni, te műutazást teszel, mint festész, én pedig Korn úr vagyok, ki állomást keresek. Azalatt aztán csak ne siess az arcképpel, majd jut valami jobb is esziünkbe. És úgy lett, mint mondám. Már nekem néha egy-egy kis zseb-pénzt is nyújtott az én szép gazdasszonykám. Elmehettem színházba is. A mint egyszer ott vagyok Schiller Moor Károly című színdarabjában, eszembe villan: miért

ne lehetnék én színész? Senki se ismer. Ha megbukom, abba hagyom, s folytatom mostani hivatalom. De nem kívántam Moor Károlyt játszani. Annyi eszem volt . . . (A báró csakugyan nem tartozott az igen szép férfiak sorába. Úgy hasonlított Első Napoleon francia császárhoz, mint egy hajszál a másikhöz. Éppen olyan feje, oly orra, és oly kis zömök termettel; azonban fiatalabb korában szebb lehetett.) Beláttam, mond a báró, hogy annak természetes embernek kell lenni. Elmentem (már nem tudom melyik színházhoz) s a próbán fölkerestem az intendánst, hogy hol lakik. Bemegyek hozzá. Mondom: én szeretnék a színháznál alkalmazást nyerni, ha oly szerencsés lehetnék kegyét megnyerhetni. Az intendáns kérdi, játszott-e már? Igen, kis, apró színházaknál. Mi szakmában? Hm, hm, kezdék akadozni, én, hm, az intrigue-szerepekben. Jól van, tegyen próbát. Mi a neve? Korn János. Mibe akar először föllépni. Moor Károlyban a Ferenc szerepében. Jól van! Menjen ezzel a pársorral a rendezőhöz, ő kiadandja a szerepet. Két hét múlva jelentse magát, akkor fölléphet, ha reussiroz, szerződhetik. Soha, mond a báró, oly hosszan nem tartott két hét egész életemben. Oly indulatos, türelmetlen voltam, hogy még a szegény jóltévőnémre is ráivalogtam, ha hozzám szólt. Már három nap múlva kívül tudtam a szerepemet. Szerettem volna, ha már keresztül estem volna rajta, hogy tudjam, mi lehet belőlem? Hogy fog sikerülni? Miként fogad a publikum? Eljött az óhajtott nap. Már föl voltam öltözve. Föllebbent az előfüggöny, én reszkettem, mint egy oskolás gyerek. De midőn kiléptem, megtapsoltak; jól maszkíroztam magam a púpos hátammal. Elrepült minden „félsz“ tölem. Furórét csináltam. Elhatároztam: színész leszek. Engem szerződtet-

tek. Egy év múlva a Burgba lettem szerződve* és anyyira mentem, hogy I. Ferenc fölséges császárunktól ezen nagy arany tobákszelencét kaptam érdem-jutalomul, mely az ő arcképével s kövekkal van körül foglalva. Anyyira kegyében voltam Ó Felségének. Ez azólta sohase hiányzik oldalzsebemből. Azólta szívok burnótot . . .

És csakugyan kezemben is volt e szép, drága burnót-szelence. A báró neje, egy igen derék, egyszerű, házias úrnő, tele nyájassággal és férje eránti szeretettel. Minden kívánatát a legnagyobb odaadással teljesíté és helyeslé. Semmiben egy szóval nem szólt ellene. Soha semmi akaratának ellen nem szegült. Most is, midőn őt nevezték intendásnak, egy szót se tett eliene. Egy nagy ebédet adott a báróné s meghívott bennünket. Mi örömbe voltak mindketten. A báró azért, miként mondá: hogy azon átkozott! kedves deszkákon tapodhat; a báróné pedig azért, hogy férje, oly nagy szenvedélyvel lévén a színészet eránt, vágyát teljesítheti. Ebéd alkalmával sokat nevetünk fölötte, mert a báróné úgy enyelgett vele mindig: „Du mein lieber Cartouchel.“ (Ez egy akkori híres rablónak a neve volt.) És a báróné őt szívrablónak nevezte. „Lássá édes Dérýné, hiszen az én szívemet is elrabolta. Az ő! Valóságos Cartouchel.“

A báróval csakugyan végtére kibékült családja s midőn meghaltak, beleült a vagyonba, megházasodott s boldog férj lett. Ez a báró aztán értelmesen vezérelte a társaság ügyeit s az egész társaság igen nagy tisztelet s szeretettel viseltetett eránta.

Alig játszánk egynehány előadást, e verseket s koszorúkat s virágcsokrokat szórták, midőn egy játék alkalmával kiléptem:

* Ennek a történetnek nincs semmi való alapja.

A KÖZKEDVELT HEZ.

Ha esti szellő lenge szárnyain
 Körünkbe szállál szép, az érzetet
 Müddel, hogy ébreszted s a képzetet
 Mint éltetéd a multak hamvain.

Majd éneked báj hangja reppene,
 Tavaszt varázsla, a virág hozót
 És keblet, érdemének áldozót
 Melyből tenéked emlényként fűzne.

Itt lábaidnál, itt emlényfűzér
 Keblünkben érdem hidd örökre él
 Jutalmat ennél lelked mást nem kér.

Virúlj! s ez óhaj oly szivekből kél
 Kik betölnék élted reményeit
 Rózsákkal öntnék pályád gödreit.

(Nyomtatva itt fekszik előttem.)

A báró most már a társaság dolgaiban nagy befolyással működött. A vármegye részéről is befolyással voltak az urak, mert a vármegye főpénztárnoka fizetett bennünket havonként, hogy mi okból, vagy mi intézkedéseknél fogva történt, már nem emlékszem, csak hogy minden 15-ikén és 1-én Tettes Tóth Sigmond úrhoz kellett menni havi fizetésünket fölvenni. A báró igen „spendabel“ volt. Nem tudom hirtelen magamat jobban kimagyarázni.

Egy napon bekopog valaki Szentpéterynél, s midőn belép, megismeri Bartha Jánost a színészt, de szörnyű kopott öltözetben. „Hát öcsém honnan jössz, hol jársz?“ „Hogy honnan jövök, sohase kérdezze bátyám. Innen is, onnan is.“ „Bizony látszik rajtad.“ „Hogy hol járok? Ide jöttem. De már nem varrok, nem én. Egy töt se adjanak a kezembe, mert megint megszököm.“ Beszélte aztán

minden nyomorúságát, mint már szokás, hogy az apró vándorló truppoknál, mit mindent szenvedett; de ő tökéletesíteni akarván magát, mindent elszenvedett, csak-hogy nagy szerepeket játszhasson s gyakorolja magát. Most már hát idejött, ha szerződtenék őt. „Helyesen tetted öcsém. Majd elvezetlek a báróhoz.“ „De engedjen bátyám, így szégyenlek eleibe menni.“ „Igazad van; majd elmegyek hozzá magam s ajánlani foglak.“ Szentpétery elment a báróhoz, s mondja, „hogy egy igen jól indult fiatal színész szeretett volna maga megjelenni s szerződésért esedezni, de olyan pongyola állapotban van, hogy nem bátorkodik megjelenni.“ „No no! ha maga ajánlja őt, nekem elég. Itt van 100 forint (W. c.), csináltasson magának ruhát. A visszafizetésről nem kell gondoskodni.“

Nem kellett több, csak-hogy egyszer föllépjen Barta, azonnal igen megszerette mind a publikum, mind a directio, mind a társaság. Egyszer a többek közt, hoz a báró egy partitúrát a hóna alatt s hozzám közeledik, nagy esdő mimikával. „Weibedl! (mert azért, hogy oly nagy magyar-színész-pártoló volt, szeretett németül társalogni s beszélni). Ha nekem örömet akarna szerezni . . . :“ „Oh nagyságos báró! Csak akkor volnék boldog, ha képes volnék arra.“ „Itt van egy nagy mes-termű. Ezt nem minden nagy énekesnő akarta és tudta elénekelni. Ez egy keverék a magas soprán és a mély alt-hangból, a melyre nem mindenki oly alkalmas, mint a mi kedves Dérynénk, mert még ahhoz játék is nagyba szükséges és még mimica is. A magasságról meggyőződött a Tündér-síp adásakor, az alt-hangjáról meggyőződött az Olasz nő Algirban. Játékát már ugyanis rég ismerjük, a mimicáról végre meggyőződött a Portici néma szerepé-

ben.“ „A báró túlbecsül engem, mert az Olasz nőt énekelni, minthogy igen mély alt, erőltetésembe kerül s két hétig is elrekedek.“ „No ezt csak tegye meg. Ez egy felvonásos játék csak, Cordelia a címje.“* „Mondom ezer örömmel. Megpróbálkozom, ha megfelellhetnék-e úgy a báró úr óhajtásának, hogy sikerülne.“ Mindjárt átadtuk Szerdahelyinek, hogy irassa ki a Stimmeket. Betanultuk. A szövege röviden ez:

Egy fiatal örült anya jelenik meg benne, ki azért örült meg, hogy csata alkalmával férje, kit nagyon szeretett, elesett és ki kátóna volt. Ő elmaradt egy kis csecsemővel. Azonban a rablók vagy cirkáló vad csordák berohantak kunyhójába s gyermekét megölték, őt leütötték. Ott maradt mint volt, de föléledt. Gyermekét többé nem találta, megörült. Kirohant az erdőbe keresni. Legelső megjelenése is szörnyű meglepő. Összetépett rövid, foszlányos ruhában jelenik meg a legmagasabb sziklacsúcson, hol azt gondolnák, hogy ember oda nem mehet. Meglátja a napot följönni, iszonyu magas hangkitöréssel elkezdi a napot átkozni. Ez a textus: Ah átkozott az a nap ott, mely kínomra világít stb. sok ideig a sziklákon föllebb rohanva, mintha a napot le akarná tépni... saját szétszórt haját tépve dühében. Végre kifáradva küzdelmeiben, szelid fájdalom fogja el, leszáll a kősziklák tetejéről egy nagy terebély fa alá, mely jövedele alatt oda változik zavart elméje, hogy ott a fa alatt nyugszik s alszik kis gyermeke. Oda térdel, gyöngéden emelgeti, fölszorítja szívéhez, ringatja kebelén, danolgat neki, hogy csak aludjon. De ezalatt vadászok érkeznek, kik csakugyan őt keresik. Szeretnék megfogni, hogy ápolják őket, de a sziklákra ember föl nem mehet. Azt tudják, hogy többször is megjelenik itt és itt lesik. Midőn meglátja a vadászokat, kik igen szép chorust énekelnek, csalogatják, ő nekik rohan, küzd, azt gondolván ismét, hogy ezek ölték meg férjét s most rabolják gyermekét. A kétségbeesésig küzd, végre egy hirtelen ugrással kirántja magát a vadászok kezéből s fölro-

* Kreutzer Konradin (1780–1849) dalmúve. Magyarra fordította Szerdahelvi József.

han ismét a sziklák tetejére, de oda nem követhetik a vadászok. Az égiháboru már kezdettől fogva közbe-közbe nagy morajjal közeledik s midőn a kősziklák tetején szívrepesztő hanggal rímánkodik, hogy adják vissza gyermekét s végre ismét átokra fakad, lecsap a menykő és agyon sujtja a szerencsétlent, ki halva rogyik le a sziklákról. Ezzel végződik a játék.

De a színpadi mennykő csakugyan oly mesterileg talált engem, hogy szinte áldozata lehettem volna, mert a ruhám meggyúlt rajtam; szerencsére fölrohantak mindjárt a színpadra, legelől a báró s többen is és hirtelen eloltották a tüzet rajtam, ki kézzel öszve morzsolván, ki vízzel leöntvén.

Másnapon reá, alig kongatta el a kilenc órát, jött a báró inasa, hozott egy kis levélkét, melybe 100 forint volt pecsételve azon pár sorocska kíséretében, miszerint a tegnapi összeégett ruha helyett egy más ruhát vegyek magamnak és köszönetét nyilvánítja a remekül eléadott darab végrehajtásáért és hogy még a ruha színire való figyelemért, amit ő nem is gondolt volna, hogy oly jó ötletem legyen, mely még az ő szemeiben emelte a darabbal való öszhangzást. Én magam is soká tűnődtem rajta, mi szín rajzolja legjobban a hosszas esőzést, hegyeken való kúszást, azon elvadult örültnek rongyait, hogy mégis undort se okozzon a nézőkben? Egy oly színehagyott anginettot vettem, mely hasonlítson a lehullott száraz falevelekhez, imitt-amott fölhasogatva, széttépett, rövid újjakkal s itt-ott fölfüggő rongyokkal; a ruha alja le tépve; tejszín trikó, mely a mezítelenséget ábrázolja; semmi cipő . . . Bizony ez a silány ruha elég drágán volt megfizetve.

Déltájban jő be hozzám egy ismeretlen s engedelmet kér, hogy ne vegyem megsértésnek, de ő tegnap úgy

el volt ragadtatva, hogyha gazdag volna, úgy ő tudná, hogy mikép kellene elismerését bebizonyítani. Őt Grossnak hívják s hajdan kereskedő volt, de már fölhagyott a kereskedéssel s privatizál . . . s átnyújt nekem egy „kartandlit,“ melyet egy fiú hozott utána. Vegyem szívesen, mond, én ezeknek hasznát vehetem s távozott. Alig tudám neki megköszönni. Midőn elment, fölbontom. Mi volt ebben mindenféle! Fölül feküdt egy ritka szépségű finom battiszt-ruhára való. Olyat még nem is láttam, oly szépségű „hochroth“ szövet volt, össze-vissza fehér virágokkal áttörve. Nem is battiszt volt az, valami más, de nem tudtam neki nevet adni, más se, mind csak kérdeztek: mi az? Volt benne hat legfinomabb battiszt háló-főkötő, különféle mustrákkal angol hímzés; egy jókora nagy dióhéjba egypár selyem keztyü, félkönyökig érő, de oly finom selyemből mint a hajszál és lyukacsos szövet; három pár fehér selyem harisnya; két szép, pántlikás csipkés negligé (pongyola) főkötő, egyik zölddel, a másik halvány nehéz atlasz szalagokkal díszítve; végre egy igen szép, ezüstbe foglalt (gömbölyű formára, mely meg volt aranyozva) cseh-gyémánt csatt s még több ezüstbe foglalt színpadi ékességek. Úgy hallottam aztán, hogy az egy izraelita volt, de fiatal korában többnyire külföldön tartózkodott.

Kassán való mulatásom alkalmával Döbrentey Gábor úrtól kaptam meghívást Budára. Azt már nem tudom, hogy akkor melyik társaság volt ott jelen, de úgy gondolom, hogy a fejevári.* Sokáig leveleztünk egymással, de nem léphettünk egyezségekre, részint, hogy én nem akartam akkor még attól a társulattól megválni,

* Hihetőleg 1833-ban történt, midőn a kassai társaság egy töredéke került Váczon át Budára és 1837 husvétig ott is maradt.

más meg az, hogy Kolozsvárra óhajtoztam. De én azért, minthogy erővel azt akarta, hogy én csak menjek Budára s tegyem föl követeléseimet, én aztán föl is tettem, azt ígérvén neki, hogy majd alkalommal, ha szabadulhatok, fogok vele szerződni, ha azt megadja, a mit kívánok. De ő azt hallatlan dolognak nevezte, a mit én kértem. Én aztán öszvekokcantam vele; fősvény intendánsnak neveztem, egész öszinteséggel mondtam neki: hogy ő engem nem is ismer, hát hogyan tudja megítélni, hogy mit érdelek stb.? És ő neki oly nagyon megtetszett levelem foglalata, hogy az Istenre is kért, levelezsek vele, mert ő az én leveleimet többször is átolvassa, oly élvezetet nyújt neki. De bizony én azt untam és abba hagytam. Azt mondta: szereti, hogy úgy lehordtam őt, hogy ezt még senki se merte.

Valóban sajnálom, hogy oly gondatlan voltam és az én sok leveleimet irományaimat úgy elszórtam, melylyel bizonyoságot tehetnék. Mind Kolozsvárt maradtak, mert én, még be akartam oda menni, de másként rendelkezett a sors felőlem.

Ember fölteszi
Isten rendezi
Dolgainkat s utainkat.

Midőn még Kolozsvárt voltunk, Szentpéteryt meglátogatta édes anyja, kis növendék leányával, Zsuzsikával, ki igen szerette volna már bátyját látni s megismerni, ki még csak egy éves lehetett akkor, midőn bátyja az anyai házat elhagyta. Az atyja Nagy-Károlyban (vagy Kállóban, nem tudom bizonyosan) református lelkész volt. Meghalt, özvegyet s e két gyermeket hagyván maga után. Midőn e kis szép gömbölyű, piros és fehér arcú kis leánykát megláttam, az ő fekete, szemérmes, lesütött szemei-

vel és sötét sűrű hajával, igen megszerettem. Kértem az édes anyját, az öreg Szentpéterynét és a fiát Szentpéteryt, adják nekem által e kis leányt gondviselésem alá. Ne vigye őt vissza az anyja, itt bátyját mindennapon láthatja és én színésznőnek nevelem. A bátyja örömmel meg-egyezett benne, az édes anyja is végre reá hagyta magát venni s a kis leányka nálam lakott . . .

Kassai időzésünk szinte vége felé közeledvén, készült a társaság nagy utazásokat tenni, mielőtt Kolozsvárra menne. Jutalomjátékom alkalmával e verseket szórták Kassán:

DÉRYNÉHEZ.

Még nem virult virág mezőkön,
 Nem zeng hű csattogány tetőkön.
 Sötét komor, tavaszunk hajnala
 Zajongva dül az észak mord dala.
 Elhal napunknak tiszta fénye,
 El szívünk esdő reménye.
 S im! sphaera-hangok zengenek.
 És enyhe szellők lengenek.
 Mosolyogva nyil a legszebb élelemény
 Kéjlángra lobban sebzett érzemény,
 Bús Norma és cseles Rozina
 Cammilla, Romeo s hű Zerlina*
 Körünkbe zeng miként bús csattogány
 S körünkbe fejlik a tavasz virány.
 S most Thisbe, most meg Liszli bájol el
 S most mint Keresztanyácska remekel.
 Te csillag és virág honunk egén,
 Egyetlen a színészetünk Menyén,

* Ez hibásan van Zerlina, mert én Don Jouanban nem Zerlinát, hanem Donna Annát énekeltem — jegyzi meg Déryné.

Ne meny, ne távozz e vidékről,
Ne tűny le e művészeti égről.
Maradj, hol édes hangjaid
Enyhítik a lét gondjait.
S ha sorsod innét mégis elragad,
Lely utadon gazdag koszorúkat
S zengd vágyunk legkedvesebb dalát —
Hogy a jövő év ismét visszaád.

(Itt van nyomtatva.)

OSZK

VIII.

A kassai „fekete asszony“ története. — A figyelmes és gavalléros intendáns. — Uton. — A „Bűvös vadász“ M.-Szigethen. — A sóbányában. — A színész és közönség közti viszonyról. — Adoma Kovácsnéról 1834. — Déryné és Egressy Gábor. — Kolozsvárott. — Szent Dávid és Szentpétery. — Anikó férjhez imegy. — A gouvernante és a furcsa nyelvmester. — A pajkos comtessek. — A gubernatorné Szebenbe készül. — Vásárhely levelet ír Bukarestből. — Fényes kilátások. — Ujabb levél. — A tervet elejtik. — Egy kedves polgárház. — Lakáskeresés Ungvárynénál. — A Néém-asszony. — Uti készülődések. — A búcsúakoma. — Cserebogár, sárga cserebogár. — Érzelmes búcsú.

Most már egész 1837-dik évig öszve kell húznom körutazásaimat, mivel nem tudom, hogy melyik évben voltam itt, vagy amott és hogy mennyi ideig mulattunk egy helyen? Hogy mik történtek mindenféle események? Oh arra sorosan nem emlékszem, ámbár sok némi apróságokat ki kell hagynom az idő rövidsége miatt.

Még Kassán létünk alatt, gyakran lehetett látni a sétatéren déli 12 óra tájban egy érdekes, halványarcú, csupa feketébe öltözött, sugár termetű fiatal nőt, egy csinos növendék ifjúcska karján megjelenni. Úgy látszott, hogy e nő idegen és itt ismeretlen, mert ő se szólt senkihez, őt se látta az ember senkivel társalogni, minélfogva elnevezték őt (nevét nem tudván) Fekete asszonynak. Ezen nővel még én érintkezésbe jövök, azért ismertetem meg előre. Most, még Kassán lévő jutalom-

játékom utáni napon, belép hozzám a Fekete asszony és mondja: „Bocsássak meg, ő idegen itt és neki úgy esett értésére, hogy én oly igen szívélyes, jó vagyok, azért bátorkodik hozzám jönni! Ekkor tehát elpanaszolta a Fekete asszony (tartsuk meg e nevezetet, mert még többször is öszve jövünk vele) elpanaszolta szomorú helyzetét: hogy ő özvegy katonatisztné, férje a csatában elesett s a növendék ifjúcska az ő fia. Ő lengyel nő s mióta férje meghalt, egészsége is elhagyta, tanácsolták neki a levegő változtatást. Így jött Kassára, de a miije volt, már elfogyott s most kénytelen valami kézimunka által magát táplálni. Ő minden szép munkát tud és ha nekem valamire szükségem volna, ő ajánlja magát mindenre.“ „Mondom, nekem most olyasmire szükségem nincs, de különben is magam szeretek aféle munkákkal foglalkozni. Aztán én legfeljebb virágokat szeretek mindenféle színekből.“ „Oh azt én fölségeseket tudok csinálni.“ „Igy hát igen jól van,“ mondám s megrendeltem nála egy garnitúr „hochroth“ rózsát. Szívesen látom holnapra egy kis vékony ebédre“ mondám. Másnap el is jött s ennyibe megismerkedtünk egymással. Nyilatkozott, hogy ő oly nagy vonzalommal van erántam, miként szeretné egész életét körömben tölteni. Marasztottam ozsonnára, azután elment. Virágaimat kevés napok múlva elkészítette, hazahozta, kifizettem, elment. Kassán többé nem láttam . . .

Báró Berzeviczy nagy szorgalommal vezérelte s kormányozta a társaság ügyeit és sok pénzébe is került az ő nagy pontossága. Minden előadandó alkalommal mindig kész volt áldozatokat hozni: ugymint darabokat megszerezni s több aféle, apró-cseprő kellékek előállításában, melyre a társaság nem költekezett, de ő már föltette magában, hogy annak meg kell lenni, mert ő azt

szükségesnek látja stb. Mindenre kiterjedt figyelme. A próbákon ő mindig rendesen jelen volt és kormányozta a próbán a gyengébb színészeket, rendezte köztük az állásokat. Velem sok baja volt. Minthogy nekem az a szokásom volt, hogy mindent, akár dráma, akár operákba úgy próbáltam, mint a hogy estve játszottam, az énekben éppen azzal a tüzzel és mimmel játszottam, miként este, előadáson megkívántatott a szerep vivése. Még ha odalent volt is az öltözőben, fölsietett, hátulról megragadta karomat s kiáltotta: „Weibedl! Weibedl! az Istenért mit gondol? Ne ölje meg magát erővel. Hiszen mi szeretnénk magát megfejezni, hogy örökké éljen. Nem engedem, míg én vagyok az intendáns, hogy így vesztegesse magát.“ Szegény Pály mondá nevetve: „De beszélhet a Nagyságos báró! Sokszor mondták már azt neki, de süket füleknek beszélünk. Nem is fogja ő a negyven évet elérni.“ S ime! ő szegény, oly hidegen, minden tűz nélkül marquirozta le szerepét! Még ő akkor fiatal volt. Ő meghalt s én még most is élek . . .

A saison végével elutaztunk Kassáról. Most már ismét Eperjes felé; aztán Ungvár és Máramaros felé Szigethre igyekeztünk. Eperjesen nem soká mulattunk. Ott mulatásunk ideje alatt mindig tele volt a színház. Megérkeztünkkor, midőn fölléptem, szép koszorúval s ezen írott, tömérdek versekkel fogadtak:

Hozott Isten reád rég várt,
Tháliának magzatja,
Déryné! Ki e Koszorút
Töllünk méltán arattya.

Onnan mentünk Ungvárra. Ungvár előttem oly érdektelen volt, hogy emlékemben semmisse maradt meg; mégcsak egyetlen háznál se voltam ismerős. Igen beteg

lettem az úton, a hideg kilelt s ott létünk alatt mégis játszani kellett. Elmentem a meleg fürdőbe, gondolám, hogy majd elhagy hidegem. De még jobban belém kapaszkodott. Még csak azután lettem nagy beteg, úgy, hogy még Szigethre is betegesen értem. Szigethen már tovább mulattunk. A nyár hátralevő részét mind ott töltöttük. Ott adhattunk operákat is. Emlékszem, hogy adtuk a Büvös vadászt, de a publikum félt a színházba jönni, mivel csak szálába volt fölépítve a színpad s üzenték: adnánk máshelyt valahol a darabot, mert félnek a tüztől, minthogy abban a játékban oly sok tüzi jelenések jönnek elé s kitalál gyűlni a színpad. Így aztán egy nagy csúrt készítettek föl színpadnak s ott adtuk elé a Büvös vadászt roppant publikum előtt.

Itt már kellemesen tölt a nyár, a szigethi publikum szeretett színházba járni. Itt kimentünk a sóbányát is megnézni. Kivezetett bennünket Vozári gyógyszerész, ki egy igen viális ember és nagy színházkedvelő volt. Szép volt látni azon sóbánya üregét, midőn már az ember lent volt. De bezzeg lemenni, az nagy kín, azon a 300 lépcsőn. Nekem csak könnyű lábaim voltak, de már alig tudtam az utolsó lépcsőkön lehaladni, úgy megfájultak lábikráim. De borzadva néztem, midőn az embereket leeresztgették a bivalybőr-kosárban. Hiszen ha elszakad egy szál a kötélből, mélyen lehangereg a kosár a mélységbe s az egész ember szerte zúzódik. De annál szebb és meglepőbb ott a mélységben lent azok a szép sima fehér sódívánok (vagy hogy is nevezzem), melyek óriási lépcsőkhöz hasonlítanak, köröskörül az üregben, négy sorjával szépen simára faragva s szélesek, mindig hátrább-hátrább, egészen föl. Arra tán csak azon emberek tudnak fölmászni, kik ott dolgoznak. Hát azok a szép feszü-

letek és több mindenfélék, mind sóból kifaragva! Mindég szegény Egressy Gabi volt az én vezetőm, ha valahova kirándulásokat tettünk. Még ő akkor igen fiatal volt, de már látszott belőle a leendő művész. Ámbár nagyon méla volt, de gondolkozó és tanulni vágyó. Ő sokszor jött hozzám, mert szerette, hogy én neki mindig a színészetről beszéltem.

Nekem az volt az eszmém, hogy a színésznek nem kellene a publikum közé elegyedni soha. Úgy sokkal több tisztelettel viseltetnének a színészet eránt. Jobban belevezetné az illúzióba a nézőt, ha nem jönne azon gondolat eszébe: ni Egressy! vagy Déryné! tegnap nálunk mulatott s most ott hercegnét játszik. Egressy azt nevette, hogy az nagyon unalmas lenne. Én megmagyaráztam, hogy nem. „Egy nagy Loost veszek, mondám s ha nyerek, megmutatom neked Gabi, hogy nem unná el magát senki se.“ (Én olyan furesán voltam némely emberrel, hogy nem tudtam magázni. Így voltam Udvarhelyi Miklóssal. Soha se tudtam neki másképp mondani, ha hozzá szóltam, csak: Miklós te! Lendvayval hasonlóan: Martzi te! vagy Lendus te! Ők is engem tegeztek. De Egressy sokkal fiatalabb volt, mintsem az megengedhető lett volna). Megmagyaráztam aztán Egressynek, hogy én azt óhajtanám, hogy a színész-társulat egy egész külön osztályt képezzen, más cím alatt. Már azt kigondolnánk, mi illetné meg legméltányosabban. Volna egy nagy épület, mint egy nagy, roppant kastély, tömérdek lakással, nagy gyönyörű kerttel, egybe csupa nemes gyümölcsfákkal, más részbe csupa virágokkal. Egy csupa veteményes kert. Azokban kertész. Aztán billiard-terem, hogy otthon mulatozhatnánk. A nőknek külön mulató-teremjük, hol fölolvashának, hogy tanuljanak jól olvasni. Gyalog soha se

járnánk ki, hanem próbákra is kocsin és sétakocsizást tenénk. Bizony olvasni, mondám, mert elébb színésznőink közt is elég volt olyan, kit kín volt hallgatni az olvasó-próbákon, midőn szerepeiket először olvasták. És még a mythologiai istenek és istennők neveiket sem ismerték. De így, ha annak idejében, időtöltésre szánt óráikat a tudatlanok a tanultabbak körében társalognva töltenék s nem kivágynának a közönség közé amazoknak körében a tanulást is jobban megkedvelnék. Mi kacagást indító, midőn egy másodrendű színésznő, egyszer egy adott darabban, a mythologiai személyzetből álló gyűlés alkalmával a színpadon — talán éppen az Európa elragadtatása* című darabban — az Izetlenség istenasszonya összezörren Junó istenasszonynyal, s egymásnak fiataalkori szerelmi kalandjaikból szemrehányást tesznek. Az Izetlenség a próbán csak elmondta a szerepében levő szókat, t. i. azt mondja Junónak: „Hallja! engem ne szekírozson. Tán nem tudjuk, mikor a maga leányát, a fekete Proserpinát Plutó úrfi elragadta? . . . És a szerencsétlen színésznő azt gondolván, hogy az valami csúnya szó, így gondolkozott magában: „Dejszen majd szebben kimondom én azt estére: „halja maga ifjasszony — mondá — engem ne szekírozson! Tán nem tudjuk mi történt, mikor a maga leányát, azt a fekete falusi pizét, Plutó úrfi elragadta?“ A publikum szörnyű hangos kacajra fakadt, de nem kevésbé a színpadi személyzet is, kivált még midőn Kovácsné, ki éppen Junó szerepét játszta, hozzám fordult s egész komolysággal mondja: „Nini?! Tán biz engem vagdal?“ . . . minthogy ő fekete is, pizse is. Ugye

* Bäuerle Adolftól (1786—1859); zenéjét Müller írta; magyarra P. Horváth Dániel fordította.

édes Kovácsné így volt? Én éppen Minervát, a bölcsesség istenasszonyát játsztam. Alig három sorból álló szerep, de esakhogy a nevem ott legyen, azért kelle odaállnom statisztának. Majd most is oda állna valaki! Oh én sokat, igen sokat tettem a bölcsőjében fekiüdt magzatért, hogy nagyra nevelődjék . . .

Ilyesek s több ehhez hasonló esetkéek alkalmat szolgáltatottak, az én „nagy tervem“ kivitele felőli okoskodásokra. Az én Gabim, mindenben egyetértett velem s igen örömetst volt az én körömben. Ő egy kissé phantaszticus volt fiatal korában. Ha az utcán találkozott velem s egy kissé csinosabban voltam öltözve: „Itt jön az én grófnőm“ mondá, s rendesen hazakísért. Én igen jól észrevettem, hol rejlik a mágnes, mi őt a művészet fölötti vitatkozásokon kívűl még körömbé vonja! De én nem akartam még azt akkor észre venni, nehogy igen korán fejlődjék, minek még érlelődni kellett; de igen kedvem szerint volt, s azt akartam volna, hogy Zsuzsikám már nagy volna, mert ez egy igen becsületes ifjú volt, kit legillőbbnek találtam hozzá. Csakhogy ne én legyek, ki őket figyelmessé tegyem egymásra; találják meg egymást, gondolám. Soha se szerettem a rábeszéléseket, az már sokat szerencsétlenné tett.

Igy töltöttük el a nyarat, míg Kolozsvárra visszakerültünk.* Örömnünp volt az, midőn Kolozsvárra értünk, mindkét részről. A publikum éppen úgy örült nekünk, hogy mi vagyunk azok, kik körükbe vágyakoztak, miként mi örültünk, hogy ismét e részvétteljes művelt közönség előtt s a mi kedves második kis hazánkban lehettünk.

* 1834 májustól október 4-ig.

Itt a kedves grófi ház most is ugyanazon szeretettel viseltetett erányomban, csakhogy már a comtessek nőlni indultak, a nagyobbak zongorázni tanultak, az a legpicibb, ki akkor négy éves múlt, de azért mindig a színházba kellett vinni s mind ismerte a színészeket névszerint s egyszer nagy kacagást idézett elé a publikum között. Egy előadás alkalmával — a Rettenetes éj az erdőben című játékot* adtuk — én egy árvaleányt, Szentpétery egy rablót játszott, ki engem hajamnál fogva hurcolt a színpadra, a tört felém irányozva. A csepp gyermek elvisítja magát a páholyban: „Mama, mama! ne hagyd! Az a csúf szent Dávid meg akarja ölni szegény kis Dérynét.“ Azon a szent Dávidon el kezdett a közönség kacagni s mind a páholy felé tapsoltak, a kis szöke fürtös kis angyalfőnek, ki ott sírt keservesen. Tudnivaló, hogy a játék minden hatását elvesztette. Szentpétery sokáig rajta maradt a „Szent Dávid“ név. Most már ő, a kis grófi gyermek is sokat kacagott szent Dávidon, ha előhoztuk.

De változás is történt a háznál. A jó Anikó férjhez ment és pedig nem Kolozsvárra, hanem (nem tudom bizonyosan, de úgy gondolom) tán Somlyóra egy Szidor nevű kerületi orvoshoz, ki igen értelmes és derék becsületes ember volt. Nagyon hiányzott nekiünk e vídám teremtés. Ő volt éltető lelke és fölvidítőja e háznak. Mindenki megkönyezte eltávoztát. Egyéberánt most már annyival is élénkebb volt a háznál minden, mert a nagyobb comtessek zongorázni tanultak egy igen derék, jó érzésű, művelt lelkű gouvernanttól, ki bécsi születés, egy nyugdíjas hivatalnok leánya, Habbelt Josefina kis-

* Hihetőleg a Drechsler F. bécsi zeneszerzőtől zenésített melodramát érti, melyet Pály Elek fordított magyarra.

asszony volt, kivel örömet lehetett társalogni és egy francia nyelvtanítótól. Ez ugyan nem lakott a háznál, de tíz órakor jött és egész öt óráig mindig ott volt, hol egyikét, hol másikat fogta elé tanítani. Ez egy sajtószerű egyéniség volt. Mint egy nagy óriás, szörnyű kihízott, széles piros pofával, nagy, világoskék szemével, oly ábrándosan nézett az emberre, hogy kénytelenítve volt az ember hangosan fölkapagni. Ezen ember sok vídám órát szerzett nekünk. Ennek igen sokat kellett szenvedni; mert ezen grófi kis angyalokból valóságos grófi kis ördögöcskék váltak ezen monstrum erányában. Midőn a tanulók órákat bevégezték, bevezették swálokkal körül fonva a grófné szobájába, leültették a zongora eleibe, nagy vastag újjait reá nyomták a billentyűkre, hogy zongorázzon. De ő nem tudott zongorázni szegény. Akkor kis vesszőcskével sujtogatták az újjait. „Gnade! Gnade! sie kleine Plagegeisser! Ich kann nicht spielen.“ Csak egy kicsit tudott németül. Akkor a szoba közepére ültették. Ők fel a székre, a háta mögé. Megesipkedték azt az elkényszeredett, lángba borult arcáját, minden csipés után, egy csókot nyomva reá. Letérdeltek előtte. Imádlak, te elhízott móc! a te karsu termeteddel, a te szép bazsarózsa-piros orcáddal, a te ábrándos kerek bagoly-szemeiddel. . . és közbe-közbe egy-egy jó pofon csattant el arcáján. No most puszilj meg! Az nem mert moccani se, csak izgett-mozgott azon a széken s türt mindent, mint egy vén birka, az ő juhszemeivel. „Szlimme, szlimme comtesse! Ah par dieu! lassen mich, lassen.“ . . . „Nem, nem, nem mész addig, míg meg nem puszilsz.“ Mi a grófnéval halálra kacagtunk rajtuk. Végre aztán mondá a grófné: „Bocsássátok el már szegény ördögöt, ne kínozzátok.“ Míg tanulták a francia nyelvet tőle, oly

csendesesen viselték magukat, de mihelyt azt bevégezték, mint a váltottak, oly pajkosak voltak, azt adván okül, hogy ő kínozza őket a tanulásnál: tízszer is elmondta egy syllabát. Ott ők engedelmesek neki, de itt lakolni kell. Ily pajzánok lettek, hogy nem volt Anikó. Engem szerfelett szerettek. Ha szobalányom oda ment, megfogták a kezét, megcsókolták. „Oh kedves Zsuzsikám, mondák, ezek a kezek öltöztetik a kedves kis Dérynét. Oh be boldog maga, hogy érintheti, fűzheti, a kedves kis kezét csókolhatja.“ „Oh, boldog bizony! Csakhogy azon kis kezek, csak a keztyüben kicsinyek és egy cseppet se érzem magamat boldognak az öltöztetésnél, mert ha siet s elkések, a csupasz kezével olyakat csattant az orcámra, hogy még másnap is ég belé.“ „Jaj a kedves Déruska! Szegény Zsuzsi, de boldog maga, hogy az arcára csattan a Déruska keze. Melyik arcára csattant?“ „Erre ni.“ „Jöjjön, majd lecsókoljuk onnan.“... Ilyen pajzánkodásokat vittek véghez e vásott kis grófi gyermekek.

Most már a társaság nagy utazási terveket főzött ki. Ugyanis a gubernátor, B. Jósika János ő exc.-ája a tavasszal Szebenbe volt utazandó.* Ott valami nagyszerű tisztelkedés várta őt, de már arra nem emlékszem, hogy miféle szertartás. Installálták-e? Én arra nem sokat figyeltem, csakhogy az ifjúság is mind Szebenbe utazott. Tudni való, hogy akkor nekünk is menni kell, a gubernátor tiszteletére nagyszerű előadásra készülni. De mielőtt még elindultunk volna, egy levelet kaptam Bukarestből. Azon derék fiatal színész, Vásárhelyi Károly, elhagyta a színi pályát és az orvosi pályára lépett.

* A szebeni utazás 1826 májusban volt. Látszik ebből is, hogy Déryné nincs tekintettel Naplója ezen felében már az időrendre; siet.

Pesten tanulta szorgalmasan s be is végezte az orvosi tudományt és igen derék és értelmes orvos lett, úgy hogy őt meghívták Bukarestbe. El is ment, s már több év óta ott lakott. Ő írt nekem, hogy mily jól megy neki. Nagy becsben áll és hogy ott igen szeretik s nagyra becsülik a magyart és hogy ő mily gazdag és az ő egész vágyása, hogyha ő magyar dalt hallhatna, újra élne. De az ott működő társaság oly silány, hogy semmi élvezetet nem nyújt. Ő a német direktorral jó ismeretségben áll, előhozott engemet, hogy milyen egészen más hang az enyém ahhoz képest, mint ott énekelnek. Az ott működő igazgató által tehát megbízva, írja nekem e sorokat, hogy menjek be akár vendégszerepekre, akár mint szerződött tag. Irjam meg követeléseimet, úti költséget és mindent örömmel teljesít, csakhogy menjek be. Én mély gondolkodóba estem és nem voltam igen idegen az ajánlat elfogadásától, ámbár a társaság igen ijesztett, hogy miként indulnék én egyedül oly borzasztó nagy útra? De én mégis azt feleltem Vásárhelyinek, természetes, hogy a mások tanácsára, magamtól nem is tudtam volna mit felelni, mert Vásárhelyi írta, hogy ott borzasztó gazdagság van, mindent az arannyal fizetnek és én ott nagy gazdagságra tehetek szert, hogy ezuttal teljes lehetetlen a fölhívást elfogadnom, mert már szerződve vagyok a jövő télre, Kassára kell mennem. De azután, ha megadják követeléseimet, bemegyek ezen föltételek alatt: útiköltségül 200 pengő forintot, minden föllépéstől a harmadrész jövedelmet, egy jutalomjátékot, de nem felibe, hanem az egészet egyszerre és hat hónapra megyek be, mert rövid időre nem volna érdemes azon nagy utat megtenni, minthogy az a kívánsága is van az igazgatónak, hogy oláh nyelven is tanuljak be opera-piéceket.

Ez sok időt fog igénybe venni, azoktól külön díjat kívánok.

Még Kolozsvárt voltunk, már megjött a hármaskönyves nagy pecsétes levél, ismét Vásárhelyitől, melyben mindenre mi előttem kedves és szent, rimánkodik, hogy csak ha a magam javát akarom, menjek be most, mert az igazgató ég a kívánságtól, hogy megnyerhessen, mert a publikum követel tőle énekesnőt és ő már föl is biztatta őket, mindenbe megegyez. Én írjam s küldjem be a szerződést nevem aláírásával s pecséttel ellátva s ő azonnal a kívánt útiköltséget kiküldi a rendelt helyre. Már most meg Vásárhelyi sorolja előmbé az előnyöket s ajánlatokat, mit a maga részéről szándékol a javamra tenni, hogy minden jövedelmemet tisztán eltehessem, hogy semmire se legyen legkisebb kiadásom se.

„Jöjjön be édes Dérnyé, így ír. Én szerencsésnek fogom magamat tartani, ha egy földimet ölelhetem e gazdag, rideg városban, ámbár itt minden gazdagságban és megtiszteltetésben élek. De a lelkem honomba vágy. Még az is megtörténhetik, hogy magával együtt kiutazhatok, mert csakugyan nincs szándékomban itt meghalni. Itt egy baráti keblet hiában keresünk. Nincs egy bizalmas lélek, kihez símuljon az ember. Én tehát magának ajánlok: két nagy butorozott szobát, minden hozzá tartozandó egyéb szükségletekkel, szabad kosztot. Van egy kis szerezcsenem, ezt rendelkezése alá adom. Ez kísérelője lesz minden lépéseiben és a mikor kocsin akar menni, a fogatom hasonlólag parancsára leend, mert itt gyalog nem járhat egy úrnő. Vagy kocsin vagy egy jokey kíséretében. Az én kis feketéje ördögöm mulattatni fogja. Eredeti egy kópé! Olvasni fogom a perczeket, hogy megláthassam. Ugyan hozzon magával egy jó magyarországi szakácsnét, hogy főzzön nekünk egy kis jó tőtött káposztát. Ámbár nagy és jó asztalt tartok, de az étkek ízét nem tudják megadni. Aztán az az örökös kecske hús! Óh de meguntam. Csak kérem írjon mennél előbb s örvendeztessen meg igenlő válaszával.“

Midőn társaimnak megmutattam s mondtam, hogy megyek, fölzúdtak ellenem, hogy mit gondolok, tőlük elszakadni és egyedül oly veszélyes útnak kitenni magamat stb.? Minden ellenvetésekét és ijesztgetéseket fölhasználtak, hogy lebszéljenek, ámbár egész akaratom nem is volt most bemenni, mert hiszen egész Erdélyt szándékoztunk beutazni. Elmentünk tehát a saison végével Kolozsvárról.

Egy kedves polgárházzal voltam nagy ismeretségben a többek között különösen. Kitüntetett s tisztelt köznép volt ez a polgárság között, tisztos és komoly viseletök miatt. A ház feje volt egy derék, magas termetű, barnás arcú özvegy, kinek komoly arcáról le lehetett olvasni, hogy az ő körében semmi rendetlenségnek nem szabad történni. Aztán volt egy öcsese, kit ő nevelt föl s kit még férje életében vett magához és ez a ház ura mesterségét tanulta, ki lakatosmester volt és még egy tüzes fekete szemű, piros, gömbölyű arcú, vídám, az ő piros ajkával mindig mosolygó unokahuga. Ezt a kis lányt Máriskónak hívták, az ifjút, az ő testvérbátyját Gyöngyössi Jánosnak. De mivel hogy kis korukban vévén őket magához az özvegy s Jánoskának nevezték, most még nagy korában is, kivált én előttem mindig Jánoska volt a neve. Az özvegyet pedig néném asszonynak nevezte a két testvér, de Máriskó semmi árért nem mondta volna másképp, mint néém asszony! Ezen sokat kacagtunk később. Az özvegy saját házában lakott a két növendékével. Az utcára szolgáló épületben volt két első szoba, melynek ablakai utcára néztek és kettős kis oldalszoba, az udvarra nyíló ablakokkal. Ott volt a műhely, hol a legények dolgoztak és háltak. Az első épületnek a padlása azonban oly csinosan volt építve és minden kényelemmel berendezve, hogy

bárki is ellakhatott benne: az ablakai redőnyökkel ellátva s a teteje éppen nem volt padlásforma. Kezdetől fogva mindig csakugyan színészek laktak benne az elsőrendűek közül. Midőn utazásomból visszatértem Kolozsvárra, nem mindig kaptam üresen volt szállásomat és így bajos volt a színház közelében találnom alkalmas szállást. Így történt egyszer velem. Igen meg voltam akadva, mert minden szállás el volt foglalva a gubernálisták által. Azt tanácsolta nekem Julia, volt házi kisasszonyom, menjek az özvegy Ungvárynéhoz (így nevezték az özvegyet) ő talán ide adná nekem az egyik utcára nyíló szobát, odafele is mindég színészek laknak. Elmentem hozzá. Bekopogtatok, belépek, s egy magas, jól megtermett nő lép előmbe szörnyű komor arccal. „Mit tetszik?“ kérdi, még sötétebb szemekkel reám tekintve. Mielőtt én csak egy szócskát is hallottam volna, úgy megijedtem: gondolám, ehhez a komor, nagy asszonyhoz jöjjenek én lakni? Nem én! Mégis elé mondom neki, hogy szállást keresek s engem ide utasítottak, hogy talán az egyik utcára nyíló szoba kiadó volna. „Itt alant egy kiadó szoba sincs. Odafele volt, de már Nagy úr és Kontz úr be is szállásoltak.“ „Mondom sehol se lelek a színház közelében szállást s ez éppen alkalmas volna.“ Megfordultam, elmenendő. Akkor megnéz jobban s mondja, „hiszen tán Déryné T. Asszony?“ „Igen, én vagyok.“ Ekkor két sor fehér fogak mosolyogtak felém s a komor pillanat egyszerre barátságos vidáman nézett reám. „Most a fordulásnál ismertem meg, mondá. Az utcán még soha se láttam. Tessék megengedni. Itt a szoba, ha megelégszik vele, tessék beleköltözni. Benne minden bútort úgy marad, csak a ruhákat szedem ki a commodeból. A szoba különben tiszta, csak magam laktam benne. Majd én ide fölmegegyek, a két kis

oldalszobába, két növendékemmel.“ „Mi lesz egy hónapra a házbér?“ „Majd ráérünk akkor is, ha kiköltözik belőle asszonyosságod.“

És én rögtön beleköltöztem, a csinos, bútorozott szobába. Midőn már két napot töltöttem, e különös kis család körében, meggyőződtem afelől, hogy azon komor nézésű nő a legnemesebb szívet rejti keblében és a fiatal csemeték oly tisztelettel és szeretettel viseltettek Néém asszony és minden eránt, kik őket környezték, hogy meglátszott rajtuk a különös, sajtászerű, ritka becsületességben növekedő két testvér. A jószívűség bélyegét viselte itt minden a háznál. Azonban nem kell gondolni, hogy Néém asszony komor zsarnoksággal nevelte a két gyermeket, ily engedelmes, minden pillanatot rögtön parancs gyanánt teljesítendő gyermekekké. Néém asszonynak csak arca volt komoly, de szíve mindig örömben nevetett. Szerette a vidám kört, szerette különösen az éneklést. A színházba mindig eljárt. Volt még két nőrokona is, azok is mind tehetős polgárnők. Azt mind szeretettel ölelte magához. Gyakran vígalom is tartatott a háznál, de az mind oly illedelemmel, hogy gyönyör volt köztük rautatni. Természetesen, hogy nélkülem semmi se történt, mindennek én voltam rugója. Úgy annyira tisztelt, szeretett e kis család, hogy mindenben az én tetszésemet keresték. „Jertek össze holnap, délután, egy kis rántott csirkére, túrós levesre, puliszkára!“ A puliszka még a nagyobbacska asztaloknál is a főszerepet játszta akkor időben. Hányszor hívták meg a főbírónéhoz puliszkára! A kávé után erősen kínálgattak a finum puliszkával, de én mindig szabadkoztam. „Majd csak megvárom, míg a rántott csirke berepül (mondám) az ő piros, ropogós bundájával. Csak azután, mondám.“ Csudálkoztak, hogy

nem az ő kedvence eledelüknek adtam az elsőséget. „Déryné asszony nagyon szereti a rántott csirkét, mondá a háziasszony; majd ha hazajön a délutáni próbáról, mi jól fog neki esni.“ Így lepett meg többször.

Eljött az idő, midőn menni kellett, vándor madarakként, útra kelni. Midőn az ismerősöknek elé mondtuk, hogy mi nagy utakat fogunk tenni e nyáron, mind azt tanácsolta, csak lássuk el magunkat jól elemózsiával, mert egy hétig is fogunk utazni oláhok között, erdőkön keresztül; hogy csak egy rongyos csapszékot se kapunk; enni. még egy tojást se. Volt sürgés-forgás. Mind féltünk, hogy ott valahol, éhel hal ez a sok nép. Én és Udvarhelyiné nagy dologba voltunk, nem különben Murányiné, ki már egész szekér gyerekkel volt. Különbféle tésztákat gyurattunk, mindenféle levesbe valónak elosztva, kiszárítva, kis fehér zacskókba elrakva. Verschlagba minden szükséges edényeket, vasserpenyűket elpakkolva. Kis élőládákba a tányér-tálak s ennivalókat berakva s minden evőeszközöket el nem felejtve. Szalonnát, juhturót, szóval mindent; lisztet, tojást, hogy a túrós galuska el ne maradjon. Egy sódart megfőztem, egy pulykát jól spékelve megsüttettem . . . de mint elbámultam, midőn háziasszonyom elindulás előtti napon kivezet nagy komolyan a konyhába és egy roppant nagy, kétfülű új fazékban, új fődővel betakarva az ízletesen elkészített jó tötött káposztát előttem föltakarja: ezt tessék elpakkoltatni a kis Verschlagba, hogy össze ne törjön. Éppen félvékás volt a fazék a szó teljes értelmében. Este velük kellett vacsorálnom s elhítták még Szentpéteryt is és az özvegynek legkedvesebb rokonát, ki tehetős könyvkötőné volt, Pap Gábornét. Ez egy jómódú, vidám természetű volt, ennél fogva kellemesen lehetett vele társalogni.

Eszes is volt, fiatal és szép és mindig csinos. Midőn jó sokáig ültünk már vacsora után, beszélgetvén az utazásról, egyszer csak veresedik az én háziasszonyom szeme. „T. asszony! mondá szokott komoly arcával, egy nagy kéréssem volna.“ „Oh kedvesem, szóljon. A mi csak birtokomban van.“ „Ne váljunk el ily szomorúan. Hadd maradjon a fülemben, meg a szívemben a hangja, míg vissza nem térnek. Énekelje el az én kedves nótámat. Én mindig sírok a színházban, mikor a Mariskában danolja. Úgy fáj a szívem s én akkor vagyok boldog és víg, ha jól kisírhatom magamat, de csak úgy titokba: Cserebogár, sárga cserebogár.“ „De talán most énekelni se tudnék, mondám, úgy el vagyok fogódva.“ De mind elkezdettek kérni. Egyszerre csak hozza ki az ifjú (mert már nem oly kicsiny volt, oiskolát is végzett) és a piros ajkú Máriskó a guitáromat a szobámból és a kezembe nyomják, ők pedig mind a ketten leborultak sírva a térdemre. „No mondom: hát már most én énekeljek köztetek!?! . . .“

Ilyen a kolozsvári nép: érzékeny, ábrándos és egyenes, szívélyes, kedves, mézes beszédű, majd mind fellengős. E kis körben az egész kolozsvári népet lehet képviselve látni . . .

Midőn vacsora után magunk maradtunk, a két ifjú lélek még mindig a két vállamon feküdt és sírt. Volt dolga a törölközőmnek, míg könnyeiket újra, meg újra letörölgettem. Végre kérdém: „Kedves néém asszony, mivel tartozom?“ „Semmivel“, felelt komolyan. Az a szoba, ha visszajönnek szerencsésen, mindig a T. Asszonyé. Ne is kérdje, csak költözzék belé, mert még magam se megyek bele rakni. A T. Asszony úgy élt benne, mint egy Szűz Mária és ezért igen nagyra becsülöm.“ Ezzel kezemet megfogta, megszorította, komoly

arcával mondá: „Isten hozza vissza szerencsésen.“ . . .
Azzal megfordult, szobájába ment. Én azt gondoltam,
majd megölel, megcsókol, a miért elénekeltem a Csere-
bogárt. Nem. Odabent sírt magában.

A fiatalok bekísértek szobámba s ott jó éjt mendot-
tak s zokogva mentek néém asszony után aludni.

IX.

A Szevillai borbély Szebenben. — A gubernátor bevonulása. — A gubernátor ignorálja a német színészetet. — Ebéd Cserey consiliariusnál. — Csereyné virágos beszéd módja. — A Tolvaj szarka előadása. — Párizsi vízhozó és egy emberséges katonatiszt. — Valami az utazásról. — A töltött káposzta. — A fekete kávé. — Szentpétery baja. — Az utazás regényesége. — A zenekar. — A Meszesen át. — Megállapodás az erdő szélén. — Brassó felé. — Megállapodás Vladek előtt. — Fürdési jelenet. — Kellemetlen eset. — Pály lő. — A támadó oláhok. — Szentpétery hősiessége. — A veres sapkás és a postamester. — Pestmegye ajánló levele. — Szentpétery és a nem respectált nemesi levél. — A megmutatott birság díj. — Leszerelés. — A lúdól foglyai — A visszajött hírnök.

Másnap indultunk. Most nagy utakat tettünk egész Erdélyben, Szeben és Brassó felé törekedve. Arra már nem emlékszem, hogy mielőtt Szebenben kellett lennünk, hol időztünk: voltunk-e Marosvásárhelyett, vagy egyenesen mentünk Szebenbe? Itt egy pár előadásra meglehetősen kevesen jelentek meg. Valami színdarabot adtunk. De itt csupa németek laknak, senki se tud magyarul. Német társaság is volt itt, mi természetesebb, mint hogy a szászok inkább mentek német színházba! Azonban a publikum nem volt ellenszenvvel erántunk. Csak azt mondák: minek menjünk, ha nem értjük, mit beszélnek? Midőn

a Szevillai borbélyt adtuk, a ház tele zsúfolva volt. Így, így, mondák, hiszen ha mindig ily szép operákat adnak s ily jól, mindig telt ház lesz; mert a németeknek nem volt operájuk, csak holmi vaudevilleket adtak s színdarabokat.

Megérkezett a gubernátor. Nagyszerű pompás elfogadás volt, az tudni való. Én ugyan semmit se láthaték a nagy ceremóniás menetekből, mert próbáimmal s öltözékeimmel voltam elfoglalva. Nálunk a színházban is díszelőadás volt, egész világítás mellett, ő Excellentiája tiszteletére; de már nem emlékszem, hogy melyik operát adtuk. A gubernátor is megjelent s 500 forintot küldött a társaságnak. Másnap a német társaság játszott tiszteletére. De szegény Hirschfeld (így hívták a német igazgatót)* pórúl járt. A gubernátor nem ment el a tiszteletére adott előadásra és nem is küldött semmit. Ez rosszul eshetett az igazgatónak s másnap egy darabot adván, egy komisch-szerepet vállalt és extemporizált. A többek között eléhozta, hogy mily vidám most a város, hogy a gubernátort mily pompával üdvözölték stb. „Aber der schmutzige Gouverneur hat der deutschen Gesellschaft weder etwas geschickt, noch ist er erschienen.“ Ezért másnap bezárták az igazgatót, nem tudom már hány napra.

Szebenben lakott Cserey consiliarius.** Ott nagy ebédet rendeztek. Azon urak közül igen sokan voltak meghívta, kik Kolozsvárról a gubernátor kísérei voltak és a városi hatóságok közül is sokan. A consiliarius igen derék magyar úr volt, ámbár nem sokat vehettem szem-

* A névben téved Déryné. Az igazgatót Slawiknak hívták. Az esetről részletesebben szól Ferenczi Z. A kolozsvári szin. tört. 309—310 lapjai.

** Nagyajtaji Cserey Miklós, Kazinczy F. barátja.

ügyre, úgy igénybe vették azon tömérdek sok urak. De a consiliariusné, ez egy sajátságos, természetes, régi-régi igazi magyar dáma volt. . . Úgy bizony! majd elfeledém mondani, hogy hiszen mi is ott voltunk az elsőbrendű színészek és színésznők. Ezen idős dáma, eredeti úrnő volt. Mindig csupa virágot beszélt. De a hogy az én kezeimet megfogta, midőn az asztalhoz ültünk, oda vonzolt maga mellé és nem volt többé se szeme, se füle a mások társalgásaira. „Ide ülsz mellém, édes kis szegfűm, hadd handrikáljanak amazok ott. Mi itt eszünk és beszélgetünk.“ Igaz is, hogy volt ott egy keverék! Egy-egy club egymás mellé ült, a kik csupa szászok voltak; a mások csupa magyarok torlódtak együvé. Amott egy csomó, deákul nego consequentiam-ozott! És nekem mindig ott volt félig a fülem, szerettem volna hallani, mit beszélnek a napieseményekről. Csak néha lehetett egy szót elkapni, miből mitse érték meg. De nem is lehetett, mert ujjával az én virág-plántáló úrnőm mindig szurkált: „No! édes kis rezedám, miért nem veszen többet ebből a jóból. Hozd vissza, te veres pipacs! kiáltott a szolgára. No! édes kis ibolyám, ne legyen oly szemérmes.“ . . . És ez az egész ebéd alatt így folyt. Aztán sokat kellett neki beszélni magamról: hogy én honnan vettem azt az erős hangot az én kis mellemben? És hogy melyik rózsabokorban termettem? Már erre nem tudtam mit felelni, csak azt mondtam: „Bizony nagyságos asszony! csak a tövisei között!“ „Tövisek? kérdé csodálkozva. Oh édes kis liliomom.“ . . . Én csak azon csodálkoztam, hogyan jut oly rögtön annyi virágnév eszébe? Szerettem volna egyszer meghallani, hogy hát a férjének ugyan mely virág nevét adta? „No, édes violám, mondá végre, midőn eljöttünk, megkivánom, hogy engem

gyakran látogasson meg, míg itt lesznek.“ Én meg is ígértem, de tudtam, hogy lehetetlen, mert 18 nap volt kitűzve, hogy itt mulatunk s nekem 18 operát kellett leénekelnem ezen napok alatt. Egy pihenő napom se volt, mind a legnagyobb operákat adtuk, mert különben nem jött volna publikum.

Midőn a Tolvaj szarkából főpróbát tartottunk, egy idegen vonta magára figyelmemet, ki közel a zenészek mellett foglalt helyet. Ott ült, de egy hangot se szólt senkihez, csak ha én valami colloraturát csináltam, vagy egy érzésteli pianóba egy átmenetelt, jól vettem ki: igen tapsolt. Végzettel oda jött hozzám. Előbb nagy dicséretekkel halmozott el, hangom érzésteljességét csudálván s végre mondja: kár nekem ily kis helyeken magamat vesztegetni. Ő zongoraművész Bécsből. Menjek el vele, ő nagy befolyással van az operaszínháznál és ő nagy havifizetésre szerződtet engem. Ily hang és játékkal furorét fogok csinálni. Mondtam neki: én kötve vagyok; nekem honomból nem lehet távozni. . . .

Már lejárt a kitűzött idő. Utolsót játszottuk: a Párizsi vízhordozót. Igaz, hogy már nagyon ki voltam merülve, mindennap erős, nagy operákat játszani, de én azért minden örömet öszveszedtem s hangomon egy csepp gyengeséget se lehetett észrevenni. Inkább tán mozdulataimban, mert előtte való nap Othellót vagy más ily fáradtságos operát adtuk. Fölrohan egy katonatiszt s kérdi ott az állongó emberektől: hol a rendező? Oda igazítják Szentpéteryhez. „Hallja az úr! micsoda könnyörtelen gyilkosságot visznek véghez? Ma a tizennyolcadik operát hallom és mindennap énekeltek azt a szegény asszonyt. Hiszen megölik, elrontják a hangját! Ez sehol sincs a világon. Belehal ily gyenge alkotás.“ „Sohase

búsuljon kapitány úr. Csak egy napi pihenés, már másnap ismét eléneklí a Szevillai borbélyt. És különben is ez az utolsó előadás. Most nem is erőltetjük őt, pihenhet.“ „Valóban! úgy csudaerejü melle van. Bocsásson meg az úr, de én azt gondoltam, ártalmára van. Kár volna a gyönyörű hangjáért.“ . . . s azzal távozott, hozám csak egy árva szócskát se szólt, csak meghajtotta magát felém, s a mily hevesen fölrohant, ép oly szeliden mosolyogva, Szentpéterynek kezét nyujtott, s azzal távozott. Alkalmasint csak közelebb akart látni, s a mint meglátott, gondolta magában: „ej! csak a festék szép rajta . . . addió“ . . .

Itt vissza kell ugranom kissé. Úgy gondolom mégis, hogy egyenesen Szebenbe igyekeztünk, mert nagyon hosszú utat tettünk. Nem éppen szükséges ugyan, hogy azt leírjam, mikép fogyasztottuk el a jó néémasszony fölségesen elkészített ízletes tötött káposztáját, de bocsánatért esdem: már ilyen vagyok. Mindenről híven akarok számolni, a miről csak emlékszem a velem történt kis eseményeimben s ez csak azért érdekelt akkor, hogy csakugyan nem találtunk utunkban se csárdát, se falut olyat, hogy ennivalót kaphattunk volna, kivált annyi népségnek és így többnyire vagy holmi kis rongyos oláh viskókban kellett megállapodnunk etetéskor, hogy a szekeresek is lovaikat kieresztgessék legelni, vagy az erdőkben kellett megállapodnunk, hol közel volt valami folyó, honnan vizet kaphattunk, ámbár az mindig jó távol esett az erdőtől.

De bezzeg milyen élvezet volt, midőn a sűrű árnyas lombok alatt a szép zöld füre leheveredhattunk s kiki a maga élésládájából előszedhette a mije volt . . . Körül néztem s ott láttam némely nőket a choristánék

közül kivált. Szegények! Egy kis kendőben egy kis cipőcska, egy kis túró! Tova álltak a fiatalok, kik még annyiról se gondolkoztak, nem lévén senkijök, ki nekik valami útravalót bepakkolt volna. A nagy tűz már lobo-gott, távolabb az ülőhelyektől. Mit csináljak? gondolám. Mindeniket szeretném jól tartani a jó töött káposztá-ból, de hol vegyek oly nagy edényt, melybe melegítsek. Eddig észre se vettem, hogy a szekér oldalán ott fitye-gett a jó nagy vasbogrács, melyet a szekeresek sohasem hagynak el maguktól, ha nagyobb útra kelnek. Ekkor szólaltam föl: „Urak, úrfiak s dámáim! A ki engem sze-ret s a jó töött káposztát, ide jöjjön én hozzám s tartson velem.“ Hogy rohantak oda mind! Már azalatt súrol-tattam a bográcsot, mert a kocsisoknak első gondjuk volt, vizet hozni a vederjökbe. „De nem elég az, mondám. Ezt előbb meg is kell érdemelni. Egy-két férfi elmegy, vizet hoz föl eleget, mert a lánynak dolga van, ismét a többiek fát készítenek.“ Hogy bomladíroztak aztán, egy-mást kergelődzve, mint a kiszabadult csikók. „Levágom az egész erdőt.“ „Elhozom az egész folyót“ kiáltozták; csak Szentpétery maradt igen komolyan. Mi többiek mind oly jó kedvre kerededtünk, nők s férfiak! Igen élvezetesnek találtuk ezt az együtt mulatozást a szabad-ban, pedig köztünk legyen mondva: igen hasonlított a eigánytanyához. De éppen ez adott alkalmat a sok élcekre s kacagásokra.

Minden elkészült s az én vendégeim jól laktak, pompásan ebédeltünk. De ki nyert annyi jóbarátot magá-nak, mint én. Azon ifjak, a míg együtt volt e társaság, ha a tűzbe küldtem volna őket, még oda is elmentek volna értem, a mint szokták mondani. Most már nem emlékeznek többé reá, ha még élnek, jól tudom. Egressy

komám végig hű maradt hozzám, mint még fiatal, köztiük volt. Végre, midőn már a fekete kávé elkészült (mert akkor igen szerettem a fekete kávé ebéd után s az mindig első volt az utazásban is, hogy a masina be legyen pakkolva a négyes rekesztékű szalmakosárba s az mindig könnyű helyen volt, hogy a hol megállunk, kávé fözhesünk), minden hozzám tartozandó szükségletekkel készen volt, a mint töltöm a kávé, reá nézek Udvarhelyire s mutatom neki a findsát. Jön hozzám. „Gyere lelkem mondom, hagyd ott azt a csúf feleségedet. Adok én neked kávé.” Udvarhelyi majd meghalt a fekete kávéért, de nem volt annyi lelke, hogy a nejétől kikunyorálhatott volna egy findsa kávé. Mi gyakran laktunk egy szálláson Udvarhelyiékkel s én is szeretvén a kávé, tudta, hogy főzök. Jött be hozzám. Egymásba nyíló szobában laktunk. „Adjál egy findsa fekete kávé, eszem a lelked! Nézd, az a Julcsa nem főzne a világért!” „Hagyd ott lelkem — mondom neki. Ne szeresd azt a csúfot. Végy el engem. Lásd én neked mindig főzök kávé. Aztán szépen meg is cirógatlak, ha megittad, hogy rád jöjjön az álom s aludjál!” . . . Mert oh az a bárgyu Miklós, igen sokat tudtam rajta kacagni! Mindig azt akarta, hogy a neje főzzön neki délután egy pohár kávé s ötöt cirogassa meg, hogy elálmosodjék s ott aludjon a divánon. És a mint én ötöt így simogattam, mind elhitte, hogy én majd úgy tennék vele, a hogy mondom. Kacagtunk aztán a nejevel. „No, no, csak ámítsa ezt a filkót, még mind elhiszi s csakugyan megkívánja tőlem.”

Szentpétery csak nézi, hogy Udvarhelyit oda intem. „Ugyan kérem Déryné, adjon egy findsa kávé, ha jut, mert mindjárt elájulok.” „Mi baja? Az Istenért mi baja?” S ekkor mondja, hogy ő oly éhes volt, mikor megálltunk,

hogy zöldet vöröset látott, de nem akart addig enni, míg a tötött káposzta megmelegszik s akkor én az egész sereget megkínáltam, mire ő oly irigységbe esett, azt gondolván, hogy azok azt mind megeszik s oly mohón neki esett az evésnek, hogy most igen rosszul érzi magát. Most már ismét neki esek, rajtam van az osztogatási vágy s mind elosztom azt a kis fekete kávé. „Azért volt hát oly dűznadt?” Kacagták aztán őt mindnyájan.

Így folytak utazásaink egészen Erdélyen keresztül. Midőn már az élésládából kifogyott minden élelem-szer, ha egy oly faluba juthattunk, hol parasztházaknál csinos udvart láttunk, a szekerek künt megálltak sorba, a cselédség megrohanta a házakat, mint a sáskasereg s a hol csak tyúkot, csirkét láttak, erővel is megfogdostatták a tulajdonossal. Hozták, jöjjenek csak, majd kifizetik. Oly eset is volt, hogy sírva jött s kísérte a parasztszöny a cselédet, azt gondolván, hogy erővel ragadja el, ingyen az ő jószágát. Csak akkor értették meg, hogy fizetünk, midőn a pénzt látták. Akkor kacagtak nagy buta pofával s még butább szemekkel végig nézván a temérdek sokaságon. Így aztán megkoppasztva, tisztítva, elláttuk mindenfélével magunkat s ott is jóllakva, tovább-tovább haladtunk.

Feledém megemlíteni, hogy mielőtt Kolozsvárról elindultunk, szerződtetett a társaság négy muzsikust, hogy a hol se zongora, se zenekar nem létezik, sehol meg ne akadjunk s adhassuk az operákat, mert ha egy quartett együtt van, mindenütt lehet adni az operákat kisebb helyeken. Ezen fiatal zenészek a prágai conservatoriumból valók voltak s igen jól értették magukat; születésükre csehek. Az első hegedűs Wesseli, a gordonkás Schlesinger, a másik kettőnek neve nem jut már eszembe. Tömér-

dek nép s következéskép sok szekér mozgott tova, egymásután, mint egy nagy nehéz test. Sokáig kellett uton lenniünk, míg célhoz jutottunk. Borzasztó magasságú kőszikla erdőkön kellett keresztül utaznunk, melyek égis nyúló magas fákkal voltak sűrűen benöve. Én ily magasságú s túlról ismét mélységbe leereszkedő hegyeknél leszálltam. Félénk voltam igen és sokat gyalogoltam.

Emlékszem, hogy a Meszesen is keresztül utaztam egykor, de csak az nem jut eszembe, hogy ezen utamban-e vagy más alkalommal, másfelé utazván, mentem keresztül? E szörnyű magas, de gyönyört nyújtó hegyen kellett keresztül utaznom. Ámbár fáradságos volt följutni a Meszesre, de dúsan jutalmazott fáradságomért; mert, midőn a legtetején van az ember s letekint a gömbölyű fekvésű, szép zöld füvel benőtt nagy területű rétre, körülvéve sok apró falucskákkal, melyeknek csinos kis, fehérre meszelt házikói csak úgy tündökölnék ki a sorba körülszegélyező bokros zöld fák közül s ott legelnek a szép zöld füben, a házakhoz közel, mindennemű jószágaik: szarvasmarháik, szárnyasaik . . . azt gondolná az ember, az egy nagy majorság, oly közelről látszanak a távol magaslatról. Ott megálltam sokáig, el is maradtam a többiektől s azon vágy támadt bennem, hogy én ide szeretnék jönni lakni a Meszes tetejére, egy kis épületbe, a nyári hónapokat itt töltendő, csakhogy mindennap lenézhessek s élvezhessem a friss léget s lejárhatnék a kis falucskákba, oly bájos a kinézése! . . . Ha módom volna benne s nem kellene a kenyeret keresni . . .

Most már éppen éjszakára értünk a gyanús hírű, ismét magasan fekvő siklósi roppant nagy erdőbe. Azon keresztül kellett menni, de hálásra nem érkezhettünk volna sehova. Mi nők ugyan tettünk ellenvetéseket, fél-

vén a rossz emberektől, de a szekeresek nem tágítottak, azt állítván, hogy lovaikkal nem tudnak hova-merre, de itt kieresztgethetik. Kénytelenek voltunk engedni. Így határozták aztán a teremtés urai, hogy a szekerek szorosan egymás mellett rendben álljanak s a kocsisok is közel legyenek hozzánk lovaikkal, hogy megtámadás esetében segélyül lehessenek. A nők számára gyékényeket hoznak elő s a szekerek oldala elé a földre leterítve, ágyaikat arra vethessük. Igaz, hogy sok baj volt a párnazsákokat lepakkolni a szekerekről, de már a gyékényeket úgyis le kellett oldozni, aztán mit volt mit tenni: engedni kellett a kényszerűségnek. Midőn már elhatározták s rendbe hozták mindeneket, letelepedtünk vacsorához. Az ifjak meggyújtottak egyet azon égbe nyúló fák közül s az oly világosságot terjesztett maga körül, hogy minden közeledőt észre lehetett venni. Az oly szép csendesen evődött fölfelé, hogy nem lehetett félni, miszerint elégne s reánk dülhetne a nagy óriás fa. A férfiak kártyáztak, míg reájok nem jött az álom, aztán kiki fölfeküdt a szekerekbe. Az éji álmot nem háborította semmi, csak nekem igen alkalmatlan volt a fölkelés. Egészen fölöltözve kellett mosakodnom s nem lehetett kedvem szerint lucskolódásomat végezni. Aztán reggel felé a harmat is nedvesítette a füvet. Nem lehetett kedvem szerint a fűben mászkálni. No de elkészült a kávé, mire fölpakkoltak, mely sokkal jobban ízlett a szabadban, a friss légen, mint a zárt szobában, habár be is ereszti az ember a szűk ablakon azt a csepp levegőt a szűk falak közé.

Indultunk ismét tova, víg kedélylyel azon édes reményben, hogy már többet tán nem fogunk nyugtalanul, földön s kint hálni, már majd beérünk nemsokára Brassóba. Midőn a dél elérkezett, egész víg kedvvel

mutattak a szekeresek az előttünk fekvő kis falura, mondván: tessék oda nézni, ott van Vladek, kis falueska, ahhoz már nem messze van Brassó, tán csak egy stáció. Hanem minthogy itt a dél, bizony ott se kapnak az urak semmi ennivalót, de ott mi se tudunk lovainkkal mit kezdeni; hanem minthogy itt oly gyönyörű rét van, aztán amott folyik a jó friss víz, aztán terebélyfák is vannak körülötte, meg is pihenhetnek alatta, megfőzhetnek is, míg mi etetünk. Ezen jó tanácsot mindenikünk egy akarrattal szívesen fogadta. Legelső gondom is az volt, hogy fogok én ott most mindjárt fürödni a folyóban. Találtunk igen alkalmas helyet főzni is, fürödni is. Én csak hamar rendben hagytam a cselédemnek mindent, hogy mit főzzön s többen is a nők közül mentünk fürödni. Pompásan megfürödtünk a tiszta folyóban. Oly tisztán folyt, hogy még a kavicsok is látszottak a fenekén. A fürdés végeztével egész újra föléledve, felfrissülve a kiállott égető nap forrósága után, jó étvágygyal ebédeltünk. Ebéd után, midőn már a szekeresek is kielégítették lovaikat, még a fekete kávé nem volt készen, minthogy én fürödni voltam, cselédem nem ért rá, Udvarhelyi és neje, velünk utazván egy szekéren, Miklós csak sürgett: „hiszen főzesd már azt a fekete kávé-t eszem a lelked.“ „De már fognak a szekeresek.“ „Hiszen hadd fogjanak. Ha egy kissé elmaradunk se nagy baj; már itt nincs mitől tartani.“ Én részemről nem bántam, mert megízeltettem a folyót. Csábított, hogy csak legalább a lábammal áztassam meg még egyszer. „No jó!“ mondom. A cselédre biztam a kávé-t, magam beugrottam hamar még egyszer a folyóba, lábaimat megáztatni. Mire kijöttem, kész volt a kávé. De a többi szekér már elindult, míg én a kávémasinát pakkoltam. A kocsis is zsém-

belt rám, Udvarhelyiné zsémbelt Miklóstra, hogy már mennyire elhaladnak a többiek az ő telhetetlen kávészörpölése miatt. Én kacagtam s biztattam: „Ne félj, Miklós! a faluban ismét megállunk, főzök neked kávé, csak te velem tarts.“ Egyszerre egy lövést hallunk s utána egy nagy jajdulást: férfihangot. Udvarhelyiné elkezd sikoltozni, kezét tördösni. „Itt van ni, Jézus Mária! ez mind te miattad van. Elmaradtunk, úgy-e most itt mind sorba öldösnek bennünket a zsványok, a rablók.“ De én csak néztem szorult kebellemel, hogy mi lehet az és honnan jön a lárma? A szekeres, ki jobban látott előre, fölszólal: „Ni ni az . . . adtát, ott baj van! Verekedés! Az első szekeresnek a lovát vezeti egy oláh.“ „Istenem, mi baj lehet? mondám. Csak siessen, hiszen az a Pály szekere.“ Mire oda értünk egészen, már akkor a többi szekerekről is leugráltak a férfiak s körülfogták a Pály szekerét és egy oláhot, ki teljességgel nem eresztette el a lovat. Oda intek egy színészt: „Mi az?“ kérdém. „Hát a mint ment a Pály szekere legelő, csak odaugrik egy oláh, megfogja az első lónak a kantárját és ki akarja fogni, hogy ő azt viszi az urasághoz és bejelenti, hogy a tilosban kifogtak a szekeresek és fizetni kell. Addig a ló zálog lesz. Pály nem akarta engedni, de az oláh mégis kifogta a lovat s futott vele. A szekeres ordított, hogy a lovát ne hagyják elvinni. Ekkor Pály elővette a puskáját s utána lött. Az oláh ordított, hogy meglötte őt az az úr, de azért futott a lóval. Ott dolgoztak az oláhok a mezőn, azokat segítségül hívta s meg a lövésre is, jöttek a munkások, ki vasvillával, ki kaszával, szántóvassal fölfegyverkezve s egyszerre az egész falu népe ott termett. A szekerek mentek a falu felé, de a férfiak is mind leszálltak s mentek a többi népséggel a szekerek mellett.

Udvarhelyiné ott vinyogott mellettem. „Jaj Miklós, Miklós! Jaj Istenem, megölik!“ Én is féltem, de egy hangot se szóltam, hanem méregbe jöttem, hogy miért mutatja, hogy fél s elkezdem nagy dühösen: „Ne vinyogj itt mellettem, te gyáva lélek, mert úgy lelöklek erről a szekérről, hogy a lovak közé bukol.“ „Jaj Istenem, mikor úgy félek!“

Ekor már a szekeresek, színészek, oláhok, mind megálltak a legelső ház előtt, melyen a kétfejű sas volt kifestve és az a postaház volt. Ekkor elmúlt a félelmem s gondolám: „no itt mégis civilizált ember van, az majd igazságot teszen.“ Én is leszálltam. Udvarhelyiné ott nyöszörgött mellettem, én annál bátrabbnak akartam látszani. De midőn én leszálltam a szekérről, már a borzasztó lármára kidugta fejét az ablakon egy veres sapkás, hirtelen szöke egyén s az első színészek rohantak ki az udvarajtón káromkodva, dühöngve. „Mit? kiáltának visszafelé, az ablakra fenyegetve, ötven forintot akarsz? Semmi se lesz belőle.“ Ekkor a veres sapkás huszította az oláhokat oláh nyelven, hogy: „Üssétek őket.“ Az oláhok neki estek, a kit értek, püffölték, de azért én közeledtem. Szegény Kontz nevű sűgót, akkor hurcolták egy egy tőkhöz, lenyomták a fejét s egy szántóvasat éppen fölemeltek, hogy ott üssék agyon. Én elsikoltom magam, Szentpétery odaugrik s a négy oláhot, kik lenyomták Kontzot, egyszerre úgy széjjel lökte, hogy tova tántorogtak. A kinél a szántóvas volt, letiporta a földre, rátérdelt s ott gyomrozta. Azalatt a többi színészek és oláhok között folyt a harc. Egyik a másikat ütötte, a mivel tudta. A színészek egypár rozsdás kardot kaparítottak elé s azzal kardlapozták az oláhokat. A veres sapkást szólították, hogy parancsoljon az oláhoknak csendességet, de ő még

bátorította őket az ablaktól. A szekeres a lovát kérte s ordított. Amaz az ablakból kiáltotta németül: adjatok 50 forintot, akkor kikapjátok a lovat. Most az a négy oláh, kiket Szentpétery szétlökdösött Kontztól, mind a négy belecsimpaszkodott Szentpéterybe s le akarták tiporni a földre, de Szentpétery igen erős ember lévén, csak jól megrázta magát, úgy hulltak széjjel mint a vadalma a fáról; többé nem mertek belefogni. De a többi még mind harcolt s védte egymást az oláhok dühétől. „Megálljatok ti kutyák, mond Szentpétery, majd mindjárt urat mutatok én nektek,“ fölfenyegetődzvén a veres sapkásra s azzal fölugrott a szekerre, dühösen kinyitotta aládáját és két nagy pecsétes levelet hozott le s azzal egy színésznek kiáltott: „Fogjál ki egy lovat, nyergeld meg, szaporán vágts be Brassóba s mond elé, miként támadtak meg mint a haramiák s rögtön jöjjön ki a színhelyre egy tanácsemberrel, megvizsgálni a dolgot.“ Azzal berohanta szobába, a többi színész is velem együtt be, de a mint mi beléptünk, akkor rohant ki a szobából egy olyforma öltözetű ember, mint a postamester. Ez alkalmasint tudott magyarul s megértette mit rendelt Szentpétery s ő tolmácsolta meg a postamesternek, mert az mindig a háta megett ólálkodott. A mint bemegyünk, Szentpétery oda tartja Pest vármegye ajánló levelét, melyben világosan írva van: hogy a Pestmegye által pártfogolt társaság, mind a két hazában szabadon, minden sérelem nélkül utazhatván stb. pártfogásba ajánltatik. Ez, vagy ehhez hasonló volt oda írva s előmutatja Szentpétery a nemeslevelét is. Azt kikapja a postás a kezéből s lecsapja a földre, azon szavakkal, (tisztelettel legyen mondva:) „Ich sch . . . auf ihren Brief!“ „Was?“ fölkiálték én németül, a mint liallám, hogy németül beszél. Az nemes-level és

a császár neve van rajta és te ezt mondottad? Jól van, mondám. Ezt ő felsége meg fogja tudni, ne félj német! Megállj!“ Én tele voltam dühvel. Éppen úgy hadonásztam, mint egy bécsi haláruló kofa, mindig az orra alá, mert Szentpétery káromkodott amúgy magyarosan s mindig mondta: „Wart! gazember! Ich Edelmann bin... a teremtésedet“... a többi mint a lány puliszka csak úgy álltak körül. Pályra (de ő se igen tudott németül, csak imigy-amúgy) a postás mindig rámutatott, hogy ő lőtt az oláhra. „Én nem rálöttem. Mit tehetek róla, ha a golyó éppen oda röpült, a merre ő szaladt a lóval.“ De ő ezt mind oly hideg közömbösséggel mondá, mintha egy billiard-golyóról lett volna szó, mert ő szörnyű hidegvérű ember volt. De én lármáztam: „A siklósi rablók tanyáján bántatlan jöttünk keresztül, mondám, éjszakának idején, és itt, Brassóhoz közel, fényes nappal, megtámadnak bennünket mint a haramiák.“ „Adják meg az 50 forintot s kiadjuk a lovat s elmehetnek“, mondá a veres sapkás, szelídebb hangon. „Mondom: ötven forintra van szüksége? Abból ugyan nem eszik. Hiszen ez a veres sapkás huszította az oláhokat magukra, mondám.“ „No majd elhozom az 50 forintot, mond Pály“ s azzal kimegy. De azalatt kint is, bent is folyt a lárma, csak a verekedés szünt meg. Pály behozza az 50 forintot s mondja a veres sapkásnak nagy hidegen: „Itt az 50 forint.“ Már megörült a sógor, gondolván, most mindjárt a zsebemben lesz. „Itt az 50 forint. Azért hozom be, nehogy azt gondolja, hogy nem tudnám kifizetni. De ez ismét szépen visszamegy a ládámba, s te kapsz ezt“... s azzal figét mutat neki. „De a tilosba eresztették ki a lovakat“ mondja a veres sapkás. „Hol van a tilalomfa, vagy pányva? mond Szentpétery. Majd

eligazítják Brassóban.“ Ekkor már el nem rejthette meg-
 hökkenését a veres s azt mondta: „Tudják mit? Kiadom
 a lovat, fogják be és menjenek szabadon.“ „Egy
 tappot se, mond Szentpétery. Most már nem megyünk,
 egy lépést se mozdulunk, míg Brassóból nem jönnek
 vizsgálatra s a törvény elégtételt nem szolgáltat.“ Azzal
 kimegyen s mondja a szekereseknek: „Fogjatok ki
 kendtek! Kérdezzék meg, hogy hol lehet legelniük. A
 szekerek mind itt maradnak fölpakkolva az utcán. Gyere
 ki! mond Szentpétery a veres sapkásnak. Itt állanak
 szekereink s itt fognak állani holnapig; míg vizsgálat
 nem jön, rajta minden úgy marad, a hogy van. Csak
 most, a mire szükségünk van éjszakára, behordják cselé-
 deink. Mi nem őrizzük, se nem őriztetjük. De még egy
 szalmaszál se hibázzék róluk! Az a ti gondotok. . . .
 Jerünk mindnyájan, szállásoljuk be magunkat a házak-
 nál; most készíttessünk jó vacsorát.“ „Hát a négy muzsi-
 kus hol van?“ kérdé az egyik színész. „Jaj szegények!
 tán még most is a lúdólba vannak zárva? mond egy nő-
 cseléd. Láttam mikor odahurcolta őket vagy tiz oláh,
 vasvillák között. Tán már meg is ölték őket? Egészen el
 is feledém mondani!“ Elmentek az udvarba fölkeresni.
 Meglelték őket csakugyan a lúdólban, egy nagy lakat verve
 az ajtóra. Nem is mertek moccanni féltökben, hogy ne
 emlékeztessék az oláhokat, még életben létökre. Azt gon-
 dolták, hogy a színészeket már mind leöldösték. Míg
 ezeket kieresztgették, érkezett meg sebes lóháton azon
 egyén, ki akkor rohant ki, midőn mi bementünk a
 szobába. Már a veres sapkás látva, hogy lovast küldünk
 Brassóba, ő rövidebb úton, a ház hátulsó részén kisonva,
 megelőzte a mi lovasunkat. A mi lovasunk is elérkezvén,
 sokkal később, mint amazoké. A mienk azt hozta

ízenetül, hogy csak menjünk be Brassóba. Legyünk nyugodtan, az egész falut berendelik s fényes elégtételt fog kapni a társaság, a vizsgálat után. Ott pedig örömmel s tárt karokkal várnak. . . . A faluban nem volt többé semmi öszveütközés. A társaság elszállásolta magát a faluban, a házaknál s csendben volt minden. Még sokáig kint időztünk, öszvegyülekezvén az udvarra, míg a vacsora elkészült, ott latolgatván a nap eseményeit. A veres sapkás minden szekérhez őrt állított, a mint láttuk, hogy semmi baj vagy hiba ne történjék.

Reggeli után befogtak a szekeresek s hajtottunk be Brassóba. A város nem szólt szívemhez. A sötét, fekete, régi épületek nem vidították föl az ember kedélyét. Igen idegenszerűnek tünt föl előttem minden és hidegnek, mintha a nap se sütné oda be a városba soha . . . és piszkos utcákat találtunk, akkor valami különös kellemetlen büzzel eltöltve. „Jaj! mondám Udvarhelyinének, olyan bűdös kecskefaggyú szag üti meg az orromat. No lesz itt jó koszt!“ Beszálltunk egy nagy fogadóba, szobákat nyitattunk, de nem pakkoltunk le, hanem az elsőbbek elmentek a hatóságokhoz jelenteni, hogy itt vagyunk. Nagy szíves fogadás és mindenben a legnagyobb ígéreték nyilvánításával kecsgették a társaságot, hogy vizsgálat alá kell venni a dolgot, de most rögtön azt nem tehetik, de minden bizonynyal elégtételt fognak szolgáltatni, csak rendezkedjünk el, egész nyugodtan menjünk a szállásokra, hogy mentől előbb elkezd-hessük előadásainkat. Úgy is lett. Megtelepedvén, elkezdénk előadásainkat.

Mellőzni akarom mindazon körülményeket, melyek a vizsgálat alatt előfordultak, mert ez igen hosszas és unalmas vitatkozásokat szült, úgy hogy a társaságnak arra

nem volt ideje, kedve se, hogy mindig megjelenhessen, midőn amazok helylyel-közzel beszállingóztak és soha se jöhettek tisztába. Ők mindig a maguk jogukat hozták föl, a társaság a megsértési elégtételt követelte. Sok hosszas ide-oda hurcoltatás után végre a vladekiek megkínálták a társaságot tán 3000 forinttal, hogy álljon el egyéb keresetétől. (Már nem tudom bizonyosan 3000 volt-e vagy több? Én azzal nem sokat gondoltam). De a társaság azt felelte: neki nem pénz kell, hanem elégtétel. Végre a társaság egy igen becsületes ügyvédet fogadott, kire az egész ügyet reá bízta. Ez egy igen derék magyar ember volt, kivel a társaság végre igen barátságos viszonyba jött, mert igen kevés magyarokat lehetett Brassóban találni s mindenik félnek igen jól esett ezen vizonti barátság. De a pernek még sok évekig nem lett semmi eredménye. Egyszer több év elteltével azt hallottuk, hogy Kontz (a kit én később egy perem eligazításával megbíztam, melyre majd rájövünk) ott pénzmennyiségben kiegyezkedett volna s a pénzt zsebre tette volna s nekünk azt írta, hogy perünk elveszett... Pedig mennyi aranyakat kellett mindig fölküldöznünk, midőn már rég eljöttünk is Erdélyből! . . . Ezzel bevégzem az egész vladeki csatározást, nem lévén semmi érdekes következménye.*

* Ennek az esetnek pörös részleteit körülményesen elmondja Ferenczy Z. A kolozsvári szin. tört-ben 310—12 lap.

X.

Megérkezés Brassóba és az első benyomások. — A pörös ügy és Kontz a sügő. — A vladeki csatározás vége. — Gyöngge pártolás. — Séta Brassóban. — Furcsa szépség. — A bojár férfiakról. — A szászok távol maradnak az előadásoktól. — Megismerkedés egy bojár családdal. — Különös párbeszéd. — A család elmondja a maga szomorú történetét. — A szászok csúnya modoráról. — Othello előadása és Ghika herceg. — Estély a hercegnél. — A hercegnő ajándéka. — A szász házigazda fia. — Valami a szász tájnyelvről. — Katinkáéknál. — Kosztolás otthon. — Pály meg a neje kedélyeskedései. — Kirándulás a Cenkre. — Az elázott lakoma. — Haza menet nehézségekkel. — Jó kedv. — Min mulik a bukaresti út.

Brassóban időzésünk alatt sok látni és megismerni valóm volt. Legelőbbszer az nem tetszett nekem ott, hogy a szászok nem igen pártolták a társaságot, általánfogva a színészetet. Adtak a leghíresebb zeneszerzőktől való nagyszerű operákat. Nem ért semmit. Nem jártak színházba, kivéven néhány vármegye-urakat, tanácsbelieket, azok tudtak magyarul s némely polgárok. Pedig én oly nagy s magas gondolkozással voltam a nemes szász nemzetről, midőn báró Jósika egyik munkájában a Szebeni bíró és leánya* jellemét oly magasztos lelkesnek festi le, mely nemeskeblűséget az egész szász nemzetre is átárasztja, hogy én egész hő kebellemel siettem Brassóba, e

* B. Jósika Miklósnak: A nagy-szebeni királybíró c. regényére gondol Déryné.

dicső nemzet hőkeblűségét is megismerhetni és pártfogása sugárinak melegségét élvezhetni! De csalódtam! Igen fáztam e hideg, nagy, fekete városban. Tréfán kívül mondom: csakugyan igen hideg ez a város, én soha se érzettem benne meleget. Annyi bizonyos, hogy nem igen sokat tartottak a színészetre és a színészekre.

Nekem egyszer az a szeszélyem jött, hogy hajamat porozzam s egy ideig úgy viseltem hajporos főt, minthogy gyerekkoromban is viseltem s most az az eszme lepott meg.

Az én kezem fiatal koromban ügyesen el tudott valamit készíteni, hahogy valami eszmekép lepott meg. Most például egy fehér, tulle-anglais, könnyű (húzott) vagy ráncokba szedett nyári kalapot óhajtottam magamnak; de készen nem kaptam. Hamar vásároltam hozzávalót s magam igen ízlésesen elkészítettem, kevés fehér atlasz szalaggal s egy sötét, szép veres rózsát tűztem oldalára zöld levelek között. Belől az arc körül apró, sötét kis bimbók csipkedték öszve a bugyos fehér tullet. De az igen jól nézett ki. Gyenge halvány, chamois-szín ruha volt rajtam sok rend fekete, két újjnyi szélességű bársony szallag szegélyezte az alját egész térdig; ujjja, dereka, hasonlólul diszítve. Oly napon volt, midőn még nem játszottunk, nem lévén elkészülve a színpad. Sétálni készültünk Udvarhelyiékkel, kikkel egy szálláson laktam. Már láttunk az utcán különbféle öltezetű férfiakat sétálgatni. Mondták: azok a bojárok. Mondák a háziak, van szép promenádejok; ott törököket is lehet látni; ott sétálnak a bojárnék is. „Gyerünk Déryné, gyerünk, készítetett Udvarhelyiné; nekem azt meg kell látnom.“ „Nem bánom, mondám, de keressen magának gavallért, Miklós engem fog kísérni. Ugy-e Miklós.“ „Ugy lelkem.“

Készen voltunk, mentünk. Mi egy kissé szemérmesen távol tartottuk magunkat a sok sétáló tömegtől. Itt volt aztán mit látni olyannak, a ki még keveset látott az életben. A törökök leheveredve holmi emelkedettebb pázsintba, keresztbe vetett lábakkal, hosszú csibukos pipájukból eresztgetvén a sűrű füstöt, fekete kávéval tölt findsájukba, melyből ismét egyet-egyét szüresöltek. Amott a szép, gyönyörű termetű, ékes, eszményi nemzeti öltönyökben az ő piciny lábaikkal a komoly arcú bojárok. A mily szépek és érdekesek voltak a férfiak, ép oly érdektelenül, lomhán heverészték a nők széles kereveteken, keresztbe tett lábakkal. A mily picinyek és csinosak a férfiak lábai, annyival nagyobb járókájuk van a nőknek és nem szép formás, de széles lábbelijök van. Csudáltam, mert nem sokat járnak; mindig ültek, ettek dulesácát (édességet). Ők nem voltak nemzeti öltönyökben, csak igen pongyolán függött rajtuk a ruha, ha fölkeltek valamelyik. Kacamaajka derékra-valójuk volt, mindenféle szín posztó, selyem, bársony; némelyik arannyal hímezve, némelyik prémmel környezve. Sétáltak előttünk, utánunk szász népségek is, gyönyörű tömött, hosszú szőke hajukkal s kék szép szemekkel, oly fehér, szép arccal, mint a fehér lilium. Ezek beszéltek németül s mondák: „Színészek vannak.“ „Igen, mond a másik. Malheurjök volt. Kár, hogy németül nem tudnak, úgy én is elmennék. Tán ez is színésznő, ki itt előttünk megy?“ „Ah! warum nicht gar?! Diese ist eine Offiziersfrau.“ „Sie ist sehr Nobel.“ No gondolám magamban, nektek szép fogalmatok lehet egy magyar színésznőről, ha még ennyi csinosságot se föltételeztek róla!

A bojár férfiak valóban szépek. Öreget nem is látam, mind fiatalok és szépek, alig találni egy-két kivételt;

nagy fekete szemekkel, fekete hajjal, bár az ritkán látható kalpagjuk alul; barnás sápadt arcuk, igen érdekesen néz ki és föltünő piros ajakkal. De mennyire emeli az ő érdekes kinézésüket az ő különös ékes öltözetük.

Legelőbbszer is lábaik parányik, igen csinos formájú kis csizmájuk, gyűrűnyi vastagságu, piei gombu sarkantyúval azon, kék hosszú pantallont viselnek; de viselnek papucsot is és ahhoz gamaschlit, szorosan a láb-szárhoz gombolva, apró fényes gombocskákkal. Ezeknek térden alul érő, összeszorított, bő bugyogójuk van. Nekem jobban tetszetek a hosszú pantalonosok, mint a strimflisek. De boldog Isten! mennyi öltöny van azokon! A pantalonon fölül, ráncos, mint egy szoknya. Az már más színü, mert a pantallon mindeniknél fekete, finom, fényes posztó; a derékra-való mellényük kihányva cifrán, ezüst vagy arany keskeny sujtással, melynek szük, hosszú ujjja van, hasonlóul sujtással cifrázva. Ez már más színü, mint a szoknya. Azután azon fölül ismét van egy derékra-valójuk, az már nem gombolódik be, hanem nyitva van, hogy az alsó mellény kilássék alóla. Ennek már nyitott, bő ujjja van, csak egy kissé rövidebb, mint az alsó szük ujj. De ennek a derékra-valónak is más színe van, mint az alsónak. Azután legfölül jön, bokáig érő sötét szín vagy fekete, egészen nyitott talár vagy kaftán (nem tudom minek nevezzem). Ennek is jó hosszú ujjja van, de ez már egész majd a vállig fölhasítva s szabadon kieresztve, két oldalai apró gombocskákkal és sujtással kihányva. Fejükön szép kalpag, helylyel-közzel egy kócsagtollal. Én csak azt csudáltam, hogy az az egymásra halmozott sok öltöny természeteket el nem idomtalanítja. De nem! Legkevésbé sem. Szép, karesú természetű mindenik.

A nőkön nem volt mit bámulni. Némelyiknek igaz,

hogy ékes derékszorítójuk (Gürtel) volt aranyból, ragyogó drágakövekkel kirakva s egy szép tarka kendőből, némelyiknél shwalból turbán a fejükre csavarintva. Ez volt az egész. Engemet is megtanítottak reá későbben: egy perc alatt megvan az egész fejdísz.

Kezdődtek az előadások. A bojártság tódult. Szegények! (Majd kisül végre, hogy miért mondom: szegények!) Ők jöttek, a hivatalnokok is, a tanácsbeliek közül, kik magyarul tudtak. Szép közönség volt mindég, de a szászok, szásznék, meg se mozdultak. Csak vasárnapokon látták őket seregestül, gazdagon öltözve, szép renddel, Isten házába menni. Ez már ismét tetszett nekem. Hanem a bojárok s bojárnék igen szerettek volna velünk megismerkedni. Mindenféle nyájas mosolylyal, kézmozdulatokkal köszöngettek, midőn a színházból kijöttünk, mert ott csak szállóban játszottunk s a publikum között kellett fölmenni és lejönni és így sokkal találkoztunk össze. Nevezetesen egy kis családdal ösmerkedtem meg bővebben, mely állott egy idősebb özvegy nőből s ennek két gyermekéből. Az ifjú lehetett vagy huszonkét éves, a leány tizennyolc vagy annyi se. Ezek mindig úgy alkalmazzák, hogy utóljára maradjanak, hogy csak hozzám szólhassanak. Mindig köszöntek: „Ah! buona notta dumata Derry!“ Én csak hajtogattam a fejem, hogy én is kívánok nektek; de én nem tudtam olá hul. Egyszer csak aztán megfogtak kezemnél fogva, az anya és leánya. A mint tudták, törték a szókat, hol egy franciát, hol egy csonó oláhot, hol egy csonka magyart közibe . . . csak végre kisült belőle, hogy szép este van, ők elvisznek engem a la каза, dulesácára. Én fogadkoztam, hogy most nem lehet; míg levetkőzöm, sokára lenne s fáradt vagyok. „Buon, buon! Nagy szeretem neked madame Derry. Én

jöss ónap, neked minden áron“ . . . és beszéltek szóval és pantomimicával, oláhul, hogy eljönnek értem holnap, mind a hárman és elvisznek magukhoz. Ezt aztán nagy sokára megértettem. El is jöttek másnap mind a hárman s elvezettek hozzájuk. Igen csinos két szobájuk volt, nagy függönyökkel, tükrökkel és az egész szoba körül volt véve igen széles, már csak „kerevettel“ mondom, mert dívánnak nem mondhatom, minthogy a szoba mind a négy falát végig beérte; de egyébként semmi szép bútorok nem ékesítették a termet. Az asztal körül néhány szék, egy ószerű, nagy, ruhatartó almáriom. De bezzeg most meggyült a bajom. Az anya megismertetett nevével és gyerekeivel: ő Stefaneszkoné, a fia Stefaneszko Janku, a leánya Stefaneszko Katinka.

Anyá, leánya odavezettek a széles üléshez, hogy üljek föl. Ők izibe fölkucorodtak, keresztbe fonva lábaikat s azt kívánták, hogy én is oda hátra a falhoz üljek velök. De nem tudták, hogy az nekem lehetetlen. Először is csinos nyári, könnyű szövetruhában voltam, melyen egy ráncoska roncsolást se szerettem volna látni. Éppen úgy tettek velem, mint Fáy Zsuzskáék, mikor az ágyra cipeltek. Ó nekik könnyű volt ide fölugrani, egy bojárné sem fűzködött, legalább azon időben. De én abban a széles, vas-planchetta-fűző vállban, mint egy páncélba beszorítva (mely még az ezernyi keskeny halcsontokkal körül volt tüzdelve) úgy ültem meredten közöttük, azaz nem közöttük, hanem előttük, mint egy kis fíjók-jegenyefa. Ők azt nem tűrhették, hogy én ott velök ne ülnék. Egyszerre csak Janku fölfog s szépen oda beplántált közikbe. De közikbe is fogtak aztán. Most már beszéltek, egymásba vágva, s azt nekem mind meg kellett volna értenem. Hízen meg is értettem nagy sokára, míg bele szoktam őket

megérteni. Mindenekelőtt azt akarták nekem bebizonyítani mind a hárman, hogy ők mily nagyon szeretnek engem, hogy „fraomoz cantave madame Derry! ah dulese, mio plase.“ Az ifjú még legtöbb szót tudott magyarul mondani, de rosszul. „Ha lesz nekünk (Pardon!) ijó meere la cása, te bejövök Bukariest, mondák mind a hárman. Van nekem nagy ház, szok, szok szobát, te muszáj nekem lakni. Mindég nészüink egymász; minden nekem van, neked három szoba, la domestique, mind neked szok, te nem fizetek nekem . . .“ S ez így ment. A társalgás ily módon történt, de azért mégis kisütötték, a mit meg akartak velem értetni. Például elémondták búsan, hogy ők otthon Bukarestben nagyon gazdagok, de ők ide menekültek Brassóba egy éjjelen, csakhogy az életöket megmenthessék. Mindenüket ott hagyták, csak drágaságaikat s drága arannyal hímzett ruhájokat tudták nagy nehezen kimenteni. A kormány minden jószágait lefoglalta, de már reménylik, hogy nemsokára kegyelmet kapnak s ismét belelépnek régi jogaikba s akkor ismét gazdagok lesznek. „Most nagy szegény! Ah dumnata Derry! Szegény Janku!“ s akkor oda inté s megcsókolá fiát, s mind a hárman sírtak. „Nézed! Moszt muszáj leveted szép ruhát, muszáj mászik rondosz veszik föl, mosz szegén. Szász mind, mind, elveszik; szász, gróbián. Ninc arany, elment, nem tudol fizetsz ház? Adol nekem, van szmuk, brillán, rubin, mind adól oda“ . . . Vegyítettek ők e közé francia, oláh s minden nyelvet, a mit tudtak s elmondták, hogy midőn arányaikat már odafizették kosztért, szállásért, hát ki akarták őket kergetni a házból. Ezek mondák: csak legyetek egy kis türelemmel, majd küld nekünk a mi gondnokunk, a kit bent megbízunk, hogy jószágunkra gonddal legyen . . . és volt nekik

még honnan várni, de bajos volt a kiküldés. Nem, nem, mondák a szászok, itt nem várunk egy napot se. Van drágaságtok, adjátok ide azt, s darabonként így fosztották ki őket minden értékeiktől, még drága, arannyal stickeit ruhájoktól is. És minden bojárokkal így tettek házigazdáik. Aztán oly gorombák voltak, hogy ha ezek kiálltak egy kissé a tornácra s amazok mellettök elmentek, hát csipejekre tették két karjukat s úgy lüktek rajtuk egyet. „Mit ácsorogtok itt? mondák. MenjeteK szobáitokba.“ Igen sokat sírtak eleintén, mondák szegények, pedig minden napra egy arany volt a házbér. Azért kell most szegény Jankunak kímélni a szép öltönyét, nehogy elkopassa és ki se mehessen az utcára; mert ki tudja, mikor jön a kegyelem, hogy haza térhessenek. „Majd akkor bejövölsz te, mondá Janku, kinyitól szak egyszer szádat, így Á—, már ónap lesz neked véka arany, ezüst servíce; lesz equipage, lesz te neked nad gazdag. Szerető nem szabad neked lenni, a mászik férfi bojár mind mind muszáj szeretsz. De hanine neked szerető, nem baj szemmi. Muszáj mindég equipage jární; nem szabad lábad utcán mész, mondja bojár, ez rossz madám.“ „No bemegyek hát nemsoká hozzátok Bukarestbe, csak más cipőt húzok.“

Othelló nagy operát adtuk a többek között egy napon s midőn játék végével lejöttem a színpadról, éppea herceg Gyika is ott állt meg a cukrász butikája előtt és dulsácát evett egy csészéből kávé s kanállal. A mint tovább haladni akarok, megszólít. „Ah, madame Derry! bon soir!“ Én mélyen meghajtom magam s mondom pirúlva: „Kegyelmes úr! én nem tudok franciául.“ Oda inti a tolmácsát, mert az mindig vele járt a színházba s az elémondta neki a színdarabokban a mit beszéltek s a mint már a többi elhagyta a kacagást, ha olyas szó jött

elő, ő még azután kezdte rá. Ott beszélt most a tolmács-hoz, hogy mit mondjon nekem. Ez aztán magyarul mondá: „A herceg azt mondja, hogy asszonyságodnak igen kellemetes hangja van, igen szépen énekel, és, hogy asszonyságod megérdemli, hogy az ember nagyra becsülje és vele társalogjon.“ A hercegné ezalatt mindig beszélt hozzám, de én nem értettem, mit. Ekkor mindkettejük előtt igen mélyen meghajoltam, két kezemet mellemen keresztül tévén tisztelet és hálám jeléül. Kérdi tovább, fogjuk-e adni a La gazza ladrát? (Tolvaj szarkát). Ő neki azon opera igen tetszik. „Mondám, mentül előbb adni fogjuk.“ „És hát a Barbe bleut, a Kék szakállút?“ „Óh, azt is, ha hercegséged parancsolja.“ Igen örült neki s azzal jó éjt kívánt s távozott. Valami egy héttel ezután, már a Tolvaj szarkát eléadtuk. Egy kis cédulácskát kapok, finom, szagos papiroson, magyar nyelven írva, a hercegnétől, melyben fölszólít, lennék szíves nála, holnap este nyolc órakor megjelenni. Ő jóbarátai körében egy kis házi mulatságot szándékozik adni és egy concertet rendezni s lennék szíves én is egy piéce-t énekelni. Én mondtam a tolmácsnak, ki maga hozta a cédulácskát, hogy szerencsés leszek a hercegné kívánságát teljesíthetni. El is mentem, énekeltem valami operából, már nem tudom mit. Mily elragadtatást fejeztek ki! Mind odajöttek hozzám a zongorához, midőn bevégeztem. Azután a multság végeztével a thea-asztalhoz ültünk, mely asztal tele volt virágokkal, a dulcsacának minden nemeivel, süteményekkel és török puliszka is volt. No még ilyet nem ettem, nem is láttam soha. Ez valami igen ízletes valami, de szörnyű bajos volna a leírása.

Valami két hét múlva ezután vettem jutalomjátékomat. A hercegné ismét egy kis cédulácskát küld a tol-

mács által és benne húsz forintot a zártszéke jegyeiért s azt írja :

Bocsássak meg neki. Ő jól tudja, hogy nekem egy hercegi ajándékkal adósom, de ők most szegények s nincs módjukban engemet hercegileg megjutalmazni azon szívességért, melyet erányában mutattam, s mind azon gyönyörökért, melyeket nekik nyújtottam. Legyek meggyőződve, nekünk okvetlen be kell menni Bukarestbe s hercegileg be fogják váltani szavukat . . . .

Ott páholy nem volt, csak zártszékek s a herceg is a maga jegyéért húsz forintot küldött a tolmácstól. Valóban sajnálni lehetett a szegény bojárokat általán fogva, de még jobban a nagy urakat, kik otthon hercegi udvart tartva, minden magasztos volt körülöttök s nagy tiszteletben s pompában éltek s most még egy rideg keblű házbirtokos durvasága és szeszélyeinek is ki voltak téve, ha az csak egy birkanyíró volt is.

A sok szásznék és szász kisasszonyok csillogtak is a sok arany s gyémánttal, midőn templomba mentek. Midőn én a dolog mibenlétét megtudtam, igen bosszus voltam rájuk. Házigazdámnak volt egy fia. Úgy szerettem volna összeveszni vele, hogy megmondhattam volna, hogy mit tartok felőlök, de igen lumánus volt erántam. Az asszony mindig hívott be hozzájuk, de nem mentem. Ő és fia gyakran bejöttek. A nevöket már elfelejtettem, de kecskevágó széke volt úgy emlékszem a gazdának. Egyszer éppen olyankor jött be hozzám az ifjú, midőn valamit írtam. Leüléssel kínálom. Már nem tudom, miféle tárgy fölött vitatkozánk. Az ő nemzeti nyelvök jött tárgyalás alá. „Mondom, legtisztább a magyar nyelv, mert azt éppen úgy kell kimondani, a hogy írva van. De a franciát azért nem szeretem, mert három szót is keresztül kell ugrani s még akkor is másképp kell kiejteni, mint

a hogy írva van. Az olaszt jobban szeretem. Az kevés betűkülönbséget tesz, ezt tanulom is az ének kedvéért.“ „Jaj! hátha még a mi nyelvünket ismerné az asszony! Azt soha meg nem tanulná!“ „Hogy-hogy?“ kérdém. (De ezt mind németül beszélte.) „No, ott megy egy katona az utcán, hogy hívják?“ „Hát csak úgy hívják, hogy Mazer. Úgy hívják, de nem úgy írják“ mond az ifjú. „Hát?“ kérdém. Előveszen egy tollat s írja Soldat. Én ránézek, mondom a Soldatot. „Mondja ki, ne tegyen boldondá.“ „Nem, nem“, mond. Úgy írjuk: Soldat s úgy mondjuk: Mazer.“ Mondom: írja le, hogy írják a disznót?“ „Schwein.“ „Hogy mondják ki?“ „Bohflesch.“ No már látott vagy hallott-e valaha valaki ilyen nyelvet! „No, mondám neki, igazi Bohflesch-ek vagytok ti“, de kacagtam nagyban, nehogy megharagudjon, mert meg akartam néki mondani, hogy éppen oly szívtelen a jellemök, mint az ő Bohflesch-ök, hogy oly kegyetlenül bának a szegény bojárokkal. „A nyelvetek is gonosz, magatok se vagytok jobbak“ s csak kacagta, hogy odamondtam neki.

Itt igen unalmas lett volna lételiünk, mert sehova se mentiünk, senki se társalgott velünk, mi se mentiünk sehova, kivéven az én jó barátimhoz, Katinkáékhoz. Azok erővel is elvonszoltak hozzájok. Tömtek aztán az ő dulcsacájokkal és török puliszkájukkal. De az ám nem oly fajta puliszka, mint a kukoricalisztból való, hanem valami különösnemű cukros készítmény. Le se lehet írni: olyan puhaságú, mint a kocsonya, ha jó keményre megalszik, de nem nedves, hanem mintha be volna hintve cukorporral; kicsi kockára vágdaiva, mint a két ujjam.

Fehér és rózsaszín is van és igen ízletes és rózsailatú mandula is van közibe keverve. Azt aztán elrakják gömbölyű skatulyákba. Én ő hozzájuk csak azért nem szerettem menni, hogy mindig beszéltek s akarták, hogy én is beszéljek s én nem értettem őket. Én otthon legalább olvastam egész nap. Este aztán, midőn mindenik hazakeredett (mert azután később Pályék, Szentpétery s még nem tudom már melyik nő, mind odajöttek lakni, mint-hogy egy se tudta az ott való kosztot enni), én már rég otthon főztem s kértek, fogadjam be őket kosztra. Nem bánom, mondtam, s így mind nálam voltak s így gyakran beszéltem nekik az olvasott könyvből, a mi érdekes volt. Ezen időtöltést ők annyira megkedvelték, hogy végre el se tudtak lenni a nélkül. „Olvassa hamar a többit is, mondták, csakhogy hamar elbeszélhesse“, mert ott nem lehetett magyar könyveket kapni, hát csak a németre voltam szorítkozva s úgy aztán rögtönöztem nekik magyarra s ez volt időtöltésünk.

Egyszer egy kis kómisch jelenés következett a vacsora után ily elbeszélés alkalmával. Sokszor játék után se hagytak békét, két óráig is föl voltunk. Az én Pálné komám már álmos volt, de azért csak ott ült a széken s gunnyasztott. „Mondom: Pálné igen érdekesnek találja a felolvasott történeteket, jól mulatja magát.“ Ezen szóra ő fölbred. borzasztó nagyot ásít s én csak arra pillantottam oda, midőn Pály tenyere egy nagyot csattant a neje pofájára. A neje elvisítja magát s ütni kezdi a hátát-fejét. Én azt gondoltam, hogy Pály megháborodott elméjében. A neje szidta: „Egye meg a f . . e; bolondja, mit pofoz engem?“ Én is rákezdtem: „Ugyan koma, mi lelte, hogy pofozódni jött kedve?“ De Pály egész szokott hidegvérűséggel tűrte, hogy neje püföli s végre mondja: „Szid-

jon kincsem, szidjon; de ha pofon nem vágtam volna, most nem tudna szidni. Hiszen oly nagyot ásított, hogy az álkapcája leesett s ha pofon nem vágom, most orvosért kellene mennem, ki helyre igazítsa.“ Ez oly kacagást indított az egész társaságban, hogy szinte könyeztünk bele.

Öszvebeszéltünk, hogy menjünk föl valamely szép napon a borzasztó magasságú Cenk-tetőre egész napra. Kocsikon mindent vinni kell, ott főzzünk. Az aljában nagy sűrű erdő, ott pompásan fogunk főzni s ebédelhetni a gyepen. Az ilyfajta kirándulásoknak soha se voltam ellenmondója. Elkészítettem mindeneket, bepakkolva az élelládába, kosarakba. Hozzá szükséges edényeket, gyönyörű dinnyéket, szóval „jó napot“ akartunk magunknak csinálni, kárpótlásul a sok unalomért. Bizony nem könnyű volt a fölmászás, azon kősziklás, göröncsös kapaszkodókon, de mégis csak fönt voltunk s élveztük annak gyönyöreit, a mit egy oly magasságról letekintve, érezhet a pihenés után az ember. De az étvágy kezdette magát jelentgetni s mindenik a maga kedvenc étkét kezdte, mint óhajta tárgyát, kecsegtetőleg a tányérán mennél előbb ízlelhetni, mert otthon mindenik elésorolta, hogy ott mit szeretne enni. Ott nem lehet sokfélé, mert nem vihetünk éppen annyi edényt. „Háromféle lesz mindössze is“, mondtam. „Először gulyáshús levesnek.“ „Ott az legjobbau fog esni“, mondák. „Másodszor jó túrós galuska tepertővel.“ „Éljen a túrós galuska!“ mondák. „Harmadszor rántott csirke, mondtam, azt a magam kedvéért.“ „No no! az is megjárja.“ Otthon már minden elkészítve; csirkék megkoppasztva, a galuskának a tészta meggyúrva, megtépve, megsikkasztva.

Azalatt elkészült már az ebéd. Mondám, csak gye-

rünk. De jó sok időbe került, míg ismét levergődhettünk a magasból. Távolról megláttuk a földön elterítve a fehér abroszt. „Eszünk!“ kiálták a férfiak. „Legelőször is bor-széki borvízzel enyhítem szomjamat“, kiálták némelyek. Odaérünk. Az asztal megterítve, mindennel ellátva. A bográcsból illatozott a jó étvágyat gerjesztő gulyásos, de oh, türelem el ne hagyj! még a rántott csibéknek valók be se voltak pólálva, ott heverték csupaszon a nagy fehér tálban. „Hol vagy te, belem hóhérja! mondám a lányt elészólítva, hát semmi sincs készen?“ „Hiszen senki se maradt itt segítségül. Mindent magamnak kellett elő-cipelni, teríteni, vizet hordani.“ . . . no a mint már a eseléd szokta magát menteni s pedig már két óra óta!

Hozzáláttam aztán magam is. Bizony még azt a nagy tál rántott csirkét megborongattuk, kirántottuk, majd ozsonna lett belőle. De végre föl volt tálalva, sok zugolódás után. Izlett is. Egy kevés borulás látszott az égen, de korántsem olyan, hogy esőtől kellett volna félni. Már a túrós galuska járt rendre, jön a rántott csirke. Szépen piroslott ropogósra sülvé a tálra halmazva. A mint kiveszek egy combot nagy vágygyal, mint egy jelszóra az eső nagy cseppekben, de mint nagy töltéseken zuhni nagy rocsogással, le az égből az asztalt elborítva. De azt a gyorsaságot, melylyel mindenik a tállakat az étellel, a cilinde-reket a borokkal, vizekkel az üvegeket kapkodták s be az erdő sűrűjébe! Ott mégis nagyon sűrűen álltak a nagy terebély fák, nem hullott oly bátran az eső. De azt a visítást hallani! Utoljára az üres tányérok mind összefogták az abroszba s hozták be a sűrűbe. Csakhogy mire szét-nyitották az abroszt, mindenik tányér megellett, mert egyből három is lett. Én az én rántott csirkéimet úgy mentettem meg a vég megpuhulástól és ázástól, hogy

ruhámát fejemre borítottam s tálastól beletakargattam. De a kenyér mind összeázott. Szerencse, hogy a cseléd még egy cipót hagyott a ládában, hogy mégis bevégezhetjük nagyobb veszély nélkül a „lakomat.“ Hogy honnan jött? Mi volt? Zápor-e vagy felhőszakadás? Bajos lett volna meghatározni s hogy abból a kis igénytelen felhőcskéből oly nagy vízözön lett, meg nem foghattuk.

De át voltunk ázva s mindannyian dideregni kezdtünk. Már sötétedni is kezdett egy kissé, minthogy borulás volt még az égen, ámbár az eső már megszűnt. A szekerek mindjárt visszamentek, nekik még kerestetük volt a városban. Mit álltak volna ott? Csak nézegettünk az útra: nem láttunk még csak egy lovat se, nemhogy szekeret. Most új aggodalom. Hátha el se jönnek! Mindég jobban sötétült, már rám jött a félelem. Hátha ismét esni kezd és itt az erdőben kénytetünk maradni. Hiszen megigérték, úgy voltak fogadva, hogy este értünk jönnek! Én végre elvesztém türelmem. „Én elindulok gyalog — mondám — én nem várok.“ „Nem megyen, — mondák — beleesik valami vízmosásba.“ „Én nem bánok semmit, én megyek.“ „Hiszen mi is mennénk, de hát nem hagyhatjuk itt e sok holmit.“ Egy fiataalt aztán beküldtek a kocsikért, de én elindultam. A mint látták, hogy csakugyan komolyan haladok, néhányan jöttek, férfiak is nők is, egy része pedig ott maradt, míg a kocsik kimennek, hogy fölpakkoljanak. De már most minket, nőket, látni kellett ebben az Aufzugban! A ruháink által-ázva, hozzánk tapadva; az utakat nem tuduk kikerülni; a piei cipők elmerülve egy-egy sárpocsolyába, a strimflik sárosak; a szépen téglázott fehér szoknyák térdig sárral becsatakolva! A kalapjainkat karunkra fűztük, mert mind össze volt lapulva s midőn fejünkre tettük, éppen

úgy néztünk ki, mint a múmiák, tehát zsebkendőinkkel kötöttük be fejünket. A veres és több színes swalok nyakunkon, de az mind csak úgy lógott rajtunk. Most legalább úgy néztünk ki, mint egy csoport vándor cigánynők!

A mint így haladtunkban végig nézek magunkon, megállok, elkezdek, de szívből kacagni. Én egy hangot se szóltam, míg mentünk; de amazok, hol egyik, hol másik zsémbelődött: hogy minek is indultunk el, az ördög látta ilyen sárban! Rám néz Udvarhelyiné mérgesen, hogy a sár közepiben úgy kacagok: „Ejnye, de jó kedve van!“ „Hogyne volna! Hiszen bárgyú szem volna, a mely rajtunk nem kapna, oly bájos kinézésünk van, kivált maga; most legalább még egyszer olyan hosszú, mint a milyen! Aztán szoknyáját oly rövidre húzta föl, mint egy görög tunique. Csak ereszsze le a nagy kendőjét: római palást lesz belőle s eljátszhatja Medeát . . .“ De már akkor mind nagy kacajba tört ki az egész karaván, mert Miklós nagy mulyaformán elkezdi: „Igazán, Julesa! hiszen a térdit is látom! . . .“

Nagy vígan érkeztünk be a városba, de bezzeg ott aztán mégis szégyeltük magunkat bevonulni oly sárosan s boszúságunkra még azé is kiderült. A kocsik akkor indultak ki. „Miért nem jöttek hamarább?“ kérdénk. „Hát azt vártuk, míg eláll az eső.“ „No már most egyél mérget. Oh Bálám fülesei.“

Szobáinkba érvén, volt dolog öltözéssel, vetkőzéssel, mosdással. Belép Pály: „Csak azt jötem mondani: de jól mulattunk!“ „Holnap megint megyünk“, mondám...

Végre bevégződött brassai pályánk. Elbucúztunk a közelebbi ismerőseinktől, kik mentől kevesebben voltak, kik közül szegény Sztefaneszkóékat sajnáltam leginkább. Ők igazán szívből megsirattak s azon édes remény-

séggel maradtak hátra, hogy még meg kell egymást látnunk — Bukarestben, annál inkább, minthogy a hercegi ház is oly biztatással volt. Hívták is be a társaságot három hónapra. Nem tudom már, hány száz aranyat ígértek. Én örömmel megegyeztem, ámbár lerajzolták előttem, hogy egy helyt egy szoros út van, melyen csak nagy veszélyvel lehet áthaladni. De gondolám, majd leszálok ott s gyalog megyek. De Udvarhelyinét teljességgel nem lehetett rábeszélni. „Ő nem jön, mert minduntalan pestis üt ki s ő nem akar ott meghalni.“ Megoszolva nem akart a társaság bejenni. Nem is lehetett volna, mert Udvarhelyit senki se pótolhatta volna s társaságunk csak úgy volt erős, ha egy láncszemecske se hibázott belőle.

XI.

Abrudbánya, Verespatak és Zalathna felé. — Az oláh fátákról. — Elkészül az oláh lovaglóköntös. — Út Abrudbányára. — A lovaglás kellemetlenségei. — Borzalmas lovaglás. — Az abrudbányai lelkész. — Lakáson az orvosnénál. — Kosztolás. — Nagy Pista unokája. — Az újra megvett gombostűk. — Ut Verespatak felé — Az aranymosók. — Az abrudbányai lelkész érdekes elbeszélése. — Milo apó. — Látogatás nála. — A megmutogatott kincsek. — Az ajándék. — A beteg feleség és a kész koporsók. — A szerencse furcsává teszi az embert. — A bányamester. — A Róza cuxa. — Hogy is festett az abrudbányai színpad? — A szekundáló tehén. — Milo apó ajándékát az orvosék kapják. — BúcsúvacSORa meg a megszózott pampuskák — Zalathnán. — Egy regényes történet, mely a templomban kezdődik. — A felajánlott szállás. — A látogatás. — Az özvegy és leánya lakása. — Az özvegy története. — A szerencsétlen szabó. — Különös látogatás. — A váratlan örökség. — A deponált levél. — A visszajött férj urral lesz. — Az indiai ut drágaságai megérkeznek. — Párizsi élet. — Még egy örökség. — A szomorú feleség. — A férj meghal. — Vissza Zalathnára. — Elbúcsuzás.

De már most hogyan fogjak tollat kezembe, melylyel voltaképenle tudjam ecsetelni azon borzasztó veszedelmes utakat, melyeken át kellett hatolnunk, hogy odajuthassunk, a hova szándékoztunk. Mert mindent be akartunk járni: Abrudbányát, Verespatakot, Zalathnát* s még egy

* Az abrudbánya—Zalathnai kirándulás 1825. nyarán volt.

helység volt kitűzve, de bármint megfeszítem emlékemet, eszembe nem tud jutni azon kis hely, a hol kevés előadásra megszálltunk, hogy ne kéntessünk egy huzamban hosszú utat tenni, hanem egy-két játékot utiköltségre előadni! Csak arra emlékszem, hogy gyönyörű teremtések voltak ott: az oláh fáták. Gyönyörű fehér arcbőre mindeniknek. Azt mondják azért van, minthogy ott a magas hegyek között lakván, nem oly erősen éri őket a napsugár. Sűrű fekete hajfonadékjok telefüggesztve aranypénzekkel, valamint nyakuk és derékszorítójuk is. Hajfonadékjuknak egyik ágát, homlokjukon keresztülvéve, valóban érdekesek. De hát még az öröm leányai! Azok valóban festői szépségek. Azokat meg lehet ismerni a többitől. Azok festik magukat, pedig már anélkül is elég szépek az ő nagy, fekete égő szemeikkel. És milyen bájlón öltöznek. Nem sűrű szövetből van az ingválluk, hanem a legfinomabb organtinból. Fehér, mint a hó. Fehér alsóruhájuk finom fehér percail, ezernyi ezer apró ráncokra szedve, letéglázva, s úgy a két csinos szövetű bána, nagy veres katrinca, egy elől, másik hátul, derekukra szorítva, ismét egy szép derékszorítóval. Fejükön szép turbánokkal; az is tele rakva aranypénzekkel. Egy közülök szerelmes volt Pályba, minden geneirozás nélkül. Mindig ott ólálkodott a színház körül.

Igy egy pár asszonyságokkal megismerkedvén, mondogatták ők, hogy igen rossz az útja Abrudbányának és hogy még se gondoljuk, hogy a szekereken lehessen utazni. Azon csak a terhek mehetnek, de emberek nem. Hanem van egy más útja, ott lehet lóháton menni, de az sem oly síma egyenes út, hanem meg van csinálva lépcsőkkel. Azon tudnak már az odavaló lovak járni. Ők is lóháton járnak, ha oda akarnak menni. No! ez szép

reménység a nyaktöréshez, gondolám. Én nem tudok lovagolni. Előre elképzelttem, hogy fogunk mi nők egymásután mind lepotyogni. Megmutatták, hogy ők azon utazáshoz alkalmas ruhát csináltattak maguknak, mely kényelmes és nincs rajta mit sajnálni, ha bepiszkolódik is. Én se voltam rest, mindjárt hozzáláttam az oláh lovaglóköntös elkészítéséhez, a mely állott egy barna szövet bő zubbonyból, mely nyakig bő ráncokba volt szedve, s begombolva, s csupán egy szélesecske fekete bőrszíjjal derékon becsatolva. Egy hasonló, sűrű szövetű barna nadrág, kis fekete bőrgamaschli, a fejen egy szélesecske karimájú zöld pásztorkalap, a teteje csak kissé magas, de mint a Tyroler-kalap, fölfelé egy kissé keskenyülve, zöld szalaggal diszítve, s az áll alatt megkötve. Ez volt az egész. A többi nők nem akartak ráállni, s magukat költségbe verni, tehát csak egyedül, mint valami zarándoknő diszelegtem közöttök, csak a csigahéjak hiányoztak a gallérkáról.

Elindultunk tehát, miután az odaszokott lovakat előszerzették s velünk egy útmutató is jött, kit megfogadtunk. Én alám egy roppant nagy német katonalovat adtak. Én sohase ültem lóháton (csak egyszer színpadon Tell Vilmosban, de ott oldalt ültem s több férfi között kellett lovagolnom a színpadon keresztül, akkor szinte lepotygyantam, mert az álfalak közé vitt a ló s odaszorított. Kolozsvárt volt ez, Hegedüs segített rajtam. Szegény! Nyugodjék!) Félttem is én ettől a nagy lótól, de biztattak, hogy ne féljek, ez nem fog ágaskodni, mert ez betanított (dresszirozott) ló. Murányiné már ekkor egy-kissé nagyon is meghízott, s a legelső, a mi történt, az volt, hogy lepottyant a lóról. Volt baj, a míg rábeszélhették, hogy ismét fölüljön. De nem történt semmi baj, hát kacagtunk fölötte s ő maga is. „Oh, milyen jól tudok én ülni a lovon,

dicsekvém én. Lássá, — tsa mama, így jól meg kell szorítani a térdével. Így tanítottak a férfiak.“ Oh, nem! ez nem ágaskodott ez az ártatlan szelíd állat. Hanem a kanyarulatnál egy jó mély folyó kigyózott az út mellett, (mert még nem értük el a lépcsőzeteket,) s az én ártatlan Rinocerusom meggyorsítván lépteit, a folyó felé siet. Én megijedek, elkezdek visítani, mert én mindeniket elhagyva, bátorságomat akartam bebizonyítani, minthogy oly jól ment a lovam. De midőn a ló a víznek indult, kétségbe estem szinte, eszembe jutván a jászberényi vízveszélyes utazás. Azóta, ha csak egy terenynyi mély vizen kellett keresztül menni, már félholt voltam. A férfiak elé-siettek, látták, hogy nincs veszély, csak biztattak, hogy ne féljek, csak szomjas a ló. De én csak féltem és szidtam őket: „Gyilkosok! ilyen lovat adtok nekem, hogy nem az úton megyen, hanem a vízbe viszen.“ A ló lehajtja fejét, én mindég mélyebben süppedek alá; ijedtemben a gyeplő is tágul a kezemben. Szentpétery látván, hogy mi a baj, kiáltja, odaugratva lovával: „Ne ereszsze el a gyeplőt, rántsa föl a lónak a fejét, le akar feküdni az adta lova!“ De ha abban a percben oda nem ér, hogy megfogja a kantárszárat, s föl nem rántja a lovat, mely már letérdelt a vízbe, hogy belefeküdjön tán fürödni, engem szépen leborított volna, s tán még bele is fojtott volna, mert nem tudtam volna lábaimat akengyelből kiszabadítani. Miután rendbe szedtük magunkat, indultunk tovább. Nem voltak aztán több ilyes eseményeink. Hanem a lépcsőzeteket elhagyván, borzalom töltötte el az embert, ha maga eleibe nézett és látta azon mélységet, melybe le kell ereszkedni, azon szekérnagyságú kőszikladarabról, melyen megálltunk. Itt már ismét más leckét kellett venni az útmutatótól. Itt nem lehetett másként, mint egészen hasra feküdni

a ló hátára, a lónak nyakát jó szorosan általölelni és mégis a térdivel jól megszorítani a ló derekát, nehogy a ló fején, midőn az a mélységbe leereszkedik, előre lebukfencezen a ló fején keresztül, le a mélységbe. Ez borzasztó utazás volt; de minden félelmem mellett is csudálni lehetett azon szegény párák ügyességöket: hogy mi vigyázattal rakosgatták lábaikat egyik kőcsúcsról a másikra, merően lenézve maguk eleibe, nehogy félre léjenek.

Így haladtunk még egy jó hosszú utat, mire behatoltunk Abrudbányára. Itt megismerkedett a társaság a lelkészszel. De valóban szégyellem bevallani, nem emlékszem már, hogy református lelkész volt-e vagy oláh pópa? Csakhogy igen szíveskedő, barátságos és mindenben segítséget följajánló egyén volt. Még a szállásokra is ő vezetett beniünket. Így engemet egy igen derék úriházhoz szállásolt be. Ez orvos és igen derék magyar ember volt, nejjével együtt. Mindketten fiatalok és vendégszeretők. Szép egyemeletes nagy ház tulajdonosai. Én is velök egy tornácon laktam s az orvosné oly barátságos indulattal viseltetett erántam, hogy mindég együtt voltunk, hol én ő nála, hol ő én nálam. Ott kosztot kapni, semmi áron nem lehetett s így néhányan rábeszéltek, — minthogy úgy is otthon főzetek — adjak nekik kosztot. Nem sokat vonakodtam, elfogadtam. Tán négyen jártak oda, a kópé Nagy Pista is odafúrta magát. A háziasszonyom látván, hogy annyian esznek nálam, hogy elégítsem én azokat ki, egyszer egy szombaton csak jön be a szakácsnéja s hoz egy szép fehér deszkán, megtisztítva, egy jó nagy, kövér, nyársra való malacot, szép fehér, mint a hó, azon izenetel: ilyesmit nem igen lehet hamar az abrudbányai piacon kapni; ne legyen megsértve, hogy vasárnap tudjak mit adni annak a sok nagybélűnek. Másszor ismét küldött be

egész cilinderekkel a legfinomabbul készített rózsamálna- s többszerű liqueuröket. Én magam nem igen oly sokat fogyasztottam, tehát kosztosaimat is meg-megkínálgattam belőle, ebéd után, miként ott már szokás.

Egy napon délelőtt jön Nagy Pista szörnyű jajgatással: „Jaj! jaj! mindjárt meghalok.“ „Mi baja Pista? Az Istenért, szóljon, mi baja?“ „Jaj! jaj! s leveti magát a földre s körülhentergi a szoba földjét. A ködök-esömör! Már egy órája, hogy így kínlódom.“ „Szegény Pista! Mindjárt főzetek herbatheát.“ „Jaj! ittam már három findsával. Nem használ semmit.“ „Mindjárt melegíték fődöt. Bizonyosan meghütötte magát.“ „Nem ér semmit. Azt is próbáltuk már, csak nem szünik.“ „Jaj! jaj! mindjárt behívom az orvost, az majd segít.“ „Ne tessék. Láttam, hogy elment . . . hanem, ha volna abból a liqueurökből . . .“ „Igaz biz! Itt van, itt van, fogja.“ Töltök neki. Ez talán használ. „De nagyon csepp. Egy kissé nagyobb pohárkával kérek.“ „Itt van. Oh be jó! Ez meggyógyít, . . .“ És én bárgyú: elhittem! Ötszörhatszor eljött s ebédnél is mindig panaszkodott, hogy ő most milyen beteges; sokat szenved görcsökben . . . Ekkor elkacagták magukat a többiek. „Hát ugyan hiszen ennek az akasztófárávalónak? Hiszen megesküdt, hogy nem nyugszik, még mind ki nem iszsza a cilindereket.“ . . . Így tett bolonddá mindig ezen kópé engemet. Játék után, midőn már ott hagytam az öltöző helyemet, odament, s földszedte a sok lehullott gombostűket s rendre szúrta a lehullott papirosokra s midőn nekem néha szükségem volt, mindjárt eléugrott; „Nekem van itt. Most hozzatam a boltból, mert kellett valami drapériát tüzőgetni; öt garas ára.“ „Jó, jó csak adja hamar.“ S így adta el saját gombostűimet három áron.

Már ha itt voltunk Abrudbányán, Verespatakot is meg akartuk nézni, a hol az aranybányák vannak. Itt is lóháton kellett odajutni. A lelkész ajánlotta magát vezetőül. Itt is eleintén ment, a hogy ment. Nem látszott egyéb, csak egy roppant magas kőszikla, de még nem látszott mellette az iszonyatos mélység. A pap elől lovagolt s mi többiek egyenkint utána. Borzasztó látvány! Csak akkor veszem észre, hogy a magas kőszikla oldalába, éppen csak oly keskeny utacska van, hogy a ló csak úgy szedegette a lábait, hogy egymás eleibe rakta és derékka szinte a sziklához surlódott. Iszony fogott el, midőn a mélységbe letekintettem. Csak egy lépést tegyen a ló félre, lezuhan velem együtt a mélységbe, hogy szerte zúzva ot vesztünk volna el örökre. Én már ekkor nem visítottam: „Tisztelendő úr! Megálljon. Én nem megyek, egy toppot se megyek tovább. Mit csináljak? Istenem mindjárt leszédülök.“ „Csak tessék nyugodtan ülni a lovon. Visszafordulni lehetetlen; leszállni is lehetetlen: leszédülne. Oda segítség se mehet. Hanem a kantárt se ide, se amoda ne húzza, csak hadd feküdjön a ló nyakán; de azért el ne ereszsze, húzza magát egészen a lóra és ne nézzen a mélységbe, csak egyenesen maga elé.“ Szívemet hangosan hallottam kopogni, a fejem lüktetett. Úgy éreztem, hogy az agyvelőm a kalapomhoz ütődik. A veriték csorgott rólam. „Istenem! Neked ajánlom lelke­met“ . . . nem is képzeltem, hogy még éljek. . . . De szidtam a papot az egész uton. „No hiszen, ha még életben maradnék, csak jöjjön többet a kirándulásaival! Ilyen veszedelmes utakra vezetni, hol életével játszik az ember stb.“

De egyszer ennek is csak végének kellett lenni s beereszkedtünk Verespatakra. Ott láttunk előttünk egy

kristálytisza folyót, melynek minden kavicsait meg lehetett olvasni s a mint beljebb mentünk a helységbe, láttuk a víz közepére állítva, vagy építve a masinát, hol az arannyal benőtt kődarabokat tördösik össze és a folyócska azon csatornácskán foly keresztül, hová az arany le hull és ismét egy másik kis kő- vagy faedénybe, már megmosódva a salaktól. Az arany ott marad, a salak lefoly a folyóba, ott aztán lesik a szegény oláhok a víz szélén, ha vagy egy mákszemnyi aranyporocska jön le a salakkal. Azt ők kihalászszaak s összevegyűjtögetik, aztán eladják. Ott láttuk előttünk magaslani az aranyhegyeket. Én valóban, még itt nem voltunk, azt gondoltam, hogy majd csak úgy csillámlik távolról a hegyekről s kősziklák közül a sok arany.

De már most leszálltunk. Nem tudom bizony már, fogadó volt-e, vagy csak olyan oláh ház. Ott egy kissé ettünk valamit s miután jól kiduzzogtam magamat a lelkésszel s zsémbeltem rá, mégis csak kibékített valahogy, úgy hogy meghallgattam a történetet, mit most elé kívánt beszélni.

Azt mondják: a szerencsét nem kell keresni, mert akkor éppen kikerüli az embert, de vakon száll s éppen arra repül, ki legkevésbé gondol reá. Itt csakugyan érvényesítette szeszélyességét ő „vak“ magassága.

Egy igen-igen szegény oláh is a folyó szélén szedgette az aranyorszemeckéket, de mindig igen kevés jutott az ő birtokába, oly kevés, hogy el sem adhatta. Tehát csak szedte-szedte s összevegyűjtögette. Más annyit szedett össze, hogy egy cux-ot vehetett rajta. Nem is költötte ő el a kis pénzét máléra, hanem vett rajta egy cux-ot. Az nem drága, úgy gondolom, 20 krajczár volt egy. Csak a munkáltatás kerül aztán sokba; a bányászok-

nak kell sokat fizetni, kik azt munkálják. Azt már nem tudom, hogy hol kapott rá költséget Miló apó. Így hívták azon szegény oláhot. Egy napon el volt határozva, hogy a Miló cux-ját fogják fölvetetni puskaporral. És oh szerenése! a legelső föllobbanásnál 99 font aranyat lökött ki terhelt gyomrából az aranybánya! Hát nem a csodák sorába tartozik-e ez? És az a különös, hogy se kevesebb, se több! Éppen egy font híjja a száznak.

„No gyerünk, hát látogassuk meg Miló apót!“ kiálták mindnyájan. „Minden bizonynyal“ mondá a lelkész s elindultunk. A mint befelé haladtunk, mindjárt szembetűnő volt a többi házaktól, a legelső, igen csinos, tiszta, fehér, emeletes kis házacská, zöld redőnyeivel. „De csinos kis ház“ mondám. „Éppen ez a Miló apó háza“ mond a lelkész. Beköszöntöttünk! Egy igen tisztos kinézésű öreg sietett elfogadni. Már ősz hajakkal, de jól hizott alakkal és piros arcával, élénk szemekkel és mozdulatokkal. Látszik rajta, mondánk, hogy nem terhelik az élet gondjai. A mint a csinos, keskeny lépcsőzeten fölhaladtunk, (mert ez nem valami magas emeletes ház volt, csak olyan kisszerű: kis szűk udvar, de minden igen csinál és izléssel rendezve) a lépcsőzetről egy kis verandaforma előcsarnokba léptünk, s mindjárt szemembe tünt egy cikk, mit nem közönséges embereknél lehet keresni. Minthogy a veranda teteje alá nem süthetett be a nap, hát árnyékban volt s híveset tartott. Ott függött nagy vas-horgon egy jó nagy gömbölyű, kalitka-forma egészen körül bevonva szunyoghálóval, melynek belsejében horgok voltak s egy jókora ajtóval rajta, melynek közepén akkor is föl volt akasztva egy jókora darab marhahús. „No lám! mondám, hát a pénz nem vezeti az embert találékonyságra?“ Mondta, hogy ott a szél szabadon járja,

nem romlik meg, mert híves van és a légy nem fér hozzája. Bementünk a szobába. Még csak ott ámultam el! Csinos, tiszta, jókora nagy szobában, ajtónyi nagyságu, széles aranyos rámakba foglalt négy nagy tükör, közepén nagy, politirozott, fényes asztal; csinos diván, székek, nagy, magasra vetett fehér ágyak, kivarrott párnahajakkal. Mindjárt kiáltott egy cselédnek. Az csinos tácan poharakat hozott és ő maga üvegekkel, több nemü poharakat s kínált erőszakosan. „Mondom: nem lehet Miló apó, csak ebédkor.“ Ó csak olá hul tudott. A férfiak hozzáláttak. Mutattam neki mimikával, hogy milyen boldog, hogy az Isten őt úgy megáldotta. Milyen froumos itt minden. Van neked sok arany ugy-e? Megfogta a karomat és elvezetett egy nagy, de igen nagy, négyszögletü vasasládához. Eléhozott valahonnan egy kulcsot és fölnyitotta. Aranypénzt nem mutatott egyet se, gondolta, azt úgy is tudjuk milyen. De itt lehetett különbnékülönbféle stuffákat látni. (Stuffáknak nevezik azon kőszikladarabokat, miket szertehány a löpor, midön fölvetetik és abban vannak az aranyerek.) Csudálatos szépek azok. Nem csupán aranyerek vannak mindenik kőben, hanem a természet különbféle formáju aranytárgyakat rajzol egy-egy darabka kőre, hogy azt csudálva bámulja az ember. Némelyikbe van belenőve mint egy valóságos rózsalevél, de oly formán mintha aranymíves készítette volna. Másikon ismét egy szarvast lehet látni, meg ismét másikon egy makklevelet, egy-egy kis kastélyt, madarat. Mind, mind oly szépen, mintha bele lett volna vésve. Nem győztem csudálni! Láta az öreg mint csudalom. Kirakott előmbe többet, hogy válaszzak belőle hármat magannak, a melyik legjobban tetszik. És én választottam a rózsalevelest és szarvast és egy terebélyfát. Másnak

senkinek se adott. Megköszöntem neki igen szépen s újra elődicsértem, hogy ő mily boldog! S milyen szép, fekete-szemű leánya van. „Az a tiéd ugy-e, Miló apó?“ „Ah nem! mondá“ . . . de mikor ki s bejárt a leány, igen észrevettem, hogy miként vigyorog a szeme a leány után. Ahá! gondolom! „Ah boldog?“ mondám „Ah! Dumnata gyere csak“ s megfogta karomat s bevezetett egy másik szobába. Abban nem volt semmi butor, de a mint belépünk az ajtón, két koporsót pillantottam meg. „Jaj, mi ez?“ kérdém. „Az én mama betyeg“ mondá s elbeszélte a lelkésznek, hogy már félélve, hogy neje beteg s Kolozsváron van magát gyógyíttatni, de már nem lesz jobban, meg fog halni bizonyosan. Hát ő Bécsben csináltatott neki egy igen szép, polituros és egy rézkoporsót. A kisebbikben fog feküdni s úgy tesz azután a szép rézkoporsóba. Ekkor félrehuzott egy függönyt s ott függött két gyönyörű atlasz-ruha. Egy fehér, térdig arannyal gazdagon kivarrva, a másik kék, az is térdig gazdagon ezüsttel kivarrva. „Kérdém, hát ez minek?“ „No, mondja, hátha meghal, abba öltöztetik.“ Csak bánom, hogy nem kérdeztem: hogy hát egyszerre adja rá mind a két ruhát? Tán azt gondolja, ha két koporsó van, legyen két ruha is. És ez öltönyök a legutolsó divat szerént voltak készítve, mintha bálba akart volna benne menni táncra. Bámultomban azt is feledém kérdezni, hogy hát a neje divatosan járt-e? Ó maga megtartotta az oláh szürzubbonyt, szűk nadrágot, de a legfinomabb szőrszövetből. Fehér mint a hó és fekete zsinórzattal gazdagon kihányva, fekete gombokkal. Az furesa! Többször tapasztalhatja az ember, hogy ha igen szegényt valami nagy szerencse ér, az nem tudja: mit csináljon. Semmi se elég jó neki. Még a vasas nagy ládáját is Bécsben csináltassa! Brassóban

vagy Kolozsvárt nem elég jó lett volna neki? Miután mindeneket megmutatott, elmentünk a cuxmesterhez. Ez egy igen derék, udvarias ember volt. Egyformán beszélt németül és magyarul. Igen örült, miként mondá, hogy közelebbről megismerkedhetik velünk. Mindég ott volt előadásainkon, mert Abrudbányára ritkán jő vagy egy német társaság, magyarra még ő nem emlékszik. Meg is mutogatott nekünk mindent, a mi látnivaló volt. Megmagyarázta a cuxok mivoltát, bevezetvén bennünket azon sötét üregekbe, hol azon sziklákat szokták fölvetetni, a hol aranyeret remélnek találni. Sokszor csalódnak és csak üres szikladarabokat vet ki a hegy. „Ej de szeretnék én egy oly cuxot venni, ha közelebb lalnék, hátha engem is érne, ha csak kis szerencse is!” Most már igen zaklatott, hogy csak vegyek egyet. Ő magára vállalja, hogy dolgoztatni fogja s fölügyel a kezelésnél és jelen lesz a föllobbantásnál s nekem azonnal megírja, hogy mi eredménye lesz az első föllobbantásnál: találtak-e aranyerre? Ha nem, ismét tovább dolgoztatja, mert némelyik ér igen messze bent van a föld gyomrában s többször is fölvetetik, míg egy aranyerre találnak. Mindjárt kijelölt egyet, meg is keresztelték: Róza nevet adván a cuxnak. Nekem egy könyvecskét adtak, melyet elhoztam magammal s melyben mindig föl kellett jegyezni, mikor, mennyi pénzt adtam a munkáltatásra, a megbízott híven lenyugtázta a fölvelt pénznek a mennyiségét. De ő csak soha se hozta nekem az aranyakat, melyeket nekem kellett volna nyugtázni. Egy pár évig csak reméltem, de midőn láttam, hogy sikertelen, egy szál aranyerecske se nyílik számomra, meguntam a sok fizetést s végképp fölhagytam vele. Nem tudom: Isten akarata volt-e, hogy ne legyen aranyom vagy a cuxmesteré.

Miután mindeneket megláttunk, visszatértünk Abrudbányára. Arról már nem tudok számot adni, hogy miként tértünk vissza? Mert, hogy azon útra még egyszer elszántam magamat, a melyen ide jöttünk, teljes lehetetlen. Ha más útja nem lett volna, kész lettem volna inkább Miló apóhoz beállni valami gondnoknénak, mintsem még egyszer annyi szívdobogásnak alávetni magamat s annyi halálfélelmet kiállani.

Visszamenvén Abrudbányára, még kevés ideig ott játszottunk. Elfeledém eleintén mindjárt fölhozni, hogy hol játszottunk. Sehol se volt alkalmas helyszínpadot fölállítani, hát egy nagy pajtában, melyben az életet szokták kicsépelni. Ott állítottak föl egy nyomorult színpadot. Nem szándékozván sokáig ott mulatni, nagy költségekbe nem ereszkedhetett a társaság, hát gyalumatlan deszkákat szegeztek le holmi Verschlagokra, vagy hordókra. Mindig félve jártam rajta, hogy valahol kijön egy szeg, a deszka fölbillen és orromra bukom a publikum közé. De azonfölül még minduntalan megakadtak szép bársony és atlasz uszályaim a szálkás deszkákon. Mindezeket fölülhaladta az, hogy a csür- vagy pajtatalajdonosnak az istállója oda volt építve a pajta végibe, legalább jó közel hozzá. Ott tartotta teheneit. Midőn az első próba volt, semmit se vettünk észre. Mikor este, az első előadáson, a mint legjobban egy kedves áriámat énekelném, megüti füleimet egy borzasztó hang. „Jézus, mi az?“ gondolám. Hirtelen nem tudtam magamat tájékozni. „Secundálni akar-e valaki?“ De ez nem emberi hang. Én csak énekeltem, de a hang da capo rákezd. Én széjjelnézek kérdőleg . . . „Semmi, semmi, mondák a nézők közül . . . csak a gazda bivalyjai az istállóban.“ Elmentek mondani a színészek, hogy tegye el onnan a marháit,

legalább addig, míg játszunk. „Bizony ő nem teszi sehova, mert ott nincs más hely azok számára.“ Eligazítottuk aztán mégis valahogy. Tán raktak nekik a jászolba takarmányt, hogy aztán békén játszhattunk.

Midőn hazajöttünk, másnap mindjárt bementem jó házigazdáimhoz földicsekedni, hogy mit kaptam Miló apótól. Nem győzték dicsérni s bámulni a szép stuffákat s csodálkoztak rajta, hogy még hármat is adott az öreg fukar, mondá az orvos. „Nem adnak ők senkinek, még ha pénzért kérnek is tőlük, mert nagy ritkaságul történik, hogy ily csudaszerű terményeket találjanak az erekben.“ Minthogy láttam, hogy szíves házigazdáim oly nagy becses tulajdonítanak e ritkaságnak, mondom: „No! már én most láttam őket, hogy mi remek munkát tud véghez vinni a természet, már most beteltem velök s ha szívesen fogadják tőlem, itt hagyom emlékül.“ Eleinte vonakodtak, de láttam biz én, hogy jól esik nekik az emlék.

Utolsóelőtti estvén, az én házigazdáim nagy vacsorát adtak, volt egy pár úr a városból is és több színész az elsők közül. Pampuskára voltunk híva. Nagy vacsora volt: pecsenyék, vadak, mindenből nagy bőségben. Leves után roppant nagy tálakban hozzák föl a pampuskát. „No csak izibe! még azon forrón, mond a háziasszony testvére, egy szép fiatal, barna leány. Csak tessék hozzá látni, néném süiti a többit.“ Azonban eléhozza a nagy kék üveg cukorszelencét s egy evőkanállal szórja rá a cukrot, hogy csak úgy fehérlett, mintha hóval lett volna belepve. A háziúr körüljárta a hosszú asztalt, az ürmösös cilindert hordván körül s mindeniket unszolta az ivásra, hogy mindjárt ehessenek a fánk után, úgy nem fog ártani. Ki is kapták a fánkot a tálakból úgy, hogy hamar üres lett a tá! De midőn tányéron volt a fánk, csak úgy egy-egy kis

falatokba dugta szájába mindenik, a mit oly mohón kikapdosott. Én forrón soha se szerettem enni a fánkot, csak hűtögettem, széjjel tördelvén s a lehullott cukrot ismét fölmártogatván reá. A mint már a számhoz akarom vinni, haliom az asztal oldaláról a Nagy Pista szavát: „Ugyan, tekintetes úr! kérem, nincs egy kis paprika közel?“ Mind rá néziünk. „Van, édes Nagy úr, van. Hát minek az?“ „Mert igen félek a göresöktől. Ha nagyon sós valami étel, hát megpaprikázom és így nem árt.“ Az egész asztal kitért egy kacagásba. Én hamar befaltam azt a jól bemártott darabkát . . . lehetetlen volt enni a sótól. Az úr, szegény halálra szégyelte magát, a mint megkóstolta. Éppen jött be a kis lány, a hogy az úr megtámadta: hogy ez már elég jó sós volt, hanem csak vigye ki a tányérokat és a mostani behozottra már csak cukrot szeretnének . . . elszaladt a kis lány, többet elé se jött. De bejött az orvosné nagy zavarban, hogy az ostoba eselédnek mondták, hogy a cukrot, ha megszitálta, tegye a cukortartóba, a sót, ha megszitálta, tegye egy tányérra és rakja tele a sőtartókat és ő egész ellenkezőt cselekedett. De már most jól hozzáláttak a cukros pampuskához. Elmult a kis baj, mi nem egyebet, csak egy kis zavarodást okozott. Vígán folyt le az utolsó este. Házigazdáim sok jó kívánságaiktól kísérve, elutaztunk Abrudbányáról.

De most még Zalatna is volt kitűzve tervünkbe, ámbár csak rövid időnk maradt, mert sokat vett igénybe a sok ide-oda utazás és közeledett Kolozsvárra megjelenésünk. Elmentünk hát Zalatnára is. Ezt elő se hoznám; rövid ideig mulattunk s nem történt semmi figyelmet érdemlő esemény, de hiszen több semmit jelentő firka is csúszott már ezen irományomban tollamból, melyek, ha kivetni valók, hát ki vele. Én csak azért írok minden cse-

kélységet ide, minthogy úgy történtek. Ámbár éppen mindent, mi éltem folyamában történt, még se írhatok le pontosan, mert rövid az idő s ahhoz, mik még történtek, igen-igen sok idő kívántatik, pedig szinte úgy nyomja az elhallgatás szívemet, hogy panaszaim által nem könnyíthetek némi sérelmeken, mik dúlták sokszor éltem nyugalját, de minthogy csak személyemet illették — elnyögöm. De itt Zalatnán egy csodás esemény érintett, melyet, ha egy idegen ajakról hallottam volna elbeszélni, azt mondtam volna: Hallgass! ily mesés eszmény nem történhetik az életben. Te álmodtad s engem akarsz lúddá tenni! De nem álom! Valóban azon egyén szájából hallottam, kivel ezen esemény valóban megtörtént.

Egy kissé már a bevezetés is különös volt, mely reá vezessen, hogy ezen esemény tudásához jussak.

Zalatnán valami nagy ünnepély volt. Templomszentelés-e vagy valami más templomi ünnep, nem emlékszem, csak arra, hogy a templom előljárói fölszólítottak, hogy énekelnék valami szép, szívreható áriát a chórusban. Ez gyakran történt velem, ha valahová oly helyre jöttünk, hol zene volt s én igen szívesen s örömmel énekeltem. Itt is. Nem tudom már, melyik operából választottunk a Regenschórral egy magasztoszerű soló-áriát, mely alá deák textust alkalmaztak s én énekeltem. Midőn elvégezésén föladatam, egy nyugvó hely után néztem, hogy leülhessek s az isteni tisztületben részt vehessek. Ott ült egy lócán egy fehérbe öltözött, csinos arcú, fiatal leányka s igen zokogva törölte könnyeit s tovább húzódott, hogy helyt adjon. Látom, hogy könnyezik, azt gondolám, hogy odalent a templomban, a nagy szorongásban talán valami baj érte s kérdém résztvevőleg: „Mi baja kedvesem? Tán valami sérülést szenvedett?“ Rám nézett

könyes szemeivel, lesütötte azokat s hallgatott. „Szóljon kedveském. Kérjünk vizet?“ „Oh nem! mondá végre rossz magyarsággal s ráborult vállamra, minthogy homlokát simogattam. „Sie haben so schön gesungen, und das Herz thut mit so wehe, ich musste weinen.“ „Oh, édes kis angyalom, mondám, hát oly igen szereti az éneket.“ „Oh, igen nagyon“ mondá. Nekem van zongorám, s tanultam énekelni is, de így nem tudok.“ „Oh! mondám, hiszen az csekélység. Csak azért nem tetszik a saját éneke, mert nincs valami szép áriája. Valami operából tanuljon be, s mindjárt tudni fog.“ „Ó neki már kedve sincs a zongorához se, minthogy énekelni nem tud szépen.“ „Jaj, attól el ne essen a kedve, mondám, mert az magára ének nélkül is élvezet.“

Elvégződött az isteni tisztelet, fölkeltünk, hogy menjünk. Ő szorosan szorította kezemet két kis kezével, s akkor látom, midőn megölelem s megcsókoltam, hogy ki van növe szegényke. Gondolám: mily kár érte! Oly gyönyörű arc, oly érzésteli és oly szerencsétlen! A nép tolakodott kifelé, az én utam is más felé vett erányt, az övé is. Elváltunk. A mint ide érkeztünk Zalathnára, nem leltünk szállásokat. Nekem egy kis nyomorult szűk szobám volt, két kis ablakkal. Se egy diván, se ruhatartó, s nekem már készíteni kellett öltönyeimet. Mit volt mit tennem, ki kellett pakkolnom, mert másnap már játszani kellett. De mindig zsémbeltem, s üztem a szolgát, keresen nekem alkalmasabb szállást, de ő csak nem kapott. Azon templomi esemény utáni napon, bejön hozzám egy szobaleány forma s kérdez, hogy én vagyok-e a társaságnak első énekesnöje, a ki szállást kerestet? „Bizony, mondom, én vagyok. Nézze lelkem, nem tudom ruháimat is hova tenni, csak itt a ládán hevernek.“ „Az én tekin-

tetes asszonyom tiszteli az asszonyságot és kéreti igen szépen, tessék odajönni mindjárt, igen szeretne mennél előbb beszélhetni, lesz szállás is.“ „Tisztelem a T. Asszonyát, most nem mehetek, mert próbára kell menni, de ebéd után két órakor, ha maga eljöhetne értem, mert idegen vagyok, s nem akadhatnék reá.“ „Eljövök.“ Ebéd után elvezet a leány egy csinos, terjedelmes, egyemeletes házba, melynek sok nagy ablakai az utcára nyílottak. Megpillantásánál rögtön az jutott eszembe, nem lesz abból semmi. Jó borsos lesz ennek az ára. Azonban belépünk a csinos udvarba, honnan fölvezetett a lépcsőzet a tornáczra. Kitérül előttem egy nagy ebédlő szárnyas ajtaja és egy halavány, sovány, még nem igen idős, de nyájas jó arcú nő jön eléem, de igen igénytelen, házi, közönséges öltözetben. Azt mindjárt észleltem, hogy nem magas körből. Kezét nyujtva, mindjárt bevezet azon szókkal: „Bocsásson meg asszonyságod, hogy oly bátor voltam ide kéretni, de a leánykámtól perencyi nyugtom sínes, zaklat“ . . . s azon percben belépünk a nagy terembe, melynek pompája egészen ellent mondott a nő öltönyével s mely engem egészen meglepett. Azonnal szemérmesen siet előmbe a tegnapi templomi ismeretségem, s egész örömmel által ölel. Mondom az anyjának: „Oh, hiszen itt én ismerőst találok. Egy igen kedves kis ismeretséget“, mondám. „Nagy örömmel beszélte el leányom, midőn tegnap hazajött az isteni tisztelet után, hogy be nem férhetett a templomba, pedig mondák, hogy egy asszonyság fog ma énekelni. Ő neki azt hallani kell, gondolá, s föltolakodott a chorusra. Elő beszélte, mily kegyes részvételt volt az asszonyság eránta; de azóta nincs nyugta, ő szeretne úgy énekelni tudni. Itt van, drága zongorát hozattam neki Bécsből, de ő igen szerencsétlennek érzi

magát és mindjárt sír, ha nem úgy megy neki, mint szeretné és szerencsétlenségét azon kinövésnek tulajdonítja, hogy ily baleset érte szegénykét. A dajka kis korában leejtette karjából; nem mondta meg. Kis korában nem vettük észre, csak mikor már nagyobb lett, mindig kitünőbb lett.“ „Oh! vigasztalám, ezért ne csüggedjen el a kisasszony. Csak a lélek legyen nemes és tiszta, az oly kis testi hiba még mind nem akadály a boldogságra.“ „Ő nem akar senkivel társalogni a miatt. Nincsenek leánybarátneí, csak magában szeret élni, s azért óhajtja úgy a muzsikát, éneket, hogy magányában az lesz neki minden vígasza, ha bánatos órái meglepik. Azért is kérem az asszony-ságot, ne vegye sértésnek, ha egy ajánlatot teszek. Hallottam nincs alkalmas szállása. Itt nem is kap. Legyen szíves elfogadni itt e balszárnyat, be van butorozva, nekem nincs szükségem reá, egész nap se megyünk bele.“ Bevezet. Elbámultam az elegancián. Itt is az ajtónyi nagy tükrök, nehéz selyemmel kibérlett, scharlach-szín, damaszt, földig érő függönyök, a butorzat minden egal (?) mahoni fából, divánok, nagy és kicsi, szóval minden tündöklött. Mondám: „Asszonyom! annyi házbért nincs módomban fizetni, de különben is, kofferjeim vannak, ily szobába azok nem valók.“ „Semmi se tartsa vissza. Holnapra minden ruhatartók, commode és minden üres lesz, csak fogadja el. Szűk asztalt tartok, mert csak ketten vagyunk ezen egyetlen gyermekemmel. Férjem meghalt. Egy cselédet tartok; magam látok a háznál a kis gazdaság után és szívesen látom asztalomnál, reggelinél. Semmire se legyen gondja, csak néha-néha mikor kedve lesz, gyermekemmel énekelgetni és mutogatni, a miben tudatlan.“ „De én nem tudok zongorázni, mondám, csak úgy a magam kedviért, kis dalokat kísélni.“ „Ő jól zongorázni tud.“

goráz, — mondja a nő — és oly igen nagy hajlammal viseltetik az asszonyhoz! Ne tagadja meg, kérem.“ „Jól van, mondám, én köszönettel fogadom el szíves ajánlatát a szállásra nézve, de se kosztot, se kávé telteljeséggel nem lehet. Néha korábban, néha később kelek s kávézom, mikor lehet. Néha próbám van, akkor fölvitetem. Az ebéddel is úgy: néha két órakor jövök s akkor ebédelek.“ El volt végezve köztünk; másnap oda költöztem. A lányka mindég benn ült nálam. Néha zongorázott, nem valami művészileg, de tisztán adta a hangokat. Igy aztán belekeveredtünk az éneklésbe is. De ahhoz sok idő kívántatott volna az együttlétre, hogy éppen minden hajlékonyságát a hangoknak s többféle dalokat hiba nélkül ki tudott volna vinni, de ő kicsivel is megelégedett. Csak arra kért mindig, hogy én csak énekeljek, majd megtanulja ő, s majd egyszer úgy fog énekelni.

Egyszer a házinő bejött hozzám, midőn bársony ruháim közül válogaték, hogy melyiket vegyem föl estére. „Ah! mily pompásak, mond, és echt bársony mind.“ „Mondom: nem szeretem a gyapot-bársonyt színpadon is, megismerszik. Nincs az a hajléka.“ „Oh, nekem is szépek vannak, mond. El is adnám én, már nem viselem.“ „Én ámultomból alig tudtam fölocsúdni. Rátekintvén, gondolám: ez színésznő volt!“ „Hát egykor viselte?“ „Oh igen. Gyönyörű nehéz, chamois-szín atlasz, zöld zsenilienel; fehér atlaszok arannyal kivarrva. Majd megmutatom. Most is egészen úgy néznek ki, mint az újak.“ Mind jobban-jobban elfogott a csuda. „Mondom, talán színésznő volt?“ „Ah, nem! mondá mosolyogva, de én Párisban laktam sok ideig s akkor úgy viseltem magamat.“ Gondolám tréfásan magamban: tán bizony egy elátkozott hercegné kastélyába jutottam s holnap eltűnik fölöttem

a szoba s én az ég alatt maradok földél nélkül. A mint látja a nő, hogy én buta képpel nézek magam elébe, elkezd: „Ja, Freundin! Ha magának elbeszélem az én történetemet, még jobban el fog bámulni, mert azt gondolná az ember némely dolgok felől, hogy a lehetetlenséggel határosak és mesének tartaná az, a kivel ilyes megtörtént és még máig is élnek itt emberek, kik tanúi voltak az én csodás történetemnek.“

„Itt laktunk Zalathnán. Férjem szabó volt, de igen szegények voltunk. Még fiatalok: örömet dolgoztunk volna, de minthogy szegények voltunk, senki se hozott munkát. Még, ha egy nadrágot kellett valakinek foltozni, elment házunk előtt s tovább vitte másik szabóhoz. Én varrogattam holmi csekélységeket: cselédeknek, parasztlányoknak. Jaj! de azokkal nem sokra mentünk. Végre lebetegedtem. Ekkor már nagy nyomorúság jött reánk. Fölkeltem, de már annyit se lehetett keresnem, mert a gyermek is elfoglalt. Ránk jött a kemény tél. Nem volt sehonnan mit remélni. Fűtetlen szobában nyomorogtunk és ez sokáig így tartott. Férjem elment néha valamelyik szabóhoz segédnek, esakhogy egy pár garast hozzon a házhoz kenyérre. Ez sokáig így tartott. Már közel voltunk a kétségbeeséshez, hogy hát már az Isten sehogy se akar rajtunk könyörülni. Egy kis viskónk volt ugyan, de csak alig oltalmazott a szél ellen. Úgy maradt reánk szüleimről, azok is szegények voltak. Elmúlt a tél. Gondoltuk, majd tán a nyár mutat valami utat-módot kenyérkeresésre. Ez a kis leánykám született. Szegény! elég nyomor között, alig tudtam mivel táplálni, ismét csak varrogattam. Nagy ritkaságul történt, hogy valami szegény ide hozott egy rongyot foldozni. Ismét közeledett a tél. Ez a gyermek már majd egy éves lehetett. Keserves könyeket

hullattunk férjemmel fölötte. Mi szerettük egymást, de mit tehettünk? Ha a földet túrtuk volna föl: nem boldogultunk. Férjem egyszer csak elé von egy tarisznyát s egész elszánással mondja: „Isten hozzád feleség! én nem tűrhetem tovább a nyomort. Szánlak benneteket ezzel a kis ártatlannal nyomorogni látni.“ „Hová mégy az Istenért?“ „Elmegyek . . . velem is kevesebb fogyasztó lesz. Elmegyek valami faluba, favágónak. Ha ott se kapok más munkát, eljövök; hacsak egypár garast, vagy egy-két darab kenyeret kapok, elhozom nektek.“ Nem lehetett tartóztatni . . . elment. Ott hagyott fájdalmammal. Sír-
tam, hogy mi lesz belőle! Harmadnap eljött. Még esü-
gedettebb volt: semmi sikere nem volt menetelésnek.
Munkát csakugyan nem kapott. Favágónak ajánkozott.
„Van-e fejszéje?“ kérdék. „Nincs“ volt az felelet. „Hát
mivel akar fát vágni?“ . . . Tovább ment. Mégis apró
házaknál egypár szálát föl vágott, a hó fejsze volt s el-
panaszolta szegénységét: hogy csak egy kis kenyeret is
adjanak! Hadd viszem haza gyerekeimnek, éhező felesé-
gemnek. Így kapott imitt-amott egy kis kenyeret, egypár
garast, azt haza hozta. De már most türelmét végkép el-
vesztette. Újra fölragadta vándortarisznyáját. „Már most
elmegyek messzire. Hogy mikor jövök vissza: Isten
tudja . . . de nem jövök semmi nélkül. Vagy szolgálatba
álok valahová, csak hogy kapjak pénzt s nektek elküld-
hessem.“

Már hidegek voltak. Gyors szárnyakon közeledett a tél. Aggodalmakkal telve sírtam szüntelen, hogy már mi történik velem, hova leszek, tán oda hal valahol a nagy hidegekben? Hova vezet a sorsa? Így teltek napok, napok után. Dolgozgattam, a mit lehetett. Egy szörnyű zord nap állott be: téliesen hó esett, esővel vegyest. Fűtt a

szél s csapkodta a kis ablakokba az esőcseppeket. Hamarabb is besötétedett mint máskor. A gyermek a bölcsőben feküdt, kis mécs pislogott az asztalon. Hat óra lehetett. Valaki megkocogtatja az ablakot keményen. Akkor is sírtam férjem fölött, hogy hátha most uton van: mi lesz belőle? A mint megkocogott az ablak, fölugrom: Istenem ez ő! De nem is szokott ő kopogtatni. Nagy sötétség borította el az ablakot. Jézus, ne hagyj el, mi ez? „No, kiált egy vastag hang kívülről, hát nem nyitják az ajtót?“ „Ki az?“ kérdém reszketve egész testemben. „Csak ki kell nyitni azt az ajtót. Itt lakik-e ez s ez a szabómester ember?“ (Már a nevöket elfelejtettem, hogy hogyan hívták őket.) „Igen itt lakik“ felelém. „No izibe ki kell nyitni; nem kellemetes ide künt állni.“ Kimegyek, kinyitom az udvarajtót, nagy fekete bundába öltözve, mint egy örmény, bejön az az ember, nagy fekete báránybőr-sapka a fején. Kérdi: hol a gazda? „Oh Istenem! mondám, nem tudom“ s rövid szóval elmondám neki bajunkat. „No! ne búsúljanak semmit, már megszünik a baj, de még abból soká lesz valami, kivált ha itthon nincs. Én örmény vagyok. Sokfelé utazom a világban. Chinából jövök, hova nagy megbizásaim voltak. Sokáig ott mulattam. Azalatt meghalt egy roppant nagy gazdagságu gyártulajdonos. Halála bekövetkeztén, megemlékezett, hogy egyetlen testvére Szászrégenben lakik, kitől ő még gyerek korában elszakadt s ő azóta, mint még gyermek ide vetődván, gazdagon házasodott. Felesége meghalt, gyermeke nincs. Egyetlen örökösévé testvérét nevezte ki, ha még él s gyermekét, ha van. Im az odavaló hatóság engem bizott meg, hogy tudakozódjam élete felől. Itt e nagy levél, de ha itthon nincs, nem tudom, mi tévő legyek, mert ezt személyesen kell átadnom s látnom, hogy

él-e valóban? És neki rögtön el kell utazni személyesen irásokkal, az előljárástól bizonyítványokkal, hogy valóban ő az. Én ma érkeztem ide, a fogadóban vagyok szállva. Csak ebédeltem, kipihentem, megkérdeztem s úgy igazítottak ide. De ez már baj, hogy itt nincs, mert én már holnap hazámba utazom. Mit csináljak a levéllel?“ Engemet az öröm, a kétség, az aggodalom vegyülete szinte eszméletemtől fosztott meg. Nem akartam hitelt adni ily sorsváltásnak. Megijedtem, hogy a levelet elviszi s ha férjem eléjön, el se hiszi nekem. Hirtelen eszembe jut: „Uram! mondám, férjem bizonyosan eléjön, tegye le a levelet itt a hatóságnál s ha férjem eléjön, jelenteni fogja magát.“ Így ő is helyben hagyta. Másnap elmentünk együtt a vármegyeházhoz, átadtuk a levelet s addig ott pihen, míg férjem eléjön. De én valamennyi ismerőst, szomszédot bejártam. Elébeszéltem, hogy már mily szerencse érend bennünket. Némelyik kétkedve mondá: ugyan jó asszony, ne higgyen ily sületlenségeknek. Hisz lehetlen az, hogy ily szegényeket oly szerencse érjen. Bolonddá teszik magukat. Magam is hajlandóbb voltam kétkedni, mint hinni. Most már ezer nyugtalansággal vártam férjemet; de csak nem jött. Egyszer, több hetek mulva, megérkezett. Most se hozott sokkal többet. Imitt-amott varrogatott, de keveset kapott. Midőn eléjött, elbeszéltem az ügyet. Ő mindjárt hitte az egész dolgot. „Igaz, mondá, hisz mondtam is, hogy van egy testvérem valahol, de nem tudom hol.“ Elment az urakhoz, minden irásokkal, bizonyítványokkal ellátva. A levélben csakugyan az volt, hogy személyesen kell megjelenni, hogy fölvehesse a roppant örökséget. Ő egyedül az általános örökös. Most már rendeléseket tett az elutazásra. Találkozott oly jó lelkü ember, a ki kölcsönzött neki egy keveset,

hogy minket is egy kissé jobb karban hagyhasson itthon. Ő nem tudta, mikor jön elé. Elment. Oda volt hat hónapig. Azalatt küldött levelet, pénzt s irta, hogy mi sok bajjal jár az örökség átvétele, de már nemsoká eljön.

Egy napon nagy ostorcsattogás, postásíp harsogása jelenté több szekér utas átvonulását. Engem is ajtóm elé hívott a kíváncsiság: hogy mi uraságok lehetnek? Hát az első postakocsi megáll a ház előtt négyes fogattal s kiugrik belőle férjem, mint egy herceg öltözve, csinosan, pompásan. Háromnagy pakkolt szekér utána a postakocsi után. A ház előtt mind megáll. „No, feleségem, mond végre, a viszontlátás örömeim átesve, itt hozok neked mindenféle kincseket, a mit csak India adhat, már most vége a nyomornak.“ Én most is alig tudtam hinni a szerencsémnek. De minden úgy maradt bepakkolva, mert nem volt hova azzal a sok Verschlággal. Egy nagy házat vett férjem másnap s oda költöztünk. Le se írhatom mindazon szépségeket, a miket hozott. Azon aranyrudakat, ékességeket, mindenfélét; a legdrágább szöveteket, bársonyokat, végestől; drága kincseket, szőnyegeket, damaskokat és még butorokat is. De férjemnek már itt Zalathnán nem tetszett. Kéves, kicsiny volt neki minden. „Édes feleségem! mond egy napon, mit ér ennyi gazdagsággal birni és még nem is élvezheti az ember. Csak Párisban él az ember. Eladjuk ezt a házat, fölpackolunk, s megyünk Párisba lakni.“ „Oh ne kívánj jobban élvezni, mint a hogy itt Zalathnán teheted annyi pénzzel.“ Nekem nem volt kedvem, de ő nem tágított: menni kell s elmentünk. Ott nagy lábon, nagy pompában éltünk. Nagy palotában laktunk, nagy udvart tartottunk. Minden nagy körökbe megjelentünk, de én ezeknek aggodalommal néztem eleibe. Ugy vettem észre, mintha az én

férjem, egészen kivetkezett volna elébbi természetéből és a kicsapongásoknak adott volna helyt. Még mi nevelte jobban ezen szenvedélyét! Egy igen öreg ángya volt s gyermektelen halt meg. Tömérdék gazdagságát mind férjem örökölte. Már most határt nem ismert. Tékozolni kezdett. Az én házi boldogságomnak végórája ütött. Eleintén csak a napokat dözsölte el, víg cimborákkal, végre esteken is kimaradt. Végre hetenkint se jött haza. Hallanom kellett, hogy nőket tart ki, kiknél tölti idejét, pazarolja pénzét, egészségét.

Ah! hányszor kívántam vissza, kis viskóm szegénységét, ha férjem régi hajlamával költözhettem volna bele. De annak mind vége lett. Ott ültem a nagy, fényes palotában, számtalan vendégektől körülvéve. Férjem mindig csak mulatni s társaságokat akart. Többször mondtam neki: „hallod férjem, ez nem vezet jóra, a mint te cselekszel. Emlékezz vissza! Ha mindig így viszed, kiapadhat a tenger is.“ „Ej, ne búsulj! mondá. Benne vagyok a szerencsében, már többé el nem hágy.“ Azonban láttam, hogy egészsége mindig jobban fogy. Egészen kimerült, betegágyba esett, föl se kelt többé. Igyekeztem megmenteni, mit még lehetett. Végre férjem csakugyan áldozata lett kicsapongásainak: meghalt.

Én többé Párisban semmi esetre se kívántam maradni. Mindeneket eladtam s visszajöttem szülőföldemre s itt élek csendes nyugalomban, csak leánykámmal. Csak őt látnám szerencésnek és boldognak. Ez a ház éppen eladó volt, ezt megvettem s már csak itt kívánok meghalni.

Ezek után megmutogatta ruháit, drágaságait. Olyan ruhákat csakis Párisban lehet kapni: csodaszép-
ségű arany, ezüst himzések s minden egyéb.

Ez a történet igazán csak a mesés világba lehetne

számítandó, ha saját szájából nem hallottam volna az érdeklött személynek. Azért nem is állhattam meg, hogy ide ne iktassam.

A míg Zalathnán voltunk, el nem eresztett magától és igen szivélyesek voltak hozzám. A kis leányka egész boldogságát csak körömben találta. Midőn menni kellett, hogy bevégeztük játékainkat s elbúcsúztam tőlük, alig bírta az anya lecsillapítani sírását.

XII.

Ismét Kolozsvárott. — A flótázó gróf. — A szinpad forró deszkáiról. — Szentpétery duzzogása. — Valami a hálátlan tanítványokról. — Borsos Kláriról. — Kedves napok Bethlen Györgynél. — Gróf Wass vallomása. — Ajánlat és visszautasítás. — A féltékenykedő Szentpétery. — A kártyás. — Harag. — Az elválás fájdalma. — Szathmáry Károlyékról. — Pály és neje. — A hideg tenorista. — A sarkastikus Szathmáry. — Az illatszerek. — A főkötő és a három leány különös modora. — Szathmáry udvarlásairól pletykáznak. — A fátyol fölleben. — A haragos rendező. — Párbeszéd Szentpéteryvel. — Szathmáry rosszkor jön. — Az elutasítás. — Szentpétery kacérkodik Borsos Klárával. — A hizásnak induló Pálnéról. — Ujabb kacérkodások. — Mit beszél egy segédszínész? — A szevillai borbély és a lázbetegség. — Szentpétery és Udvarhelyi látogatása. — Pály mit hirdet a szinpadról a közönségnek? — A fölmondó levél. — Gróf Wass elégtételt ígér. — A névtelen levelek. — Buzdítás föllépésre. — A visszavont fölmondás és a tagok meglepetése. — Rosinát háromszoros tapssal fogadják. — Közömbösség érzete. — Egy üdvözlő vers. — Szentpétery újabb választása. — Pálné betegsége. — Az operáció. — Halál mások gondatlanságából. — Szentpétery Dérynéet elviszi a temetésre. — A temetés után.

Végre hazajutottunk Kolozsvárra. Az volt öröm minden részről! Víg farsang várt volna ránk, ámbár némi változások történtek s én némi viszályokba jöttem Szentpéteryvel.

Gr. Wass Imrével, mint a választmány által választott intendánssal, sokszor kellett érintkezésbe jönnöm s minthogy ő már eleitől fogva mindig kitűnő barátsággal viseltetett erántam, mégis nem vettem egyébnek, mint a művelt gavallér művészet eránti hódolatának. Nem is lehetett több vagy egy szeszély, mely jön s megy, nyom nélkül némely embernél. De szóval soha, semmi jelét nem adá annak, hogy ő csak gondol is szerelemre. Jutalomjátékom következett. Már nem emlékszem, melyik daljátékot adtuk. A gróf is ott volt a próbán s hozzám lép: „Édes Déryné! ha maga engem így (s összeilleszti két kezem, mint kérelemre) így szépen megkér, az orchestrumban a fuvolarészét én fogom játszani. Én igen megörvendetem, mert a gróf művészileg fuvolázott s igen szerették. Én tehát szót fogadtam és összetett kézzel mondom: Oh, méltóságos gróf! kérem, kérem igen szépen, méltóztassék a flóta szerepét eljátszani! Összetettem a két kezem, a mint a gróf kívánta s úgy rimáncodtam neki, hogy: fuvolázzon. Ő meg is tette. Midőn vége volt a játéknak, följött a színpadra, szörnyű izgatottságot mutatva (talán csak színlelte, bizonyosan nem tudom) s elkezdi: „Édes Déryné! Átkozott forró az a maguk színpadi deszkájuk. Én, ki egyébkor egész napokat fuvolázok con amore és bele nem melegszen, most a publikumtól úgy félttem, úgy reszkettem, mint egy iskolás gyerek.“ „A gróf! és félni? kacagék föl én. A gróf, ki az egész város nagyjaival mindig együtt van és félni? Tán inkább a nagy tapsvihar és a dicsőség érzete hevítették föl a grófot?“

Játék után Szentpétery, szokásaként hazakísért, de szörnyű duzmadtan és szótlán. „Mi baja?“ kérdém, egy kissé félrevonúlva a többiektől. „A gróf igen sok előzenységet tanúsít maga eránt. Alighanem egyéb is rejlik

ezen szünteleni közeledés és udvariaskodás alatt maga körül? „A gróf oly illedelemmel viseltetik erántam, hogy még álmomban se tudna eszembe villanni egyéb érdek. Aztán már több idő oltá bejárunk Kolozsvárra és mindég egyforma. Ó művelt férfiú, ki ifjúságát külhonban töltötte. Mindig tud valami lekötelezöt mondani egy nőnek. De hát az, azt bizonyítja-e, hogy egyéb érdek rejlik alatta? Aztán maga már oly rég időktől óta ismer engem, mikor még egy cseppet se érdeklödtem maga eránt, oly lenge természetűnek ismer-e engem, hogy most gyanú férhetne keblébe az én érzésem szilárdsága eránt? Legyen maga nyugodt és ne duzmaszkodjon üres képzelődések tépelődésével. Ez nem helyes és bennem kellemetlen érzést hagy maga után.“ Ezzel kibékültünk és ezáltal vége lett a kis harenak.

Most egy kis kitérést kell magamnak engednem, ámbár igen aesthetica-ellenes. De mit tegyek? Úgy kell adnom a dolgok folyamát, a mint valóban történt és bebizonyítanom azt, hogy műveletlen lélekkel jót tenni nem érdemes és a jó tettekért hálátlansággal jutalmaztatni igen fájó érzést támaszt az ember keblében. És mikén kellett nekem keresztül hatolnom az életben! . . . Írtam, hogy a három leány, kiket tanítok, majd egyik, majd másik volt nálam húzamosabb ideig. Mikor utaztunk, néha mind a három is. De Kolozsvárott mindeniknek volt hol lenni, ki anyjánál, ki testvérénél. Nálam csak nappal időztek. Az az egyik, kit leginkább pártolásom alá vettem, az volt Borsos Klári. Ó volt, kit mindenekkel elláttam: ruháztam, kosztotztam s excursióba mindég nálam lakott. Most is Kolozsvárt egy napon nálam van, egy kis rendetlen hajjal s mondám: „Hát te, hogy fésülködtél ma? Oly rendetlenül van a hajad.“ Hozzá közeledem, de

oh, borzalom! csakhamar visszkapom a kezem. Az undor elfogott egészen. „Hát te nagy lány! mit gondolsz, hogy ilyen fejjel ki mersz az utcára jönni? Hát, hogy nem tisztogatod magad?“ „Magam nem tudom magamnak kibontani, mondja.“ „Van anyád, van nénéd.“ „Azok nem érnek rá, igen sok a dolguk. Aztán ótvaras a fejem igen nagyon.“ Összecsaptam a kezem bámulatomban és zsémbeltem rá, hogy inkább meghaltam volna még gyermekkoromban is, ha csak legkisebb jelét láttam vagy szíveltem volna el. Így nálam nem lehetsz. Az én ágyamat nem galádítod el. Jobban megnéztem: itt nagy kúra alá kell venni, azt eseléd nem tisztíthatja ki gyökerestül. Mit volt mit tennem, mint a keserű almába beleharapni. De hogyan kezdjek ily galád operációhoz? Saját kezeimmel? És miképp, hogy még majd lakót is kapjak? Mert azt iszony volt nézni. Előhívom a leányt: teríts le a földre egy lepedőt. Egy tisztát kiveszek s azt a nyakamba kötöttem. Pomádét és a leány fésűjét előkértem. Leültem a földre s azt a Klárikát magam elébe leültettem s hozzáláttam. Ott volt velem három óránál tovább, egyszerre csak betoppan Szentpétery. Megáll az ajtóba bámultában, hogy én mit csinálok ott a földön. „Jaj! csak most maga menjen el“, elfeledém az ajtót bezáratni. De midőn észreveszi, hogy mi a baj: „Ejnye az adtát, ronda nagy lánya! hát még ilyen is van a világon? Aztán maga, Déryné! maga igen is túlságos. Nem tudom megegyeztetni a maga tisztaság-szeretetével ezen ronda foglalkozást. No lelkem, Isten áldja meg! Nem tudom, mikor eszem a maga kezéből többé valamit“ s azzal becsapta az ajtót s elment.

Ezen egész eléfordult undorító esetet csak azért hoztam elé, hogy azon pár szót leírhassam, a mit Szentpétery mondott, t. i.: nem tudom, mikor eszem a maga

kezeből többé valamit, mert majd jön idő, hogy szükségem lesz reá emlékezetbe hozni az én balga jószívűségemet.

Azonban a napok folytak vidámon. Gróf Bethlen Györgynénél ismét beköltözött a régi vidámság, mert a szüntelen jókedélyű Anikó ismét a háznál volt. Doktor Szidor meghalt és szegény Anikó hamar özvegységre jutott. De ő oly szépen tudta magát viselni; sohase érezte a körülötte valókkal az ő bánatát. Gyakran mondá, midőn ily víg körökben szinte kimerült: „Édes Déryné! majd elmegyek hozzád holnap, egy kissé kisírni magamat.“ De bizony ő nem jöhetett egyedül, mert a hogy kimondta a szót: „most szépen viseljék magukat, elmegyek egy kissé Dérynéhez“, már akkor mind a nyakába ugrottak: „mi is megyünk, mi is megyünk a kis Dérynéhez; fogjon be kocsis, elviszszük a kis Dérynét kocsizni.“ „Csak vidd el őket, édes Anikó, mondta a grófné, mert nem lesz tőlük nyugtom itthon.“ A comtessek most már szépen fölhöttek, a nagyobbak. A mint leugráltak a kocsiról: „Édes Déruskám! mi is eljöttünk. Szidorné el akart szökni tőlünk, de meghallottuk, hogy mamának mondta: megyek Dérynéhez . . . csak készüljön, megyünk kocsizni.“ „No látod, mondja Szidorné, ezektől a sáskáktól még kisírnom se lehet magamat.“ „Nem bizony, mondák, magának soha se szabad sírni,“ s azzal körülfonták a nyakát s össze-vissza csókolták. „Mama azt mondta, sohase hagyjuk magát búsulni.“

Alig hagyának el kedves vendégeim, belép hozzám gr. Wass Imre. Egy kissé különösnek tűnt föl előttem ily szokatlan időben: ebéd után, öt óra tájban lehetett. Beszélgettünk a grófi gyermekekről s több effélééről, minthogy éppen akkor mentek el tőlem. Azt mondja a

gróf: „Most már majd ismét megszomorodnak, közeledik a maguk elszárnyalásuk s repülnek, mint a fecskék, melegebb klímát keresendők.“ „Mondom: ez a színészet sorsa s meg kell magunkat adni.“ „Oh, hiszen annak nem kellene éppen megtörténni, hogy maga is elmenjen. De maga szörnyű szenvedelmes színésznő.“ „Azt nem tagadom, az vagyok.“ „De maga jobb sorsba is helyezhetné magát.“ „Semmiféle sorsot nem ismerek, mely nekem ezt az én világotat kipótolhatná.“ „Nem?“ „Nem!“ mondám. (Én már egy kissé gyanítottam: hova céloz s kész voltam a felelettel.) „Oh, maga egy megrögzött eszme. (!) No lássa, édes Déryné! én sokáig laktam Olaszországban és több ideig egy olasz operatársaság intendánsa voltam. Ott az első énekesnőknek roppant fizetésök van és mégis, mind azon igyekeznek, hogy (mert édes Déryné! a fiatalság nem tart örökké s azok sokat költenek, pazarolnak, a Dárius kincsét is fölemészténék) s így mégis azon igyekeznek, hogy idősebb korukban legyen egy villájuk, hova elvonulhassanak s kipihenhessék magukat.“ „Ah! boldogok“ fölsóhajték. „Nekem is volt egy énekesnővel viszonyom, de higgye meg, nincs bennök egy porszemnyi szemérmesség. Az mind csupa vígalom, multság, élvezés. Én megúntam s elhagytam Olaszhont, hazajövén honomba.“ „S most pedig itt unja magát a gróf, hol éppen semmi élvezetet nem nyújt hona, ahhoz hasonlót, mit a kellemteljes Olaszhon nyújthat. Ott az az örökös lágy klíma, itt a fagyfaló, nyers téli napok.“ „Nem így van, mint gondolja, édes Déryné! Higgye meg, én itthon tökéletesen jól érzem magamat. De hallgasson rám. Azt már maga eleitől fogva tapasztalhatta, hogy én jó indulattal viseltetem maga eránt.“ „Oh, valóban! hálátlan volnék, ha el nem ismerném, mennyi leereszkedéssel

méltóztatott a gróf erányomban viseltetni.“ „Ej! nincs itt szó leereszkedésről. Maga ne legyen kitérő. Lássa, én ha idős nem vagyok is, de nem vagyok ma született csirke.“ (Valóban a gróf igen-igen szép ember volt; még fiatal özvegy, deli termettel. Ügyes társalgó, művelt és a magas körökből a legszebb nők udvarlója. Nevezetesen a jelenleg legszebb: gróf Dessewffyné széptevője, ki testvére volt gróf Bethlen Györgynének.) „Én nyugalmat óhajtanék, de meg nem házasodom többé. Maga oly nő, kinek jellemében bízhatik az az ember, ki egyszer hajlamát megnyerte. Én magának egy ajánlatot teszek, de ne legyen megsértve általa. Én oly becsületes nőt holtomig tudnék szeretni, mint maga. Ne utazzék el a társasággal nyáron.“ „Én? Hát mit csinálnék?“ „Csak hallgasson végig. Midőn külhonból hazajöttem, egy házat vettem a Monostor-utcában 40.000 foorintért, melyben most is lakom. Ha maga elfogadja ajánlatomat, én ezen házat törvényesen a törvény előtt magára iratom. Maga ott fog lakni. Kocsim, lovaim mind itt maradnak a maga rendelkezésére. Én magának menageirozok s fizetni fogom az egész háztartását.“ „S a gróf nálam lakik, vagy én lakom a grófnál?“ „Déryné! maga szekánt.“ „Éppen nem, mondám, de csak tudnom kell, hogy mi állásban vagyok?“ „Nem, Déryné, én nem lakom magánál. Nekem egy csinos szobám lesz, itt magához közel. Csakhogy ott érezzem magamat otthon, magánál. Ha kocsizni akar, én fogom magát kocsizni vinni.“ „És akkor az emberek ujjokkal reám mutatnának s mondanák: ni, ott kocsikáztatja gróf Wass Imre a maitressejét, Déryné!!! Nem, édes gróf úr! Ezt nem fogja a világ rólam mondhatni soha. A gróf mondá, hogy egy becsületes nőt óhajtana bírni. Hát engem akkor becsületesnek tartana, ha ezen

ajánlatát elfogadnám? Hiszen a gróf azt se kérdezte tőlem: szeretem-e? Lássa a gróf, hisz ez annyit tenne, mint magamat eladni. Arra nem vagyok képes és nem teszem soha. Szeretni tudok, ha megszeretek valakit, ki engem megszeretett. Nem szégyellem, de semminemű haszon- vagy érdekből, soha!“ „Látom, édes Déryné, maga megmozdíthatlan, hajthatatlan a maga rögeszméjében. Magát ugyan nem lehet haszonleséssel vádolni. De azért jó barátok maradunk ugy-e? Nem fog maga reám neheztelni.“ „Mindenkör nagyra fogom becsülni a gróf erántami jóindulatát.“ A gróf igen barátságos kézszerítással vált el tőlem, miután bizonyossá tett, hogy eddig is becsült és most még jobban.

De künt elszabadult az ördög! Midőn a gróf bejött hozzám, Szeptétery is éppen oda volt indulandó. A mint meglátta a grófot, visszatért s a cseléd mondá, hogy háromszor is elment a kapu előtt; ő még csudálkozott, hogy be nem jő. Akor nem jött el hozzám. Másnap kilenc órakor belép szörnyű kikelt arccal s mondja: „Eljöttem, hogy fölkísérjem a próbára, ha még más el nem foglalta helyemet!“ „S ki lehetne azon más, ha szabad kérdenem?“ mondám tréfásan, ártatlanságom entudatában. „Ki? kérdé dühösen, hát most is azt gondolja, hogy boldonddá tehet? Azt gondolja, nem tudom, mi hosszú ideig társalgottitta gróf?“ „No! mondám, ez valami nagy csuda dolog? Hát itt volt s beszélgettünk.“ „Hát ugyan, mit lehetett annyi ideig beszélgetni oly emberrel, ki nem érdekel. Hisz láttam elmenni is.“ (Ott lakott közel egy jó ismerős, onnan nézte távozását.) „Most én kérdem magától: miért nem jött be, ha erre ment?“ „Oh! nem akartam háborgatni az érdekes beszélgetésben, mely szinte két órát vett igénybe.“ „Hallja, Szentpétery! most már sértő

kezd lenni. Hagyjunk föl ezzel.“ „De hát, mit tudtak beszélni oly soká?“ „Majd én magának most az ő egész olaszországi avanturejeit elősorolom, a mivel engem mulattatott.“ . . . A világerért se mondtam volna meg neki a gróf ajánlatát, mert akkor lett volna még a harc, háború!

Fölmentünk próbára, de egyikünk se szólt a másikhoz. Ő azért, mert tele volt gyanuval, én azért, hogy miért kétkedik. Köztünk a kötés meglazult. Udvarhelyi kérdi: „Zsiga! miért vagy oly bomfordi, hogy szavadat se lehet ma hallani?“ „Ej! hagyj békét. Nem aludtam egész éjjel; rossz estém volt. Elmentem a kávéházba, kártya-asztalhoz ültem és sokat vesztettem.“ Ej! gondolám, hát kártyázni szoktál? „Hiszen a mult hetekben is sokat veszített bátyám, fölszólalt Kecskés, egy igen becsületes, fiatal színész, harminc forintot, mégse volt ily rossz kedvű.“ . . . Hohó! gondolám, többször is? . . . Szentpétery igen elpirult, mert gyakran hallotta tőlem: „Isten őrizz, egy kártyás férfi barátságától!“ de most véletlen kisült, hogy többször is eljár a Tivoliba és kártyázik. Nekem ez nagy szeget ütött a fejembe, mint szokás mondani. Ez az ember ily soká titokba tudta ezen szenvedélyét tartani, ezt én nem fogom becsülni tudni és nem hiszek neki. Én nem szóltam semmit hozzá. Hazamenteni próbáról magamban, a nélkül, hogy köszöntem volna. Ő érezte, hogy rossz fát tett a tűzre s látta viseletemből, hogy nem könnyü lesz a béke.

Ez így folyt sokáig. Mi nem beszélünk egymással, kivévén, a mit színházi dolgok elintézésében szükségeltett mondani. Egyszer azonban odajön hozzám az öltözőbe. Egyedül voltam. Megfogja, megcsókolja kezemet, melyet én bántódva húztam vissza s mondja: „Déryné!

ne haragudjon már! Hiszen eleget szenvedtem már.“
 „Kérem, Szentpétery úr! úgy tapasztalom, hogy mi nem egymáshoz valók vagyunk. Én egy kártyást szégyellenék barátomnak nevezni s így nem is tudnám szeretni.“ „Engemet szégyenelni? kiálta föl zajosan. Engemet senki se szégyenelhet, én becsületes ember vagyok s én nem vétettem semmi olyat, mi ezen kemény kifejezést megérdemelné. Hogy néha elmentem kártyázni, az még nem becsstelenség.“ „De, ha nekem nem tetszik egy kártyással viszonyban lenni.“ „Kívánom, hogy meg ne bánja ezen kemény bánását.“ Azzal kétfelé mentünk . . .

Dehogyan nem bántam! Bántam biz én az első perctől kezdve, mióta hidegség lépett közinkbe, mert én szerettem őt. Hiszen, ha nem szerettem volna, csatlakoztam volna-e vele öszve egy életre? Úgy nem, mint azt szerettem, ki első tavaszi álmából ébreszté szívemet az igaz, egyetlen szerelmemre! Azt talán minden ember érezte egyszer életében s ha annak gát vettetik elibe, az azért megmarad a szív rejtekében, egy szent helyen. De azután, hasonlóan, nem érezhet többé senki . . . Mégis, szerettem és fájt, hogy ennek is el kellett mulni, mert bárha fájt is, nem mutattam. Megedzettem szívemet, hogy ne érezzen többé senki eránt semmit . . .

Egy családdal voltam ismerős a többek között. Érdemes, tisztelt háznép volt. Ebédeltem is náluk és ritkán látogattuk is egymást. Volt két növendék leányuk: Róza és Karolina. Egy fiuk is volt, de azt nem láttam; külhokban volt, művelni magát a festészetben. Ezen gyermekek szülei: Szathmári Károly a guberniumnál (nem tudom már, mi hivatalban volt) és neje egy igen szép és derék, angyaltürelmességű nő, jó anya. Hogy türelmes volt, azt tapasztaltam, midőn náluk voltam ebéden. A férj? Mit

mondjak róla? A közvélemény őt általános udvarlónak nevezte. Igen derék és szép ember volt, tehát nem volt visszatetsző, ha általános udvarlónak nevezték. De szörnyű csúfolódó, satirikus volt. Mindenre, mi nem volt nobel, elegáns, azt szokta mondani, olesó, de azt a szót csakis ő tudta oly hangnyomattal kiejteni, hogy az a „legesekélyebbet jelentse.“ Próbálták azt többen is utánozni, de lehetlen volt azt úgy ejteni, mint ő. Aztán arca is, nem mutatott azért valami ferde lenézést; oly könnyű mosolylyal ejté azt ki, hogy neki jól állt, úgy, hogy egészen fölhasználták ezen szót, mihelyt valami nem volt drága vagy elegant. Különben bár derék hivatalnok, de igen phantasticus embernek tartották.

Egyszer nálam egy új operából tartottunk próbát. Nagy sár volt. Nálam zongora lévén, kértem, jöjjenek hozzám, úgyis csak első próba. Deáky Sámuel ki nem maradt volna a világért, ha valahol zene és ének volt. Ő is eljött s hozta magával Szathmári urat is. Pálné (tán már mondám is) igen szép asszony volt s még fiatal. Szerette a világot s ámbár férjét is nagyon szerette, de azért nem utasította el a széptevőket; elfogadta, hagyta őket udvarolni maga körül hideg arccal. Szathmári már egy idő óta szépelgett körülötte s úgy látszott, Pálnénak tetszettek az ő hízelgő szavai. Pálné is ott volt nálam; jó barátságban éltünk együtt, kivált Pály, mint nagyon régi ismerősöm s komám, igen szerettük egymást. Én sokat kacagtam Pályn az ő hideg játékáért. Midőn velem szerelmes szerepeket játszott, engem karjával átfogott hidegen s rám se nézett, hanem a publikumot, páholyokat vizsgálta: hogy hány száz forint lehet ma a jövedelem? Szájával pedig énekelte:

Ninetta kedves lélek
Csupán te néked élek . . .

Én szorongattam, keblére borultam, mindkét karommal reáhajolván, egyet csíptem is rajta, hogy üdüljön föl bámulatából . . . akkor rám nézett mégis, de azt súgta: ma háromszáz pengő jövedelem! Ilyen volt az én komám, Pály! Sokszor szolgált mulattatásunk tárgyául, akár mikor, akárhol fordult elé a Pály színpadi hidegsége. De az ál-Catalini senkinek se állt oly jól, mint neki. Azt *con amore* játszta, nem mintha tanulmányozta volna, de a szerep megtalálta őt. Hangja gyönyörű, felséges tenor hang volt.

De térjünk vissza Szathmárira. Mi ketten, Pálnéval ott ültünk a dívánon egymás mellett, fecsegve a szünet alatt. Odajön Szathmári, odaáll Pálné eleibe s egész páthoszszal mondja: „Szép! valóban szép szobor!“ Onnan elébem áll s kezdi még emeltebb hangon, de az ő módja szerint: „de lélek!!! ah! égi szikra! magasult szellem! mi nálad nélkül a legszebb márványkép? Róza! imádom a magasságot!“ „Kivált, ha nem sarczamus volna é frázisok szülőanyja, még büszke is lehetne vele valaki, mondám; de tudjuk, kitől, mit kell elfogadnunk.“ Ez s ehhez hasonló beszédek folytak még, én szokásomként mindent kacagtam s azt gondoltam, Pálné is azt fogja tenni. De nem úgy volt. Ő komolyan elkedvetlenedett s hiába áradozta körül Szathmári: „Szép Pálné! ne szórja rám haragjának sebző nyilait! Én hódolok szépségének“ . . . mindhiába, Pálné hidegen mondott nekem jó éjt, midőn mindnyájan eltávoztak.

Sokszor nem sejtí az ember, mi szövődik az ármány sötét kamarájában, mi élte csendét úgy körülkeríti, mint a pók a lepét körülhálózza.

Szathmári többször tett látogatásokat nálam, de meg se álmodtam, hogy komolyabb gondolatok vezérel-

jék lépteit. Jókat kacagtam elménckedésein, pikant észre-
vételein. Hozta is nekem a legfinomabb parfumeöket tü-
kör-asztalkámra. Egyszer hallhatá tán, hogy mondám:
„Ígen kedvelem a heliotrop extractot“ s egyszerre mind-
járt hat üveggel hozott s odarakta asztalkámra. „Ugyan,
mit gondol, mondám, miért hozza nekem ezt a sok üve-
get? Én el nem fogadom; én nem szeretem, ha nekem
valamit hoz valaki. Vigye haza.“ De nem cselekedte.
Gondoltam: majd elküldöm én. Ő jött, ment hozzám.
Nem gondoltam semmi utógondolatot támasztani azért
valakibe. Egy időtől óta föltűnt előttem mégis egy kissé,
hogy a lányok közül egyik se jött hozzám, varrni segíteni,
mint máskorszokták magukat ajánlgatni. Egyszer egy szép
főkötőt vettem s mutattam Pálnénak, hogy mi olesón ju-
tottam hozzá, egy grófné adatta el, neki nem tetszván.
Most föltevém fejemre s próbára mentem, hogy onnan
egyenesen ebédre megyek Hatfaludyné ő nagyságához,
hová híva voltam. Ott ülök egyedül a próbaszobában,
még senki se volt jelen. Egyszer jön a három leány.
Éppen szájamat akartam nyitni s mondani: „de szép
leányok vagytok, egy se jó felém;“ midőn egyik egyfelé
másik másfelé támaszkodik az öltözőasztalhoz, a nélkül,
hogy köszöntenének s rám szegzik különbféle szemeiket,
mert csak egyiknek volt egy kissé szebb szeme: Karoliná-
nak, a többieké savó-szöké. Én elámulva nézek rájuk, ők
rám. Tetőtől talpig végig néznek rajtam. Összenéznek,
élcacagják magukat s kirohannak a szobából. Ki fogja föl
ezen percben helyzetemet? Nem tudtam magamat hirte-
lenében tájékozni. Nem tudtam e képtelen szemtelenség-
ről mit képzelni! Honnan eredt? Mitől támadt? Csak
végtelen sértve éreztem magamat. Ha valami értelmesebb
személyekkel történt volna, így fölszóltam volna, kérdőre

vontam volna őket, de gondoltam magamban, hiszen az által bepiszkolom magamat, ha én ezekhez most, bármi csekély szót vagy kérdést intézek. Fölpofozzam? Azzal nincs nekem elégtétel. Azt fölfogtam, hogy ezek tanítva vagynak. De hol vettek mégis annyi bátorságot? Ezt előbb be kell várnom, míg kifejlik. És én hallgattam, hallgattam, mint egy gyáva. De soha se volt kenyerem civódást eléidézni, mert csakugyan büntetést érdemlő dolog volt. De kinek adjam föl a dolgot? Szentpétery a rendező, őt illetné, de én hozzá több időtől nem szólok?.. Hallgatok. Ignorálok. Mintha nem velem történt volna. Többé a három piszkosra nem néztem, csupán ha utamban álltak, annyit mondtam: félre!

Szathmáry ur többször volt kísérem a próbákra, de ha a színpadra mentünk, Szentpétery ott volt, azonnal eltávozott onnan s elment az öltözőbe. Egyszer Udvarhelyiné nálam van látogatóban s azt kérdi: „Ugyan Déryné! mondja meg az igazat. Az a hir szárnyal, hogy maga a Szathmári udvarlását elfogadja?“ „Én? Hogy kérdezhet ily sületlenséget! De hogyan meri föltenni rólam? Egy házas ember!!! Elég bajom van nekem a maga urával, az én kedves Miklósommal“ tréfálkozám. „De nem, nem. Én nem tréfálok. Az a híre a városban.“ „A városban? kérdém. Ugyan kitől hallotta ezt a városi pletykát? Oly excentrikus ember mint Szathmári, és én fogadnám el udvarlómnak??? Talán csak még találkozna más is?“ „Pályné mondta nekem, hogy való igaz, hogy Szathmári magába a bolondulásig szerelmes.“ Erre nagy hahotára fakadtam s mondom: „Az kétféle dolog. Tán onnan következteti valaki, hogy néha fölkísér a próbára s ott bomladiroz. Hiszen maga is látja, mint kacagtat meg gyakran.“ „Hiszen a magam részéről én se adok hitelt;

de Pálné komolyan erősíti.“ „Ej! mondom, hagyjunk föl ezen haszontalanságokkal. Kisebb gondom is nagyobb most annál“ . . . azzal másra térünk által.

Magam maradván, egy kissé gondolkozóba estem. Pálné és Szathmári . . . s a leányok . . . de nem tudtam semmi következetest kisütni belőle, mert hát mit tartoznak ide azon leányok? Igaz, hogy azelőtt csak Karolina lakott Pályéknál, most meg már mind a három ott tanyáz. Még most se tudtam összeegyeztetni semmit. De bezzeg! a titkos fátyol széjjel lebbent s világosodni kezdett előttem.

Szentpétery egyszer-másszor, mégis csak szólt hozzám egy szót. Testvére, a kis Zsuzsika is nálam lévén, el is jött hozzám, de mindig hidegen folyt le a társalgás. Egyszer a többek közt, midőn egyedül voltam, mondja: „Magánál az udvarlók csakúgy váltakoznak.“ „Udvarlók?“ kérdém. „No igen.“ „S ugyan kik legyenek azok, ha szabad tudnom, mert még eddig nem ösmerem őket?“ „Majd egy, majd más.“ „Én hozzám több férfilátogató is jön, most is, mint ezelőtt is.“ „De a megkülönböztettek.“ „Azt nem hiszem, hogy megtudná nekem maga mutatni, hogy melyik az?“ „Majd megmutatná Pálné!“ „Pálné?“ kérdém. „Igen ő. És az a város Cupidója! Ha még meglátom a kapun bejönni, lelövöm.“ . . . Erre szörnyü elkacagtam magamat, habár belsőmben nem úgy voltam is hangolva, de azt a nagy, derék embert, mint egy kis Cupidót elébem képzelni, szörnyü nevetségesnek találtam. „Ne nevéssen, mert én komolyan beszélek. Nézze! itt hordom mindig magamnál“ . . . s azzal kivészen zsebéből egy kis mordályt. „Csak nem bolondult meg maga, hogy okos, komoly ember létére ily haszontalan gondolatokkal foglalkozzon?“ „Én azt az embert ki

nem állhatom, azzal az örökös gunymosolyával arcán. Mintha örökké gúnyolódnék az emberrel.“ „Igaz, mondom, hogy olyan arca van, de azt nem lehet neki megtiltani.“ „Azt nem, mondja Szentpétery, de azt igen, hogy többé ne mutassa magát a színpadon, mert ott én vagyok az ur.“ „Némileg igaza van magának, mondom, de ő publikum s többen is járnak föl a publikum közül. Akkor mindeneknek meg kellene tiltani, hogy oda ne jöjjön senki.“ „Meg is teszem. Holnap táblán lesz fölírva: a színpadraidegennek tilos a fölmenetel.“ „De hát mit haragoskodik maga oly nagyon. Mi már nem érdekeljük egymást többé? Hát magának mindegy lehet, akár udvarolnak, akár nem körülöttem.“ „De van gondom, mert nem hiszem, hogy magának komoly elhatározása velem végkép szakítani.“ „Én komolyan mondtam magának, hogy nincs az a kincs, a melyért kész lennék egy nyugtalan életre elszánni magamat. Én soha nem tudnék egy éjjelt nyugodtan átaludni. Szüntelen azzal tépelődném: miként virraszt maga a kártyaasztaloknál s naponta jobban-jobban belemerülne, míg egy valóságos korhely alakulna belőle. Nem, édes Szentpétery. Éltem nyugalmát ily kocára nem teszem.“ „De ha megigérem magának, hogy nem járulok többé a kártyaasztalhoz?“ „Jaj! az oly ígértnék nem sok erőssége van; mit oly rég, titokban gyakoroltunk, lehetetlen, hogy rögtön lemondhassunk róla. Én magának nyíltan kimondom, hogyha valaha sejdíthettem volna, hogy maga szenvedelmes kártyás, én magával soha viszonyba nem léptem volna.“ „Nem?“ kérdé szörnyen megütődve. „Nem“ mondom. „Igy hát maga nem szeret engem?“ Én meg voltam lepve e kérdés által s hallgattam. „Feleljen e kérdésemre,“ mondá: „Arról most itt nincs szó“ felelék. „De azt akarom hallani, mondá.

Csak egy szót: igen, vagy nem.“ Meg voltam fogva. Hazudni nem akartam, hogy nemmel feleljek; az igazat nem akartam vele tudatni, hogy: szeretem. „Ezekre nem felelek, mondám, csak annyit, hogy én magától elszakadtam.“ „Most már mindent tudok, mondá. Pálnénak igaza van: maga Szathmárit szereti.“ „Hohó! mondám, már ismét tul megyen a korláton. Elég világosan nyilatkoztam, hogy mi választott el bennünket egymástól.“ „Jól van! mond. Éljen vígan. De azt mondom magának, hogy még ökölnyi könnyeket fog maga sírni ezen óra fölött.“ Vette kalapját s azzal elrohant.

Míg a vizsály tartott közöttünk, csakugyan úgy véltem, mintha nem tudnám többé szeretni s nem becsülni! De most, hogy utóljára ment el tőlem, kín dúlta szívemet, mert éreztem, minden kemény elhatározásom mellett is, hogy végkép szakítok vele, mert boldog nem leszek, bár nem hidegültem eránta.

Alig haladt el az utca végeig Szentpétery, kopognak, belép Szathmári, sötét carbonári-köpenyének szárnyát másik vállára vetve a là Abellino, s elkezdí gunyoros mosolyával: „Sebes léptekkel láttam messze haladni Szentpéteryt, széjjeltárt nagy köpenyével, minden hideg dacára, mint Ördög Róbert.“ „Ej! hagyjon föl a t. úr az örökös sarczmussal. Én ma igen rossz hangulatban vagyok s nincs kedvem örökké kacagni.“ „Mi az szép Róza?“ „Kikérem a csúfolódást. Aztán nem: Róza, hanem Déryné vagyok.“ „Parancsoljon rabjával. Hát milyen poziturába tegye magát rabja?“ „A legkomolyabba a világon.“ (Éppen jókor jött ezen ember, midőn oly zaklatott indulatban valék, hogy nem igen válogattam szavaimat, melyekkel értésére adjam, hogy látogatásai terhemre vagynak. Más alkalommal talán egy kissé fino-

mabb lettem volna.) „A legkomolyabba mondom. Tessék leülni!“ „Birói széke előtt hódolok.“ „Elég! mondom, ráncba szedvén homlokom. Én jól tudom, gúnyjának nyilai engemet is úgy fognak érinteni, éppen, mint akárkit mást, kit iróniáival meg szokott tisztelni a t. úr; de az nekem mindegy, én nem félek tőlük. Komolyan kell kérem: kíméljen ezentúl a látogatásaival.“ Fölpattant a székről: „Mi ez? Nekem ezt? Most már ts. asszony, én kérdelem komolyan: gazember vagyok én? Kit tiltanak ki egy tisztességes háztól?“ Én megijedtem egy kissé, de hamar észrejöttem. „Kérem, mondám, én komolyságot kértem. Tessék végig kihallgatni s mint eszes ember befogja látni kívánságom helyességét. Engemet még eddig mindenütt, merre jártam, itt is, becsültek. Ezt nem kívánnám kockáztatni a világ minden kincseiért. A ts. úr házas, családos és most az a hír kereng a városban, többeknek a bizonyítása szerént, hogy én a ts. úr udvarlását elfogadom. A falakon keresztül senki se lát be a szobámba. Nekem az úr nem udvarol, hogy iróniával phrázisokat mond. Ezt kacagva fogadtam, mulattatott. Itten nem úgy veszik az emberek s az reám homályt vet, mert mind más, ha egy nőtlen férfi ledérkedik egy nő körül. Azt föl se veszszük, de gondolatába se sérthessen engem senki azzal, hogy egy házas ember nekem udvarolhasson.“ Ezen hosszú beszédem alatt oly csendesen ült, mint egy kőszobor, de fölpattant végül s egész komolyan mondá: „Megértettem!“ „S remélem, megenged nyíltságomért. Én tisztelem, becsülöm úri házukat, éppen azért kímélettel tartozom a ház nyugalma eránt, mert könnyen történhetne, hogy e hamis kósza hír kellemetlen hatással lehetne.“ „Tolakodással nem fogom terhelni.“ Örültem, midőn távozott. Egészen megkönnyebbültem. Ezen

kis események után több napokkal, egy előadás alkalmával, fölmegegyek az öltözőből a színpadra körülnézni, hogy elé vannak-e készítve minden requisitumaim s a mint az álfalak közül kilépek, ott látom állani Szentpéteryt s előttem forgolódni az egyik leányt, magát illesztgetve s hajlongva s kérdi: „Szentpétery úr, szépen nézek ki? Jól áll így a ruhám?“ „Jó, jó.“ felele amaz. Én meghökkenve a látottan, hirtelen megfordultam s visszatértem az öltözőbe. Ez előttem szokatlan dolog volt ilyesmit látni, mert Szentpétery mindig igen komolyan viselte magát ezekhez a lányokhoz, úgy, hogy alig merték valami szükség esetében is őt megszólítani s most, szinte enyelegve és még a több, éppen azon leány, az a másik, a kit ő annyira utált, hogy nem is akart a kezemből enni, mikor tisztítottam. Mi ez? gondolám. Honnan e leányba e bátorság? A multkori szemtelen magaviselete? Talán csak nem felledekezett el magáról annyira Szentpétery, hogy éppen ezek vagy ezen lány eránt érdeklődött volna? Megvallom, nagyon visszás érzést támasztott bennem e gondolat. Ej! de, mi gondom rá? Nem elszakasztottam-e a láncot, mi hozzá csatolt? De mégis oly hamar! Aztán ilyen kárpoztást?! Pfuj! gondolám magamban! Nehogy észrevegye rajtad, hogy tünődöl miatta!

Egy napon mondják, hogy Pálné igen beteg: ágyban fekvő. Ő igen nagyon kezdett hízni s ezen igen mérgeződött s mindenkitől kérdezte, hogy mit használjon ellene? S valaki azt tanácsolta neki: vegyen minden reggel éhgyomorra egy kanál borecetet. Ettől megsoványodik. Én mondtam, ne tegye, mert az ártani fog a mellinek s elreked; de ő nem hallgatott reám, aztán ebből kifejlődött a vízi betegség. Ő még sokáig járt föl; néhányszor meg is csapolták, de az mind nem használt. Fekvő beteg

lett. Én nem látogattam őt, minthogy ok nélkül hidegséget mutatott érántam. Egy napon, midőn a próbára fölmegeyek, kibukkan az egyik páholyból „a három gyöngemajoránna“ s azon percben jön föl a színpadról Szentpétery s elkezd a három chórusban: „Szentpétery! eljön ma este hozzánk?“ Én majd csaknem bálványnyá váltam. Mi ez mégis? Meg kell vallanom, féltékenység támadt bennem. Azon férfi nem szólt ugyan hozzájuk semmit se, de amazok mentek be, utána, a páholynyitó szobájába. Én lementem a színpadra. Istenem! fölsóhajtétek, talán csak nem ostorozol engem, hogy oly indulat keletkezzék bennem, mely nyugálmamat kockáztassa! A három mindig talált valami suttogni és félre hívni valót Szentpéteryvel, úgy, hogy engem bosszantani kezdett a dolog. Én azt gondoltam, az egész dologról senki se gyanít semmit, de az ifjabb színészek közül mégis csak kileste valamelyik a dolog állását. Egy napra ki volt tűzve a Szevillai borbély eléadása. A próbáról hazamenve, készítettem öltözéke-met. Ebéd után egy fiatal színész bejön s hoz nekem egy-pár szabadjegyet, melyet kérettem, tán mosóném számára. „Üljön le“, mondám. „Köszönöm. Eppen most jövök egy társaságból, hol sokat ültem: Szüts Rózsi kisasszonytól jövök. Oda igazítottak Szentpétery úr után a jegyért, mert ő nála volt. (Ez a Szüts Rózsi kisasszony egy hivatalnok leánya volt; szemben lakott a színházzal s néha látogatott engem is.) Ő nála volt a jegy, folytatá a színész, hogy majd elküldi általam; de odahívták Szentpétery urat, mert ott van a három piszkos grátia is és ott most nagy ozsonna áll. Szentpétery úr elküldött a cukrászhoz és egy tál mindenféle süteményeket hozatott és most ott áll a nagy trakta.“ Szerettem volna ezen embert kilökni, hogy magamra maradhassak, mert már érzettem,

hogy mindjárt öszverogyok. Úgy gondoltam, tán Pálné reá akarja valamelyiket kötni. Én egy hangot se szóltam e zagyva beszédre. Az ember távozott. Bennem dúlt! Tehát csakugyan igaz és komolyan megy a dolog és Pálné?! Hozzá akartam látni, folytatni öltözékem készítését. Reszkettem. Hideg borzongatott. Nem tudtam semmit se csinálni. Ez három óra tájban lehetett. Négy órára engemet úgy kilelt a hideg, hogy ágyat kellett bontatnom, oly láz jött reám. Ha az egész Kolozsvárt nekem ajándékozták volna, egy hangot nem tudtam volna énekelni. Engem igen kitört a hideg. Már most mit csináljak? Hogyan tegyem ki magamat, hogyan üzenjem föl, hogy nem játszom, beteg vagyok?! Mindjárt fogja tudni az egész társaság! Az a szégyen. Bennem a düh. Mindig rosszabbul érzettem magamat. Nem volt mód, hogy fölkelhessek. Végre meg kellett üzennem, hogy nem játszhatom. A zavart le nem lehet írni, mit ezen izenet okozott az egész társaságban. Most tünt ki a rossz és jó barát. (Mert nekem aztán mindent hírül hoztak.) Egyik azt tanácsolta: adjunk más darabot, s ki kell hirdetni, hogy hirtelen rosszul lett. Nem, mondá a másik: egyenesen ki kell hirdetni, hogy makacsságból nem akar játszani. Így össze-vissza tanácsolgattak. Végre azt határozták: jöjjenek hozzám, megtudni, hogy mi van a dologban.

Udvarhelyi és Szentpétery léptek be hozzám. Valóban nem támadhatott bennök semmi kétség az eránt, hogy valóban oly beteg vagyok-e? Fejem tüzes volt, egész arcom égett, nyelvem oly száraz és meredt volt, mint egy darab fa. A becsületes Udvarhelyi megfogta kezemet s kérdi: „mi bajod lelkem?“ „Hát tudhatom én, hogy mitől lelt ki rögtön a hideg. Talán meghütöttem magamat a próbán? De nem játszhatom, azt látod.“ S az a férfi, ki

ennek okozója volt, szégyeltében lesütötte szemét s alig mertte kérdezni: „Hát holnap? Talán jobban lesz?“ Én ezen pillanatban valóban nem tudtam meghatározni, azon vad indulatok közül, melyek bensőmben harcoltak, melyik a hatalmasabb: gyűlölség? utálat? megvetés? Ezek mind küzdöttek bensőmben. Őt feleletre se méltatám, de Udvarhelyihez szóltam: „Édes Miklós! ha jobban leszek, majd tudatom veled. Azonban jó lesz más játéokra készülni, mert ki tudja, hogy lesz.“ Arra már nem emlékszem, hogy ezen estve adtak-e más darabot vagy nem, de kihirdették, hogy rosszul lettem s makaességből nem játszom s ezt Pály hirdette ki! Másnap az egész város zajongott. Mint a futó tűz, úgy áradozott ez a hír és még a mi több: kitárva az egész ok.

A mint ezt nekem másnap hírül hozzák a publikum közül, hogy ezt még se volt szép tenni, hogy éppen úgy hirdették és valóban a publikum is zúgolódott az ellen, hogy miért oly kíméletlenül cselekedtek; azonban én is egy perc alatt el voltam határozva: mit teendő leszek. Elhivattam egy ismerősömet s irattam egy fölmondó levelet a választmányhoz. „Nem! mondám. Egy percre se tovább ily ravasz, kétszínű, ármányt szövő emberek társaságában.“ Belép hozzám gróf Wass: „Az Istenért, édes Déryné! mi találta magát? Tegnap este értesülünk, hogy rosszul lett, most e percben olvastuk fölmondó levelét. Ne ejtsen kétségbe. Mit csinálnánk? De azt maga nem teszi. Nem lehet, nem szabad tenni!“ „De, kérem a grófot! ily aljasságot elkövetni: hogy én makaességből nem játszom. Hiszen ez compromittálás, ez meggyalázás. Mit gondol a publikum felőlem?“ Eleget beszélt a gróf a fejembe. De dült bennem. Elégtételt ígért. „Nem, nem, nem! Ez volt utolsó szó.“

Most jöttek hozzám a társaság tagjai: hogy hát holnap fölléphetek-e a Szevillai borbélyban? mert csak azt kívánják. „Se holnap, se holnapután, se azután többé ezen társasággal. Az urakkal nincs semmi bajom. Én fölmondottam a választmánynak, csak oda tartozom felelősséggel.“ Össze-vissza hányták-vetették, hogy teljességgel nincs hatalmamban, a mikor tetszik eltávoznom. Szerződésem van. „De mondám, mihelyt sértődésem van, föl van törve a szerződés. Én többé nem játszom.“ Sok vitatkozás után távoztak, de ezen sok vitatkozás következtében még az nap se kelhettem föl. De ez az eset egyszerre tudva volt az egész közönség előtt: hogy Déryné el akar menni; nem akar többé játszani.

Volt már most nekem bajom! Ugyanaz nap délután egymást érték a névtelen levelek. Mind lepecsételve, de semmi aláírás; de ezen levelek soraiból mind kitetszett, hogy mind csupa jóindulatú barátim, jóakaróim azok, kik ezen leveleket hozzám intézték. Az egyik int: hogy azon szép dicsőséget, mit eddig e kis hazában magamnak kiérdemeltem, ne tapossam lábbal s kívánjam továbbra is magamnak megtartani. Hosszas volna szóról-szóra mindazon intéseket elésorolni, csak végzete az volt: hogy el ne menjek ily csekély ok miatt, mert a publikum becsülése, melylyel eddig halmozva voltam, lehull rólam. A másik hasonlólag arra int: hogy hozzam helyre hibámat, melyet a publikum erányában elkövettem és ne kockáztassam azon közszeretetet, melyben részesülök, de érdekeljem is azt meg azzal, hogy még a megbántásokat is le tudom győzni egy egész publikum szerelméért. A harmadik végre: igen szelíd szemrehányással érinti, hogy igen jól tudva van, honnan eredett az egész baj, mi bekövetkezett; de Dérynének sokkal több eszet tulajdoníta-

nak semmint, hogy az aljasságokat, miket csakis érdemetlenek követhetnek el az érdemesekkel, teljes megvetéssel le ne tudná győzni. Engemet nem ismer Déryné, de én érdeklődöm annyiban éránta, hogy sajnálnám, hogy ha elenségeinek azon győzelmet engedné, hogy fölkiálthassanak: mi győztünk! Azért kérem, mint egy ismeretlen jóakarója, lépjen föl holnap s éppen a Szevillai borbélyban, mely után a publikum annyira sóvárog s biztos lehet a tökéletes elégtételről, mert Dérynét egy egész publikum szereti. De az elmenésről szó se legyen többé! Maga a mienk . . .

Oh! ugyan, hogy ne oszlott volna el minden tör-szúrás, mely keblemet sértette. Igazad van tisztelt jóakaróm, bárki légy: hogy megvessem a megvetni valókat s mély tisztelet azon publikumnak, mely így keblére ölelt engemet!

Ezalatt jöttek-mentek a színészek, látogattak. „Jó, hogy jössz Miklós! Én kibékéltem enmagammal. Nem maradt bennem semmiféle más érzélem, csak egy — a megvetés. Menj el a grófhhoz s mond, visszaveszem fölmondó levelemet. Holnap föllépek a Szevillai borbélyban.“ Tele örömmel elsietett Miklós, de később maga a gróf elhozta levelemet.

Másnap, midőn fölmentem próbára, azokat a különféle arcokat látni! Egy vizsgálónak szép tárgyul szolgált volna: Lavater mimikai arckifejezési tanulmányozására. Senki se tudta, hogy mi történt velem? Mi vitt azon határozatra, hogy föllépjek, miután már föl is mondtam. A mint megjelenek vídámon, egymásra néztek, Pály tökéletesen azt hívén, hogy most lesz lagzi! De nem is láttam meg őt. Egy kissé frappirozta. Szerdahelyivel pajzánkodtam és Udvarhelyivel. A többi tünődött:

mi történhetett, hogy egy szót se szólok s kemény elhatározásom után, hogy elmegyek, most egyszerre föllépek? Senki se tudott semmit rólam s leveleimről.

Estve elkezdődött a játék. Rozina később jelenik meg. Hogy álltak lesben az álfalak mögött, a kik azt gondolták, hogy lesz most fütyülés, talán még almával is ledobálnak. De a mint kilépek, a zsufolt ház egy akarattal éljenezni s háromszoros tapsviharral, koszorúkkal, a koszorúba írott versekkel, szallagokra fűzve, nem szünt meg elhalmozni. A zene megszűnt s újra kellett kezdeni, hogy énekelhessek s ez minden fölvonás után s minden dal után ismétlődött. Elleneim, kik kárörömmel vigyorgtak az álfalak mögött, elvonultak, leskelődve, hogy mikor hallszik már vagy egy fütyty! De csalódva, ellenkezőt tapasztalván, leeresztett orral vonultak az öltözőbe.

Így végződött dicsőséggel ezen reám nézve kétséges nap, újabb meggyőződésemmel a felől, hogy ezen nemeskeblű közönség engem nemcsak azon pár órányi élvezetért egyedül, — mit az én kis világomból, a forró deszkákról nyujtandok a színészetet annyira pártoló műértő közönségnek, — hanem testvérként ölel engem minden nemesért hön dobogó keblére. Mily elégtétel volt nekem. Mit kívánhattam volna másoktól még más elégtételt! Most már a publikum eránti szeretetemen kívül semmi egyéb más érzélem nem foglalta el keblemet az általános megvetésnél. Én oly hideg, oly közömbös érzéssel mentem közükbe ezen esemény után, mintha mindaz, mi történt, nem ő tőlök eredett volna. Csupán csak annyiban érzették magukat érintve, hogy nem szóltam hozzájuk, egyhez se, a míg a többivel pajzánkodtam.

Szentpéteryvel egészen idegenek lettünk egymás

eránt. Ót még csak annyiban sem érintettem magamviselésével, hogy megvessem. Ha vidám voltam s szót kellett vele váltanom a színészet ügyében, éppen oly vidám maradtam. S ez neki jobban fájt, mintha jól megtámadtam vagy gúnyoltam volna az ő szépelgési tárgyaival.

A koszorúkra aggatott írott versek elvesztek, több becses emlékü leveleimmal együtt, mit igen érzékenyül fájlalok, mert azokat is szerettem volna ide iktatni, annak helyén. Csupán ezen nyomtatott verset írom ide, melylyel a közönség fogadott kiléptemkor.

DÉRYNÉHEZ.

Magyar hajnal fülmiléje
 Mondok egy álmod neked,
 Hallgasd el, bár szivre nem hat
 Büvösen mint éneked!
 Jött a tündér, dal gyönyörje
 Ömle bájos ajkain,
 S lányokat tündér idvezli:
 „Tölletek sors messze hány!
 Szende lányok társasága
 Körze völgy virányain
 És a lányok vigadának
 Tisztán érze kebelök,
 Érze kéjt és magosságot
 Mig a tündér volt velök.
 Oh de a felhőtlen égre
 Néha sűrű köd vonul
 S a korány biborsugára
 Éjsötétre alkonyul,
 Más irányt, lombot keresni
 Indul őszi csalogány,
 Hosszat indul, de szívében
 Tik se bájmalasztu hon;
 Messzi nefejejtsből nektek
 Koszorukat holtig fon!

Szólt s minden nyelvről marasztó
 Felénk könyörg és kele, —
 Mindenik szem néma ajkat
 Tolmácsló könynyel tele :
 Oh maradj ! mi kényszerit el,
 Bimbó-kéjink hullanak !
 Thaliánk megy, fertőzik majd
 Oltárát avatlanok.“
 És a zajra fölébredtem,
 Hallottakat fontolám,
 S tündér te vagy Róza! többek
 Erdély lyányi gondolám,
 Oh hát szivünk jó tündére !
 Ugy valósítod álmomat,
 Végzete, hogy földeritse,
 Érted aggó honomat !*

Szentpétery a magaviseletében egyszerre tétovázó lett. Eddig annak a másiknak szépelgett, kit úgy hívtak, hogy Borsos Klára, de most egyszerre elfordult attól s hajlott azon egyikhez, kit úgy hívtak, hogy Sörös Trézsi. Erre engemet mind mások figyelmeztettek, de nekem már ez mindegy volt. Szívemet kéreg vonta körül. Se jobbra, se balra nem ledérkedtem; mentem a magam egyenes útján; se semmi visszatorlás eszemben se volt. Úgy néztem őket, mint senkit.

De most egy gyászseset érte a társaságot. Pálné mindég rosszabbúl érezvén magát, egész kétségbeesve kérdi az orvost, (ez egy igen derék, köztisztéletben álló egyén: Fenigsz Dorf, ki színház orvosa is volt) kérdi tőle Pálné: „Nem lehetne ezen nyavalyán semmiképp se segíteni? Ő szeretne még élni!“ „Lehetne biz“, azt

* Eredetije megvan a Nemzeti Múzeum könyvtárában. A nyomtatvány jobb sarkán lévő K. D. M. betűk hihetőleg a szerző nevének kezdőbetűi.

mondja odavetve az orvos, nem is gondolván, hogy ez hatással volna a kérdőre. „Hát hogyan?“ „Operálni, kiszedni a vízhólyagokat.“ „No! hát operáljon. Miért hagy kínlódni?“ „Isten őrizz! mond az orvos. Az életveszéllyel jár.“ „Nem bánom, mond a beteg, inkább haljak meg, mint így éljek.“ „Nem asszonyom, én nem teszem, én nem akarok felelős lenni.“ „De meg kell lenni!“ mond a beteg. „Semmi kincsért se teszem“, mentegődzék az orvos. Erre Pálné fölugrik ágyából, bezárja az ajtót, egy kést ragad s az orvoshoz lép elszántan: „Igérje meg, hogy operálni fog. Ha nem, belészúrom e kést.“ Az orvos néz, elmosolyogja magát. „Én ettől meg nem ijedek. De, ha veszély érné az asszonyt az operáció után? Mert arról nem lehet jót állni, szörnyű vigyázatot igényel minden tekintetben.“ Azzal Pálné leül és ír egynéhány sort, melyben fölmenti az orvost minden felelősség terhe alól, hahogy veszély érné; s hogy ő eröltette az orvost s ő határozottan el van szánva magát operáltatni. Mi volt mit tenni, elveszi az írást, megigéri, hogy másnapon eljön. De ő egyenesen megy a gubernátor ő Excellentiájához s eléadja szorult helyzetét s tanácsát kéri. A gubernátor azt mondá neki: ha kívánja a beteg, teljesítse kívánását, ő nem vonatik felelősségre. Másnap megtörtént az operáció, teljes öröme minden érdekelteknek, mert a beteg igen jól érezte magát s tökéletes egészségnek örvendett. Az orvos aztán maga elkészíté fekvőhelyét; széles deszkára lefekteté egy zárt szobában, még az ajtóra pokrócot szegezve, bezárta, hogy a kapu alatti lég be ne hasson. Azon az ajtón nem szabad bejárni, csak a más szobába nyíló kicsi ajtón, de csak akkor, ha a beteg jelt ad, hogy valami szükségeltetik. Pály elmegy a próbára egész megnyugodva, megparancsolván a cselédnek, hogy üljön oda

közel, az ajtóküszöbre, hogy a legcsendesebb szót vagy nést mindjárt meghallhassa s azonnal bemenjen, de onnan egy tapodtat se távozzon. Pálnénak szüksége lett volna a cselédre, hogy az orvos rendeletéből hagyott enyhítőt beadja. Halkal kiáltja. Nem jön senki. Ismét kiált! hangosabban kiáltja nevénél, nincs cseléd. Odasiet a kapu alá nyíló ajtóhoz, fölnyitja s a kedves alak ott kacéroz a legényekkel. Mire bekiáltotta a beteg, vissza akarván menni, összerogyott s alig tudta fölvenszolni a cseléd. De szegény Pálné áldozata lett. Egyszerre brandot kapott, menthetetlen el volt veszve. Mire férje s az orvos eljött, a legnagyobb gyulladás állt be s meghalt! Csak cselédekre bízunk életünket!

Ezen eset mindenünkben nagy sajnálkozást költött fel. Oly fiatal, oly szép és ily áldozata a gondatlanságnak! De a mi megtörtént, azon változtatni nem lehetett.

A temetkezési napon, mindjárt ebéd után, bekopogtat Szentpétery, tiszta feketébe öltözve s mondja: „Édes Dérnyé! Egy kérésem van!“ „Mi lehet, kérdém most komolyan?“ (Különös zsarnok az a parányi kis mozgó gép, az egész nagy eszes emberi alkotmányon hogy uralg! Hogy tiporja le egész határozott „akarátát“, melyet oly erőfeszítéssel gyűjtött s edzett keménynyé ez a teremtmény, melyet Embernek neveznek! Hát nem döbbsent meg, midőn kezemet megfogta azon férfiú! Az, kit még csak meg se vettem, csak talán meggyülöltem!) . . . „Én tudom, mond Szentpétery, hogy maga nem szándékozik a temetésre menni, mondá ő. Én kérem.“ „S miért éppen maga?“ „Mert én majd annak idejében mindeket megfejték. A sír minden emberi gyengeségeket, minden elkövetett hibáinkkal együtt magában zárja. Bocsás-

sunk meg embertársunknak! Jöjjön el a temetésre! Kérem! Öltözzék feketébe! Az egész társaság feketében fog megjelenni, megtettem a rendelést.“ Én ezalatt már ismét öszveszedtem magamat. „Ott leszek“, azzal le se ültetém s ő távozott.

Mgjelent az egész társaság, férfiak és nők mind feketében egészen. Midőn indultak a halottal, a három grácia is ott ült vídám arccal, mely éppen nem illett a hely komolyságához. Én is éppen föl akarok kelni ülésemről, észre se vevén, hogy Szentpétery karomat megfogja s vezetett a kísérettel, ki egész a sírkertbe s onnan ismét visszafele, hazáig. Csudálkoztam, hogy miért nem inkább övéivel ment? Hazáig érvén, többen is jöttek velünk. Neki meghajtván magam az ajtóban: köszönöm, mondtam. Töbet egy hangot se szóltam hozzá. Ő távozott. Mi többiek bementünk hozzám.

XIII.

Nagy-Enyeden. — B. Kemény Simonék. — Szives vendéglátás. — Egy kis kerülő, — Kibékülés Éderékkal Miskolcon. — B. Reviczky installatiója. — Valami a kassai gavallérokról. — B. Brudern és Szentpétery. — Az öreg Szentpétery. — Készülés az ebédre. — Mi történt a malaccal a nyárson és a rántott csirkével? — A színészek szereplése a díszében. — Serenáde a főispánnak. — A Földiekkel játszó égi tünemény tiszteletdíja. — Egy kis nézeteltérés az 500 forint ajándék elosztása körül. — Hova uszik el az a sok jövedelem? — Egressy G. tanuságtétele. — Pelsőcön. — Az aggteleki barlang megtekintése. — Valami a mostani divatról. — Uton sok felé.

A társaság most öszve szedte magát és nem emlékszem már mi okból vagy mi alkalomra, mentünk Nagy-Enyedre.* Ott ismét oly szerencsés voltam, egy igen magasztos keblű úrnő kegyét megnyerhetnem. Ott lakott a város- vagy vármegyeházának egyik szárnyépületében, Bárány Kemény Simon önagyságuk. A báróné egy valóságos lelkes, magyar szellemű, leereszkedő úrnő volt, az ő szép, hasonló érdemű leányával, Katica kisasszonynyal. A báró, igazi régi világbeli vidám öreg úr volt. Őt keveset lehetett látni: csak ebéd és vacsoránál, úgy el volt halmozva mint főispán sok teendőivel. Én nekem az épület másik szárnyában volt egy szobám és ugyanott volt a színház is fölállítva.

* A nagy-enyedi kirándulás 1825. nyarán történt.

Első játék utáni napon mindjárt behívott a báróné, a mint nála délelőtt tisztelegtem ebédre és keményen meghagyta, hogy mindennap nála legyek ebéden és ebéd után, ha időm engedi, a baronessenél legyek és ott mulassuk egymést. És az úgy is volt, minden üres időmet ott töltöttem. Midőn pedig játék után volt, hogy nem mehettem, a báróné oly kegyes volt, hogy uzsonnára, egy nagy tácán már hozta a szobaleány a hat findsát kanalakkal, cukorral, nagy ibrik kávé, fölséges, ujjnyi vastagságu tejsűrüt a fehér porcellán serpenyűbe s ugyanannyi pohár fagyaltat. Másuttal csokoládét süteményekkel, azon izenettel, megterítvén öltöző-asztalkámat, hogy részeltessem belőle azokat, kiket legjobban szeretek. Ez oly megelőző dáma volt és oly tisztelettel teljesült minden a cselédek által, hogy valóban ritkaság volt azt fölhalálni bárhol is. És az a kedves Katica! Oly bizalmas volt érantam s úgy szeretett engem; ölelt, csókolt s megmutatta nekem az ő jegyesének arcképét, melyet örökké nyakán viselt, egy hosszú sor veres korallon s melyet gyermekes ártatlansággal csókolt összevissza, mint szent ereklyét. Rokon volt ő is, Báró Kemény István. Gyönyörű szép deli ifjú, kis pörge bajuszsza. Jelenleg különban volt s így nem láthattam.

De ezen élvezetnek is végének kellett lenni. Mi elutaztunk most vissza Kolozsvárra, hogy aztán kijöjjünk Magyarországra. Már Kassán rég vártak reánk, minthogy megigértük visszajövetelünket. Vége lévén a kolozsvári sáisonnak, elutaztunk Nagyváradra. Innen aztán úgyszólván jöttünk-mentünk, majd Debrecenbe, majd Miskolcra, Kassára, majd ismét vissza. Már arra se emlékszem, hogy hányszor voltunk Kassán, csakhogy társaságunkat így címezték: a kassai dalszínész társaság. Nagy-

szerű volt most társaságunk: Czelesztin és Székely Zsuzsi és Éder-család, Miskolcon találkoztunk mind együvé. Éder és én! kik oly kellemetlen viszályok között váltunk el egymástól, most kezét szorítva találkoztunk ismét egymással. Ilyen a színészet sorsa! Éder nemcsak ármányos, de politikus ember is volt s gondolta magában: mit mutassak haragot? Ki tudja, mi körülmények csatolhatnak ismét együvé bennünket, nem lesz-e szükség a jó egyetértés? Ennélfogva mihelyt Miskolcra érkezénk, ő jött legelőbb is hozzám s kevés szemrehányó szó után, mely tréfásan történt, a régi barátság meg volt újítva.

Miskolci itt mulatásunk alatt történt, hogy báró Reviczky tette itt körutazását és akkor installálták főispánnak. Azon borzasztó népséget, mi akkor itt Miskolcon összevgyült, lehetlen leírni. No, de nem is az én árva tollamra volt az föltartva azon pompát, azon elfogadást, azon közszeretetet leírni, melylyel Borsod fogadta e kedves, szelid, nyájas arcú magas vendéget. Csak mégis nem mellőzhetem s le kell írnom, hogy mennyiben voltam ez alkalom által érdekelve.

Midőn még Kassán mulattunk, eljártak látogatóul hozzám az úrfiak, ugymint az ifjú báró Brudern, az ifjú gróf Sztárai, Nyári és ifjú gróf Török. Ők igen jól mulattak engem, kivált báró Brudern oly pajzánságokat elkövetett, hogy halálra kacagtam. Volt egy igen hosszú kofferem, ott állt üresen egy alkovenben, abba szoktam az uszályos öltönyöket pakkolni, ha utaztunk. Abba befeküdt s ott bomladirozott, hogy én a szeretőimet abba pakkolom és úgy viszem egyik városból a másikba. Szentpétery is eljött ritkán látogatni; arra Brudern igen haragudott, de csak úgy tréfából s azt mondta, hogyha az az állat, az a medve eljön, előre bebúvik abba a koporsóba

(úgy nevezte a nagy ládát) s akkor kiugrik onnan s annak a Brm brm medvének a nyakába szökik s begyömickéli abba a nagy ládába, bepecsételi s úgy adja föl a deligeancera, vigyék a pokolba. A többiek nevettek, mert igen szerette Szentpéteryt a színpadon, de csúfolta, hogy mindig oly komolyan ül ott s mormog. Ez a Brudern a többek közt legtréfálóbb volt. Ők szerettek nálam mulatni, mert én igen jól tudtam a cukorba főtt gyümölcsöt készíteni és gyakran megvendégeltem őket frissítőül. Báró Brudern mindig mondta: „Déryné! ha az én nagybátyám meghal, én leszek az örököse. Pesten az egész párizsi-utca az övé. (Valamennyi elegant cipész mind ott tartott boltot.) Én akkor magának száz pár atlasz „Bandl-Schuh“-ot küldök, mert magának valóságos Heléna-lábai vannak s csak a maga lábán áll jól a pántlikával fölkötött cipő, mert keskeny lába van.“ Így gyermekeskedtek e fiatal úrfiak. Midőn megpendült, hogy Miskolcra megyünk, mind a négyen megígérték, hogy eljönnek Miskolcra meglátogatni s akkor ott ebédelnek nálam.

Ezen napon, midőn zsufozva voltak az egész város utcái, hogy járni se lehetett, már reggel jókor, nehogy elszalaszszák a látványt, bámulták a díszített diadal-kapukat, hol keresztül jövend Reviczky. Én is készülöben voltam lemenni Zsuzsikámmal s az édes anyjával. Mert az öreg Szentpéteryné, midőn Miskolcra jöttünk, eljött gyermekeit látogatni s minthogy azon udvarban lakott Szentpétery is, hát az édesanyja ott lakott nála, de többnyire én nálam ült, unta ott magát. Minthogy egy háznál laktunk több színészszel és én akkor otthon főztem, megkért Szentpétery, adjak neki kosztot, majd főz az édesanyja. Ez így lett. Most midőn indulóban voltunk bámész-

kodni, beáll a négy úrfi: „Itt vagyunk Dérynél!“ „Hozta Isten! Örülök, örülök.“ „De örüljön is. Itt leszünk ebéden, mert itt ma ebből a sok ezer emberből fele se eszik egy kanál ételt, se helyet nem kap, hacsak ismerőse nincs.“ „Szívesen, szívesen. Jöjjenek! Itt lesz mit enni. A podgyászukat vigye a cseléd Szentpéteryhez.“ Ugy lett. Ők elmentek. Majd eljönnek ebédre. Mikor jöhetnek? Attól függ, mikor érkezik be a főispán. Elmentek, de bezzeg mi nem mehettünk. No csak hamar mindent szaporítani: csirkéket kell ölni, kirántani assiettenek. Én igen szerettem a kis malacot; hacsak kapható volt, az enyém volt. Szerencsére már meg is volt koppasztva nagy örömünkre. Tötött káposzta is volt. No! nem igen sok baj lesz, csak szépen süljön minden. Mi elmegyünk Zsuzsikával báméskodni, addig a nagyasszony rendezzen el mindent. Ott van minden hozzá való. A cseléd ott ne hagyja a konyhát. Mi elfutottunk. Jártunk volna, de csak tolongtunk. Roppant forró nap volt, szinte égett az ember. Azok a sok zászlósok, bandérium, a lovasok, szinte összetipták az embert. Eltelt az idő. Már dél van, még nem érkezik. Gyerünk Zsuzsika! nincsenek-e már itt a vendégeink?“ Hazamegyünk, be akarunk menni, a konyhaajtó bezárva, mintha minden kihalt volna. „Hol lehetnek? No! talán már mindennel készen vannak s jól elrendezve. Gyerünk vissza Zsuzsika. De a cselédnek mégse kellett volna elmenni. Hátha már itt is voltak? S minden zárva! Ej gyerünk le Zsuzsika!“ És jöttünk, mentünk, tolongtunk a zene szólt mindenfelé, de én már nyugtalan voltam. Már két óra délután! Hát mikor lesz ma az az ebéd? Már majd kialszik otthon a tűz is? Ez így tartott négy óráig. Szegény főispán! az is ugyan kiéhezhetette magát. De már most gyerünk haza. Bezzeg majd jóízűt eszünk, mert

éhések vagyunk. De oh boldog Isten! Terítve ugyan meg volt a nagy asztal, de szegény öreg néni haragjában, szégyenében csaknem sírt. Ő csak egy kicsit ment le a kapu alá körül nézni. Lecsalta a muzsika; de rábizott mindent a cselédre, hogy csak csendes tűz legyen, ő mindjárt visszajön. Mire néni visszament, a konyha zárva. Hát megint csak elment. Megyek a konyhába... halva voltam! A malac a nyárson, de nem látszott, hogy mi ő? Mint egy kis aszalt szilva úgy össze volt zsugorodva, feketére a nagy tüznek miatta. Tovább vizsgálódom: a rántott csirkéről a prézli mind leázva a tepsiben! Csak-hogy éppen a káposzta maradt épségben. Most rakták meg a tüzet, hogy a levest befőzzék. Szegény nagyasszony be nem mehetett, a cseléd elfeledte magát, hogy azt a sok mindent látta. El lehet képzelni az én zavaromat! Ettek aztán, a mi ehető volt. Másnap roppant nagy deszkaépület volt fölállítva a városház udvarán, mert sehol se fért el a roppant kíséret s a roppant vendégtömeg, egész Borsod főtisztjei. Oly sok urakat, nemeseket, dámákat egy asztalnál ülni, se azelőtt, se azután nem láttam többet. Két banda muzsikált ebéd alatt, egyik az egyik végében az épületnek, másik a másik végében. Oldalt volt egy emelkedett állvány (vagy minek nevezzem), ott ültünk ketten Szerdahelyivel és midőn már ebédnél ültek s vége felé voltak, a két zenekar megszűnt, én énekeltem egy nagy áriát. Oly csend lett, min csudálkozni lehetett oly nagy gyülekezetben. Midőn bevégeztem az áriámat, ismét leültem. A báró odaintette komornyikját, (ki egész ebéd alatt a széke mögött állt a pompásan öltözött huszárjával együtt) és egy tálcán, egy csésze fagyaltot adott kezébe, hátrafordulván, fejével egy kissé bólintott felém s a fagyaltot fölhozta a komornyik. Természe-

tes, hogy én szörnyű mély meghajlással fogadtam e kitüntetést . . . Azután meg Szerdahelyivel énekeltünk egy kettős dalt. Azután vége lett az ebédnek.

Én hazamentem, játéokra készültem. A színház kivilágítva. Játék után az utcákon nagyszerű kivilágítások s végre szegény főispán nagy fáradtan bevonult a vármegyeházánál lévő szállására s már minden ablakok sötétek voltak. Mi, az énekesek, odamentünk az ablak irányába, hol ő volt és én elénekeltem Csokonaynak azon örökös ifjúságában még most is kedves, remek dalát: Földiekkel játszó égi tünemény . . . * mert úgy nyilatkozott a főispán, hogy az a világon az ő legkedvesebb dala. Ez értésünkre esvén, így kívántuk szerényen megtisztelni. De én úgy találtam helyesnek, hogy éjjel, a szabadban, jól venné ki magát, ha az utolsó strófát az egész kar repetálná mindég s csakugyan helyeslést talált s úgy cselekedtünk. A mint elkezdtem a dalt, mint egy tündérszóra az egész épület ablakai egyszerre megvilágosodtak. A főispán kinyitotta azonnal a redőnyöket, kihajolt az ablakon s ott hallgatta végig minden verseit. Leköszönt, de nem értettem, mit mondott s midőn távoztunk, akkor vonult vissza. Gondolom: hálát adott Istennek, hogy most már megszabadult a sok tisztelgőktől s végre a nyugalom ölébe dőlhetett, magát kipihenendő.

Reá következő napon ismét volt előadás, mert bárha elutazott a főispán, de még sok idegen úr maradt a városban. A mint ott vagyok a próbán s bevonultam az öltözőbe, jön be t. Dominkovics úr. Az alispán Vay Miklós úrnál márt többször is láttam ebédnél. Egyenesen hozzám jön s mondja: „Tiszteli T. Vay Miklós alispán úr

* Dallama Kossovitstól. Kiadta Márton József Bécsben. Ujabban (1869) Bartalus István, a Magyar Orpheusban.

az asszonyságot, itt küldi általam ezt a hat aranyat, melyet báró Reviczky főispán úr nálam letett azon szavakkal: „Ezt küldje át a szép Éneklőnőnek.“ Kérem, tessék jól megérteni! Nem azt értette a báró, hogy az éneklőné szép, hanem, hogy az éneklőné szépen dalolt. — De valóban! nem is lehet azt a kedves, szívből szakadt dalt másképp énekelni, mint a hogy írva van: tele érzéssel! És az az egyszerű melódia úgy reá hajlik! Hiszen még a magyar svádát keményen tagadó németet is meglágyította, mert érdemesnek találta ezt a dalt németre lefordítani és oly híven és oly gonddal, hogy örömtelve énekeltem magamnak gyakran; midőn már a magyar versből kifogytam, újra énekeltem németül. Sohase úntam volna bele.

Én tehát eltettem a hat aranyat. Oh! de még azt is el akarták volna tőlem rabolni. Hallottam, hogy a báró a társaságnak 500 forintot küldött, midőn tiszteletére játsztunk s én a próbán megmutattam: ni, mit kaptam, hat aranyat! „Oh! mondák a coripheusok, azok minket is épp úgy illetnek, mert mi is ott énekelünk.“ „Nem, mondám, ez csak egyedül engem illet“ s elkezdtek hatalmasan követelni. Én nem vagyok rest, megyek egyenesen T. Vay alispán úrhoz s kérdem: „részesek legyenek-e ebben ezek?“ „Egy batkát se nekik. Az egyedül a magáé, édes Déryné. Sőt még magát osztoztatni kellene az 500 forintból is, mert hisz azért, hogy magának fixumi fizetése van, de maga is a társaság.“ „Oh, én nem vitázok velök, mert úgyis hasztalan volna. De ez az enyim?“ „Úgy, úgy, csak mondja meg nekik.“

Midőn Kassáról eljöttünk, német társaság ment oda s azok játszottak ott. Éder leányai most már szépen kifejlettek. Nagyra nem nőttek, mert mindig kicsinyek

maradtak, de Tóninak kellemetes hangja volt, esakhogy gyenge, kivált nagy színpadra. Tercsi férjhez ment Lászlóhoz, Lujza volt a legkisebb.

Sokszor azt kérdezték: ugyan hova teszi azt a sok pénzt, a mi a kezében megfordul? Istenem! azt a nyomorult kis havidíjt soknak mondották! Én, a ki annyi-féle szereposztályokat játszottam! És nekem minden jellemhez meg kellett lenni saját öltönyömnek! Hát a boitokba vándorolt. Aztán mindig majd minden városban kellett lenni eseményeknek, a hol csak én segíthettem. Itt Miskolcon volt még első idejöveteleükkor egy igen-igen öreg muzsikus az orchestrumban . . . a — hogy is hívják csak most azt a vén morgó bögöt? Nohát ő a bögös volt. Már akkor is szántam, hogy oly nehezen emeli. Most már egészen elöregedett s nem tudott többé keresni, ágyban feküdt már fél éve. Volt felesége és növendék leánya. Egy napon sírva jö hozzám az asszony s panaszolja, hogy férjét ki akarja tenni a házigazdája, mert már fél éve nem fizetett házbért. Segéljen. Elmegyek oda, beszélek a szívtelen házigazdával, de nem használt semmit. Én el voltam rá készülve, nálam volt a pénz, kifizettem a félévi adósságot, mert ott feküdt a szegény öreg beteg az udvaron! „No, mondám, már most csak adja vissza az ágyát, hadd feküdjön le szegény beteg.“ „Nem ő, mondja az ember-telen gazda, míg előre le nem fizeti a jövő félévi házbért, mert hát ki fizet azután?“ Már nekem most több pénzem nem volt. Mit csináljak? Haza mentem, egynehány gyűrűmet zálogba tettem s kifizettem . . . Ilyesek pedig nemcsak egyszer történtek velem. Én soha ki nem vált-hattam többé, mit így zálogba raktam. S így ment el sok. Tudott az ilyesekről Egressy Gábor. Hiszen meg is vagyok ezen jellememről említve az ő munkájában, melyet

még halála előtt jóval írt a színészetéről, de már nem emlékszem a kiadott munka címjére.

Elmentünk Miskolcra. Voltunk Pelsőcön. Ott valami nagy papi gyűlés volt s két hetet mulattunk . . . de nem mulattunk, hanem nyomorogtunk. Nem kaptunk szobát. Én egy kis földes parasztházba húzódtam, melynek ökölnyi kis ablakain alig kukkant be néha egy-egy kis meggyújtott gyufányi napvilág. Szerencse, hogy egy tiszta kis kert volt a háznál. Oda hordtam ki öltözékeimet és lepedőre leterítve, odaültem közükbe készíteni, de a deszkákból összekészült színház zsúfolva volt.

Meglátogattam az aggteleki barlangot is. Bementünk testvéremmel csinosan öltözve, tiszta fehér, nyári, könnyű öltönyökben, veres, ritka szövet bajadérral nyakunkon, én az én szépen fürtökbe szedett hajammal, de mire minden csodálatost bámulva, körülálmélkodva kibujtunk, Boldog Isten! egymásra néztünk testvéremmel: feketék voltunk, mint a Belzebub szülöttei. Szépen simított, fodros ruháink öszvezsugorodva, lelapulva, a veres bajadér kávészínű-barna! De meg hozzá az én fejem! Mint a döglött kígyók, leereszkedve függtek le fürteim övemig, mint egy Medusa-főnél. Sokat hasonlíthattam a mostani divat némely kis hösnőjéhez, ki haját leeresztve (hiszen az még megjárná, de még jó boglyásra van tapírozva), vékony, félrófnyi hosszú steklicskéjükkel, chinai tuniquejükkel s tatár mellre-valójukkal, inkább kabócákhoz hasonlólag, ugrálva, mint menve, sietnek a tanuló órákról haza. Bocsánat! Hiszen, ha még egy nemzet öltözete volna az; legyen bár chinai, cserkesz vagy francia, mindegy, de egy nemzeté legyen, ha már éppen egy csepp magyar se legyen. De háromféle szín s ugyanannyi nemzet szabása! Van egy madárfaj, nevét nem tudom, de

tán gimpl . . . azt mondják, hogy ahhoz sokat hasonlítanak. Nem mondom én, hogy oly magyar öltöny legyen Magyarhonban, mint volt, midőn a szalmatűz föllobbant nálunk! más szoknya, más rékli, más surtz . . . oh nem! Az nekem akkor se tetszett, bárha a többiekkel együtt én is úgy öltöztem. Én akkor kicsi városban laktam, de soha se hagytam helybe. De ízléssel, finomul összepárosítva az új ízlést a nemzet szellemével, úgy gondoltam én akkor is és most is. Hát nem volna oly művész ruha-készítő Magyarhonban, ki egy oly öltönyt kedveltte tudna tenni szemünk előtt? Szegény Magyarhon! most éppen oda mentél vissza, a hol, nem tudom már hány évvel ezelőtt Pesten divatoztál. Ahá! tudom már: mikor szégyelték magyarul beszélni. Pedig a mi áldást hintett fölséges, angyali szívü, jó, fiatal anyánk, dicső Királynénk, nem magyarul tanult-e, mihelyt dicső fölséges férjével Magyarhonban megjelent?! S maga kegyes fejedelmünk nem magyarul szól-e hozzánk gyermekeihez, annak bizonyságául, hogy ő jóakaró atyánk s gyermekei nyelvén beszél hozzánk?

Bocsánat e kitérésért. Tessék törülni, ha nem idevaló. Csak egy kis szabad lélegzetet akartam szorult keblem enyhítéseül szerezni . . .

Voltunk még egy oly falucskában, de bizony annak se jut neve eszembe, mintha álmomban hallottam volna említeni, tán Betse, ha van ily nevü helység, úgy Betse az, a hol voltunk, ott is oly gyülekezet volt.

Azután mentünk Debrecenbe. Onnan Váradra. Aztán be, kedves kis honomba: Kolozsvárra. Ugy emlékszem, hogy Éderék s Czelesztin nem jöttek be velünk. Ók Debrecenben maradtak.

XIV.

Ujból Kolozsvárott. — Madame Laroche. — Schodelné. — Feszült viszony a társasággal. — Pály és neje ármánya kiderül. — Kilényi megérkezik. — Fölültetés. — Vendégszereplés Szegeden, Nagybecskereken. — Az öltöző. — Csábítás idegenbe. — Nagyuri ajándék. — Valami egy cigányprimás játékaról. — Éjjeli zene dulakodással. — Párizsi János opera hatása. — A derék Hertelendyné. — Aradon. — Temesvárott. — Üdvözlő vers Pekhata Károlytól. — Osztzkodás. — Élmények Aradon.

Kolozsvárra beérkezvén — mit mondjak Kolozsvárról? Hogv a régi kedves Kolozsvár mindég hív maradt magához; mindig a szíves, lelkes lakosokat, pártfogókat, barátokat találtam, mint első menetelem olta mindég, kevés változásokkal. Néém asszony férjhez ment egy Debreczeni nevü igen gazdag polgárhoz; Gyöngyösi Jánoska megházasodott, derék, éppen oly jó szívü, jó gazdasszonyt kapott, mint a milyen éppen ezen családba beleillett; a pirosajku kis Máriskó férjhez ment egy magát igen jól biró timármesterhez, nevét elfeledém; s az én kis szobám engemet most is éppen oly melegen befogadott mint eddig, a míg alkalmas szállást nem találtam magamnak.

Miután már jó ideig folytattuk előadásainkat, egy kis kellemetlenség háromolt reám. Ugyanis egy napon oda küld hozzám a Gubernátorné ö Exc.-ja, hogy lennék

szíves hozzá fölmenni, egy kis beszédje volna velem. Fölmentem. „Édes Déryné, talán tudja már, hogy egy igen nagy hírű énekesnő érkezett tegnap városunkba?“ „Nem hallottam még eddig semmit, kegyelmes asszony.“ „No, majd fogja magát jelenteni a társaságnál, a választmány-nál; mert a színpadon akar egy jelenést előadni Szemiramis c. nagyszerű operából. Legelőbbszer is hozzám utasították ötöt, hogy pártfogásomat kikérné, mint idegen, ki most jött külföldről — Madame Laroche.“ „Oh igen, mondám, hírlapokban olvastam férje nevét, hol dicsőretek említik.“ „Ennek ugyan örvendek, most egy új operának, legalább egy jelenését láthatom, nekünk az nincs meg s nem ismerem.“ „Tehát kedves Déryné egy kérésem van magához! Azon jelenéshez, melyben szándékozik föllépni, van egy nőszerep, csak kevés teendője van, egy félárkusnyi piéce, de mégis jó kezekben kell lenni e szerepnek. Ha maga elvállalná? Én megígértem neki egyelőre, hogy maga azt megteszi kedvemért.“ „Oh a legszívesebben, mihelyt Exs.-ja parancsolja, habár mi csekély is, csak hangomhoz való legyen.“ „Majd elküldöm még délelőtt a szerepet, mert el fog idejönni.“

Azzal fölmentem próbára, mert valami darabot próbáltunk. A tagok már mindenről tudósítva voltak a választmány által, a kardalokok fölrendelve, tanulni Szemiramiszból a chorust. Hozza a szolgál a nekem való énekrészt. Elvettem s mondom, jól van. Azzal bemegyek a próbaszobába. „Heinischkó! mondám, jöjjön csak, játsza el nekem ezt a részt, a mi itt meg van jegyezve, úgy látom, innentől eddig.“ Kezébe veszi, körül olvassa egy kissé, reám néz: „Minek ez?“ kérdi s elmondom neki a mibenlétet. „Ah! hisz ez mély alt hang, nem T.

Asszonynak való. Kis haszontalanság, a chorussal együtt énekel.“ Ejnye Piccolo-Piccolomini! gondolám magamban, hát így akarnak engem jégre vezetni! Valjon mi okból teheti ezt a Gubernátorné? Hiszen az én hangom a magas soprán. Így mindenesetre veszítenem kellene. Ha mégis duette volna vele! Ne félj, kisütöm én azt is, ha meg kell lenni, a maga helyén, de hogy én, mint egy statistáné oda álljak s segítségül legyek az ő hangja kiemelésére, abból bizony semmi se lesz . . . És azonnal magam elmentem a Gubernátornéhoz. Vittem a kottát s mondom egész tisztelettel: „Kegyelmes asszony, bocsánatot kérek, én nem ismervén az operát, nem tudtam, hogy az elvállalt szerep alt hang! még pedig a legmélyebb alt hang. Ezt nem énekelhetem.“ „De hiszen édes Déryné, maga az olasz nőt, az Olasz nő Algirban nevű operából is éneкли.“ „Oh kegyelmes asszony, az egészen más. Ott melodiák jönnek elő, s mégis csak vannak helyek, melyek megragadják a hallgatót. Majd a kardalnoknék között talál a karmester, a ki alkalmas lesz reá.“ „Sajnálom, édes Déryné.“ Bocsánatot kérve eljöttem. Sokáig, igen sokáig hidegségét érezte velem ő Exc.-ja, de nem tehettem róla. Midőn az úrfiak s gróf Wass meghallották, hogy mi és hogy történt, eljöttek hozzám s nagy zajjal dicsértek meg bátorságomért, hogy gyáván nem hajoltam lealázó parancs teljesítésére. Elkezdi gróf Wass „Dicsőül tette Déryné, becsülöm érte, hogy nem állt ki oda statistának, habár ő Exc.-ja kívánsága volt is.“ De bezzeg a társaság corifeusai, mily lármát ütöttek! No, mondák, most vége. Ő Exc.-ja ezt oly rossz néven fogja venni, talán színházba se fog jönni s efféle sületlenségeket. Én mind erre csak ismét kacagtam.

Eljött az est, hol föllépett Laroche. Szépen éne-

kelt. Sokkal csekélyebbnek érzettem magamat, mintsem hogy én, egy nagyhírű énekesnő felett csak egy hang észrevételt vagy megjegyzést mertem s tudtam volna is mondani. Én az előadás alkalmával lementem a zárt-székbe, több ismerősöm kedvökért — ott ült Schodl, Klein Rózsival is. Midőn az énekesnő kilépett, nagy taps-vihar fogadá s a publikumnak nagy meglepődésére végezte be fölléptét.

A Schodelék ülésök igen közel esett, éppen hátam megett s így minden szót hallhattam, mit egymással beszéltek. „Hallja Schodel — nekem a Dérynénél jobban tetszik!“ mondja Rózi. Meglehet, hogy azért vélekedett így, minthogy a mint mondá, igen szeretett engem. . . . „Ilyet ne mondjál, azt hallani se akarom! Egy külföldi énekesnő, aztán meg egy otthon nevelt között igen nagy a különbség. Ettől tanulj Rózi! Majd kiviszlek én téged Olaszországba. Neked nagygyá kell lenned.“. . . . Azon percbe, a hogy ezt mondja Schodel, megszólal egy férfihang, közel hozzám: „no, ezt a sok trillát ugyan elnyerítette . . . de azért már csak tapsoljuk ki.“ Ki is tapsolták s ámbár ő Exc.-ja eléggé példát adott, de azért nem volt viharos a játék vége. Kihívták, de azért nem lépett föl többször, másnap elutazott.

Én most a társasággal mindig feszültebb helyzetbe jöttem. Minthogy már most tudtam, hogy ellenségeim vannak közöttük, elidegenedtem. Többé az a jó egyetértés nem volt meg közöttünk, és mi türes tagadás, nekem fájt azt a sok híreket hallani Szentpéterytől mit mindig beszúgtak. Ámbár Sörös Trézsi már nem volt a színház-nál, otthon maradt a szülőinél, midőn kiutaztunk Magyarhonban; de most újra mégis ellátogatott oda Szentpétery és én nekem minden jó kedvem elveszett.

Igen bánatos lettem.* Mert miként föntebb említém, nem én voltam, a ki elutasította Szentpéteryt? S mégis fájt, ha másoknak szépelgett? Végre sok minden öszvejött, mi elkedvetlenítsen. Meggondoltam, hogy én nem vagyok kénytelen türni s határoztam.

Kilényi Dávid társaságával ekkor Szegeden volt. Azt tudtam, hogy neki mindig jó társulata van. Irok neki. Az itteni saison végével szabad vagyok, ha akar velem szerződni egy évre, most elmegyek; de jöjjön értem Kilényi koma szekérrel s egy pár száz forinttal. A nagy héten lesz innen az egész társaság elindulása. A levél el volt küldve, de én egy szót se szóltam egy léleknek se

* Itt meg nem állhatom, írja Déryné közbevetőleg, hogy egy régi kedves költőjét a magyarnak, Ányos Pált, ki oly igazán eltalálta az emberi szív gyengéjeit s erősködéseit egy hur pendítésével egygyé olvasztani — be ne iktassam. Ez csupa Extremitét és mely öszve hangzó igazság.)

A szerelem természete.

Szerelem! Részezsége a józan természetnek! Kedves bolondsága az okosságnak, szemes vakság! Királyok minden emberi indulatoknak! Édes kin! Mosolygó könyhullatás, óhajtott veszedelem! Te benned van a nyugalom? Te hitetlen állandóság! Minden érezhető kinoknak lelke te! Ne ereszkedjünk be ebbe a bünös ártatlanságba s törvénytelen igazságba. Tudjuk ugyis, hogy a természet, ember szemünknek fentartására világunkat szakította vele. Elég őket annyi kínok köztátkozni s örökké tőle szaladván, szüntelen lábaihoz hullani! Menjünk alkura vele, hogy eszét, kinek idő szerént elveheti s meg is adhatja. Csudáljuk hatalmát s gyermekségét ne vessük.

Ne vessünk?? igen ám! De erre az utolsó szóra, csak az a megjegyzésem van, hogy: nevetni csak akkor tudunk rajta, midőn a szív zivatarjai elmúltak. Az pedig azon időhöz, midőn ezen cikk tartalma uralkodik az ember fölött, hej be hosszú idő folyt le, míg nevethetünk fölötte....

felöle. Fölmondani nem láttam szükségesnek, mert az év végével mindig szabadságában áll az embernek új szerződésre lépni, ámbár én ezen szabadalmat soha se vettem igénybe, s ők nem is álmodtak semmit határozatomról.

Azon idő alatt, míg az elindulás ideje bekövetkezett, sok ármány világosságra jött. Midőn Pálné meghalt, Karolina, ki Pálnét utolsó óráig ápolta s körülötte volt, Pálnál maradt s végre el is vette nőül s most ő már Pálné volt. Ő nyilatkozott aztán később, hogy az mind Pálnétől és Pálytól eredt, a mi történt. Pály az ő hidegvérűségével adta a tanácsot Szentpéterynek, hogy ébreszsze föl féltékenységet s ez által győzedelmeskedni fog és én a régi hajlandósággal fogok ismét hozzásimulni. A leányokat Pálné oktatta ki, hogy miként viseljék magukat erányomban, de ez nálam célt tévesztett. Én nem az a jellem voltam. Én irigy soha se voltam, csak megvetni tudtam, a mi megvetni való volt s ha érzékenyen fájt is valami, elég erőm volt magamat legyőzni. Szentpétery nyers természet volt és eleitől fogva igyekeztem olvasás által lelkét kimívelni. Szép könyveket szereztem neki, hogy olvasson gyakran. Kedvet igyekeztem beleönteni, hogy úgy lesz művelt színész, ha jó könyvek olvasásával tölti unalmas óráit. De nem sokat használt. Becsületes ember volt, de egy cseppet se finum.

Én a mult történeteket — úgy gondoltam — hogy már föl se veszem. A mi elmúlt, elmúlt. Nyugodjanak a a holtak békével.

Furesa! midőn Kolozsvárt a saison bevégződött s a társaság együtt indult ki, semmi zajongás nem volt az ellen, hogy én is megyek velök. Legföljebb csak annyiban nyilatkozott a publikum, midőn utolsóélti játék alkalmával kitapsoltak a játék végével: Déryné! de vissza-

jöjjön!!! Én osztán az utolsó játékra verseket alkalmaztam — faragtam ennek melódiájára:

Isten hozzád te békelak . . .

de bármi hibás volt is a vers mértéke, arra nem hajtottak sokat, csakhogy az ott legyen: de visszatérek én megint. Így componáltam aztán ily verseket, melyre el lehetett mondani: Friss Vogel, oder stirb.

Kegyetek itt mosolga rám,
Itt töltém sok boldog óram.
Bár sorsom messze távol int
De vissza térek én megint.

Jól van! Éljen! Hozza Isten vissza!

De sok verseket csináltam s ehhez hasonlókat más színpadokon is felhasználtam, hol a körülmények úgy kívánták. De most már nem jutnának eszembe . . .

Eljött a nagyhét. Egyszer csak megáll ablakom előtt egy nagy echós szekér. Mindjárt tudtam, hogy Kilényi. Kiszaladok. „No jó, hogy eljött, koma!“ „Hát nem volt batalia, hogy elhagyja ezen rég öszvenőtt társaságot?“ kérdi Kilényi. „Még eddig nem volt, mert semmit se tudnak felöle. Azt gondolják, velök megyek Váradra. Azonban most ne kívánjon magyarázatot, majd az úton mindent megtud. Mikor indulunk? kérdém. Én már félig-meddig ba vagyok pakkolva.“ „Holnap még pihenni kell a lovaknak, mert messze út.“ „Jó,“ mondtam.

Beszélgetés közben eszünkbe se jutott, hogy a szekeret beállították az udvarra. A színészek jöttek-mentek, kik azon utcában laktak, a hol én. Fölszaladtak mindjárt az elsőbb tagokhoz. „Déryné háza előtt egy nagy magyarországi szekér áll“ — mondák. „Micsoda? kérdik. Mi lehet az? Gyerünk.“ . . . S midőn legjobban nevetgélünk,

Kilényivel, betoppan Szentpétery, Udvarhelyi, Szerdahelyi. „Szervusz Dávid! kiálták egyhangon az érkezettek. Hát téged miféle forgósél sodrott ide, Dávid.“ „Bizony, egy forgósél, a melybe fölragadom primadonnátokat s viszem magammal Szegedre, míg ott le nem teszem.“ Erre mintha mindenkinek az orra vére elindult volna, sokáig szótlán álltak. „De hát, mi ez?“ kérdé végre Szentpétery. „Itt semmi kérdésnek nincs helye,“ mondtam. Az évnek vége van, én szabad vagyok, mehetek a hova tesszük s nekem teljességgel nincs többé kedvem magukkal egy társulatba lenni s — elszerződtem Kilényihez. Itt az egész talány meg van fejtve.“ „De édes Déryné, ez még se lehet, ez nem megy semmiképp.“ . . . Itt osztán sok vitázások történtek, melyeket unalmas volna mind elésorolni. Kilényit ugyan megizzasztották. Föl akarták adni. De én osztán szörnyű komolyan s határozottan erősítettem, hogy nem maradok velök. Midőn már látták, hogy én semmi esetre nem tágítok, elkezdí Szentpétery. „No Dávid! te zenebona-keverő, ha Dérynét viszed, viszel minket is.“ „Micsoda?“ kérdé Dávid. „Igen, viszel minket is, mi se Kasára, se Váradra nem mehetünk Déryné nélkül. A opera eloszlik. Soha se jön többé úgy öszve, mint most öszve van tanulva. Ha ötöt viszed, mi is megyünk veled.“ „De — mondom — akkor csak ott volnék, a hol a mádi zsidó. Hiszen így ismét csak önökkel maradnék — és nem maradok.“ . . . Igyekeztek osztán szelídíteni. „De, mondja Kilényi, mit csinálók én oly nagy testülettel, hiszen magamnak is roppant társulatom van?“ „Ne búsulj semmit, még ily opera nem volt azon a tájékon. Osztán elosztjuk kétfelé, az egyik Vásárhelyre megy, a másik Szegeden marad. Osztán fölváltva. Ne búsulj, pajtás! Gyere a Tivoliba, ott majd eligazítjuk a töb-

bit.“ . . . S elviszik azt a boldogtalan Kilényit s addig beszéltek a fülibe, hogy az egész társaságot szerződtette, kivéven néhány igénytelen tagot, kik osztán elmentek Éderhez Debrecenbe.

Majd megütött a guta, midőn másnap nagy vígan besorakoznak hozzám s Szentpétery kómischan elkezd csufolni, hogy miképp keresztül jártak az eszemen . . . De már mit tudtam tenni, bele kellett nyugodnom.

Midőn Szegedre értünk, testvéremet betegen találtam. Midőn az a sok nép a szobába bement, úgy megijedt, majd kiesett az ágyból. „Jézus, Mária! hát ez a sok nép, mit akar itt?“ kérdi. „Bizony én ezeket az urakat mind szerződtettem.“ „No csak tudjon nekik mit enni adni.“ Kacagtak osztán nagyon, hogy mindjárt hova gondol. „Bizony — mondák— pedig mi mind igen jó gyomorral dicsekedhetünk.“ . . .

Csakugyan, midőn már minden rendezve volt, úgy cselekedett Kilényi, hogy fölváltva majd Hódmezővásárhelyt, majd ismét Szegeden játsztunk. Megjártuk Baját, Szabadkát, meg biz én nem tudom ott közelibe még hol voltunk.

Egyszer levelet kap a társaság, melyben meghívják Becskerekre. Hogy csak menjünk, mert oly sok dicséretet hallanak a társaságról, melynél fogva most, midőn töméntelen nép gyülekezik a városba — valami nagy gyűlési szertartásra — s igen nagy jövedelmekről biztosítanak.

Beérünk Becskerekre, beállunk egy fogadóba, szobát kérünk. Nincs, mind el van foglalva. Küldjük a fiatalabb színészeket szállást keresni. Nincs, aranyért se lehet szállást találni. „No szép! mondám, ezért ide hívhattak, még csak annyi figyelem sincs, hogy szállásra me-

hessünk. Hát itt pakkoljak ki az udvar közepén?“ A férfiak nem akartak oly porosan Hertelendyhez — már nem tudom, főispán volt-e vagy alispán — menni, de végre mégis csak elmentek, hogy hát mit csináljunk, mert így áll a dolog. Hertelendy úr igen nagy örömmel fogadta a tagokat. „Ne búsuljanak, mindjárt lesz szállás.“ Eléhvívta a hajdúkat, mindjárt küldte a férfiakkal rendet csinálni. „Szállás legyen! mondá, az én számomra mind. Ha nem akarnak szép szerivel szobát adni, verd ki őket mind, menjenek a kamarába aludni.“ Mindjárt volt szállás elég. Én egy özvegy rácnéhoz jutottam. Egy szót se tudtam vele beszélni, csak integettem neki, hogy maradjon odabent, elférünk. Azután a legjobb barátném lett. Miután rendben voltam mindennel, fölöltöztem, elmentem Hertelendyné ö Nagyságához tisztelkedni. Rendkívüli nyájasággal fogadott. Sajnálta, hogy úgy öszve kellett magamat szorítkoznia a vén rácnéval. „De hiába! mond, nincs elég szállás. Maga, édes Déryné, egy nap úgy mint másnap mindenkori vendégem lesz.“ Bejött Hertelendy. „Hát hol fog maga öltözködni?“ „Alkalmasint a színpadon“ — mondám. — „Nem úgy, mondá. A színpad itt lesz fölállítva a vármegye házánál. Mindjárt mellette van az írószobám s maga egyedül ott fog öltözködni, egész itt-létök alatt. Nekem csak nappal van rá szükségem.“ Úgy is volt, csak hogy reám nézve egy kis kellemetlenséggel volt öszvekötvé. Ugyanis én, öltözködésem alatt igen szerettem a csendességet, azalatt mindig szerepeimről gondolkozván. A hogy fölmentem öt órakor öltözködni, csupa tiszteletadásból, odaállította a jó Hertelendy úr a cigánybandát, s míg csak a színpadra nem mentem, mindig ott visított hegyes-hangú klarinétjával fülembé. Néha-néha lekukkantam az ablakon s mondám halk hangon: „Édes

lelkem, elég lesz már.“ „Nem, nem! mindjárt megbotoztatna a nagyságos úr.“ S nekem azt végig ott kellett hallgatnom, míg csak a szobából ki nem mentem a színpadra. Oh, hangok vegyítéke a fülemben! Hol kapjalak meg? Desdemóna! Rozina! No, de ehhez hozzá kellett szoknom.

Azon zajt, vígságot, a mi ezen városkát megtöltötte, sehol se tapasztaltam. Egész nap muzsikaszót hallott az ember. Tele volt az ég hegedűvel, mint szokták mondani. De a forróság kiállhatatlan volt s leginkább tapasztalható volt a színpadon. A roppant néptömeg a színházban; a gőz mind fölfelé tódult a színpadra. Nők, még az erős férfiak is úgy elgyengültek, hogy csakúgy potyogtak le a földre a játék alatt. Én kitaláltam a módját, hogy miképp oltalmazzam magam hasonló sorstól. Nálunk az operák oly precízióval adattak, hogy abban semmi hibát találni nem lehetett, a mi az összevágást illeti. Kivált én. Akármelyiknek a szerepét el tudtam volna énekelni. Megkértem tehát társaimat, hogy engedjék el nekem a próbára megjelenésemet s állítsanak oda valakit helyemben, a ki annyira-mennyire be tudja helyemet tölteni, inkább semmint estve történjék valami zavar. Ők feloldottak és én már kilestem magamnak egy helyet a folyóba. Én le a vízbe, délelőtt, délután. Mindig a folyóban lucskolódtam. Eleintén még féltem is egy kissé, hogy elrekedek, de sőt úgy éreztem, hogy erősödik a hangom. Egyéb-ként is én már ahhoz szokva voltam, mert Kolozsvárt, a mikor csak tehettem, a hideg folyóba jártam fürödni. S így megmenekedtem a közös bajból.

Hertelendyné ő Nagysága egy igen kedves, kedélyes úrnő volt. Engem különösen szeretett. Ebédről soha se volt szabad elmaradnom. Hijába fogadkoztam, hogy én

akkor nem szoktam enni, midőn operám van. S meg a készüllet! Az mind nem használt. Azt mondta: „Itt kell lenni! nézzen rá, ha nem eszik.“ „Jaj! mondom, de nehéz ám megállani, ha annyi jót lát az ember maga előtt elhordani.“ „No, majd rákiáltok, hogy nem szabad!“ Pedig osztán ki kínálkozott legtöbbet, mint ő. Többek között egy német zongoraművész is ült az asztalnál, eleitől fogva s ez vettem észre, hogy mindig úgy alkalmazta magát, hogy mellém üljön. Hosszas beszélgetéseink között aztán egyszer csak kisült, hogy miért igyekszik oly szorgalmasan szomszédságomban. Elő hozódott köztünk természet szerint a muzsika, ének stb. Mondja: „Ugyan, kérem az asszonyt, hol veszi magát itt a magyaroknál ily drága kincs?!“ „Hm! hm! hm!“ Előbb azt gondoltam, valami szerelmi vallomás. De nem, oh nem, s folytatja „Miért vesztegel itt az ily utazó társaságoknál? Kár azért a szép hangért.“ „Mondom neki, hiszen itt se vesz el“. „Igaza van — mondja, de nagy társaságoknál, fővárosba, nagy fizetésre, mégis csak mindig nagyobb szerü helyzet. Én Bécsben az operaszínháznál vagyok és mondhatom, nagy befolyással bírok. Jöjjön velem és két hét alatt szerződve lesz és furorét fog csinálni.“ Persze, hogy előbb mindenről kikérdezett s elbámult, midőn mondám neki, úgy gondolom, száz váltóforintom volt. „Az Istenért, mondá, nálunk egy chóristánénak is több van.“ „Már én csak az én magyarjaimnál maradok, mondám. Hiszen, ha én elmennék, ki maradna nekik?“ „Jaj! de az enfelemelkedés és jóllét megszerzése első kötelessége az embernek. Hisz ez földáldozás.“ Midőn látta, hogy semmire se mehet velem, képzelem, mondta magában: die dumme Gans!

Roppant nagy birtokú úr lakott Beeskereken, Kiss

nevezetű. Ennek volt egy nevendék fia, lehetett tán 14 éves. Ez az ifjucska többnyire ott jött-ment Hertelendy-éknél, hát már engem úgy egy kissé ismert. De ő mindeütt otthonos volt; neki mindent kellett látni, hallani, tudni. Én úgy gondolom, hogy ez a mi Kiss Ernőnk volt, ki a forradalomban mint tábornagy jeleskedett. Nem esküszöm meg reá, de úgy hiszem, ő volt az. Egyszer eljön hozzám. „Déryné! Én hallottam valamit, s mindjárt elfutottam magához, hogy megörvendeztessem. Hallottam, mikor Hertelendy bácsi azt mondta a többi uraknak, hogy ez jeles társaság, egypár ezer forintot öszve kell raknunk és átadni nekik, midőn itt bevégezték s el akarnak indulni, de azon megjegyzéssel, hogy ők maguk is el fogják ismerni, hogy kicsoda a társaság igaz gyöngye s havi osztalék szerint a legtöbb rész őt illesse. Hát maga legtöbbet fog kapni belőle. Most elmegyek, osztán, ha valamit hallok megint, eljövök magának megmondani.“

Úgy gondolom a Szevillai borbélyt adtuk s ezen verseket szórták:

A magyar színművész Társasághoz!

Ti a szép Abauj völgyei kellemét
A Bánsági mezők néma lapályaival
Váltván, hála tinektek!
A Nemzet szava üdvözöl.

* * *

Már a nemzeti hang büszke irányt teremt
Hajnallángba borul, a Magyar Édene
S hogy föltünnyön az élet:
Diszül nektek adá az Ég.

Most nekem játék után, midőn már majd lefeküdtem, éji zenét adtak, de majd vérengzés lett belőle. Abla-

kom alatt közel megszólal a zene. Én mindég igen szerettem a jó cigány zenészeket hallgatni s ezek csakugyanis jók voltak s igen szép, szívre szóló magyar dalokat játszottak. Engemet már többször könyekre indított a cigányzene, nevezetesen Marosvásárhelyen. Egy próba alkalmával bejön egy cigány s igen szemérmatosan kér engedelmet, hogy szabad-e neki itt a próbát végig hallgatni? Szívesen! mondják a férfiak. Üljön le oda a parterre. Színdarabból próbáltunk. Midőn a próbának vége volt, megköszönte s azt kérdi: meghallgatjuk-e, ha elhozza a hegedűjét s valamit játszik rajta? Oh! nagyon szívesen, mondánk. Ez nem egy fiatal, csinos, mostani kottista cigány volt, de tisztességesen öltözve, frakkba, pantallonba. Zömök, fekete, mint az ördög. Elkezd hegedülni. Valami fantáziát játszott, úgy lehet, tán maga komponálta. Én már csak hallottam sok-sok darabot játszani, de engem nem indított könyekre, ellenben ez, az indulatok minden nemein keresztül hatott. S kik hallgattuk — nagy esendesség volt — a lélekzet emelkedését és ismétli lecsillapulását mindenik kebléből ki lehetett hallani. Ugyan szedegettük elé a keszkenyöket a zsebünkből, még a férfiak is. S midőn már minden változatokon keresztül ment, el kezdett egy húron játszani, de ő is mindig könybe borult szemekkel. Midőn azon az egy húron játszott, olyat még nem hallottam! Az művészi, az tökéletes volt, vékonyabb, mindég, mindég vékonyabb. Önkéntelenül visszartartotta az ember a lélekzetét, mintha attól félt volna, hogy elszakad s akkor az ember lelke is utána szakad. Mintegy ilyenforma érzés lehetett, mit éreztem, s mikor azt a szörnyű vékonyságú hangot elhangoztatta, szintűgy kereste az ember, hogy hol hangzik még? Mindenik neki rohant. Hogy hívják barátom? Dávid, mondá; megtörölte

szemeit, megcsókolta hegedűjét s távozott sok éljenzések s dicséretekkel elhalmozva.

Én csak azután, midőn hazamentem, csudálkoztam rajta, hogy miként lehet oly csunya, potrohos embertől, hogy oly érzést öntsön a húrokba, hogy az embert könynyekre fakaszsa; mert más az ének! Az már maga az érző szívből jön az ajakra . . .

Tehát alig szólal meg a zene ablakom alatt, érkezik egy másik banda is s a ház egyik végébe egész kényelemmel odaşorakozva magát, roppant nagy kisérettel és lár-mával elkezd muzsikálni, de egészen mást, mint az elsők. Odamennek az elsőbbek s igen illedelmesen kérik, hogy mennének dolgukra, hiszen látják, hogy már ők itt vannak. Hát aztán! kiabáltak amazok! Nekünk is épp oly jogunk van, mint nektek, üsd! Ebből lett egy pokoli lárma, zaj, a bunkósok püfölése hangzott az éjjelben! üsd, üsd! hangzott mindég. Engem halálos ijedtség fogott el, nem kívántam én többé a zenét hallgatni, félre húztam magam egy szegletbe, reszkettem s kértem az Istent, hogy csak mielőbb eltávozna a két banda. Amazoknak a muzsikásai már rég elszaladtak, midőn a bunkósok mozgásba jöttek, de az elsők csakhamar rendet csináltak, amazokat elkergetvén s másnapra halasztván az elégtételt a véres fejekért.

Következett, hogy Párizsi János operát adtuk. Az a kedves Hertelendyné ő Nagysága mindig kigondolt valamit. Ez a Párizsi János igen víg és kedvet élesztő opera. Én a herecgnét játsztam. Midőn kilépek, nagy tapsvihar fogad, de különösnek tetszett, hogy nem akarnak szünni, pedig már az ének következett. Egyszerre csak zuhintják föl a színpadra a legszebb hortensiákat, szintúgy sajnáltam reájok tapodni. A mint már néhány tactust énekel-

tem, csak kapkodok az orromhoz, hogy valami légy bosszant. Én éppen a középben állottam, egyszer csak ránehezedik a fejemre valami fölülről, rá a fejemre, de a koszorú igen nagy lévén, egyenesen lesüppedt a nyakamba. A publikum ismét nagy tapsba tört ki, de az éneknek vége volt. Úgy kiáltottak aztán föl, hogy kezdjem újra! Úgy lett. Jött másnap az én kis pletykásom nagy bosszúsággal, hogy „Az a néni! lássa Déryné, hogy titkolózkodt előttem, semmit se tudhattam meg, hogy magának elmondhattam volna. De már most mindent tudok. Tegnapelőtt négy ifjút lóra ültetett és egy mértföldnyiről hozták a sok hortensiát. Azt mondta nekik, ha szép szerivel nem adják, rabolják meg a kerteket, de sokat és itt legyenek, mert ő maga akarja a koszorút kötni. Midőn mondtam neki, hogy én is hoztam volna, eredj te pletyka! mindjárt elárultál volna.“ . . . A mi a koszorúba vers volt, vagy elvesztettem vagy Kolozsvárt maradt. De midőn az éji zene volt, az ablakon több ily verseket szórtak, de abból is csak ez az egy maradt.

Mely föld honod bájhangu csalogány?
 Vagy égből szálltál alá közénk,
 Ki mint kecses, szende tavaszvirány,
 Bájillattal közelitsz felénk.

Melpomene gyermeke! Égi lény
 Ajándokul adva földünknek
 Homlokodon rég diszlik más repkény
 Méltó jelképe érdemidnek.

Varázs hangja szép rózsá ajkadnak
 Végórám is megédesitené
 Kinyait enyhítné halálomnak
 S sirom pompába öltöztetné.

Majd ha egykor hant földendi testem.
 S korány-pír nem költene föl többé
 Zengj dalt a halmon, mi alatt fekszem
 S hamvam áldani fog örökké.

Élj még sok s örömteli napokat,
 Ne férjen közel hozzád ármány
 Vedd kegyesen e néma sorokat
 Üdvözletül szende csalogány.

Közeledett az idő, hogy bevégezzük a tizennégy napot. Még tán egy pár játék volt kitűzve s menni akartunk Kassára. De levelet kapott a társaság Aradról, hogy egyenest csak oda siessünk. Oly sok dicséretet hallanak ezen társulatról, hogy égnék a vágytól bennünket körükbe fogadhatni. El volt határozva, hogy oda megyünk. A szekereket ők fogják fizetni. Itt Bácskában bevégeztük játékainkat. A férfiak előbbkelőbbjeit fölrendelte Hertelendy úr és keményen meghagyta nekik több urak jelenlétében, hogy a legnagyobb rész azon pénzből — már nem tudom bizonyosan, de úgy rémlik előttem: 6000 forint volt — s csakugyan is éppen azon szavakkal mondta nekik elé, mint a hogy a kis pletyka nekem besúgta: „Jól tudják az urak, ki a társaság igaz gyöngye, ő neki kell kapni a legnagyobb részt. A leggyengébb tag is kapjon belőle. Osszák el az urak igazságosan.“ „Oh! minden bizonynyal úgy fogunk cselekedni.“

Még az utolsó játékunkban ezen verseket szórták:

DÉRYNÉNEK és SZERDAHELYINEK.

Hálánk nemesb küzdéstekért
 Nevelt s adott több gyöngyfüzért,
 Adá szívünk vonzalmiból,
 Szebb érzetünk virágiból,
 Hálánk nemesb küzdéstökért
 Nektek füzött ma is füzért.

Óh küzdjetek! s minden kebel
 Küzdéstökért emlényt nevel,
 S ha majd a pálya utait
 Művészileg futjátok itt
 Hálánk nemesb küzdéstökért
 Nevel babért s emlényfűzért.

Midőn elmentem Hertelendyné ö Nagyságához búcsuzni s megköszönni a kegyteljes elfogadást, melylyel szerencsétetett, forrón megölelt s mondá: „Oh, kedves Déryné! mi köszönjük a dús élvezetet, melyet nyújtott. Oh, jöjjenek még el, hadd hallhassam magát még.“ S ö is elmondta nekem ugyanazon szavakkal, mit a kis pletyka mondott a pénz felől.

Midőn háziasszonyomat kérdém: „mivel tartozom?“ „Semmivel, mondá, minden el van igazítva.“ . . . És úgy gondoltam a többi is minden ingyen szállást kapott.

Megérkeztünk Aradra.* Ott nem történt semmi föltűnő. Nagy tapsokkal fogadták előadásainkat, a társasággal igen meg voltak elégedve. Az előkelő úrnők nagy ebédeket rendeztek, mely nem volt üres a sok toasztok, poharak ürítésétől, melylyel a társaságot üdvözltek. Tisztelve, szeretve voltunk. Ebédek alkalmával elég zajos volt mindenfelé, egyébként csendesen folyt le otl létünk. Még tán hosszabb ideig is ott maradtunk volna, de Tömös-várról egy szép meghívó levelet kapott a társaság, hogy nagyon óhajtanák, ha oda is elmennénk. El is határozta a társaság, hogy elmegyünk.

Most már nagy zavarban vagyok a tekintetben, hogy csak kevés időre hagytuk-e el Aradot, azon ígérettel, hogy Temesvárott kevés időt töltendünk s ismét

* Ez az arad-temesvári-ut 1832. július havában volt.

visszajövünk Aradra? De így kellett lenni, mert Aradról egyenesen Pestre mentünk. Istenem! oly rég idő ez, hogy nagyon kell gondolkoznom, hogy a valót megtaláljam! De akárhogy lett légyen is, elég az hozzá, hogy Tömösvárott is voltunk. Itt is mindenütt nagy lelkesedéssel fogadott a közönség. Itt nem emlékszem, hogy csak egy helyt lett volna ebéd rendezve, hova a társaságot meghívták volna. De a főszolgabíró — a neve világért se jut eszembe — többször eljött látogatni s mindig csak arra akart rábeszélni, hogy én legyek német színésznő és maradjak ott, mert német társaság fog odajönni s bizonyosan nagy fizetésre szerződhetek velök.

Ez a Tömösvár egy igazi nóbel kis város. Már itt aztán megint csak csupa opera-világ volt. Azért adtunk színdarabokat is. Nekem egyszer éji zenét adtak. Szép vocal-quartetteket énekeltek ablakom alatt. Egy grófnő egy napon igen szép ajándékkal lepett meg. Ugyanis hártya-papírok közé szépen bepakkolva arannyal hímzett tule-anglais nagy menyasszonyi fátyolt s magyar kötetényt küldött hasonlóan hímezve mind echt arannyal, egy kis billétkével: „Édes Déryné! Sehol se látnám méltóbb helyen díszelegni menyasszonyi fátyolomat, mint a maga fején. Nekem nincs reá szükségem, használja egészséggel.“ És csak két betű volt a sorok alatt, de bizony már az se jut eszembe, mi betű volt, mert a billét elhányódott. No! gondolám, ez nem akar adományával tündökölni, még csak azt se írja: látogasson meg, szívesen látom . . .

Elindulásunk előtti napon e verseket szórták:

A Kassai Nemzeti Dall és Színjátzó Társasághoz.

Ti, kik nyelvünk édes hangján
Lelkünket megbájlolva
Egy óhajtott lét hajnalán

Engedétek szállongva
 Eltűntök már! S ne lengjenek
 Nállunk az ének szelleitek
 Többé hát illy kedvesen
 Sziv kívánta zengzetesen?

Oh nem! ti nem tűnhettek
 Hazánk Génusza véd
 Már; s a Magyar hü kebellet
 Honi virágokat széd!
 Csak hinteni mentek Ti azt
 Hiresztelni a szép tavaszt,
 Mely mégis valahára
 Tán derül, a Hazára. —

Éditsétek hát dalokkal
 A honi nyelv hangzatit,
 Éleszszétek példázattal
 A hon rokon fiait
 Erényekre. S majd ha megint
 Vonzódástok keblünkbe int, —
 Örömtelve fogadunk
 S most — áldásra fakadunk. P. K.

Vissza tehát Aradra! „mert így kellett lenni.“

Megérkeztiünk tehát és játszottunk s midőn elérkezett az idő, hogy gyerünk már vissza Kassára, bevégeztük előadásainkat és a vármegye fizette az előfogatokat (Vorspont) Aradról egész Pestig. De mielőtt Aradról elindultunk volna, ezen verseket szórták:

A Kassai Magyar színművész Társaságnak, midőn a Torontáli megyét elhagyá.

Nincs babérunk. Hála itt a Honfi bére
 S emlékün. Szép pályád hü tsillag vezére
 Ösvényed mély árnyain.

Utánad az élet legszebb könnye csöppen
 S az óhajtott szende nyomaidba röppen

A rokonsziv szárnyain.

Ligetink visszhangja Honni szóra gerjed
 Csalogányink hangja messze messze terjed
     A Hon tündér tájain
 Koszorúd ez Hernádtáji Egyesület!
 S hálánk, melly valóra ekként létesülhet
     Az emlék mult bájain.

Midőn Becskerekről Aradra megérkeztünk, megszólítottam a társaságot, hogy hát osztozzunk már el, hogy lássam, mennyi jut nekem, mert ők mély csendesen hallgattak róla. „Oh, kedves komácskám, — mond Megyeri — nem úgy megy az, hogy csak oszszuk el. Az a cassába fog maradni, mert még a társaságnak sok költségei lesznek az utazásokra, a sok ostor-pénzek az átpakolásnál a szekerekről, a sok borravalók s több más költségek, a miket az ember előre nem is tudhat.“ „De hiszen nem az ostor-pénzek kifizetésére adták azt, hanem, hogy a társaság tagjai között fölosztasson, mondám. Én minden szóról értesülve vagyok, a melylyel az átadás történt.“ „No, no! hiszen, ki akarná azt kétségbe vonni. De úgy láttuk szükségesnek, hogy addig nem fogjuk fölosztani, még be nem végezzük utazásainkat s Kassára nem megyünk.“ „Azt bizonyosan nem fogom várni, édes koma, hanem mielőtt Aradról elindulunk, megkívánom az osztozást.“ Ez akkor annyiban maradt. Azután, midőn már ismét Aradra visszatértünk, mondám: „most már kérem osztozni, mert már én vásárolni akarok, én nem várok.“ Ekkor nagy nehezen megtörtént, de mily ravaszsággal!! Nekem adtak 400 váltóforintot, azon megjegyzéssel, hogy csak most elégedjek meg azzal, mert szükség, hogy a cassába maradjon a többi rész, mert a tagok némelyike el találná hagyni a társaságot — a kikre pedig szükség van — és ez legalább együtt tartja. A többit majd Kassán

oszzuk el, akkor is jól fog jönni. Tudták, hogy kivel van dolguk: — egy ostobával. Csakhogy pénz jött a kezemhez. Elindultam a városba, Aradnak minden boltját kiraboltam. Valamennyi szép, különös, széles szalagok, virágok, fényes csattok voltak, selyem strimflik, veres, fehér atlasz steklis cipők, mind az enyim volt. Csak azt vettem észre, hogy már nincs pénzem.

Midőn már kiindulni akartunk Aradról, Rosa nevű — (de már azt se tudom: vármegye ura volt-e, földesúr volt-e? férfiakkal gyakran láttam beszélgetésben, tekintetes úrnak címezték s a neve megmaradt emlékemben, minthogy szép név — de különben is egy derék jókedélyű vialis ember volt) — ez a T. Rósa úr tehát értésére adta a társaságnak, hogy egy statio távolságnyira eső faluban, a hol ő birtokos volt s nekünk csakugyan ott kellett a vármegye rendelkezése szerint fogatokat változtatni, ott megálljunk s az nap egy tapodtat se onnan. Ő már előtte való napon kiment, rendeléseket teendő elfogadásunkra. Midőn oda értünk, hajdú, kisbíró, öregbíró, mind talpon voltak bennünket a faluba szállásokra vezetendő, hol mindenütt kényelmesen el voltunk szállásolva, kiki a maga akarata szerint. De egy nagy középületből egyszerre csak megszólal a zene s jön Rósa úr a bandával elébünk, mielőtt szállásra vezettek volna s több urak társaságában, kik vele együtt jöttek ki s mondja Rósa úr: „Sajnálja, hogy saját házánál nincs annyi alkalom, hogy elhelyezett volna bennünket.“ Hanem egy roppant nagy udvara volt és a roppant nagy udvarba még nagyobb sátor húzva. A konyhákba sütés-főzés, a tömérdek nép bizony lakodalomnak is sok lett volna. A sátorban már hosszan-keresztbe, fölterítve s így várt készen a nagy ebéd. Ott meg volt minden, a mit csak meggondolhatott az ember: minden-

féle vad- és szárnyas pecsenyék, sütemények, de azért a túrós galuska is szerepet játszott a férfiaknál.

De most eleibe vágtam a dolognak.

Előbb mi nők mentünk a szállásunkra öltözni. Kivált én megérzettem, hogy itt ma tánc lesz a vége. Úgy is lett. Mire elvégződött a víg lakoma, már hallotta az ember a víg ifjúság kis pengő sarkantyúját öszve ütögetni s egyet-egyét amúgy csendes kitöréssel kurjongatni s a jó magyar tánenótákra derekukat illesztgetni. De körülnéztek. Nem volt hely az asztalok miatt. Mi nők csak integettünk, hogy jó volna biz az . . . Megértették s elkezdte az egyik: „Haj uram bátyám, áldja meg az Isten, ki azon asztalokat oda teremtette!“ „No, a ki oda teremtette, el is vederhette.“ „Rajta legények! Helyet már most, kivilágos-kiviradtig!“ Ekkor lett még csak a jó kedv vég nélkül való. Csakhogy a színészek közül, az idősebbek, kik nem táncoltak, de szüntelen polizáltak, végre mindeniknek spitzje volt s ugyan gvőzték nekünk hordani a fekete kávé. Mindig kiáltottak: Kávé! kávé! különben nem tudunk reggel elindulni, s ha még egy nap itt mulatunk, fölemésztjük Rósa uram faluját . . .

Igazán úgy lett, hogy kivilágos-kiviradtig! Le se feküdtünk. A cipőmnek már nem volt talpa. Kipakkolva nem volt több . . . hát a lyukas talpu cipő járt. A jó reggeli után osztán elindultunk, sok szerencsekivánások kíséretében a visszatérő udvarias lovagoknak . . .

Az előfogatok, miként mondám, ki voltak számukra rendelve egész Pestig s ki is fizetve. Odáig ingyen utaztunk tizenkét szekéren.

XV.

Megérkezés harmadszor Pestre 1827-ben. — A föllépés föltételei. — A német színházban. — Kilényi, a jómódu direktor. — A Bűvös vadász német előadása. — Ismerkedés a közönség magyar felével. — Grimm direktor föltételei. — A Szevillai borbély magyarul a német színházban. — Déryné hatása. — Kántorné is megjelenik. — A Tolvaj szarka és a karzati füttyös. — Jankovich Miklós ajándéka és dicsérete. — Grimm ajánlatot tesz Dérynének. — Miért nem fogadja el? — A társulati tagok magatartása Dérynével szemben. — Valami egy különös színészről: Gaál Minyáról. — Küzdelem az étellel Pesten. — Kilényi jellemzéséhez. — Az öreg Láng Ádám tableauról. — Batsó ismét föltűnik a szemhatáron. — Kárörvendése. — Búcsuebédek az eltávozás előtt. — Hajnal uram. — Az ékszerek elvándorlása a zálogházba. — Találkozás a zalathnai háznéppel. — Búcsu Pestről és a pesti emlékektől.

Itt vagyuk már most a kedves, óhajtott Pesten! Mi érzés foghatott el engem! Innen mentem el mint boldog! És most!!! Oh ha megláthatnám azon kedves fejet, melyet mindig keresek! Az ezernyi néptömeg között azon egyetlen egyet! De hiába. Ó többé nem él számomra. A Samu-fürtök rég eltiúntek keblemről — nem is volnék hozzá méltó . . .

Beszálltunk a Veres ökor fogadóba. Kilényi, ki nagyon vakmerő vállalkozó s tevékeny ember volt, azt

mondja e beszéd fölött: „Barátim! én mondanék egyet.“ „Halljuk!“ szól a többi. „Ne keressünk szekereket Kassára, maradjunk itt Pesten.“ . . . Mindeniknek szemeszája elállt. „Megbolondultál, Dávid? Majd megengedi a német, midőn ő az úr!“ „Meg kell neki engedni. Kijárjuk,“ mond Kilényi. Úgy gondolom, protokolumba van a vármegye archívumában: hogy ha magyar társaság keresztül utazik Pesten s játszani akar, tartozik a magyaroknak átengedni háromszori előadást, egy arany lefizetése mellett. (De már azt nem tudom, hogy az az egy arany egy-egy előadástól, vagy mind a három előadástól volt fizetendő.) „És, mondák a tagok, három előadás nem érdemes, hogy ily nagy testület kipakkoljon. Nem fizetné ki magát.“ „De nem is háromra, de egész télire.“ „Hát Kassával mit csináljunk?“ „Majd azután hosszabb időt ott tölthet a társaság egyhuzomban s ki lesznek békítve.“ Még több ellenvetések után végre megegyeztek s elhatározták magukat jelenteni. Én örömet beleegyeztem. Szobákat nyitattunk s bepodgyásztunk addig is, míg eljártak a dologban. Aznap pihennünk kellett, még ismét jól megfontolgatták, hányták-vetették a sikerülhetőséget s úgy határozták, hogy másnap elmennek az elsőbbek az illető helyekre.

Aznapon a városi német színházban a Bűvös vadászt adták. Gyerünk német színházba. Elmentünk. Szándékosan a leghátulso zártszéksort foglaltuk el, hogy vége lévén az előadásnak, hamar ki lehessen jutni az ajtón. Kilényi, ki mindig igen pénzes ember volt, igen sokat tartott az arany ékszerek és drágakövekre s az a gyöngegsége volt, hogy a mennyi Schmuckja volt, ő azt mind fölrakta egyszerre. Sokszor úgy nézett ki, mint egy föl-eifrázott . . . indiai nábob. Ő különben szép ember volt

fiatal korában. Termetes, katonás tartású, minthogy katoná volt s midőn fölöltözött, ha valahol meg kellett jellenni, tekintélyes volt. Fölöltözött hát feketébe egészen. Vastag aranylánc, mint egy szekérvető az aranyóráján, a nyakába akasztva sa mellén egy négyszögű, jó nagy ocska, filigran munka, arany esatt, melynek közepén egy borsónyi nagyságú solitaire ragyogott ájour-foglalattal. Az előingibe tűzve ismét egy melltü, az is borsónyi, hasonló foglalatú solitaire. Akkor jou-jou-kat viseltek. Az óralánc végén ott lógott az különbféle arany mindenséggel. Még jó nagy ocska arany kereszt is figyegett közte. Az ujjain tömérdek sok gyűrű. Mind drága-köves nagy Rosa-gyűrű (alliance). Minden ujja tele. Szentpétery is tekintélyes ember volt s többnyire mind feketébe voltak öltözve s csinosak. Mink, s egy-egy férfi is, beült a zártszékbe, de a vezértagok mind a hátunk megett foglaltak helyet a földszint. A színház nem igen zsúfolva volt tele, de azért szép közönség volt.

Elkezdődött a zene. Nekem úgy dobogott a szívem, mint egy kezdő színésznőnek, midőn először lép föl. Magam se tudtam miért? Föllebben a függöny. Midőn már elkezdődött a kardal, egészen lecsillapulva voltam. A férfiak hátunk mögött osztán mindenféle megjegyzéseket tettek, melyeket velünk is közlöttek s egymással közlöt-tük észrevételeinket. Midőn már egypár jelenés folyt, mondák: „no még eddig mindenkor elibe vághatunk.“ A férfiak azon esetre föltételezték a társaság Pesten való megállhatását, ha én megmérkőzhetek a pesti német primadonnákkal. Engem az a kérdés egy kissé sértett is, minthogy már én a tűzpróbát kiállottam a pesti nagy színpadon, midőn akkor több jeles énekesnő énekelt Pesten. S így mindenikünk feszült figyelemmel néztünk az első

énekesnő megjelenésére. Most megjelenik Agatha. Egy szép fiatal nő, termete szép, de nem igen ízléses öltözetben. Én egy kissé igen közönségesnek találtam egy fővadászmester leányának. Midőn megjelent, nagy tapsal fogadták. Gyönyörű, kellemes, tiszta hangja volt. Az ablaknál való jelenése sok játékot s küzdelmet kíván, különben veszít a jelenés, ha az érzéstele várakozás nincs kifejezve, midőn kedvesét várja. Kilényi azt súgta fülembe: „Föl merek-e lépni s ezzel mérközni???” „Mindenkor,” felelém. Az énekesnő tetszett, tapsolták, a mi férfaink se maradtak hátra. Az egész előadás alatt szüntelen néztek ránk, kíváncsi szemekkel, kivált a körülálló férfiak. Midőn az első felvonásnak vége volt s a függöny legördült, csoportosult körülöttünk a férfi-sereg ezer kérdésekkel. A legelső megszólításuk az volt: „Az urak magyarul beszélnek! Magyarok?” (Mert a boldogult s most újra föltámadt cilinderek akkor közönséges divat volt s nem tudták a pestiek, hogy odavalók vagyunk-e vagy hová tartozunk?) Kilényi azt felelte reá: „A javából.” „Honnan jönnek?” „Most jövünk Becskerekről.” „Az urak színészek?” „Igen.” „Hát itt fognak játszani?” „Szándékunk, ha sikerülne.” Nagy beszédbe eredtek osztán a társasággal s mondák: „Arról ne is kételkedjenek az urak, hogy meg ne engedjék. Összetörnének mindent. El ne menjenek, ne féljenek, ha játszani fognak, zsúfolva lesz a ház, hiszen szintúgy örülünk, ha vagy egy magyar szót hallunk megint.” Még csak akkor pödrötte Kilényi a gyűrűs ujjával a pörge bajuszát. Neki lehetett bajuszt viselni, mert mind olyan szerepeket játszott, miben megjárta, vagy ha nem, minthogy parányi volt, elmaszkírozta. Az urak végig velünk maradtak s minden segítséget ajánlottak, ha szükségeltetik. Az idősebb vagy elsőbb színészeket

elvitték játék végeztével a Halszl-vendéglőbe s szüntelen bátorították őket, hogy ne tágítsanak s hogy ott maradjanak.

Másnap eljártak minden utakat s ki is kapták az engedélyt az egész téli időszakra, csak már most Grim-mel, a direktorral kellett nekik egyezkedni. Elmentek hozzá. Itt már bajjal járt a dolog. Grimm nem igen örült az engedélynek, de a vármegye kiadta a rendeletet s neki bele kellett nyugodni, hanem élt is felsőbbbségi jogával, ő lévén a város által behelyezett igazgató. Nem engedett többet, csak minden héten két előadást és minden előadás jövedelmének, már nem tudom felét-e vagy harmad-részét. És csak a vásár alkalmával engedte meg, hogy vásárnapon mi is játszhattunk. Az pedig úgy történt meg, hogy mi ebéd után négy órakor kezdtünk meg a játékot, ők pedig hét órakor. Nekem ez a délutáni játék teljeséggel nem ízlett. Nem is esett jól a játék olyankor. A színház belsejét teljességgel nem lehet elsötétíteni. Minden oly világos! Éppen úgy érzettem magam, mint mikor Mátrai Gáboréknál, mint gyermek, az iskolai padok között játszottunk a vasárnapi délutánokon. Én igen elkedvetlenedtem, midőn mondák a szerződés pontjait. A társaság között is voltak tagok, kik nem örömet egyeztek az ottmaradásba. Volt is benne valami, hogy oly rop-pant társaság nem jöhet ki, ha csak kétszer játszik s még annak is a felét oda kell adni. De elküldeni se lehetett senkit, mert a nagyszerű operákhoz nagy személyzet kívántatott. Sőt még szaporodott a társaság, mert Kántorné, a nagy művésznő Budán a sárfürdőt használván, eljött hozzánk s a társaság nyílt karokkal fogadta e szerencsét és szerződött is vele. De végre is csak a mellett állapodott meg a társaság, hogy — ott maradtunk.

Most már az volt a kérdések kérdése, hogy mit adjunk legelőbbszer, mert az első impressziótól függ minden? Mindnyájan csak oda irányzottak, hogy bárhol, bármerre csak az első énekesnőre függesztik figyelmöket. Ha az megtetszik, megvan alapítva a társaság léte s így legjobbnak találták a Szevillai borbélyt! Itt az énekesnő kimutathatja, mit ér. Szerdahelyi, mint Figaro, nem talált vetélytársat, még a németeknél se; Udvarhelyi az ő szörnyű félénk, ostoba pofájával, midőn reszketve mondá: sárga hideg; Szilágyi, ő maga a megtestesült Bartolo. Pályról a characterfestésbe nem mondhatok semmit. De volt gyönyörű tenor hangja. Azért ő mégis elmondta hidegen: *con amore, con amore* (egész tüzzel). Meg volt hát határozva a Szevillai borbély első előadásul.*

Kezdődött a nagy nyitány, Rozina a negyedik jelenésben lép a színpadra. Valamennyi első színész, de a többiek is, mert a chórusban az elsőbbrendűek is énekeltek, kinek csak hangja volt, mind szerepelt. Az első jelenés Pályé volt, ki Lindoro (? Almaviva) szerepét játszta. Tapsoltak, egy kissé gyéren. Most mindenik az én fellépétemet várta figyelemmel, szinte rebegés között. Én meg odalent trilláztattam az öltözőben. Fölmegyek. Megvallom, pedig már játsztam, énekeltem dicsőséggel e színpadon, még pedig németül, németekkel, s mégis, midőn ott vártam jelenésemet az álfalak között, megdőbbsent a szívem egy kissé. De az csak azért volt, hogy oly nagyon az első árja jó sikerülésétől függesztették föl a társaság szerencsését, azon áriától, mit már százszor bravurral énekeltem s így magam is gondolkodóba estem: nem ér-e addig valami légvonat, nem rekedek-é el? Lekukkantottam

* Ekkor adták Pesten először magyarul a Szevillai borbélyt, 1827. október 27.

egy kissé a publikura. Zsúfolva tömve a ház. Ej! mondám magamban: hiszen publikum van itt, nem éneklünk üres falaknak. Courage!

Már nem tudom, régi nevem-e vagy, hogy tán ízlésesebben voltam öltözve, mint a német Rozinák szoktak öltözni ezen szerepben . . . (mert bocsánat! én láttam több Rozinákat a németeknél imitt-amott, fölöltözve egy hosszú seztis, nehéz szövetű, sötét vagy fekete spencerbe s oly vénnek néztek ki benne, még a legfiatalabb énekesnök is, hogy igazán mondom, azt mondám magamban: ni itt jön a vén Rozina! nevezetesen egy Krantz k. a. és én habár ezen játékban eltértem is egy kissé a karakter-öltözettől, de ízléssel párosítottam a jelmezetet, hiszen ez egy fiatal pajkos, kit a szerelem visz némi ravaszság s tettetésre, nem valami kitanult, ármányos nő.) Én tehát kiléptem, de valóban a zajos taps miatt meg kellett szünni a zenének. Háromszoros taps fogadott. (Ha még rekedt lettem volna is, kirekedtem volna.) De hát még az ária bevégeztével! A német publikumbeli férfiaktól, kik ott szoktak állni az orchestrumhoz támaszkodva, hallszott föl a zajos charmant!!! Egész elragadtatással tapsoltak, éljeneztek. No! gondolám, márcsak nemesnek kétségbe férfaink a hatás felől? Az első felvonás végeztével följöttek a német urak többen. Már akkor Szerdahelyi lecsókolta félarcomról a festéket: „brávó Déryné! remekeltél az áriádban, soká élj!“ Szentpétery hasonlóan mind körülfogtak. Jön fel Kántorné. Ő igen exaltált nő volt mindezekben; kitárt karokkal rohant a színpadra s elkezdte: „Kedves magyarjaim! mire nem vagytok ti képesek?!“ Még ő nem látott magyar nagyobb szerű új operát tőlünk, mert nem volt a mi társaságunknál. Az urak, kik oda följöttek, mind tele voltak dicsérettel s most is az volt felő-

lem a megjegyzésök, hogy: minden szavát megérteni, a mit énekel! Dicsérték a pontos összevágást s a karakter eltalálását s végtére is azzal végzék be az urak, hogy ő nálok nem megy ez a játék oly pontosan és oly jó hangulatban, mint a hogy a mi előadásunk ragadja a publikumot.

Mi természetesebb, mint hogy a játék végével az egész társaságot, közmegelegedésük jeléül, német, magyar zajos tapsok között kihívták és éljenezték.

Második előadásunk ismét egy nagyszerű opera volt, mert azt határoztuk, hogy három nagy operát adunk egymás után. Ha egyszer a publikum meg lesz nyerve, lehet majd rendre a többit is. Így hát, úgy gondolom, Othellót vagy Don Jouant Mozarttól adtuk ismét nagy tetszéssel, úgy, hogy a német társaság irigykedni kezdett már is reánk. Harmadiknak volt kitűzve a Tolvaj szarka. Ezt is mindig nagy tetszéssel fogadták, mindenfelé tökéletes pontossággal adtuk. A ház oly tömve, hogy mint szokás mondani: egy almát se lehetett volna ledobni. Elkezdettük a játékot. Minden numerust nagy tetszéssel fogadott a közönség. Jól is ment a játék s éppen az összes személyzet a színpadon volt, midőn Ninettát el akarják hurocolni börtönbe. Egyszerre borzasztó visító fütyty hangzott le a gallériáról, mely az egész karéneken keresztül harsogott. Az egész társaság a színpadon mint egy taktusra, kővé merevülve elnémult. De nem volt idő sokáig némán állni. Az egész publikum egy hanggal kiáltott: ki volt az! fogd meg! tépd széjjel! De mire idelent azt kiáltották, már a gallerián hangzott a rettenetes kiáltás: gazember, te vagy? tépd széjjel a száját, ne fütyülhessen többé! Közbe-közbe püff-paff hangzott; ordítóztak, a színpadon a társaság kiáltott: ereszd le a függönyt, nem lesz

játék! A publikum közzül fölrohantak a színpadra. „Hol van Grimm?“ „Nincs sehol.“ A gallerián kiáltás: „ereszszetek el, mindent megvallok.“ „Nem, gazember! Élve nem szabadulsz meg. Fogjátok meg! Vessétek le a parterre!“ . . . Onnan elkezdettek a nők visítani, a férfiak kiáltani: „ide ne vessétek, emberhalál lesz! (Ott álltak a szegény német urak.) Itt agyonüttök vele. Vessétek le a lépcsőzeten.“ Ott voltak a rendőrök s mondták: „a mi tisztünk szerint mint csendháborítót törvény eleibe viszszük, addig bezárjuk.“ „Nem! mondák, majd oda le; onnan elvihetitek.“ Akkor odacipelték a lépcsőzethez s ott sorba minden lépcsőnél lerugdosták, míg csak a csarnokba legurulva, összetört fejvel a csendőrök el nem cipelték.

Ily pokoli zaj között mi odafönt reszketve, kiki vetkőződni akart. De a higgadtabb vérű urak közül följövén többen, eleitől fogva mind csak tartóztattak s mondták: „Isten mentsen, hogy egy ily gazember gázsága miatt az egész publikum meg legyen fosztva az élvezettől.“ A publikum öszvegyült ismét, kiáltottak föl: „folytassák a játékot! Éljenek!“ Így osztán mi is rendbe szedtük magunkat s azon jelenést egészen újra kezdve, bevégeztük az operát nagy tetszés és elélhívások között. De játék végével behallatszott ismét valami zavart lárma. „Mi az? Mi az?“ Egy sereg ifjú kereste Grimm igazgatót, feleletre vonni, hogy honnan származott az eset. Betörtek szegény nejéhez. „Adja elő férjét!“ „Uraim! mondá az aszszony, ő még a játék előtt elment Bécsbe, honnan levele érkezvén s rögtön indulni kellett neki. Hiszen majd hazajön egypár nap mulva, ha ott dolgát végzi.“ . . . De bizony azt mondták, hogy midőn a füttyöt meghallotta, rögtön futott föl nejéhez, pénzt vett magához, fiakkerre ült

s hajatott Bécsbe, hogy közel se legyen. Pedig ő szegény, ártatlan volt. Csakhogy félt, nehogy ötöt találja az első diih kitörése.

Másnap törvény elé kellett megjelenni, összezúzott fejével a tettesnek. Valami Belgrádi nevű fiatal ember volt, kinek házánál egy évig laktunk férjhezmenetelem után férjemmel. Most viszonyban volt egy táncosnéval a német színháztól. Ezzel együtt ültek odafönt a gallerián s csókot kért a táncosnétól. De az megtagadta tőle s azt mondá, hogyha a magyarokat ki nem fütyüli, midőn mindnyájan a színpadon vannak, ha oly gyáva lesz, úgy többé felé se menjen, mert ő szakítani fog vele s többé rá se néz. Ő nagyon szerette a leányt, a pálcája vége egy fütyülő fej volt, s ő — fütyült! „No gazember! mondák neki, a kit egy közös nő ilyen aljas dolgokra oly könnyen tud csábítani, hogy honfiat el tudja árulni, — mert nyelvünk fönrtartási eszköze a színészet minden nemzetnél — mi többé veled nem ülünk egy asztalnál. Te, a zöld asztaltól örökre száműzve vagy.“ Nem tudom, ekkor mi hivatalban volt. Onnan kicsapták. A táncosnét rögtön el kellett bocsájtani a németeknek s többé nem volt szabad föllépnie. Ezt hozta tudomásul egy sereg ifjúság. Másnap Grimm is eljött, miután tisztába jött a dolog, hogy ő mindenben ártatlan. Azontúl nem háborította többé semmi zavar eladásainkat. Másnapon a társaság több tagjai éppen nálam voltak s beszélgettünk még mindezen eseményről, midőn bekopog nálam egy tekintélyes úr s midőn széket mutaték üdvözlete után, —mely mellett minden dicséretekkel elhamozott — bemutatta magát, mint Jankovich, már keresztnevét elfeledém,* de kinek az a roppant nagy

* J. Miklós, a kiváló régiséggyűjtő.

háza volt a Hatvani-utcában. Egészen meg voltam lepetve, hogy egy roppant gazdagságú nagy úr, én szegényhez, oly mély tiszteletadással közeledik. Mély műértelemmel nyilatkozott: hogy ő fiatal korát többnyire külhonban töltötte s minden színházakat bejárta, nagy művészeket, művésznőket látott s elgyönyörködött bennök s így van egy kis itélet-tehetsége s bevallja, hogy azt nem remélte, hogy egy honleányban annyi tökélyt fölfedezzen valaha! S hangomban fekszik, mit ott nem talált, minden mesteri énekesnőknél, hogy midőn amazoknál a dal elhangzott, többé nem érintette a lelket, míg nálam az nagy érdem, hogy magával viszi az ember haza annak a szívbe behatását s a szomorú dal után szintúgy fáj az ember szíve sokáig; hogy arra fakad az ember, hogy bár inkább ne is hallotta volna vagy mindig hallaná. Én szemlesütve hallgattam eddig végig. Most fölemelkedém s most szóltam először: „Úgy hát igen el vagyok búsulva, mert ha hangomban fekszik, úgy még csak nem is javíthatom magamat s így hallgatóimat a helyett, hogy magamhoz vonzanám, visszariasztom magamtól.“ „Nem jól ért asszonyságod! mert midőn ismét a víg dalokat zengeti, oly pajzánul belopódzik ismét a fülön keresztül, hogy ismét csak ott hallja visszahozni s azon sima, lágy hangokat kacérkodni.“ „Már az igaz, mondja Szentpétery, hogy a mi Dérynének szerencsés órában született a dalra nézve. Ő mély érzelemmel énekel, de kivált népdalokat, miket otthon szokott (kedvenc dalait) énekelni. Higye el a Nagyságos úr, könybe borul sokszor a szemem! Sokszor kértük már, hogy énekelje azokat színpadon.“ „Óh! mondom, hagyja el! majd én azokkal a paraszt dalokkal fogom a publikumot gyötörni!“ „Higye el asszonyságod! külhonban gazdagon tudnák az ily érde-

met jutalmazni. De azt csak külhön teheti! Én öreg legény vagyok. Belőlem nem szerelmi vágy szól, de mégis becsülésem és elismerésem jeléül, s hogy tegnap megríkatott, fogadja el e csekélységet, mint érdemének csak egy legparányibb elismerését s majd ha arcképét megkapandom, jöjjön hozzám akárki, meg fogja látni ágyam fölött függeni megkoszorúzva.“

Az egész társaságot igen megdicsérte s azzal távozott, mindig jó sikert kívánva. A mit átnyújtott, csinos satulka volt, de a rózsailat már akkor megütötte orromat. Mellém letettem asztalkámra. Most, távozta után fölnyitottam s szemem, szám elbámult. „Oh be szép!“ mondtam. Egy jókora hosszú, masszív aranylánc, antique és hasonló antique kereszt függött rajta. A kereszt aranya zománc és a legszebb borsónyi nagyságú rubint, öt darab hosszába foglalva, kettő-kettő keresztbe a két szárnyon. Ezen jó nagyságú kereszt egy broche-forma gömbölyeg aranykészítményből függött le, melyben ismét hasonló nagyságú rubintok ragyogtak s alól, mindkét szárnyon, apró rubint fityegők függtek. „Ez nagyszerű!“ mondák mind. El is vitték a kíváncsiak megbecsültetni, én még azt se akartam megengedni. A legcsekélyebb becs szerint 500 forintot ért. A lánc 18 arany nehézségű. Ez különös készítmény volt; mintha a szalmaszál négy rovátékos stráf volna és abból láncszem formálva, de nem gömbölyűen, hanem hosszasan s úgy egymásba fűzve. De az nem volt szép simára, oválra hajtva, hanem minden láncszem, mintha az csakugyan szalma volna és öszvekötésökkor, mintha az a szalma összetörődött volna . . . de az mind oly finomul és csudálatosan szép volt, hogy nem győzte az ember nézni. Ez mind masszív munka volt és nem fénylő arany, hanem (nem tudom magyar nevén, hogy

nevezzem) németül, „matt gearbeitet.“ Ezenszépajándék igen megörvendeztetett, de azon tulságos dicséret, mely-lyel Jankovich nagyságos úr elhalmozott, igen megszá-nyenített, mert érzettem magamban, hogy tulhalmozott volt és most igen pirulok miatta, hogy ide kell írnom. De így folyt a társalgás s így kell híven adnom s most hig-gadtabb vérrel úgy itélem meg magamban, hogy szük-sége volt egy bevezető beszédre, melynél fogva a drága ajándékot átnyujthassa s azért halmozott el nem érdem-lett dicsőítésekkel. Azontúl nem emlékszem, hogy több-ször láttam volna . . .

A játékink folytak a kitüzött rendszer mellett, két-szer egy héten. Most már színdarabokat is adtunk vegyest. A közönség mind folyvást tetszéssel fogadta előadásain-
kat. Publikum hol több, hol kevesebb, de mindig járt. Grimm igazgató, az akkor ott első énekesnővel együtt rendelt egy felső páholyt a német előadásokra. A többek között egyszer — de ő mindig följött hozzám páholy-vi-zitet tenni — de egyszer nevezetesen följön: „Rég óhaj-tok már az asszonynyal beszélhetni háborítlanul. Én az asszonyt bámulva vizsgálom s megvallom, engem megle-pett az, hogy énekesnő létére még majd minden szín- és szomorújátékokban is működik s ott is majd minden „Fach“-ot játszik. Hiszen, ha nekem egy ily énekesnőm van, akkor nem vagyok kénytelen három első énekesnőt tartani, sem a többi szakmára külön-külön ismét három-négy első színésznőket fizetni. Mily szerencsés ez a ma-gyar igazgatóság! Nekem egy gondolatom van! Ha én kegyedet megnyerhetném a társaságomhoz és magát ne-kem hat évre lekötne, hogy semmi szín alatt föl nem bontja a szerződést, én egy félévre kiküldöm külhonba, Olaszországba, nem azért, hogy énekével nem volnék

megelégedve, hiszen fölséges olasz gégéje (Italienische Kehle) van és rutinja, hanem a hír kedvéért. Ha egy fél-évig küllhonban énekel, azon hírrel jön haza: küllországi énekesnő! De hat évre kösse le magát és én az utiköltséget fizetem és a küllhonban tartózkodása alatti költségét is fizetem, melyre bizonyos summát fogunk határozni.“ Midőn a küllországot említette, már meg volt határozva feleletem, tudniillik rövid: nem. De csak hagytam őtet úszni, mert én a terenynyi mélységű víztől is irtóztam, akár esőnokon, akár gőzösön, akár nagy, vitorlás hajókon, akár kenderhámos paraszt gebéken. Többé vízbe nem mentem semmi járművön, miolta a jászberényi utat keresztül úsztam . . . S mikor legjobban vitatkozunk, belép Kilényi. Gondolom, hallgatódzott is egy kissé a páholy ajtaján s élt a gyanúval, hogy mit tüzel ott a német igazgató, osztán csak ketten voltunk. S Grimm mindjárt meg is rohanta Kilényit tréfásan: „Schau, du Kerl! bizonyosan a féltékenység hozott most ide. Félted az egyetlent! Meltán is. Én nem csinállok belőle titkot, igen, én megmutatom nektek, hogy én tudom méltányolni a Gnädigét és semmi áldozattól nem rettenek vissza, ha megnyerhetem. Elkövetek mindent.“ Kilényi nem szólt, csak szörnyű komolyan pödrötte bajuszát s köpködött. „Ne félj, mondá neki Grimm, adok én neked hármat ezért az egyért.“ Kilényi tökéletesen hitte, hogy már meg is egyeztem Grimmmel. Elbeszélt ott neki mindent, a mi ígéretet tett és hogy ő engem el se ereszt Pestről, midőn elutazik a magyar társaság, hanem küld Olaszthonba. Midőn másnap próbára fölmentem, azon arcokat kellett volna látni! „Ugyan, mit gondol maga, kérdé Szentpétery . . . (ki már egész utazásunk alatt ismét kezdé a közeledést s az ígéreteket, hogy ő egész Pesten létünk alatt egyszer se játszott a ká-

véházakban, csak otthon barátaival) hogyan tudná azt a szép nevet: Déryné, elcserélni a német Madame Déryvel?“ „Mondom: végtére is Madame nem német név, hanem tudtommal francia.“ Jön Szerdahelyi: „Ah, Madam Déry! guten Morgen“ s elkezdettek engem üdvözölni s mindég németül beszéltek hozzám a próbákon. „Ugyan, hagyjanak békét, mondtam, a kakuknak van eszébe, hogy én a magyar színpadot elhagyjam. A német színház minden jövedelméért se, kiutazni pedig már éppen nem tudnék, mert én igen félnék vagyok abban a részben, félténém magamat, hogy ott elveszek. Honom nevelt föl, ő temessen is el.“ A társaság egészen megnyugodott, Grimm pedig tökéletesen hitte, minthogy végig hallgattam minden ajánlatait s ígéreteire, hogy én örömömben egészen el vagyok ámulva ily nagy szerencsére s még csak ellent se mondok, hanem holnap már fölülök vele egy gőzösre vagy vitorlásra (mert akkor tán még nem is volt gőzös) és repülök külhonba! Midőn osztán több fölszólításai után komolyan nyilatkozta mellette, hogy nincs az az ár, melynél fogva, mint örökös német színésznő elhagynám a magyar színpadot, szörnyű bámulátaba összecsapta kezeit s szórta tömérdek remarcable-jait.

Egy egész telet Pesten tölteni és csak kétszer egy héten játszani, ha minden előadásra zsúfolt ház lett volna is, mégse lett volna elég, mert a társaság nagy volt, ropant kardalnokokat kellett fizetni arra a nagy színpadra és így sokan szükségét szenvedtek. Emlékszem a többek között, volt egy Gaál Minya nevezetű színész a társaságnál. Ez egy különös ember volt. Székely születésű, de ő különös előnyökkel bírt minden társaságoknál, a merre csak járt. Minya minden elsőrendű színésznek jóbarátja volt. Ritka becsületességű és a mit egyszer kimondott,

adott szót, az szent volt. Ő nem volt jó színész, minden hibázott nála, a mi arra jogosítsa, hogy — színész legyen. Először igen durva a szókiejtése. Székelyesen beszélt, nem mondom a művelt székely ifjakét, de a köznép nyelvét. Alakja teljességgel nem ajánlatos. A becsületre igen sokat tartott. A kit különösen megszeretett, azért a szó teljes értelmében, ha a tűzbe küldte volna is, belement volna. Az számolhatott rá. És igen tanult ember volt. És olvasott, bármely nagy költő munkáiból kérdezett tőle az ember, mindeniktől tudott idézni. Ő Oberont elhozta nekem elolvasni nagy örömmel. „No itt van! Ez csak ily kezekbe való, mint a T. asszonyé, a ki meg is érti.“ S ő Oberont hatszor elolvasta. Hogy meg volt szorulva (mert az sokszor megtörtént nála, minthogy szerepeket nem játszott, kicsi fizetése volt) egyszer kért Benke atyustól egy kevés pénzt, mint akkori rendezőtől, s az mentegődött, hogy „most nincs a kaszába, hanem majd ebéd után jöjjön el hozzám, hát tán majd adok.“ „Nem kell nekem! Én otthon senator vagyok. Hat jobbágyom van, a ki fölött parancsolok. Csak egy van, a kitől valamit elfogadok. Elmegyek Dérynéhez s azt kérdem: van-e hat forintja s ha van, fele az enyém.“ . . . És csakugyan jön hozzám, fölborzalt hajjal: „Van-e hat forintja?“ kérdi ahogy az ajtón belép. „Van Minya. Mi a baj, hogy oly mérges?“ Már akkor mentem a szekrényhez, tudtam, hogy pénz kell neki. „Csak hármát adjon belőle.“ Ő a világon senkitől ajándékot el nem fogadott, csak tőlem és Vásárhelyitől. Azon ifju ember iránt kitünő hajlandósággal viseltetett. Attól is elfogadott mindent.

Soha se volt szerelmes. De egyszer hol, hol nem, megismerkedett egy leánynyal s abba szerelmes lett. Egy alkalommal ott voltak nálam ebéden Vásárhelyivel

s elmondja nagy „komischan“, hogy ő vele mi történt; hogy ő szerelmes. „De már most nem tudom, mit csinálnak? Az a leány nem fog engem szeretni, mert milyen vagyok én? Osztán meg táncolni se tudok, pedig már egy olyan lány azt is megkivánná egy színésztől, hogy táncolni is tudjon.“ „Az a legkisebb baj pajtás, mondja Vásárhelyi. Könnyű az a langausz, majd megtanítlak én.“ „Jó lesz öcsém. Megtanulom.“ „No, mondom, kezdjék el itt.“ „Gyere, mond Vásárhelyi. Nézd, így rakjad a lábaidat.“ Osztán elkezdette vele a langauszt. De éppen úgy kellett őt cipelni, mintha medvét tanítanak. Oda ugrom hamar, hogy egy széket eltegyek az útból. „Menjen innen, mert ha elesem, palacsintává nyomom.“ De tőle hallani azt a kétségbeejtő fölkiáltást, az csak neki állt jól, úgy kimondani. Mindig fönmaradt azon pár szó. Az izzadság csorgott róla. Kínyjába végre lerogyott egy székre. „Isten veled szerelem! Ha ennyi kínok közt kell érted vívni, inkább lemondok róla. Ha az apám látna, még a sírjában is megfordulna.“ Sok oly mondatai voltak, mik fönmaradtak. Egy estve nálam vacsorált, mert ha nem volt neki, beállott ebéd, vagy akármikor. Akkor a tojás olesó volt s péntek nap, hát híg tojás volt leves helyett. Kivesz egyet. Ahogy a kést hozzáüti, mondja: „Ez a tojás gyanus. Ezt nem eszem meg.“ S nem evett. Most, hogy Pesten voltunk, ismét hozzánk ellátott. „Ott hagytam a társaságot s eljöttem megnézni, hogy kapasznak egymás hajába a némettel. Van-e reám szükség?“ A mint mondtam, a jövedelem nem elégséges volt e roppant társaságnak s kiki élt öszvehúzva, a hogy lehetett az alsóbb rendűek közül. Én nekem most nem volt fixum fizetésem, mert ki fizetett volna fixumot? Előmbe terjesztették, köztársaság volt s így osztozásra voltam. De

nekem sok kellett. Szentpétery nálam kosztolt, Zsuzsika is ott volt, egy eseléd s így negyedmagammal voltam. Két szobám volt, mert abban a melyben laktam, mindenféle ládákat, podgyászokat nem tarthattam bent s így négy fiatal színésznek oda engedtem azt a lomos szobát. Lakjanak benne. Három volt, aztán negyedik lett Minya. A kenyér szörnyü drága volt akkor Pesten. Mit volt mit tennem, apródonkint, egymásután vándoroltak ékszereim a zálogházba. Majd ez, majd amaz. Hiában kértem a korifeusoktól, oszszak föl azt az ajándékpénzt. „Nem lehet. Ahhoz nem nyulunk, mig Kassára be nem hajtatunk.“ Minya soha se kért havi fizetést. „Adjatok a mennyit akartok — szólt, itt csak nem veszek el éhen. Ha nem lesz mit — odább megyek.“ Én nálam gyakran volt, de éppen mindig bőven nem lehetett. Küldtem le nekik sokszor a mi volt. A többek között ismét szükségem volt pénzre. „Ott a zálogház! Eredj leány, hozz pénzt. No Minya! tudom, este vacsorára jól esnék, ha kenyér volna — valamihez! Fogja! vegyen magának egy jó nagy cipót.“ Elmegy, veszen egyet. Reggelire leszel egy pillét. Ránéz a többire. „Én ezt a kenyeret ide rejtem. Ha valamelyitek hozzá nyul, csak annyit leszel, mint egy papiros szelet, ne legyen én hat jobbágy földesura, ha föl nem hasítom a hasatokat. Én pedig! én Gaal Minya, legyen megátkozva heted íziglen, ha estig hozzá nyúlok a kenyérhez“ . . . Ilyen bohókás ember volt ez! Igaz, hogy az ilyesmik talán csakis a színész előtt bírnak értékkel. A színész csak egy talpraesett szón is el tud kacagni évekig, ha eléfordul. De az ismét onnan van, hogy az ember előtte látja azt az alakot, azon arcot, a milyent azon szónál vág, a hangot, mely csak az ő sajátja, szóval, az egész

egyéniséget, mert természetes: se hangot, se mimicát nem lehet leírni.

Ha már bele elegyedtem, nem állhatom meg, hogy legalább ezen két egyéniség comicai oldalát elé ne hozzam. Egyik Kilényi. Egyszer egy ábrázolatot rendezett estve a színpadon. Akkor ő nagy dologba volt, midőn ő egy históriai nagy ábrázolatot componált öszve. Úgy gondolom, Zrinyi halálát ábrázolta. Egy állványra odaállít egy nőt a kardaloslának közül s elrendezi, hogy mikép álljon. A karját a megkívántató pozitúrához alkalmazva meghajtja. Már az egész ábrázolat helyt állott, de ő még egyszer végig vizsgálta, hogy helybe áll-e minden s hogy jelt adhasson egy tapsolással a függöny fölhúzására. Még egyszer körültekint, látja, hogy a nő, kit odaállított, egészen más pozitúrában áll s nem ismert rá, a hogyan ő állította oda. (Az a szegény megúnta, hogy oly kényelmetlen állásban ott meredezzen.) Elkiáltja magát Kilényi: „Hát azt a süket bolondot, ki állította oda? Lökjétek le onnan.“ Tapsolni kezd, hogy húzzák föl a függönyt, de neki már künt kellett volna lenni az álfalak között. Ismét elkiáltja magát: „Menjétek le innen a színpadról!“ „De az úr jön ki már onnan.“ Úgy futott ki osztán onnan.

Egyszer Láng Ádám, az öreg, már idősebb korában, ő is egy néma ábrázolatot rendezett. Ő nagy szeleburdi volt mindig. Midőn már az egész ábrázolat föl volt állítva, végig nézi még egyszer. Vizsgát tart, hol, mi hibáz. Midőn ott nézegeti, tapsol a függöny fölhúzására s akkor veszi észre, hogy az ábrázolat tökéletes árnyalására szükség, hogy egy öreg is legyen a személyzet között. „Megálljatok! megálljatok! Nincs öreg a tableauban“ . . . de látván, hogy már a függöny fölrepül: „No, majd leszek én az öreg.“ . . . De az ábrázolat római costumebe volt,

lát ő civilben nem állhatott ki, hirtelen kiszalad, leveti a frakkját s az inge ujját föltűri egész vállig s mezítelen karját kilöki az álfalak közül . . . s az volt az öreg személyesítője. A nézők már most azt találják ki, hogy az a mezítelen kar . . . a római hős! Hiszen az ilyeneken én halálra tudom magam kacagni még most is . . . Én még most is csudálom, hogy miért kötötték oly erősen magukat Pesthez, miután az a jövedelem kevés volt annyi népnek, s miután Miskolcon is időzhetünk volna, a míg az idő eljött, hogy Kassára mehessünk. És mégis csakugyan, még tél vége felé történt, hogy elutaztunk Pestről.

Egy napon, éppen tükör-asztalomnál ültem, hajamat fonva, egy sebes kopogás az ajtón s egyszersmind kitárul az ajtó. Időm se volt „szabad“-ot mondani s Batsó utálatos alakja tünt előmbe vigyorogva. Én egyenesre föl pattanva a székről: „Szentelen! kiálték dühösen, hogy merészel előttem megjelenni?“ „No, no, no! csak ne oly heveskedve. Csak azt jöttem megmondani, hogy ugy-e szavam tartottam, midőn mondtam Debrecenben, hogy azt a nagy boldogságot széttepretem!“ Én dühömben alig tudtam szólni hirtelen. „Ki a szobámból, alávaló gazember!“ s az ajtóra mutattam. „No, ez szép jutalom az én sok fáradozásaimért! Amazt egy feleséghez segítettem nagy nehezen s midőn már késő . . . volt, ha ha ha! visszalépni, kést ragadott, hogy belém szúrja. Ez pedig . . .“ De nem hagytam többet szólni. „Takarodjon ki a szobámból, szemtelen csaló, aljas gazember.“ Ha szép szerivel ki nem megyen, azt a szégyent teszem rajta, hogy a seprővel söpröm ki, mint a szemetet s már Minyát akartam kiáltani, hogy kidobja. De gondolom, ő is félt a scandalumtól és távozott kifelé, látván, hogy szörnyű dühben voltam . . . de valóságos ördögi nevetéssel kiál-

totta vissza az ablakom alatt elmelve: „De szavamát állottam, ugy-e?” Én úgy föl voltam izgatva, azt gondoltam, beteg leszek. De végtére csak mégis rendbe kellett magamat szedni . . .

Pesten töltöttük el a telet. Többé nem történt semmi. Midőn az indulás ideje közeledett, a magyar része a pübnikumnak igen marasztott. A tehetős polgárok többször ellívták a társaságot jó magyar ebédekre. A többek között egy Hajnal nevezetű, igen tehetős, derék szabómester, igen kiüntette magát többször is derék nőjével együtt a társaság erányában. Most is, midőn már menni akartunk, szintén egy nagy búcsú-ebédet rendezett. No, hiszen csakugyan el lehetett mondani, mint a régiek szokták magukat kifejezni: Uram! meghajlott az asztal a te áldásod alatt. Bizony! estig tartott a búcsú-ebéd. Alig tudtak elereszteni. Ez még az első régi társaságból való ismeretség volt.

Én Pesten létünk alatt több öltönyöket csináltattam és bizony megvallom, gondatlanul költöttem. Majd ez, majd amaz tetszett meg, úgy, hogy midőn az utolsó havi osztozás volt, akkor vettem észre, hogy mily kevés rész jutott s mindeneket kielégítve — útravalóra nem maradt. Az ember ha megszorúl, ahhoz nyul, a mi je van. Az én szép drágaságom, a mit Pesten kaptam, az aranylánc a kereszttel együtt, nyugalomra ment a zálogházba. Szívem fájt érte, de meg kellett lenni. Csak abban találtam egy kis megnyugvást, hogy a hányszor beküldtem valamit (előbb csekélysegeket), mindig azt mondtam: csak keveset kérjél reá, hogy könnyebben kiválthassad. De azok közt is volt egy igen kedves, nyakba való, fekete, igaz gránátom. Azt még Brassóban vettem. Oly nagy szemű volt, mint egy jó nagy mogyoró és metszett kő.

Egy szem öt forint volt, de nagyon megtetszett nekem. Tizennyolc szem volt, foglalat nélkül. Én azt most, Pesten létünk alatt befoglaltattam aranyba, igen finum munkával, a két végeit arany nefelejtsekkel és közbe mindenik szemet, hat szem kis arany láncocska foglalta öszve. Ez gyönyörű volt a nyakon. Azért írom le körülményesen, mert még reá jövünk. Azon kívül gyémántos és több arany gyűrűk, fülbevalócskák s egyéb, már nem is jut eszembe minden úgy, csak hogy négy zálogcédulám volt s külön-külön ki lehetett váltani. De még mielőtt elindultunk Pestről, volt egy látogatásom. Majd el is feledém. Kétnő lép be hozzám egy napon, de azonnal megismertem az én mesés történetű zalatnai háziasszonyomat s az ő bús kis leányát. Most is oly ragaszkodással futott ölelésemre, midőn beléptek, mint midőn elváltam tőlük. Kérdeztem: „mi hozta Pestre?“ „Mondja, hogy a lányka most is oly szerencsétlennek érzi magát, hát most itt megpróbálják, ha egy ügyes orvos még segíthetne a nyaka baján.“ Elébeszélte, hogy nap se mult el, hogy ne emlegetett volna a lányka s búsult utánam, s mondta, hogy már még a nyakával is kibékülne, csak én mindég nálok laknék. Most ismét elbúcsúztunk egymástól s most már . . . örökre. Az öreg Mérey consiliáriusné is már meghalt, hasonlóképp Mérey Sándor, a fia s vőfélyem is . . . de azért az ígért 30 aranyat soha se kaptam meg tőle . . . Béke poraikra!

Isten veled Pest! Mikor látunk ismét? Vagy többé soha? Ki tudná azt magában meghatározni, hogy igen vagy nem? A „jövő“, a titok fátyola alól kandikál le ránk gúnyolva vagy legalább gúnyos mosolylyal, midőn erősködve állítjuk magunkban, hogy ezt, vagy am azt nem teszem; nem! lehetetlen, hogy ezt tegyem! És mégis jön

egy pillanat s az erősködés porba dől a felsőbb hatalom előtt . . .

Elindultunk Pestről. De én, mielőtt elindultunk, még egyszer körüljártam Pest utcáit, azokat, melyek legkedvesebbek voltak előttünk barátommal, mert majd mindenikhez kötött egy-egy kis emlék. Itt, ezen fészületnél levette kalapját a fészület előtt s rám nézett, hogy meg vagyok-e vele elégedve? Ez onnan eredt, hogy midőn megismerkedtünk, nem kérdeztem, hogy mi vallású vagy, hanem, ha a fészület előtt elmentünk, néztem rá, hogy nem veszi-e le kalapját. Ekkor elmosolyogta magát s levette kalapját s mondja: „Mindenkor Rózám! érdemes ezen emlék, mely oly drága vérbe került, hogy bármi vallású tisztelve emeljen kalapot előtte. Én protestáns vagyok.“ De én megnyugodtam ezen nyilatkozaton, mert ő nemesen gondolkozott.

Más utcában ismét, midőn már el kellett egymástól válni, én erre, ő amarra ment, mindig visszaneztünk egymásra. Hát egyszer látom, hogy egy öreg vak anyókat cipel keresztül egy árkocskán, hol amaz pálcájával tapogatódzván, nem mert neki menni . . . S nézett rám vissza, mintegy kérdezve, jól cselekedtem-e így stb.?

S végig néztem még egyszer, hogy hátha mégis most jön Pestre s még egyszer megláthatom azon egyetlen főt, mit ezernyi ezer fejek között mindig kerestem? Oh, hasztalan, balga képzelet! . . .

Elindultunk hát s Miskolcra érve, itt egy napot szándékoztunk tölteni. Úgy is lett. Azután siettünk Kassára.

VI. RÉSZ.

Kassán.

Apróbb kirándulások.

(1828—1837.)

I.

Megérkezés Kassára. — Az élet válópontján. — B. Berzeviczy visszalépéséről. — Kántorné és Kovátsné. — A lakás és a szomszédok. — Az osztozásról. — Az előkelő társaság tagjairól. — Miért nem ment férjhez Kántorné másodszor? — Hogyan telik el az idő otthon? — Szentpétery a kártyázás szenvedélyes rabja. — Déryné szakít vele. — Rossz kedv. — Első fordítások. — Egy új érdekes alak a szemhatáron. — Kántorné új szerelme. — Ólomöntés Szilveszter-éjjelén. — Déryné sejtelem-szerű álma. — Az első redoute-bál. — Előkészületek, elindulás akadályokkal. — Gr. Csáky Tivadar álombeli alakja a valóságban. — A Don Jouan első szerelme. — A kitartó udvarló. — A női becsület megvédelmezője. — Komoly ostrom. — Eltávozás a bálból. — Kicsikart ígéret s visszautasított ajánlat.

Ide érkezvén, még a német társaságot itt találtuk; mert midőn mi elutaztunk Kassáról, mindig német társaság játszott Kassán. Midőn hát megérkeztünk, bevégezvén ők is a téli saizont, eltávoztak Eperjesre.

A kassai publikum nagy zajjal s örömmel fogadta az egész társaságot, mint régi kedvenceit. Most már Kántorné is velünk volt, kit a kassai művelt közönség igen tudott méltányolni. Én — én, Szentpéteryvel ismét ki voltam békélve, a sok javulási ígéretnek, a nyári együtt utazások, gyakori közös érdekek, melyek öszvehoztak benünket, kiegyenlítették a mult vizályokat.

Ha az ember egy egészen új cipőt húz a lábára s legelőbbszer ki nem kerülheti, hogy sárba ne tapadjon vele, igen kellemetlen érzés lepi meg az egész valóját s sajnálat lepi meg az embert maga fölött s kérdi magától: ugyan miért is kellett sárba tapodnom? És ha tovább-tovább megy s még jobban öszve sárzódik, fájlalva tekiint ugyan le, de már mégsem borzadoz úgy vissza, mint az első kilépéskor. S így van ez mindennel s mindenkinél, úgy gondolom, ki oly körülmények között tölt el egy hosszú életet, hol veszedelmes utakon kell járni, hol tömérdek kőszirtek hengergödznek lába eleibe, melyekben óvhatatlannúl megbotlik s megüti lábát, ki nem kerülhetvén a lába eleibe hengerített köveket . . .

Most Kassán, életemnek egy új korszaka, válpontja borult el fejem fölött, mely tele volt vészes fellegekkel, mely rám súlyosan nehezedett s rám szakadni készült.

Midőn megérkeztünk, sajnálkozva hallottuk, hogy már B. Berzeviczy ő nagysága visszalépett s nem lesz többé intendáns.* De átlátta mind ő, mind a mélyen belátó áldott jó báróné, hogy az ő kedves Cartouchel-je, igen is böven kíván minden bajokon segíteni s mindennek, mindenben kedvet szerezni. Ha új darabokat említettek előtte, azt ő mindjárt meghozatta. Mindent, egyebet is, mit a társaság vagy a színpad diszítésére szükségesnek látott, mindent megszerzett tulajdon költségén. Ezt a báróné gyöngéden eleibe terjeszté s a báró, ki nejét szeretve tisztelte, belátta, hogy nagy igazsága van a bárónénak, mert már azon rövid alatt is, mialatt működött a báróné megegyezésével, ki férjét gyöngéden szerette s

* Az 1832—33-iki őszi saisonban már Gr. Csáky Tivadar a társaság intendánsa. B. Berzeviczy 1834 ápril 15-én, 53 éves korában meghalt.

minden vágyát teljesíteni óhajtotta s a színészet eránti hajlamát nem kívánta gátolni, fölszámolta, hogy már kilencszáz (? ezer) forintot költött el. De azért a báró mindig részt vett a gyűlésekben, mint a választmány tagja, a többi mágnásokkal és vármegye-urakkal együtt, kik most átvették a színészet ügyét s minden részben pártolták.

Így mindkét részről megalégedéssel folytak a dolgok. Én teljes megalégedéssel, hogy Kántorné itt volt és volt kivel méltólag társalognom. És mi mindig vonzalommal voltunk egymás eránt. Ő többnyire nálam töltötte idejét. Ő is egyedül lakott, én is és így üztük egymás társaságában az unalmat messze magunktól, nyáron a sétákon, télen nálam, jó meleg szobámba. Ő többnyire nálam vacsorált s ozsonnált. Nagyon sok jó órákat töltöttünk együtt. Mindketten szerettünk nevetni, de ő annyira, hogy mindjárt a földre terült, s ott hentergett nevétebe, ha jó kedvébe volt és alkalma nyílt rá. Kovátsné, a maga idejében nem volt ügyetlen asszony. Igen jó ötletei voltak s vidám társalgó volt. Ő mindig velünk volt.

Midőn Kassára megérkeztiünk, más szállást nem lelünk hamarjában, mint a gróf Szirmay Katton hajadon házában, mely szinte szembe volt a nagy góth templommal a főutcán. De mi nem az utcára kaptunk szállást, hanem e roppant nagy épület az udvaron végig nyult egész a másik utcáig, melynek hátulsó kapuja ezen kis utcára nyílt és ezen kapu fölött volt az épület hátulsó szárnya, az első emeletben. S minthogy itt több szoba volt kiadó, ott béreltek ki többen is szállást a színészek közül. Ez a szárny úgy volt építve, hogy minden szobának az ajtaja, egy nagy, közös, kerek formájú verandába nyílt. Ott lehetett ebédelni is, mulatni is, csakhogy az udvarra szolgáló nyílás nem volt üvegablakokkal elkerítve, hanem csak

derékig érő magas kerítéssel elrekesztve. Szobáink így voltak fölosztva: én laktam egy igen nagy, tágas szobában, melynek két nagy ablaka az utcára nyílt, a szoba ajtaja nyílt a konyhába, vagyis inkább eselédszobába, de ott főzni is lehetett; én otthon főztem; azontúl volt ismét egy szoba, konyhával, annak ajtaja is a közös verandára nyílt, (már csak verandának nevezem, mert egyéb nevet nem tudok neki adni) ott lakott egy színész nejével, kis gyermekével, eselédjével; szembe ezen szobával volt egy magános szoba, melynek ajtaja, hasonlóképp a „közösre“ nyílt, ott lakott Kovátsné; velem egy erányban ismét volt két szoba, melynek ablakai hasonlóképp az enyimekkel sorba, a kis utcára nyíltak, az ajtaja pedig a „közösre“, ott lakott az egyikben Szentpétery, a másikban egy fiatal színész, de már arra nem emlékszem, hogy ki volt. Így laktunk mintegy körben. Szükség volt ez unalmas szállás leírásával unalmaskodnom, mert az események eléfordulásánál szükség lesz tudni. A kapu alatt lakott a házmester földszint. Feledém: a Kovátsné szobája mellett volt a konyha, mely az én tulajdonom volt s melyben főztem. Most ezúttal, minthogy otthon főztem, nem szobaleányt tartottam, hanem egy csinos magyar menyecskét faluról, a ki főzni tudott. Öltöztetni, mindig voltak szegényebb sorsú fiatal leányok a kardalosnék közül, kik öltöztettek.

El is feledém megemlíteni, hogy midőn Miskolcra érkeztünk az egész társasággal Pestről, most az kétfelé osztott. Kilényi a maga régi tagjaival ott maradt Miskolcon s ott játszott, mi pedig a magunk complete társulatunkkal úgy indultunk Kassára. Kassán midőn osztán már rendbe voltunk mindennel, elosztottak az ajándék-pénzzel. Mondhatom „osztottak“, mert nekem csak 50 forintot juttattak

belőle, azt mondák: sok ment föl az utazási költségekre. Velem könnyű volt boldogulniok.

Ezen a nyáron nem sokan mentek ki falura, sőt még azok is bejöttek, kik eddig nem voltak idebent. A többek között Darvas József ő nagyságok. Darvas Józsi, férjemnek fiatalkori oskolatársa s így jóbarátja, te és e voltak s engemet még Fáyéktól ismervén, most is mindig a kis Rozikának nevezett. S minthogy Fáy Julesa hozzá nem ment férjhez, megházasodott s egy igen derék, magyar, lelkes nőt vett jó családból. De ő maga is roppant nagy gazdagsággal, tömérdek jószágokkal bírván, Kassára jöttek be lakni s igen fényes házat vittek. Darvas úr megismerkedett nejével egy alkalommal, midőn a páholyok megett összetalálkoztunk s Darvasné ő nagysága azon perctől fogva oly kitűnő szeretettel viseltetett erántam, hogy mikor csak nekem lehetett, soha se volt szabad elmaradnom. Küldte értem fiát, Jánoskát a batárral: ebédre, estélyre s egyébkor is. Ebéd után befogatott s sétakocsizást kellett tennem. „Menjen Déryné kocsikázni, kivel legjobban szeret.“

És Semsey Lajosné ő nagysága is bejött, ki Andyrássy-comtesse volt, leereszkedő, kedves dáma minden kevélység nélkül. Egyszer magához rendelt s tömérdek szép holmikkal ajándékozott meg. A legszebb blonde menyasszonyi fátyolát nekem adta. Akkor hozatott Bécsből-e vagy Párizsból egy igen drága szörkelmét, vereset, de ő igen kövér lévén, kevés volt ruhának, mert csak tíz rőf volt. Kerestetett pedig hozzávalót, de sehol se leltek. „Magának ez elég bő lesz, mert maga vékony.“ Kaptam többnemű csipkéket, széles atlasz szallagokat. A ruhát mindjárt megis csináltattam: négy sor széles fekete bár-

sony bandeauval (pandóval) s minden sor alá a lá blonde csipkéekkel.

Gróf Szirmayné az özvegy és testvére özvegy Metséry generálisné ő excellentiája, ki keresztes dáma volt, ő is itt együtt lakott testvérel. Még a régibb időkben is már ismerős voltam és többször voltam estvélyekre hívva. Most midőn jutalomjátékom volt, gyönyörű nehéz selyemruhára valót küldött, 12 rőföt. Két szint játszott: sötétvörös lángszínt és vadgalamszínt. Azt is mindjárt megcsináltattam, mind blonde csipkéekkel diszítve. „No! mondom, most már elég sok ruháim vannak. Szebbnél-szebbek. Most már nem csináltatok többet.“

Mi Kántornéval igen jól töltöttük az időt. Ő megismerkedett egy Horváth nevű fiatal ügyvéddel, ki igen megszerette Kántornét. Bár sokkal fiatalabb volt, meg is kérte s nőül is vette volna. De Kántorné még csak gondolni se akart többé a férjhezmenetelre. Horváth addig-addig unszolta, hogy végre megigérte neki, hogy majd meggondolja még. Azonban a szerencsétlen flótás odamegy egyszer, éppen midőn Kántorné nagyban tisztogatót, suroltatott előtte való napon s dohányzás közben lepök a tiszta padlóra. Kántorné, ki igen tisztaságszerető nő volt, föl pattan: „S magához mennék én férjhez? De az én szobám földjét ugyan be nem köpködi s ne is említse többé én előttem a férjhezmenést, mert még csak udvarlónak se fogadom el.“ S ezzel csakugyan el is mult a viszony, de azért fogytig udvarolt Kántornénak s kacagtunk rajta, hogy miért mult el a házasodás, pedig eléggé esküdött, hogy szórakozásból történt.

Minthogy többnyire nálam voltunk, — mert én nem szerettem kijárni, — s a kellemetes nyári esték elmultak, közeledett a rideg tél, azt határoztuk, hogy nálam

úgy töltjük el az estéket, hogy jelenéseket játszunk színdarabokból s operákból. De én csak publikum akartam lenni, ki fütyül vagy tapsol, a hogy érdemlik. Tehát én és Susika voltunk a publikum. Kántorné a színésznő, Horváth az első szerelmes és tenorista egy személyben, Kovácsné segéd, ha szükség volt harmadik személyre. De azt Horváth kikötötte, hogy semmi neheztelés ne legyen, akármit mondhatnak egymásnak sértőt, mert nem könyvből sűgő után mondjuk, hanem a mi eszünkbe jut azon darabokból, mit már játszottunk, rögtönözve.

Így egyszer eléadták Kántorné és Horváth az Ősanyából azon jelenést az övvel,* midőn a hajhászok megfogják Jaromirt, a rablót, de az magát kiszabadítván, az övje a hajhász kezében marad s az azt beviszi a várba, ledobja egy székre s mondja ott a vár urának: „Megkaptuk a rablót, uram! de kiszabadította magát egy ügyes szökéssel s csak ez a rongy maradt kezemben.“ Midőn mind a többiek eltávoznak, Berta egyedül marad s kétségbeesve ragadja föl az övet, megismeri, hogy az azon öv, melyet ő kötött fel Jaromir mellére. Erre belép Jaromir s Berta azon szóval tartja eleibe az övet: „Gyilkos!“ Most pedig Horváth s Kántorné egész komoly kétségbeeséssel tartja eleibe az övet s mondja: „Gyilkos!“ Jaromir megrettenve, hogy föl van fedezve, elszánással mondja: „Az vagyok!“ Berta fejét rázva elfordul. „Ne rázd, kedves, halvány fejed, azt gondolod, nem vagyok az. Mert szemembe könnyek áznak, irgalomra nem találnek. Tolvajnak is van orcája, melyben sorja igen nyomja s szeméből könnyet fakaszt. Az vagyok, az szerencsétlen, az vagyok, minek nevezted, kit az erdők hív testvérnek ne-

* III-ik fölvonás. Berta és Jaromir zárójelenete.

veznek, én a gyilkos Jaromir . . .“ s ezzel kitárja karjait, de Kántorné nem omlott karjaiba, mint kellett volna a szerepe szerént, csak nézett rá. Elkezdí Horváth egész komoly hangon: „No, számár! hát nem látja, hogy már félórája tárva vannak karjaim s mégse repül bele.“ De már akkor hol volt Kántorné! A földön, a szönyegen hentergett kacagtában, hogy ötet hogyan lehetett leszamarazni. De Horváth még tovább is folytatta. „Hát művésznő ez? Hát ki tette ezt művésznőnek? Még csak anynyit se tud a maga esztől kitalálni, hogy ha két ölelő kar tárul föl előtte, abba bele kell borulnia.“

Ily bohoskodásokkal töltöttük az időt, vagy olvasunk. Olykor-olykor Egressy Gabi is bekukkant. Susika már szépen kezdett fejledezni. Azt kérdi tőle Susika: „Nem látta Sigmond bácsi? Nekem valamit ígért s nem jött el.“ „Dejszen most „Sigmond bácsi“ mert úgy hívta Susika a bátyját, most Sigmond bácsi igen dühös, mert már két estve mindég vesztésébe van.“ „Micsoda vesztésébe?“ föl pattanék én. „Hát a „Löcsei háznál“ folynak ismét a hazard-játékok. Tegnap Szentpétery 60 forintot vesztett. Előtte való estve, nem tudom mennyit, s vissza akarván nyerni, mérgeesen játszott s mind elvesztette pénzét. Én is benézek oda néha, de én nem játszom, csak nézem őket.“ „Szentpétery ismét kártyázik?“ szoltam elkomorodva a sok vidám kacagások után. „Oh mindég; minthogy ott vacsorál, hát behúzzák őt.“ Én egészen lehangolva . . . vége volt részemről az estvének.

Másnapon eljött Szentpétery s miután egész éjjel föllázadva voltam, nem aludtam, de ezerféle tervekkel küzdöttem; hogy mikép lehetne ezen embert e veszedelmes hajlamából kigyógyítani? Avagy ismét szakítsak vele? Hát ez már mindig így folyjon? És én örökös nyug-

talanságok prédájává legyek? Hisz az lehetetlen, hogy ez mindig így tartson. Hát az ő szavában nem lehet bíznom, mi lesz akkor végtére ezen viszonyból? Vagy talán nem szeret? De hát akkor mi okból esenkedett, midőn én már egészen el voltam tőle szakadva? Még egyszer megpróbálom szép szavakkal . . . S midőn másnap eljött, én egy kissé hidegen fogadtam, de ő is lehangolva jött. Kevés szóváltások után mondom neki: „A tegnapi s a sok többi veszteség bántja, hogy oly lehangolt?“ „És ha az bánt? kérdi nyersen. Jó spionjai vannak, hogy már hírül hozták.“ „Arra nem szükség spion, a mit nyíltan, több ember szeme láttára tesziünk. De hát a becsületszó csak annyi értékű maga előtt? Akkor magában egy óráig se lehet bízni.“ „A Szűz Máriádnak se mondok le a kártyáról“ . . . Én megborzadtam. „Nem?“ kérdém. „Nem!“ mondá határozottan. Egész lelkem büszkesége fölébredt s most már a női méltóság volt megsértve, végkép határozva voltam. Én nem esküdtem neki, de igen közömbös hideg szavakkal mondtam: „Nagyon helyes! Csakhogy mindig ily nyíltan kellett volna beszélni, nem aljas hazugságokkal esküdni s javulást fogadni. Most hát már tisztában vagyunk egymással. Többé maga engem nem érdekel és megtiltom, hogy volt viszonyunkról még csak említést is tegyen valaha előttem. Azért jó barátok maradunk. Ezzel bizonyítom be, hogy egy cseppet se fáj egy hazug embertől való elválásom . . .“ Még egy kis ideig ott ült szótlan. Én se szóltam semmit. Végre vette kalapját s távozott . . . De midőn magamra maradtam, könyekbe oldozódtak föl a szívemet fojtó, mint kő alá szorított sértő nehézségek, úgy, hogy midőn Susika bejött a másik szobából, hol mindent hallott, nyakamba borult s úgy vígasztalt, ő is szinte sírva: „ne sírjon, édes

néni! ne sírjon! Oh az a Sigmond bácsi!“ . . . Igen, megvallom gyengeségemet: sírtam. Sírtam, hogy miként lehetett egy oly embert szeretnem, ki oly nyers, sértő szót tudott hozzám szólni, kit még eddig soha se ért sértő szó — férjemét kivéve. Én e férfit egy faragatlan gyémántnak tartottam csak s végre kiderült, hogy bárdolatlan lélek volt . . . és én mégis sírtam. No dez is elmúlt; bár mégis hagyott maga után egy kis nyomát a bánatnak, mert erősen elhatároztam magamban, hogy ez az utolsó s többé el nem tántorít. Úgy is lett. Kántorné, Kovátsné eleget bosszantottak, hogy már most nem lehet semmi hasznomat venni, nem nevetek oly hangos jóízűket az ő fölséges előadásaikon, mint eddig, pedig Horváth még a Szevillai borbélyt is előadta tót nyelven, s énekelte: Ah Rozina . . . dusa moja. És elénekelte tót nyelven, mikor Basiliót aludni küldik, hogy Dobre nóe vincsujem peknye. Mindent elkövettek, de én sok ideig nem lettem víg, hanem fordítottam ezen a télen németből magyarra darabokat szórakozásom kedvéért.

Olvastam németbe egy színdarabot ezen címmel: Yelva, az orosz árva,* egy előjátékkal, melynek címe a Szmolenszki nagy égés. Ez a darab nekem igen megtetszett és mindjárt le is fordítottam magannak s jutalomjátékonnak vettem, mely igen tetszett a publikumnak. Egy árva fiatal leányka jön elé benne: Yelva és ez néma. Még soha se jött elé, hogy egy néma, szende szerep legyen valamely játékban, mely mindent mimikával adjon elé. Ez igen nehéz szerep, annyival is inkább, hogy az író sehol se írja le, hogy miféle jelekkel magyarázza ki magát, hogy a néző megértse, csak röviden van írva, hogy

* Scribe-Castelli melodrámája.

SZERDAHELYI JÓZSEF

OSZEK

Országos Széchényi Könyvtár

most azt akarja mondani, hogy a templomba megyen s ott a kedvesével megesküszik s a pap hogy teszi össze kezeiket és ők azután hogy fognak táncolni stb. De az egész játékban végig nagy szerepe van Yelvának s nagy tanulást kíván, hogy a szenteségéből is ki ne essék. Nagy tetszéssel adtuk.

Azután még egy kis darabot fordítottam azon cím alatt: A szultán horoscopja.* Ez egy kis semmiség, de nagyon mulatságos jelenések vannak benne, hogy ha valaki jól adja a szultánt! Szentpétery pedig azt fölségesen adta. Elé nem mernék belőle még csak egy jelenést is hozni, mert félek, hogy ha a tollam elindulna, kész volnék az egész darabot végig leírni . . . Legalább el voltam foglalva s kevesebb időm maradt búsulni.

Dacára annak, hogy Szentpéteryvel vége volt minden legkevesebb érintkezése is a multnak, ő mégis mindig rendesen eljár, mint eddig, reggelire egy findsa kávéra és ebédre; vacsorára ezelőtt se járt, csak eljött úgy látogatóul, de nem rendesen vacsorált. Mégis néha a magaviseletéből úgy tünt ki, mintha ő nem adott volna szavannak hitelt s mintha még számolt volna a kibékülésre. Ámbár sohase hozott elé semmit se, de mégis fel lehet azt ismerni . . . a mely később csakugyan be is bizonyosodott.

Már farsang felé közeledett az idő, egy zordon napon nem játsztam. Egy drámát adtak elé, Kántorné játszott. „Ej! gondolám magamban, elmegyek színházba, megnézem Kántornét. Gyéren voltak, mert igen-igen rideg szél fujt és így könnyen meg lehetett látni a föld-

* Sultan Bimbambum, oder Triumpf der Wahrheit című komédia Kotzebuetól.

szint állók közül, ki milyen costumeban jelent meg s mint burkolta be magát mindenki a hideg ellen. Le-lekandikáltam egyszer-egyszer én is, hogy nem látok-e ismerőst. A mint lenézek, látok egy egészen ismeretlen öltözetű férfit, rövidre fölkapcsolt magyar bundában. Arcát nem láthattam, mert igen közömbösen volt támaszkodva egy zártszék oldalához és nem nézett se erre, se arra, csak elmélyedve látszott gondolatokba, sapkája mélyen lehúзва szemeire. Azonban látszott, hogy úr! mert juhász-bundája alól igen csinos, fekete pantalon és parányi pici keskeny láb nyulott ki, oly pici gombú, mint egy kis borsószem s oly keskeny sarkantyú, mint egy szalmaszál. Odahajlok Susikához s mondom: „Nézd csak, nézd, Susika, azt a parányi csepp lábat azalatt a juhászbunda alatt!“ Lenéz ő is a páholyból: „Jaj de csepp láb!“ elkiáltja magát hangosan. „Ne ordíts te, mondom, majd ide néz“ . . . mert Susika tudott még egyszer kacagni, ha elkezdette és Susika el is kezdette és lehúzta magát a páholyba. Azonban a merv ember meg se moccan állásából s nem láttuk arcát. Fölrepült a függöny s elmerültem a játék nézésében. Szünetkor figyelmeztetett Susika, hogy nincs már ott a bundás ember. Többé elé se hoztuk. Mit érdekelt? Idegen.

Kántorné Horváthtal s a többiekkel, ha nálam voltak, csak bomladíroztak, de én már csak igen-igen közömbös publikum voltam. Egyszer csak elkezdi Susika: „Jaj, édes néni, reggel láttam a pici lábu bundás embert. Egy kapu alatt állt; most is a bunda volt rajta, de igen szép ember, ott nézett széjjel, én is megnéztem.“ „Ah! mond Horváth, az gróf Csáky Tivadar, nemrég jött be Svájból. Nagy Adonis. Minden három hétbe más nőnek udvarol, taval is itt töltötte a telet.“ Ezzel Kántorné már

elkezdett Sapphoból szavalni: „Én az öröm poharát nem ürítettem ki fenéig, legföljebb csak szüresöltem . . .“ Csákyra egy se gondolt tovább, egy se tett semmi megjegyzést rá.

Elmult ismét egynéhány nap, jön hozzám Kántorné, kitarja az ajtót s nagy pathoszszal leveti magát a dívánra s elkezdi: „Hah! láttam őt! Déryné, láttam őt, az angyalt. A főutcán lovagolt, gyönyörű fehér lovon, mint a hó s kék selyem bojtokkal gazdagon diszítve körös-körül a ló nyaka és a ló takarója is kék. De szépen ül a lovon az átkozott. Gyönyörű ember, fesch, mintha most ugrott volna ki a skatulából. Szerelmes vagyok!“ „Vigyázzon, Kantuska, hogy ártalmára ne legyen, mondám kacagva. Mit mond Horváth ily dicséretnek kitörése hallatára?“ (Kassán a kit szeretnek, mindenik nevéhez még egy kis ragasztékot tesznek, ugymint: én voltam sokféle Dérus, Dértsu, Dértsuska, Drintsi, így a Csáky-comtessek neveztek el; Kántorné volt Kántus, Kántuska; Lendvayné volt Lendus, Lenduska; Parázsóné Parástsuska. Ezen nevezetek úgy megragadtak közöttünk, hogy mindig úgy szólítottuk egymást. De már Telepynét kérem, nem írhatom le, valóban nem, mert igen kétértelműleg hangzik. De hogy úgy nevezték, szent igaz.) A többek között egy délelőtt ismét nálam volt Kántorné s egyszer csak fölpattan s készül. „No! mondom neki, Kantuska, ne menjen még, hiszen nincsen még dél.“ „Oh, nekem még egy utam van.“ „Ugyan hova most?“ „Az én mágnásomhoz.“ „Micsoda mágnásához?“ „Gróf Csákyhoz.“ „Tán csak nem,“ mondám félkétkedve. „De igen. Minden nap megnézem, meglátogatom. Sokáig nézem. Meg is csókolom, ha akarom. Ott van kifosztva egy huszár-katonatiszt a cipész boltja ajtajára életnagyságban és az van aláírva:

A magyar mágnáshoz . . . és az nem más, mint gróf Csáky, egy hajszálíg hasonlít hozzá, még a haja is oly kondor és gesztenyeszín. Isten vele! Megyek. A viszontlátásig“ s azzal elrohant . . . Minden folyt a maga rendin. Kántorné szüntelen pajzánkodott velem. Eljött az újév. Szilveszter napján Kántorné mindjárt eljött ebéd után hozzám s mondja: „No, Derus, eljöttem s itt maradok háltni is, ha megigéri, hogy vidám lesz s velünk mulatíroz. Ma Szilveszter éje van, ma éjjel 12 órakor ólmot kell olvasztani és hideg vízbe öntve, megmutatja, hogy miféle ember lesz a kedvese.“ „Oh, mondom, maga katonatisztet önt. De hát bőjtölt-e, mert az is hozzá tartozik?“ „Ej, bőjt nélkül is megjárja.“ „No megjárja maga. Meglássa, hogy egy féllábú tótot önt.“ Nem kellett több, Kántorné már a földön fekiúdt. Ebből osztán estig tartó kacagató szóváltások lettek, hogy éjjel, ha elalszik, megálmodja, ki lesz a férje. Mindenkinek becsületére kellett megfogadni, hogy reggel elbeszéli, hogy mit álmodott. Volt dolga a cselédnek ónért szaladgálni. Ütötte a tizenkettőt, Horváthnak nem szabad volt odajönni azon estve. Mi négyen, ki a konyhába . . .

Azt a magyarázatot osztán hallani! Mindenik azt magyarázta a maga öntötte figurájából, a mit óhajtott. Hanem én akárhányszor öntöttem, sohase jött alak, mindig hegyek, erdőségek, fák. Kántorné ha egy oszlopformát öntött, osztán egy lenyuló ón ágadozott ki belőle lefelé hyajolva: „Itt van ni! itt! nézzék, katonatiszt. Ez a kardot jelenti.“ „De hát a karja, meg a lába hova lett?“ mondám. „Ej, mit keresi. Azt a háborúba hagyta.“ Susika csupa borsószemeket öntött. „No! te kertészhez mész férjhez. Majd borsót termeszt.“ Kovátsnééra már nem emlékszem. De csak mindig önteni akartunk. „Gye-

rünk már aludni, mondám, hiszen még aludni és álmodni is kell.“ „Igaz biz az! Gyerünk aludni.“

De még csak odabent kezdődött el a jux a magyarázatokkal. Minden pajzánságot kigondoltunk egymás bosszantására. Végre mégis csak elaludtunk. Kántorné legelső volt, ki a fejét fölütötte. „Déryné!“ Nem szóltam, de jól hallottam. „Déryné! Ejnye, de mélyen tud aludni. Úgy alszik, mint a güzü.“ „Jól hallom, mondám, de mérges vagyok!“ „Miért?“ „Mert olyat álmodtam, a mi nem nekem való, mert az nem teljesülhet soha.“ „Mit? Mit? Mit?“ kérdik, mert Kovátsné is ott hált, behozatta az ágyát. „Én azt álmodtam, hogy egy kis házikó előtt álltam s egyszerre látok egy gyönyörű fogatot, négy piros ló beléfogva és egy gyönyörű szép ember maga hajtotta a lovakat. Elrobogott előttem s azt kiáltotta visszafele egy utána siető szekereshez, mely szekéren Egressy Gabi ült s melyen nekem kellett elutaznom: csak mindenütt utánam hajtsanak, majd amott bevárom.“ Ekkor Kántorné ki az ágyból, hozzám jött s elkezdett engem gyömiszkélni, hogy hogyan mertem én azt álmodni, a mit ő akart. De ő egy nagy veresképű embert látott s oly nagy toll volt a füle mögött, mint egy tolluseprő s neki azon emberrel igen sok baja volt. Mondom aztán Kántornénak: „No, Kántus! tőlem ugyan nem félhetné gróf Csákyt, ha olyan, mint az ajtóra festett grófja. Én is megnéztem, de semmi vonzót nem találok az arcában; mert nem elég az nekem, hogy valaki szép legyen. Ne legyen szép, de legyen arcvonásában valami, a mi hozzám szóljon, mit szívem is megértsen.“ Susika csak nevetett s nem akarta kivallani, mit álmodott. „Jaj, édes néni! a világért se mondanám meg, mit álmodtam.“ . . . Kovátsné fölüti fejét s elkezdi szorított torokkal: „Ni, hogy hazudik min-

denik egymás kedviért, pedig egyik se azt álmodta, a mit mond. Hát én miért nem álmodtam semmit se, pedig elég baglyas komédiást láttam egymással öklöződni, de egy se szólt hozzám semmit se.“ Nem kellett több. Volt osztán bosszantás. „Jaj! maga baglyas komédiáshoz megy férjhez, valamelyik utazó falusi truppnál.“ Sokáig elmulattott ezen bohókás kihágásunk e szinte hozzánk nem illő komoly helyzetből. De, hogy én valóban úgy álmodtam, mint föntebb megírtam, erre üdvömre esküszöm! De minthogy ez előttem mind a lehetetlenség országába tartozandó sületlenségnek tetszett, még csak nem is gondolkoztam felőle többé.

Jutalomjátékomat adtam tele színház mellett. Gyönyörű koszorút, szép verseket szórtak, de a versek elvesztek a több csomag levelekkel együtt. Itt volt a farsang is s vele együtt érkezett a vigalom, a bál s minlenféle időtöltések korszaka. Már két redout-bált tartottak. De ott eleintén mindig kevés nép szokott megjelenni a két vasárnapon. A harmadik vasárnap is elérkezett s azt mondja Kántorné a próbán: „Dérus! gyerünk ma bálba, ma igen sokan lesznek.“ „Hát még mi nem jut eszibe? Éppen olyan hangulatban vagyok, hogy tán még táncba is keveredném, ha vinnének.“ „No hiszen, nem mondom én, hogy a redoutba táncolni menjünk.“ „Bizony bámulni való se sok lesz, mert a mennyit már a redout-bálokba megbámultam, magának mind elésorolom: eléjön egy festőlegény s viszi a vastag szakácsné-szeretőjét, derékon fogja két kezével keztyü nélkül, hogy a kedves fehér ruhája derekán ott marad mind az öt ujja helye tenyeres-től, mert még előbb öt-hatszor előre, ismét hátra sassiroz, a míg beléjön a tactusba s akkor osztán nagynehezen tova cipeli táncosnáját. No lássa, ilyet már maga is, tudom ele-

get megbámult.“ „De tömérdek sok maszk-ruhát hordtak már el a garderoheból és sok maszk lesz. Ez nagy álarcos-bál lesz. Gyerünk mi is maszkba.“ „Ugyan hagyjon békét nekem, egy csepp kedvem sincs a bolondoskodáshoz“ s azzal mentem haza. A mint megebédeltünk, jön Kántorné, nagy vidáman kacagva: „No! mégse készül?“ kérdi. „Én már úgy jöttem el hazulról, mindenem el van készítve, a mire szükségem van, mert nem tudom még, hogy mit határozunk, hogy mibe menjünk. Akkor a maga garderohejából választok valamit.“ „Én szívesen adok, ha elmegyem, csak rám ne számoljon.“ „Gyere Susika! kérjed édes nénit, hogy jöjjön el, osztán téged is elviszünk.“ „Jaj, kedves, édes néni, tessék eljönni. Én még sohase láttam maszkurát, se bált.“ „Oh, még ráérsz, mondom, hiszen nem vagy még te nagy leány.“ No, de Kántornéval együtt majd megfojtottak már, annyira öszveszorongattak, rimánkodtak. Végre elszántam magamat, mert Kántorné azt mondá: „Ha most nem jön bálba, soha se jövök többé magához.“ „Jól van, mondom, de én egy öltést se teszek, nem öltöztetek senkit. Ha föllövalta Susikát, öltöztesse is föl.“ „Igen, mondá, de mibe?“ „Én, mondom, minthogy rest vagyok varrni, hát csak mint gyász-menyasszony, fölveszek egy fehér ruhát, az mindennek van, mert a többit mind ismerik. Egy igen nagy fekete, tulle-anglais stikkelt kendőm volt, azt a fejemre tűzöm és egy fehér rózsakoszorúval leszorítom, szájamba egy gyémánt-gyűrűt teszek, jeléül, hogy nem fogok beszélni.“ „Jól van.“ Kántorné mint spanyol nő öltözött fekete bársony palásttal, baretbe s fekete tollakkal, Susika hasonlól. Most már volt zavar a szobában. Mindent elészedtek. Én a magamét készítettem; a cseléd szaladgált álarcért. Nem jó volt, meg másért

ment. Akkor meg elfelejtettem, hogy nincs új keztyűm. Ismét szaladni kellett. Én mindig zsémbeltem, hogy e nélkül ellehettem volna. Miért is vagyok oly bolond, hogy rá hagyom magamat venni. De azért a legnagyobb dologba én voltam. Olyan voltam mindég mindenben, akár mint nem akaródzott valamihez fognom, de ha egyszer hozzá fogtam, a legnagyobb hévvel végeztem. Most ez a ruha nem volt jó; most ama csipkével fodrozottat . . . azt megismerik; atlaszba azért nem, mert mindjárt gyanítják . . . Ez így folyt; tedd be hamar azt a vasat . . . ezt az egészen síma, bő ruhát, alól atlaszt, úgy néz ki az organtin, mintha creppe volna . . . Még azt kivasalta a lány, úgy elhaladt az idő, hogy már majd késő lett, Mikor már a cipőmet húztam, akkor jut eszembe: hát hogy megyünk bálba, nincs kocsi? „Ej! mondja Kantorné, gyalog.“ „Én a kis atlaszcipőmbe? Hisz megfagy a lábam és a cipőm mind kimegy a formájából. A nappali bőrcipőmbe nem mehetek.“ „Hát ott húzza föl az atlaszt.“ „Hogy a ruhámat összeronesoljam? Nem én. Inkább nem megyek.“ „Én mindig csak haragosan durmaszkodtam, de mindég sok dolgom volt magammal. Már azok föl voltak öltözve, nekem arra se volt időm, hogy rájok nézzek. Susikának igen tömött, sűrű fekete haja volt. Rávetek egy pillantást a tükörből, hol már a keztyűmet húztam a kezemre s látom, hogy azonnal megismerik, ha csak főkötőt nem vesz a kalap alá. „Igy ő róla ránk ismernek“ mondám. Ott van egy kis csinos bibi-főkötőm, mit mindég a Fra Diavolo operába szoktam föltenni fejemre, midőn a lefekvő jelenés van. Keresse ki kérem édes Kantus, ott van abban a fiókban.“ Kiveszi, fölteszi a Susika fejére, de teljességgel nem ment a kicsi főkötő a fejére, hogy eltakarta volna a haját. Én igen tetszettem magam-

nak. Jól néztem ki, csak még begombolni nem tudtam hamar a keztyűmet, minthogy siettem is. Odajön Kántorné: „Dérus! nem megy a főkötő a Susika fejére, mit tegyünk?“ Én egész komolyan, a sietség miatt oda se néztem, mondom: „Susika nem jön a bálba, mert igen nagy feje van.“ No ennél se kellett több, hogy Kántornét a földre borítsa. A mily nagy volt, fölöltözve kalapostól, tollastól, lehangeredett. Szerencse, hogy ott volt a nagy szőnyegem, mely az egész szobám földjét elborította. Úgy röhögtek Kovátsnéval. Susika elkezdett pityeregni, utoljára magam is a zsémbelésből a kacagók közé vegyültem s elővettem a Susika fejét s holmi szallag-csokrokkal tüzdeltém teli a haját. Végre elindult a karaván.

Alig lehetett járni a sok nép és maszkok között. Legelőbbszer is Susika elkezdi hangosan bámultában: „Nini, édes néni, mi az?“ egy süveg cukornak öltözött álarcosra mutatva. Egy jó nagyot csapva a kezére, hogy szintúgy csattant, mondom neki sűgva: „Ha csak egy hangot is mersz hozzám szólni egész estve, hát kilöklek a fagyra.“ Elfelejtettük neki mondani, hogy miként viselje magát. Kántornét már megint eléfogta a nevetőskéje. Elkezdett mellettem összeszorított szájjal cincogni. „Csak arra kérem, le ne terüljön itt mellettem a földre kacagtába.“ Ez mind egy perc alatt történt. Jártunk, tolongtunk körül; mulattunk a sok közönséges nép furcsaságain. Gyönyörű szép maszkok voltak. Midőn már néhány-szor körülmentünk, elkezdi Kántorné a kezemet szorongatni. Én nem tudtam, mi baja, mit akar? Az egyik kezemmel mindig Susika kezét fogtam, hogy valahogy a tolongásba el ne tévedjen tőlem. Egyszer csak megáll előttem egy férfi s megfogja azon kezemet, mely Kántorné felé volt s elkezdi hirtelen: „Rozina! te vagy“ s néz éle-

sen, erősen szemembe. Én elfordítom fejemet. „Hijába! a szemedről megismertelek és a lábadról. Rég nézlek egy helyről az oszlopok közül. Te vagy az, a kit keresek már régen. Tudtam, hogy meg kell téged találnom.“ Én fejemet elfordítám s újjammal a gyűrűre mutaték, jeléül, hogy nem szabad szólanom. De ő Kántornét félre tőltá mellőlem, megfogta kezemet és egész komolysággal, nem úgy, miként maszkokkal szoktunk beszélni, mondja: „Neked beszélned kell velem, mert én nekem igen sok beszélni valóm van veled. Azért kérlek, vedd ki a gyűrűtszájadból sneked felelni kell kérdésemre.“ Én pantomimicával, mozdulatokkal eléggé igyekeztem mutatni, hogy én nem vagyok az, a kinek tart s midőn Rozináuak szólított, szörnyü kacagást mutattam s össze-vissza ráztam fejemet jeléül, hogy én azt nem ismerem s ötet nem értem. „Látod! minden mozdulatod elárul, hogy te vagy! Én komoly szót akarok veled beszélni; hagyd nekem a kezedet.“ Azalatt oda surlódik egy női dominó s azt mondja: „Vigyázz magadra, Theodor, megmondom a feleségednek.“ „Házás!“ akarám mondani s összerázkódtam. A gyűrű kiesett szájamból, de a másik kezemmel fölfogtam, mert ő az egyiket oly szorosán tartotta, hogy azt semmi hatalom ugyan ki nem szabadította volna . . . Mit tagadjam! Nekem ezen férfi tetszett. Ez volt azon férfi, ki a négyes fogaton elrobogott előttem álmomban s ennek oly beszélő, szelíd nézésü szemei voltak, hogy sokat olvastam ki belőlök. Ő volt gróf Csáky. Azért, midőn a maszk mondta „feleségednek“, valóban összerezentem, mert soha se hallottam senkitől említeni, hogy gróf Csáky házás ember; mindig csak ő magányosan volt említve. De ezt hallva és tudva, azonnal magamhoz tértem, vagyis jobban mondva, magamba szálltam. Hiszen nem régi

hajlam. Nem szerelem még. „Most már én is kívánok a gróffal beszélni,“ mondtam. „Kérlek, mond a gróf, jöjj innen a tolongók közül, itt nem lehet háborítlanul beszél-nünk“ s elvezetett bennünket a karzat alá, a terem egyik végében, hol mélyen bent egy szegletben üresség volt s az ácsorgók egészen eltakartak bennünket, kik a táncosokat és álarcosokat vizsgálták s szólták-szapulták, helylyel-helylyel kacagták. Én körültekintgettem, hogy nem látom-e valahol Kántornét, de se híre, se hamva. Vagy leült valahová, vagy hazament. A gróf három széket hozatott oda. Leültünk. Susika egyfelől, ő a másfelől mel-lém, de kezemet el nem eresztette, hijában feszengetem mellette s hijába mondtam, hogy hiszen úgy is beszélhe-tünk. „Oh nem, nem! monda, én többet el nem ereszte-lek. Én megtaláltalak és többé el nem bocsájtalak.“ „Min-denekelőtt engedje meg a gróf, egy kérdést intéznem hozzá. Honnan származik oly rögtön ez a hirtelen vonza-lom, mely oly szükségessé tette a velem való találkozást, holott még nem is látott s engem nem is ismer? Egy gróf! De mindenekfölött: egy házas ember! Lássá a gróf, én fölmentem a felelet alól. A gróf elment színházba, a Szevillai borbélyt adták s a grófnak megtetszett: Rozina, minthogy ezen néven szólított meg. De akkor nem én erántam ébredt ezen vonzalom szívében, vagy miként is nevezzem ezen sürgetést, mely komoly beszédet szük-ségel? Én el tudom képzelni, hogy mint gavallérok-nál szokás, megtetszett a színésznő. De a gróf tévedt én ben-nem. Én nem vagyok azon lény, kit egy férfi, ha gavallér is, vágynak játszó eszközévé fölhasználhasson. Én meg-mondottam a véleményemet és többé erről, bocsásson meg a gróf, nincs mit szólanom.“ „De nekem még igen sok van veled beszélni valóm. Én nem tévedtem benned,

mert ha gondoltam volna, hogy tévedek, nem tettem volna ki magamat érted. ‘ „Értem!“ „Igen, hát nem mondta Szentpétery?“ „Mit?“ „A Lötsei háznál szoktam néha vacsorára menni, hol több ismerőseimmel találkozom. A többek között eléhozódott a színészeti ügye is. Ott volt Szentpétery is s én mondtam: állandóul kellene ennek a társaságnak itt maradni és nem mindig el-elutazni. Több vita után, természetesen, eléhozták Dérynét, az ő kedvességét, hogy mint szeretik őt Kassán s hogy a dámáknál is mily közszeretben áll. S elkezdte egy, kit nem akarok nevezni, kacagva: meghiszem biz azt, de hát még a férfiaknál! Arra egy másik azt mondja, igen, csak-hogy koppanik tőle mindeniknek az orra, mert becsületes. Ej! felelt az előbbi kacagó, csak olyan, mint más. Ha éppen áruba nem bocsátja is magát, de azt mondják róla, hogy csak a halovány holdvilágról és a tündöklő csillagokról kell vele ábrándozni. Éppen ott van vele az ember, a hol másoknál az — ékszerekkel. Ott ült Szentpétery és meg se moccant védelmedre. Hallottam, hogy vele viszonyban voltál s ezen én igen indignálódtam. Fölálltam s keztyümet a kacagós úrnak a mellihez vágtam s mondtam: a ki egy nőt háta mögött rágalmaz, a ki azt nem hallja a négy falai között s nem védelmezheti magát, mert nincs kardja az egy gyáva s a kinek e nyilatkozatom nem tetszik, nekem van kardom s én fogok felelni. De mind fölugráltak az asztaltól és igyekeztek mindket-
tönket lecsillapítani: hogy hova gondolunk; miért adnánk pletykára alkalmat a városba . . . s a kacagós úr is mondá, hogy hiszen ő nem magától koholta, ő csak mondta, hogy: úgy hallotta. Csakhogy vigyázzon mindenik a maga nyelvére, hogy túl ne csapjon, ha valakiről beszél . . . s ezzel lecsillapultunk s kiki hazament.“ „S a

gróf tette ezt? kérdém. Köszönöm!!!“ „Te azt mondog, játékot akarok üzni. Istent hívom bizonyságul! Tíz éve, hogy képedet s hangodat vittem magammal szívembe külhonba.“ Én rá meredtem. „Tíz éve?“ „Bártfára mentem a fürdőre néhány barátaimat meglátogatni, de csak egy napot tölthettem, mert vissza kellett térnem ezredemhez. Már akkor katona voltam. El fogok neked mindent beszélni, de most csak ezt, a mi legközelebb érdekel. Elmentünk színházba. Azt mondták: a kassai társaság van itt s igen jók. A Szevillai borbélyt adták! Kilép Rozina. Az egy kellemetes jelenség volt. Azt a gyönyörű áriát énekelte, mely tele coloraturákkal s gyönyörűen énekelte. Én el voltam bájolv. Egy csinos kis legyező volt a kezében, mert roppant melegség volt s azzal legyezgette magát. Nem úgy volt-e?“ „Úgy volt, igaz,“ mondom. „De azt a legyezőt oly ügyesen tudta pajzánkodva forgatni s vele játszani, mintha szerepéhez tartozott volna. Azt mondom ott a barátomnak: azt a kis legyezőt más nem tudná oly kecsesen, vele játszadozva fogni. S mily pici lába van és szép égő szemei! Ennek a leánynak enyimnek kell lenni!“ „Ej no! lássa a gróf, mindjárt sejtettem, hogy egy capricia, jól mondtam, hogy Rozina eránt; a szépre festett Rozina eránt érezhetett némi vonzalmat. Akkor kimondta a szót: enyimnek kell lenni, a nélkül, hogy valódi arcát látta volna, vagy jellememet ismerte volna. De hiszen azon nem lehet csudálkoznom. A gróf megszokta, hogy hirtelen föllobban. Három hétig csak el tud szépelegni egy nő körül. De találkozik osztán egy csakhamar, egy ízlése szerént való.“ . . .

De ha én mind elé akarnám sorolni szóról-szóra, a miket vonzalma tartósságának erősítéséül fölhordott, igen soká tartana leírni. Azt bevallotta, hogy igaz, hogy úgy

volt; hogyha egy szép nőt meglátott, mindjárt szerelmes lett bele, de egy se láncolta le tovább, három, négy hét-nél. „Hát ki biztosította a grófot arról, hogyha engemet meglátna, nem riadna-e vissza arcomtól, és ha nem is, ki állhat jót magáról, ki különben, mint a gróf, csapodár természetű, hogy mennyi ideig tartana ezen vonzalma?”

„Mindentre meg fogok felelni s azért kértelek, hogy sok beszélni valóm van veled. Ismerd meg körülményeimet kezdettől s te engemet mentegezni s így máskép fogsz rólam itélni.”

„Nem, gróf úr! már most is igen sokat foglalkoztunk oly dolgokkal, melyek semmi célra nem vezetnek. Én őszintén nyilatkoztam. Kivált házasemberrel legkisebb érintkezésbe is ereszkedni soha nem tudnék. Eleitől fogva boszankodva néztem azon nőkre, kik házasemberekkel ereszkednek viszonyba és megítéltem őket. És most magam követném el azon ballépést, melyet másban kárhoztattam? Azt mondja a gróf, hogy kiolthatatlan érzés foglalta el egész valóját, de azt még nem is kérdezte, vajjon hát én szerethetném-e a grófot?”

„Én oly bizonyos vagyok benne, hogy oly nagy szeretet, mint a milyennel én szeretlek s szeretni foglak, hidegen nem hagyhat és viszonzni fogod, ha jobban megismersz. Azért kérlek, engedd meg, hogy meglátogathassalak.”

„Isten őrizzen meg engemet attól! Kérem a grófot, azt ne cselekedje, mert ok nélkül hírbe keveredném s elveszteném a publikum becsülését, mert mindjárt mást gondolnának.” . . .

Azon percben odalép Szentpétery s azt mondja: „Talán már ideje is volna haza menni! Már az illedelmen túl van. A maszkok ideje elmúlt.” De ezt oly csipősen mondta, hogy egy kissé fölboszantott s elbámultam rajta, hogy őt ott láttam. Hisz előtte titok volt, hogy mi maszkba megyünk. Osztán miköze már neki én hozzám?

S én is épp oly csipősen feleltem. „Észre sem vettem, hogy már oly nagy idő van. Jól mulatok, még nincs kedvem haza menni” s ő azzal elment. „Ah! ez hát az oka, hogy miért nem akarsz meghallgatni. Nem csudálom, hogy szereted: szép ember. Oly derék, úgy néz ki, mint egy főispán, ha az utcán végig megy. Hát szereted?” „Szerettem.” „És most?” „Elváltunk.” Ezzel a gróf újra elkezdett szerelmével ostromolni. Kérdém: „hány óra?” Nézi az órát: „Öt óra.” „De már csakugyan mégis sok”, mondtam. „Gyerünk, Susika.” „Az Istenre kérlek, ha száanalom lakik szivedbe, ne tégy engem szerencsétlenné és hallgasd meg kérésemet: hadd beszélhessek veled. Mint Rozinát láttalak legelőbbszer s akkor vonzódást érzettem irántad. A napokba kirándultam Saájba egy pár napra, mire visszajövök, ismét ugyanazt a Rozinát látom, mondd: nem az Isten maga is nem úgy intézte, hogy téged megtaláljalak?” „Oh nem! az Isten nem akarhat olyasmit, a mi helytelen. Ez pedig nagyon helytelen dolog volna.”

A mit a gróf estétől fogva öt óráig beszélt, azt leírni igen hosszadalmas lenne. Csak annyit mondhatok, egész erőmre volt szükségem, hogy ne ingadozzam, minden elvem mellett is, mert a gróf egy igen kedves ember volt és oly svadával bírt a rábeszélési tehetségben, hogy talán még Kossuthot is háttérbe szorította volna. De én szívemet körülkerítettem kemény kéreggel, hogy szavai csak fülemig hangozzanak, de tovább be ne hassanak s igen röviden feleltem minden rimánkodásaira s végre már csak arra kért, hogy jöjjek el a jövő vasárnapi redoutba ismét, mert ha el nem jövök, ő eljön én hozzám, mert ő nem élhet így, ő e nyugtalanságot nem viselheti

el . . . ő valami spectaculumot csinál. Természetes, hogy én erre nagyon kacagtam . . .

(A társalgás mindég németül folyt. Kassán volt vagy négy mágnási ház, a hol egészen német tón uralkodott még most is. Az üzlet emberei között hasonlóul mind német és tót, de azért eljártak a magyar előadásokra éppen úgy, mint a németekhez, ha azok játszottak.) „Kérlek, ne neved, mikor én a te hajthatatlanságodon kétségbe esem, mond a gróf. Én komolyan szólok veled. Meglátod, ha nem hajlasz szavamra, nekem rosszat teszel. Jöjj el vasárnap maszkba!“ „De mire vezessen, ha ismét eljönnék is? Ne higgye a gróf, hogy akkor is másképp gondolkoznám, mint most. Azért hát, miért folytassunk oly tárgyról való társalgást, mely a teljes lehetetlenségek közé tartozik? Jó reggelt!“ mondám fölkelve; de mégse eresztette el a kezemet. „Nem! nem eresztlek, míg meg nem ígéred, hogy eljössz:“ „Jól van, mondám, eljövök. Micsoda maszkba, azt nem mondom meg. Ha oly nagyon hiszen vonzalmának, meg fog találni.“ Mi Susikával indultunk; ő lekisért a lépcsőkön. El akart jönni velünk, de teljességgel nem engedtem. „Nem is kell több, mondám! Már is igen szemet szúrt, hogy oly sokáig együtt ültünk. Sőt igen kérem, rögtön menjen vissza és mutassa magát mindenfelé, hogy lássák, hogy ott van.“ . . .

II.

Az első virágcsokor. — A boltban. — A gróf meghívója — A báli álarc. — Találkozás. — Szakítás Szentpéterivel. — Elválás Susikatól. — A gróf látogatása. — Elbeszéli szerelme és házassága történetét. — A szerelem első nyilatkozása. — A gróf hivatalos látogatása. — Ebéd gróf Szirmaynél. — Gróf Csáky váratlan megjelenése grófnénál. — Csáknénak bemutatják Dérynét. — Aggodalmak és elhatározás. — Mi a közvélemény a grófról? — Gr. Csákné meghívja Dérynét. — Elmélkedés otthon. — Komoly párbeszéd a próba után. — A gróf fenyegetőzése, Déryné szökési terve. — A féltékeny gróf megtudja az eltávozás szándékát. — Szemrehányások.

Másnap kilenc óra tájban jö egy jockey és hoz egy gyönyörűen öszverendezett virágcsomagot, kertiházból valót és egy szép könyvet olvasni, egy picit billéttel, melyen egy pár szóval csak annyi volt írva:

„Le se feküdtem, egyenesen egy kertészhez mentem a virágokért; azon kívánságom mellett, hogy kellemes legyen fölébredése, mint e virágok illata és hogy bebizonyítsam, hogy mindig róla gondolkozom. A könyveket ha kiolvasta, küldök másokat. Legalább akkor kénytelen lesz rólam is egy kicsit gondolni. „Gr—Cs“

Ezen cédulácskát a gróf magyarul írta. Ő eleintén igen hamisul beszélt magyarul, de neki az igen jól állott. A szókat tisztán ki tudta mondani, de sokszor, a mit

előre kellett volna mondani, azt végül, a végsőt pedig előre tette.

Midőn reggel bejött Szentpétery kávézni, látja az asztalon a gyönyörű illatú virágot a pohárba. Odamegy, szolgoltatja: „Honnan e szép virág s könyvek?“ „A gróf küldte,“ felelém közömbösen. „A gróf? Hm!“ Azzal leülünk reggelizni, többé szó se volt róla. Ugyanaz napon, 12 óra tájban, próbáról jövet, megyek egy boltba, valamit vásárolni. Látom, hogy a segéd igen mélyen hajtogatja magát. Hátra nézek, hát a gróf áll hátam mögött s a segédeknek hallgatást int. Én ismét visszanéztem vásárlásomra, mintha őt nem is ismerném. Hát lehetett? Letámaszkodott a pultra s mindent a mit letettem, fölvet, megforgatta kezibe s ismét letette s mind szüntelen beszélt, hogy miként aludtam a bál után s ő már az ablakom alatt ellovagolt háromszor s nem látott engem? Én mintha töviseken állanék, oly kínok között voltam. Szörnyű hidegen feleltem mindezekre. Látom, hogy nem megyen és gondolám, itt hagyom a vásárlást. Tán majd észre veszi magát. „Majd máskor jövök, mondom. Rakja el.“ Kimegyek, ő utánam s kezdi az utcán ismét a báli unszólásait. „Kérem a grófot igen szépen, kíméljen meg engemet. Távozzék tőlem, ne tegyen ki engemet a város itéletének és kérem, azt se tegye többet, hogy ha én bemegegyek valahova, hogy utánam jöjjön.“ „Én? mondja nagy indulattal. Hátha száz Cerberus állna az ajtóba, nem kerestül törnék-e rajta! Én a hol látom, mindenütt követem. Az utcát nem tilthatja meg nekem. Nem akarja megengedni, hogy oda menjek, pedig én nekem kell látni magát. Én nem gondolok semmit vele, tudja meg minden, hogy én szeretem az örülésig.“ „De kötelességei vannak a grófnak, melyek szentek és parancsolják, hogy térjen

magához és ha valóban annyi vonzalommal viseltetik erántam, mint mutatja, akkor talán, úgy gondolom, hogy nemcsak önzőnek kellene lenni a grófnak, hogy csak a maga vágyát teljesítse, hogy láthasson, hanem, hogy az én becsületem se compromittálja.“ „Ez mind lehetne másképp, ha maga akarná, hogy beszélhesek s nyilatkozzam magam. Kérem, jöjjön el a maszkba.“ „Jól van, elmegyek. De most kérem, hagyjon mennem. Jó étvágyat.“ S azzal mentem, őt ott hagyva az utcán. Megigértém, hogy elmegyek, mert még hazáig elkísért volna. Azonban alig végeztük az ebédet, az ablakban álló varró-asztalkámhoz ültem varrni. Egyszer csak hallok ablakom alatt könnyü lábú, apró lépésű lópatkókat a kövezeten csatogni. Kíváncsian lenézek, hát őt látom ott lovagolni kedvenc paripáján, egyik kezével lova nyakát cirogatva, másik kezébe a Reitpeitschlivel játszadozva. Fölszólal az ablakba s nekem télen ki kellett nyitni ablakomat. „Macukrot kap, a miért ő engemet ide hozott ezen utcácskába, pedig én nem mondtam neki, hogy hova vigyen, de ő érzette gazdája óhajtását s több könyör lakik benne, mint a pogány szívübe.“ „Igen sok hideg jön be az ablakon, meghűtöm magam. Jó éjt!“ s azzal visszavonultam, ablakomat betéve.

Most már csakugyan nagy szorongások között voltam. Mit tegyek? elmenjek-e a veszedelmes redoutba? Miként lehet a bajt jobban kikerülni? Ha nem teljesítem kérését, minden utcákat keresztül barangolja s még föltünőbb lesz. Elhatároztam. Elmegyek. Szerdahelyinével összebeszéltünk, együtt el is mentünk. De sok fejtörésbe került, míg megállapodtunk, hogy mibe menjünk, hogy meg ne ismerjenek. Kigondoltam egy fehér valamit, magam se tudtam, mi nevet adjak neki, tehát azt határoztuk,

hogy „fehér dominó“ legyen a neve, pedig minden egyéb volt, csak az nem. De az volt főgondom, hogy ugyan jól elrejtve legyek, fejtől egész végig. De igen csinosak is voltunk. Csináltunk fehér organtínból bő wiklereket két gallérral, mely eltakarta a termetet. Az egész öltöny köröskörül terennyi széles, fehér atlasz szallagokkal volt szegélyezve, hosszú, bő, nyitott ujjakkal, az is szalagesokrokkal fölcsípvé és szegélyezve. A gallérok is mind úgy szegve. A bő ujjak alól szűk ujjaknak látszottak. A fejen csinos kis bodros főkötöske, mind keskenyke fehér atlaszszal szegélyezve, a tetejébe kis fehér atlasz kalapka kis karimával, széles, lebegő fehér atlasz szalaggal, s hogy még idegenszerűbb legyen, három „hochroth“ rózsát tűztünk a homlok fölibe és én az álarc szemei körületét nagyon keskeny fekete szalaggal körül fodroztam, hogy szememről meg ne ismerjen . . .

A virág-bouquettek azonban mindennap rendesen frissek jöttek asztalomra és én ki se mertem már menni egész bátorsággal, mert mindig megtalált s követett. Hazament, lóra ült, már ismét lóháton megtalált; arról le szállt, már ismét maga kocsizott, kétszer-háromszor a kis utcába. Eljött a vasárnap. Bezárt ajtónál készítettük a maszk-ruhát. Senki se vehetett észre semmit; mindent újat vettünk a mi csak rajtunk volt. Még illatszert is egészen mást vettem s mégis az első tournál, a mint körülmentünk, már mellettünk termett s kézen fogott. Mindenképp szabadkoztam, hogy nem én vagyok. Hijába! „Látod, mondja, azt az igen szót senki se tudja úgy mondani, mint te, azért kérlek, jöjj, üljünk le.“ „Hiszen a maszkoknak nem az a föladatuk, hogy üljenek, hanem, hogy fakgatódzanak,“ mondám. „Oh, ne tedd azt, kérlek! Most ne.“ Elcipelte bizony ő bennünket. De míg mentünk

is, mindenki megismert. Nagy hangon elkezdette Darvasné ö Nsga: „ne félj semmit, Déryné, nem árullak el, hogy te vagy“ s többen így. „Már most megismertek, mondám, holnap a város tele lesz pletykabeszédekkel. Most már nem szabad oly soká itt mulatnunk, hanem járkaljunk egy-egy kicsit s 12 órakor megyünk haza.“ Szerdahelyiné csak sugdosta a fülembé: „Az ördög megy többet magával maszkba! Hiszen minden ember megismeri, osztán leül, mint egy kotlós tyuk.“ A gróf pedig mérgeledött. „Hát ez meg mit susog mindig a maga fülibe? Nem is beszélhetek magával.“ Szerdahelyiné ismét elkezdte: „Holnap megfizettetem magával a sok pántlikát és organtint. Hiszen én nem is mulathatok maga miatt.“ Ekkor engem eléfogott a „Lachlust“, csakúgy fojtottam volna magamba, de nem lehetett. Hanem osztán csakugyan komolyan mondám: „Kérem a grófot, mi járkalni akarunk, mert most már éppen nem lesz illő, hogy csupán velünk foglalkozzon a gróf, hanem zaklassa a más maszkokat is.“ Így jöttünk-mentünk osztán a többekkel. De már most az volt a baj, hogy megismert minden, hát körülfogtak sok ismerősök. A mint ezt meglátta Cs., mindjárt ott termett s akárki beszélt velem, ő félre toltá onnan.

Midőn a szünóra volt, mondom Szerdahelyinének: „de már most menjünk és úgy igyekezzünk, hogy észre ne vegye a gróf.“ Úgy cselekedtünk. Ellestük, mikor egy kissé eltávozott s mi elillantunk szerencsésen. Utána következő reggelen azt kérdi tőlem Szentpétery kávézás közben: „Terem még sok virág azon virágházban, melyből mindennap e szép virágok eléteremnek?“ „Nem tudom, felelek közömbösen, nem voltam ott.“ „De hát mondja meg, édes Déryné, mire vezessen mindez? Nem tudja maga, hogy Cs. házas?“ „Mi közöm Cs.-hoz?“ kér-

dém haragosan ránézve.“ „Csak annyi, hogy az egész város azt beszéli, hogy magának udvarol s maga elfogadja.“ „Oh, ah! mondám, de sokat tud a világ — beszélni s ha minden badar szavát meg akarnánk cáfolni, igen sok bajunk volna. De azt kérdem: mi köze van magának ahhoz, hogy én rólam mit beszél a világ vagy a város?“ „Hogy mi közöm? Sok!“ „Ezt nem értem,“ mondám esodálkozva. „Nem? kérdi. Hat éve, hogy barátságba voltunk s nem mindig bebizonyítottam, hogy mennyire szeretem?“ „Hoho! megálljon csak egy kissé... Igen, igen! Állandóul szerette a — Hertz-dámát!“ „Ne legyen piquant, Déryné, mikor én oly lelkemből szólok magához... de a kávé s findsát mindig a kezébe tartva, még eddig nem érintette. Talán csak nem fog örökre haragudni reám egy gondatlanul kiejtett szómért?“ „Hát nem emlékszik már arra, a mit akkor magának mondtam? Közöttünk örökre vége van minden viszonynak.“ „De csak nem lesz mindig kérlelehetetlen?“ „Ujra mondom magának s most utoljára: mi elszakadtunk egymástól örökre.“ „Örökre!“ szolt elsápadva s a findsa kávéstól lezuhant a földre kezéből. Fölkelt könyes szemekkel, föl s alá járt a szobába vagy háromszor s végre vette kalapját, hozzám lépett, megszorította kezemet s igen megilletődve mondá, szinte reszkető hangon: „Legyen szerencés! Holnap elviszem Susikát“ s ezzel semmit se szolt többé, de igen halk léptekkel távozott. Már most rajtam volt a sor bánkódni. Arra nem voltam elkészülve, hogy Susikát el fogja vinni. De ő csakugyan érte jött maga. Holmija már rendbe volt szedve. Megköszönte huga eránti gondoskodásomat s elvitte. Susikával mindketten sírva váltunk el egymástól s még csak azután éreztem, hogy mennyire fáj e gyermektöli elválásom. Sokszor elragadott engemet is magával,

ha a nevetőske reá jött s midőn mondá: „édes néni! én most mindig németül gondolkozom“ . . . osztán pedig egy szót se tudott németül. Úgy-e, Susikám, úgy volt? . . .

Ugyanaz nap délelőtt már több ízben lovagolt s kocsizott ablakom előtt a gróf, de én igen rossz hangulatban is voltam, más pedig az volt előttem, hogy már csakugyan a város nyelvén voltam. Azon nap éppen nem volt játék és egyedül ültem otthon. Télen, kivált borus napon, hamar alkonyodik, négy órakor már szürkülni kezd s ily időtájban lehetett, midőn kopogtatnak! Belép gróf Cs. Én azt gondoltam, asztalkámmal együtt leborulok, mert azt erősen megtiltottam, hogy meg ne látogasson s egyszerre előttem terem. Én csak összecaptam kezem, de ő kacagva előmbe lép, megfogja kezem s mondja: „Hát oly gyávának gondolt engem, hogy én majd elvárom még vagy egy-néhány redout elmulik és mindég sikertelenül lesem, teie aggódva, hogy megleljem s akkor oda egy tátongó jön s el fogja helyemet.“ „De édes gróf úr! kérem én, különben szerencsémnek tartanám tisztelhetni nálam, ha nem azon modorban történt volna ismeretségünk. De látja a gróf! most is ez nem helyes, hogy eljött hozzám sötétbe, bujkálva, mint ki érzi helytelen lépését, titkon. S ez még jobban megerősíti az embereket azon véleményökben, hogy én a gróf udvarlását elfogadom s ez nekem, bocsásson meg, de nagy ártalmamra van.“ „Mit gondolok én az egész világ itéletével? Én kimondom mindennek: én nem udvarlok, de szeretem magát.“ „Isten őrizzen meg engem attól! Azt ne mondja többé a gróf. A gróf férfi, le rázhat mindent magáról s már hozzá szoktak ahhoz, hogy (engedjen meg, hogy újra kimondom) minden nőknél reusszirozott. Ne tartson engem közönséges nőnek. Osztán ha hajlamot éreznék is a gróf eránt, a mit teljességgel

nem érzek, de ha mégúgy esküdne is, én teljességgel nem tudnék hinni s hitelt adni szavainak.“ „Miért?“ kérdi föl-pattanva. „Csak azért. Lássa a gróf, én nem vagyok többé 18 éves fiatal leányka, a kivel könnyen el lehet valamit hitetni és van egy hűséges jóbarátom, ki nekem minden- nap csak igazat mond s ez az igazság, hogy én szép nem vagyok. Ne szóljon a gróf semmit, míg meg nem mondtam mindent. Én mindent tudok a grófról. Tudom, hogy a gróf nős, neje forró szeretettel szereti, imádja a grófot, neje fiatal és szép, egész lelkével a gróf szeretetében találja föl élte boldogságát. Már most mondja meg a gróf, mit tartana felőlem a világ, mit a gróf maga, ha én ezeket tudva, mégis a gróf szavainak hitelt adva, elfogadnám szeszélyei kiömlengéseit s lerontanám egy ártatlan nő házi boldogságát? Nem gróf! az Istenre is kérem, ne kívánjon szavaival enmagamat enmagammal vizsálya hozni. Hagyjon engem enmagammal, csendes lelkiismeretemben megnyugodva élni, mert nyíltan kimondom még egyszer s mindenkorra, hogy minden hatalma se bírhatna reá, hogy engem más gondolatokra térítsen.“ „Ez nagy s kemény szó volt. És én még se fogok hallgatni. Most éppen ott vagyunk, a hol rég lenni akartam. Most magának kihallgatni kell engem. Igaz, hogy úgy van, mint mondják, hogy nőm véghetetlen szeretettel rajtam függ. Ő egy szelíd jó nő, fiatal, minden kívánságomat örömmel betölti és én mégis nem találtam föl házi körömben azt, mit képzeletemben óhajtottam föl találni. És az is igaz, mit még magának felőlem megmondtak, hogy csapodár voltam, hogy más nők körében kerestem, mit hon nem találtam. De lát ott föl találtam? Ott nem. Három hétig csak vizsgálódtam egy-egy nő körül: melyik fog lelkemmel szimpatizálni? . . . Semmi egyébről nem

tudtak társalogni, mint : ugyan hogy lesznek öltözve ezek; ugyan mit vegyek én föl; ugyan hogy ennek az atlasz, vagy bársonynak a rófe; ugyan szép lesz-e a jövő casinóbál; nem láttad, hogy állt annak a vereshajúnak az a rózsaszín atlasz ruha? Ezen körbe a társalgások mind így folynak. No lássa, én itt sem találhattam föl magamat. És ez így ment, nálam otthon éppen úgy, mint amott. Ez pedig onnan eredt, elé mondom. Mi négy férfiúk és két leánytestvérek vagyunk. Anyánk, az öreg grófné igen szigorúan látott bennünket el. Midőn már rég kinőttünk a nevelő keze alól, arra kértük, osztozzon meg, nekünk szükségünk van pénzre. Azt felelte: a míg én élek, nem fogok osztozni, még a legcsekélyebb részben se. De hát mit csináljunk? Vagyon nélkül csak nem élhetünk? Excellenciád pedig szűk zsebpénzt ad. Házasadjatok, csináljatok gazdag parthiekat s lesz pénzetek. Te Theodor légy katona, magasra viheted. Én 18 éves voltam, katona lettem. Ekkor volt, hogy Bártfán láttam Rozínát. Tíz év múlva haza jöttem, akkor végképen a katonaságból. Akkor az anyagrófnő azt mondá: Theodor, most már itthon vagy, éppen jókor jöttél. Most jött haza a nevelőintézetből Roll Claire kisasszony, egy szelid, kedves, kis ártatlan teremtés. De én még nem akarok házasodni. Hja! akkor magadnak tulajdoníts minden bajt, a mi érhet, mert megmondtam, tőlem, a míg életben vagyok, nem kaptok semmit és én már Rollnéval beszéltem is ezen óhajtásom felől s ő nagy örömmel elfogadta ezen nyilatkozatomat. A leányka 100.000 forintot kap. Én azt gondolnám, hogy szerencsés házasság lenne. Megigértém, hogy mihelyt hazajösz, kimegyünk látogatóba. Én már annyit szenvedtem anyánk szűkkezüsége miatt, hogy nekem mindegy volt, akármit akar velem csinálni. Hagy-

tam magamat vezetni. Kimentünk látogatóba. Claire egy igen szerény, ártatlan kis intézetbeli nevelés, egyszerűen öltözve, fülig elpirult, hogy üdvözöltem őt s magamban gondolám: ez legalább nem fog megcsalni, oly igénytelen viseletü, nem fog követelő lenni s nem fog kínozni a haszontalan piperékkal s a mi hibázik a társadalmi életben, ő engedelmes lesz és hagyja magát vezetni s én oktatni fogom. Én csakhamar megkértem az anyjától. Nemsokára megesküdtünk. Egypár hónap mulva érdekes állapotban érezte magát. Lett egy szép kis fiam, de fájdalom, a szegény grófné igen nagy betegségbe esett, úgy, hogy sokáig fekvő beteg volt. Midőn fölkelte is, nem tudott járni s midőn a látogatásokat vissza kellett adni, egy hordozó széket kellett csináltatni, mert kocsira nem tudott föllépni, oly gyengék voltak lábai. A lépcsőkön is a székre kellett vinni. S ez így folyt sokáig. De mikor már meg is gyógyúlt, úgy kellett őrizni magát, az orvos rendeleténél fogva, hogy még most sem szabad neki az ablakhoz közelíteni. Csak egy kis légvonat éri, mindjárt beteg lesz s fekiüdni kell neki. Ó igen-igen gyenge alkattal bír. Elmúlt már másfél éve, hogy megházasodtam s többnyire mindig beteges volt. Most ugyan egy időtől olta jól érzi magát, eljárhat színházba, mit igen szeret látogatni. Ó különben jó teremtés, de olyan mint egy gyermek. Nekem kell őtet oktatnom mindenben. Az nem is lehet máskép: most jött ki a nevelőből. Ó nem mehet ki, hogy kiadjon a speizből a szakácsnak. Ó még nem érti a házat elrendezni. Ó nem tudta, mit kell fölvenni, ha vizittbe megy, melyik rúthához mily fejdísz illik. Ezt még most is mind én rendezem el neki. Mondja meg már most, lehet-e engem kárhoytatni, ha hon nem találom föl azt házikörömben, mi engem kielégítsen, hogy társalogni

lehesen nőmmel, hogy unalmas ne legyen nekem az otthon ülés? Én sok nővel társalogtam, miként mondtam, de én egynél se találtam föl azon rokonérzést, a mit maga eránt éreztem már első látáskor. Már akkor mondtam magamban: ez a nő tudna engem boldoggá tenni!“ „De édes gróf! még ez mind nem jogosítja föl arra, hogy ártatlan nőjét tegye boldogtalanná, ki egyedül a grófban él. És arra sem, hogy azon nővel hidegen, vagy durván bánjon, ki, mint mondja a gróf, olyan mint egy gyermek. Türelemmel kell lenni eránta, majd megállapodik s a tapasztalás meghozza a maga idejében, a mi még most hibázik.“ „Nem! Ne szóljon nekem semmit arról. Én úgy érzem, hogy csak magát teremtette az Isten arra, hogy az én vágyaimat kielégítse és az nem igaz, a mit fölölem beszéltek magának, hogy én durva lettem volna hozzá. Nem! De ő egy kissé mérges. És, hogy mindig nem ülök otthon, akkor szemrehányásokat tett s hogy azokat kikerüljem, elmentem hidegen tőle. Akkor sírt. Magánál úgy érzem magam, mintha már régi ismerősök volnánk. Én szeretek magával lenni, mintha itt érezném magamat itthon.“ „És egy kis idő múlva éppen úgy átlátná a gróf, hogy bennem is csalódott.“ „Nem! Én nem csalódhatom.“ „Mi biztosítja a grófot arról?“ „Az, hogy Szentpéteryt állandóul szeretni tudta és ő is viszont szerette hat évig.“ „Jaj! az nem bizonyít semmit. Ó szabad, nőtlen s nincsenek más érdekű kötelességei, melyeket a világ ítélete parancsol megtartani.“ „Róza! ne ejtsen kétségbe engem! Édes, vidám arcú, kedves, makacs Róza“ riadt föl a gróf. Szinte megijedtem tőle. „Higyen nekem! Én maga nélkül nem élhetek. Én mindenre kész vagyok. Én, ha maga meg nem hallgat, itt hagyok mindent, elmegyek Amerikába, elő se jövök többé.“ „No

lássá, édes gróf! mindjárt mondtam eleintén, hogy ez nem egyéb, mint egy grófi szeszély. Ezt föltette magában és azt gondolja: ennek meg kell lenni! De én mindjárt kiábrándítom a grófot. Először is, a mi legfőbb, én igen szerencsétlennek érezném magamat, ha én miattam csak egyetlen könyecsepp is hullana a grófné szeméből és azt csak nem akarhatja a gróf, hogy én szerencsétlen legyek, miután oly vonzalommal viseltetik^{erántam}! Más meg az, hogy a gróf igen csalódnék én bennem. Én nem vagyok az, a minek látszom. Engemet egy örökös bánat nyom. Nem vagyok én mindig oly vidám kedélyű, mi tán a grófot tévútra vezethette. Nekem van egy kedves halottam, melynek emléke örökre szivembe van eltemetve s így, ha maradt is egy parányi helyeeske, az a gróf forró szerelmét ki nem elégíthetné. S hova lenne akkor a remélt boldogság körömben, miről a gróf most álmodozik? Lássá a gróf: némelykor a szín igen csal. Én nyíltan beszélek a gróffal, hogy ne vádoljon engemet valaha.

A gróf egészen elhallgatott és igen bús lett. Végre mondja: „Különös! És oly nagyon szereti azt a halottját még most is?“ „Örökké!“ „Én látom, hogy maga engemet igen ki akar kerülni. Miért vezette hát magát a sors az én utamba? Maga nem szép és mégis mi vonz hát magához? Hijába beszélte ezt nekem: sőt még jobban ragaszkodom magához. Én nagyon becsülöm és még jobban szeretem. Csak az Istenre kérem, ne utasítson engem magától! Én esküszöm magának, több a szerelemnél, mit eránta érzek. Ne gondolja, hogy anyagi érdek ez. Nem több ez annál: egy örökké vele lakhatás vágya ez.“ „De édes gróf! én már megmondtam mindent nyíltan. Lássá, most is eljött a gróf szürkületkor s most már este van. Mit gondolnak azok, a kik látják? Az nekem ártal-

mamra van.“ „Én éppen azért nem mertem eljönni, mert maga megtiltotta. De már tovább ki nem állhattam, hogy ne lássam. Egész nap elbujt. Erre lovagoltam, kocsiztam s nem jött az ablakhoz. Én nem állom ezt ki. Én holnap gála-vizitet adok magának, mint művészetének tisztelője. Azt nem szabad magának megtiltani. Hadd lássa az egész világ, hogy én tisztelem s azután mindennap látogathatom. Most hát megyek, mert már unalmára vagyok. De arra kérem, fogadjon el mint barátját. Ne tagadja meg. Szükségem van egy baráti kebelre s csak az töltheti be azon helyet magánál, ki egy megholt barátja emlékét is oly szentnek tartja, oly sok időig.“ „Oh, édes gróf! de a barátságoknak is vannak követelései!“ „Mindent, mindent, kivétel nélkül teljesíteni fogok.“ „Most legkisebb s legközelebbi követelése az, hogy ne küldjön nekem virág-csomagokat. Jó éjt! mert már késő idő van.“ „Aludjon jól, maga engem boldoggá tett. Jó éjt! De ugy-e, mint barátját elfogad engem? Ne tagadja meg azt tőlem, mert akkor rosszat tenne házam körével. Én nem ülnék otthon soha és ez a grófnét szerencsétlenné tenné.“ „Majd beszélünk róla. De most jó éjt! mert már késő az idő.“ „Jó éjt! a holnapi viszontlátásig!“ . . .

Édes jó grófom! hátha még sejdítenéd, mennyi hatással bírnak szavaid egész valómra s miként kell magamat oltalmaznom, hogy egy mozzanatomban se árulja el keblem zajgását! Meg kell vallanom, hogy a gróf igen szeretetreméltó és szeme nézése igen nagy vonzerővel bír, melyekkel szavait kíséri. Bizony nagyon kell magamat őrizni, ha barátsága nyilvánításainál is oly búskomolysággal támogatja szívérzelmeit. Így is, midőn távozott, egy kis homályos érzés repült keresztül, de csak úgy kívülről . . . : kár, hogy házas!

Másnap 11 óra után, jön fel az inas egész gálába, fehér keztyü, strimfli, frakk (mert angolos libériájuk volt a cselédeknek) s jelenti, „Gróf Csáky Theodor ö Nsga tiszteletét kívánja tenni!“ „Szerencsémnek tartom“ s már azzal jött is föl a lépcsőn s jött be az ajtón egész gálába öltözve s egész megnyugodva s vidámon, úgy, mintha már teljesülve volna élte minden reménye. Most azt taglaltam magamban: mikor kellemetesebb, ha bús, vagy ha vidám? Mindenképpen szeretetreméltó és kedves társalgó. Ő ismét csak a régi thémáról kezdett volna beszélni, de én kértem s figyelmeztettem, hogy most nem a kebelbarát van nálam, hanem gróf Csákyt tisztelem, „hol csak rövid ideig lehetek szerencsés társalogni, mert megfáznak a szegény lovacskák, mondám. A mit a barátné akar beszélni, egy kissé hosszabb időt igényel.“ „De mikor én mindig csak arról óhajtanék beszélni, mi szívemet érdeklí.“ „Kérem, kérem, mondám, a szívnek nem szabad a játékba avatkozni. Hát már szószegő a gróf? Oly hamar feled? Mit ígért tegnap?“ „Keményszivü barátné! Igen örültem, midőn meglátott gróf Szirmay Kotton kisasszony, ki a tornácon állott. Én nyílt kocsiba jöttem.“ Végre mégis csak elment, „de ő délután ismét eljön!“ „No! mondom, így osztán a világ semmit se fog mondani! A gróf igazi gyermek!“ Alig tudtam rávenni, hogy távozzon már és ne sértse meg az illem szabályait, hogy sokáig tartson az első vizitje.

Másnap játék volt, nem beszélhetett velem, de ötször-hatszor hol lovagolt, hol kocsizott. Utána következő napon próbánk volt. A hogy kilépek a színházból, már a szembevaló boltból jön előmbe. „De sokat elfoglalja az a hosszú próba!“ „Oh! mondom, egy színészuő

barátjának sok türelemmel kell bírni! Még ez csak semmi!“ „De délután elmegyek oda, most sokat beszélhetünk.“ „Nem, mondtam, egy cseppet se. El vagyok híva gróf Szirmaynéhoz, az özvegyhez; megyek oda egy kis theára és ők mindég későn érkeznek haza. Oly kedves az a kis Metséry generálisné! Ő excellentiája igen szeret színházi dolgokról hallani. Osztán oly szörnyü parányi, hogy ha állok, oda kapaszkodik a két karomba s úgy néz föl reám s én oly nagyon kacaghatnám, midőn mondja: „jőjjön csak, édes kis Dérycskéném, mondja maga nekem ezt vagy amazt.“ Elgondolom sokszor: parányi Nagyság, hiszen ha az ölembe veszek, meghintázlak, mint a kis gyermeket szokás. Hát hogy volnék én kicsiny? . . . De már most térjen vissza a gróf és ne kísérjen engem.“ Szót fogadott s eltávozott. Csudáltam, hogy nem zugolódik egy kicsit.

E két testvér-grófnők nem valami nagy pompájú nyílt házat vittek. Semmi fényűzés nem uralkodott a háznál. Ők már mindketten igen idősek voltak, de gyöngédséggel szerették egymást. A parányi generálisné volt az idősebbik, mindig gyengélkedő, már öregségénél fogva is, de azért vidám és tréfás. Gróf Szirmayné ő Nsága, mint fiatalabb, oly szeretettel s figyelemmel ápolta a parányit, mit fájdalom, nem minden testvérnél talál föl az ember. Ha asztalnál ültünk, sokszor meghidegedett már a leve-se, addig nem evett, míg a testvérje poharát két keze közé szorítva ott föl nem melegítette, nehogy hideg vizet igyon és megártson neki. Különben soha se csinált a parányi semmit, de délutánoként mindig vizitteltek. Mihelyt jött a szokott két nő — látogató, mindjárt leültek whistezni. Én pedig elővettem a grófné munkáját — hol naplant horgolt, hol pamutból meleg szoknyát

— mentem az ablakba s ott horgoltam. Ezen délután is szokásként a dámák már a kártyaasztalnál munkálódtak, én pedig az ablakba vonultam horgolásommal, elmélyedve gondolatokba, de nem ültem le, mert néha-néha oda álltam s néztem a játékot, mit szerettem volna megtanulni, de soha se tudtam rá menni, nem volt hozzá türelmem. Most is ott állok a grófné háta megett s nézem. „Jöjjön csak jöjjön! mondja a picinke. Tanulja meg ezt a szép játékot, ne legyen oly rest, kis Dérycskéné.“ Éppen akkor egy kis szünetet tartottak. „Ugy-e, hogy szép játék ez?“ „Oh igen, kegyelmes asszony! Kellemetes unalmas!“ „Ejnye!“ . . . Erre egy sebes kocsizörej s egy koci megállapodott a kapuba. A grófné éppen fölállt volt, odalép az ablakhoz. „Der Theodor! Mi jut ennek eszébe, hogy nálunk vizitteljen — mondá, oly rég nem voltak itt.“ Jön be a szolga s jelenti a grófot. Érzettem, hogy savószín arcom oly veresre gyulladt, mint a pipacs. Csakhamar visszavonultam az ablak mélyébe s jó hátra huzódtam a függönyök mögé. Oh! gondoltam, most szeretnék azon varázsgyűrűvel birni, mely három kívánságok közül azon bájerövel is bír, hogy az ember magát láthatatlanná tegye! De a gróf bejött szokott fesztelenségével s alig örvendettek egymásnak (nagyon!), hogy engem is megpillantott s oda köszönt. Amazok ámultokból csak most ébredtek s bemutatnak neki: „A mi kedves kis Déry-nénk!“ „Volt szerencsém a bájos Rozinát bámulni.“ Boldog Isten! gondolám, még elébeszéli itt az egész történetet. „Ugyan hol szaladgál maga gróf Theodor, hogy most nem látja senki semmiféle körökbe?“ „Hiszen mindenütt oly unalmas most ez az egész Kassa! Ha a színház nem volna, szarvai nőnének az embernek unalmában. Claire is mindjárt itt lesz. Unja magát otthon. Örült,

hogy most egy kissé jobban van és az idő is ma derült s nem fog tán neki ártani. Mondottam is már neki, hogy kivattiroztatom neki a batárt egészen és egy kis kályhát alkalmazok bele, hogy többször kimehessen és ne legyen mindjárt beteg, ha egy kis szellő éri“ . . . Jelentették a grófnét.

Ha eddig pipacsszint öltött arcom, annál sápadtabb lettem most. Nem. Gondoltam magamban, nem jó lesz neked ezen az uton járni, melyen haladva, hol pirulni, hol halványulni kell. Bejött a grófné s miután az üdvözletek megtörténtek s én is bemutatva voltam, mondja a gróf a grófnőnek: „Nézd Claire! a te kedvenced.“ A grófné igen barátságos arccal mondá: „Valóban, igen sok kedves órákat köszönhetünk.“ Kinálták ötet whistezni: „Oh nem! mondá, hiszen csak rövid időt tölthetek. A kis Aladáromnak oly forró volt a fejcskéje, bizonyosan valahol meghült s nem merem csak a dajkára hagyni.“ Beszélgettek még közömbös dolgokat. Láta a gróf, hogy mind csak ott állok az ablakba. Oda jön, megfogja a karom s oda akar vezetni a körbe. No csak még ez hibázott nekem! „Bocsánatot kérek, méltóságos gróf! nékem nem szabad ezen helyet itt hagynom“ . . . s nézett rám kétséges szemekkel. Nem tudta, hogy én a háznál oly bizalmas gyermek vagyok. „Nem?“ kérdi. „Nem! mondám; mert ha be nem végzem, a mi itt föl van adva, úgy büntetésül nem kapok theát, és csak itt látok jól az ablaknál dolgozni.“ Ekkor fölfog egy széket és oda hozza s kínál az üléssel. Már mit tudtam tenni, csak leültem s engem mind nagyobb-nagyobb zavarba hozott. Hiszen az által, hogy ott társalgott velem, mint művelt gavallér, nem hozott volna zavarba, de a köztünk eléfordult esemény miatt voltam zavarba. Azt gondol-

tam, homlokomra van fölírva a „rablás“, mit szinte elkö-
vettetni akart velem a gróf és engem egy közönséges,
könnyelmű nőnek tartanak. Az is igaz, hogy a gróf oly
jól tudta a nagyvilág Ton-ját eltalálni velem való társal-
gásában, miszerint minden feszesség nélkül, oly érdekte-
len, de tréfás dolgokról beszélt, melyeken mégis kacagni
késztete . . . mert látta zavaromat, de csak ő előtte volt
az észrevehető. Elérajzolta, hogy Udvarhelyi mily bor-
zasztó ostoba pofát tud csinálni, mint Basilio a Szevillai
borbélyban, mikor mondja rémulten: sárga hideg! s hogy
a grófnét is hogy mulattatta az és jóízűt kacagtatta és
hogy én mily gyönyörűen énekeltem Rozinát s az ízléses
öltözetem igen tetszett a grófnénak. Egy szóval tökélete-
sen courtizált a neje előtt s ezt mind oly nagy hangon,
hogy mindenki hallhatta, de senki botrányost nem talált
volna benne. Az mindig oly vidám, mosolygó arccal tör-
tént, hogy senki se gyanított volna semmit az ő valódi
érzéséből. A grófné csakhamar fölkerekedett s eltávoztak.
Oh de nagy teher esett le szívemről, midőn már az ajtón
kívül voltak. Én?! én rohannék bele e borzasztó mély-
ségbe? Én játszánám el tiszta, csendes lelkiismeretemet,
hogy örökös nyugtalanság zavarja életemet!? Nem! soha!
nem! Most még keményebb határozatom, mióta a jó,
barátságos arcu kis ártatlan grófnét láttam, ki csak férje
szerelmében élt. Azt tudom, hogy a gróffal még sok küz-
delmem lesz, de hagyján! az a lelke nem fogja sebzeni
s csendességben élhetek. Nem kell szememet lesütni, ha
valaki rám néz. Midőn elmentek, theához ültünk. Én a
parányi excellenzához jutottam legközelebb ülni. Mind-
járt megragadta mind a két kezével karomat szokásakint:
„édes kis Dérycskéném vigyázzon magára, a Theodor
nagy Schvadronneur; veszélybe ne hozza a maga szívét,

mert nagy hódító!“ „Éppen azért nem veszedelmes én rám nézve, mert már sok hódításokat tett — mondám én is a tréfás hangulatba esve. Nem szeretem a Schvadronneuröket.“ „Hanem szép ember ez a Theodor, mondják a többiek. Nem csuda, ha a grófné imádja.“ „Szegény kis grófné. Ez világ embere, sokat látott, tapasztalt, emez pedig a maga egyszerűségébe a maga nézete szerint itél. Egyetlen leány, gazdag, mindenben csak az ő akarata állott, s hogy most látja, hogy a nagyobb világba másképp élnek, sír, panaszkodik, hogy a gróf nem ül otthon. Hidegséggel vádolja, kedvetlenkedik. Ezt a gróf únja hallgatni s még jobban távozik a háztól. Bizony az nem is csuda.“ Ezt a többiek folytatták, csak Szirmay grófné lett hallgatag és teljességgel nem bocsájtkozott e tárgyalásba és már, midőn a gróf odajött hozzám társalogni, valami aggályos pillanatokat vetett néha-néha felénk, mikor a grófné nem látta, melyből azt gyanítottam, hogy nem helyeselte, vagy nem volt neki tetszésére, hogy ott ismerkedtünk véleménye szerint ő nála. Úgy vettem észre, hogy ő jobban ismerte a gróf modorát és háza körül eljárását. „Ej! hagyjátok el ezt az egész Theodor-históriát. Ő sehol se fogja megelégedésit és otthonát föltalálni, tán még ha mennyországba vinnék is az angyalok közé. Ő igen sokat követel egy nőtől.“ De azért a grófnő nem mutatott erántam semmi hidegséget, sőt igen meghagyta, hogy ne hivassam magamat oly sokszor és ne várakoztassak oly soká ismét magam után, hanem jöjjelek gyakrabban. Már jó sötét volt, mikor végeztük az ozsonnát. A grófnő befogatott s haza küldött. Most már csendességben gondolkozhattam helyzetem felől! Nem félhettem semmi látogatótól. Levetkezve ledültem a dívánra s ezerféle módokat kerestem s nem találhattam, hogy mikép mene-

küljek szépszerével ezen határozott jellemű . . . vagy nem is tudom mikép nevezzem . . . a gróf állhatatos unszolásától? Mert, hogy ő a mellett megmaradjon hosszú időre, hogy mint barátom látogathasson, annyi tapintatom volt, hogy az csak ürügyül szolgált neki arra, hogy látogathasson. Mint publikumot durván se utasíthattam el s bánhattam vele s így nem találtam módot. De végre a holnapi napra függesztettem minden gondolatomat, az fog engem igaz utra vezetni, hogy mit teendő legyenek. Ha látni fogom, hogy ő csendesültebb lesz-e; ha mint barátom ritkán fog látogathatni s egyéb követeléseimet teljesíteni. . . Hogy a grófnét megismertem, ez nagy előnyömre fog szolgálni. A grófné csakugyan egy szelid, kis, igénytelen jelenség volt. Látszott rajta, hogy gyengélkedő. Sápadt arccal s halvány ajakkal és egy kissé kinőve, de azért nem kevésbé kedves, mert az a barátságos arca megnyerő volt. És még most voltam igazán megkeményedve határozatomban, hogy ha a gróf minden utca hegyes köveit oly simára tapossa is azzal a kis lábaival, lovával, kocsijával, mint a sima papiros, mégse fog engemet oly lépésre bírni, mely a grófnénak csak egy kis főfájást is okozzon. A holnapi nap lesz a döntő próbanap mely határozzon: hogy lehet-e hitelt adni szavainak s később is, idő haladtával, nem lesz-e követelőbb s megmarad-e a barátság határai között. . . Másnap ismét próbánk volt, de már azalatt háromszor keresett. Bezzeg volt dolga a Reitpeitschlinak, mert a nélkül soha ki nem ment. Az volt a „barometrum“; ha csendes vérrel járt az utcán, akkor a kis ezüst gombocskát ajkához tartotta; ha izgatott volt, bezzeg volt baja a levegőnek! Mintha az egész léget keresztül akarta volna hasogatni, úgy elkorbácsolta.

Midőn a próbáról lejöttünk, már ismét a szemben lévő boltból jött előmbe mosolyogva, vidáman, de az ostorka ugyan repült a levegőbe. „Már ismét a próbán volt?“ kérdé. „Hát! Hiszen tudja a gróf, hogy: az az én hazám. . . De a gróf — szabad-e kérdeni — hogy mennyi bért fizet a kereskedőnek, hogy egész napokra elfoglalja a boltját?“ kérdém én is, vig hangulatába belé esve. „Oh! a jó emberem nem bánja, ha egész nap ott is ülök. Ő sokkal jobb ember, mint maga, hidegszivü. De már most nem szabad magának ellent mondani, hogy ne kísérem vagy oda ne menjek. Maga barátságát ajánlotta s elfogadta kérésémet. Én tele vagyok örömmel: a grófné igen megszerette magát és igen dicsérte, hogy mily szemérmes magaviseletű és maga többet nyer, ha közelebb látja az ember, (mert a grófné rövid látású) s azt gondolná az ember, ha a színpadon látja, hogy büszke és hogy — ő szeretne magával megismerkedni. És én megígértem neki, hogy magát meghívom ebédre és én kérem is, hogy valamelyik napon jöjjön el.“ „Az Istenre kérem! ne tegyen ki engem több zavaroknak. Láttá tegnap is, mily zavarba hozott engem. Tudta, hogy én ott leszek egész nap és mégis éppen a tegnapi napot választá ott vizitelni! Hát nem akar engem kimélni?“ „Hiszen éppen azért mentem tegnap s azért vittem a grófnét is, hogy ne legyen az senki előtt semmi ujság, hogy én magát tisztelem és örömet társalgok vele.“ „Mondhatom, hogy a gróf jó színész. Kár, hogy ezt a pályát nem választotta. Ki tudja, hogy még mi nem történik, ha maga minden lépésemet korlátok közé akarja szorítani.“ „De fogom is!“ „Hát már elfeledkezett róla, hogy még ezután fogom a „barátság“ követeléseit a gróf elé terjeszteni s ha azokat elfogadva és teljesülve fogom tapasztalni, akkor valóban

szíves résztvevő barátját találja föl bennem.“ „Kérem az Istenre! mondja meg, hogy hány évig akarja az én állhatatosságomat próbára tenni? Hiszen úgy hangzik a szava, mintha azt kívánná tőlem, hogy örökös purgatóriumban égjek. Hát mi köze a barátságnak a purgatórium tüzihez? Hiszen csak azt fogadtam el — kikötések mellett.“ „Látja a gróf, én nyíltan fogok beszélni, hogy engemet megértsen, de ne haragudjon meg, ha oly dolgokat érintek, melyek a gróf előtt kedvetlenek lehetnek, hogy egy valaki (már akárki: én vagy más) hibának tulajdonítja, a mit a gróf csak mint világfi tetteit állítja maga eleibe! A gróf imitt-amott kalandozott, a grófnét elhanyagolta és ő szerencsétlennek érzi vagy érezte magát. Sokat sírt vagy sír. A grófné véghetetlen szerelemmel viseltetik a gróf eránt. Mondja meg, ha most azt észre venné, hogy a gróf engemet mindenütt követ, meglátná az ablakon vagy besúgnák neki, a mit látnak, hogy mindenütt sarkamban van s miből azt következtetik, hogy valóban elfogadtam a gróf édelgéseit, mert kevesebbet nem is föltételeznek . . . Kivált miolta vizittet adott, tele van vele a város. El is feledém mondani, a színészek látták s akkor nem is kell több. Még a verebek is arról csiripelnek a háztetön! Már most mondja meg: micsoda teremtés volnék én, ha még én is tetézni kívánnám azon fiatal teremtés szenvedéseit s ha oka volnék, hogy csak egy könyecseppet is hullasson én miattam!“ „Ha ez a maga kívánsága, én esküszöm, hogy egészen megváltoztatom viseletemet a grófné eránt és ő oly boldognak fogja magát érezni, a mint csak óhajtja.“ „Jó! csak tartsa is meg. Ahhoz szükségképp megkívántatik, hogy ha az utcán lát, ne jöjjön utánam. Ez nagyon föltűnő. Sőt kerüljön ki, ha lehet, köszönjön s menjen tovább.“ „Azt

nem ígérem, nekem beszélni kell magával.“ „És ne jöj-
jön gyakran hozzám.“ „Én? én fogadjam azt? sohasem!
Sohasem, a mit nem teljesíthetek, azt nem ígérhetem.
Hiszen maga engemet mindentől meg akar fosztani. A
grófnét ne féltse, ő boldog lesz és ő semmit se fog meg-
tudni semmiből. Az én házamnál meg van tiltva, ott nem
szabad a grófnénak semmiféle pletyka-híreket behur-
colni. És, hogy én magához ritkán jöjjek, ez éppen lehe-
tetlen. Hát akkor mi nekem? Egy kínzóm, nem barát-
ném. Hát hol lelek enyhülést, ha nem mehetek magához
minden nap, minden percben hatszor is?“ „Jaj, kedves
gróf! hamar kiesett a szerepéből. Az első debut-jén meg-
bukott, kacagtam ki őtet. Hiszen, ha mindezeknek ellent
mond, akkor nem barátom, miként ígérte, hanem imá-
dóm! Lássá, az nem megy. Én nyiltan, őszintén nyilat-
koztam. Semmi áron ne számoljon többre a tiszta, részt-
vevő barátságánál. De ez is csak úgy, hogy szembeszökő
ne legyen, még ellenségeim se mondhassanak semmi rossz-
szat.“ „De mikor én mondom, hogy én a grófné előtt
se fogom titkolni, hogy én magát látogatom, hogy öre-
mest társalgok vele és meglássa, hogy a grófné szeretni
fogja magát. És csak kérem, ne kényszerítsen engem a
megtagadásával arra, hogy én spectaculumot csináljak.
Én meg vagyok háborodva, ha maga nekem ellent mond.
Én nem gondolok az egész világ itéletével. Minden előtt
nyiltan kimondom, hogy én a bódulásig szerelmes vagyok
magába és nem kívánok semmi nemtelent és csak azt
óhajtom, legyen egy teremtés, kinek kebelébe föltaaljam
a részvétet, ha gondjaim oda üznek, s vigaszt találjak.“
„Én nálam a kéjenc nem is találna élvezetet. Aki azon
szempontból kívánna hozzám közelíteni, igen csalódva
lenne. Azért is kérem ujjolag a grófot, vonja vissza magát.

A gróf tán maga se tudja: ez csak capricia és a gróf más néven kereszteli, szebben hangzik: barátság. De a világ nem úgy hiszi. Ő már most is más nevet ad neki. Azért nagyon kérem a grófot, kíméljen engem a megítéléstől, mielőtt mégis történhetnék, hogy a grófné füléhez eljuthatna egy oly durva szellő, mely lesorvasztaná e gyenge virágot. Ez az utolsó szóm e tárgyban. Távolság is maradjunk egymásnak jóakaró baráti.

Most már látom, hogy a gróffal nem mehetek semmire, gondolkoznom kell komolyabban fölfele, hogy mit tegyek? És gondolkoztam is és határoztam is, de nem szóltam semmit. Tudtam én azt előre, hogy egy kis zavart idézek elé a társaságban, de inkább velök szakítok, mintsem a grófnét megsértsem és balvéleménynyel legyen fölfele s engem kárhoztasson, ő úgy, miként mások, hogy a grófot elfogadtam. A grófot, egy házas embert! Leültem s levelet írtam Kilényinek, ki éppen Miskolcon volt társaságával. Írtam neki: „Ha szüksége van reám, most elmehetek. Jöjjön értem, hozzon pénzt is magával, itt szerződhetünk.“ Most előttem állott a keserű pohár, melyet ki kellett ürítenem: a fölmondás! Mi okot adhatok? Meg nem sértettek. Zajt fognak ütni. Ej! mindent inkább, mint egy kárhozatos lépést tenni, mely fölött mindég bánkódnom kellene. A levél el volt küldve, a kocka elvetve. Délután jött a gróf. Ezer kínok gyötröttek! Hát ezzel mit csináljak most? Ő rá se hallgatott talán jól, a mit mondtam neki, „az utolsó szót“; vagy gondolta magába: beszélhetsz, belátok én szemedben keresztül szívedbe és te nem fogsz eltiltani magadtól, mert én eljövök! Minek ismétljem mindazon szavakat, miket szerelme erősítésére fölmondott? Hiszen most is eléggé hosszas es unalmas ez az egész tárgy előadása. De mit tehetek róla,

hogy ez ily hosszasan megy, sőt ha meg éppen mindent elé kellene sorolnom, félévig is eltartana leírni, mennyit kocszított-lovagolt ablakom előtt el, midőn eltávolítottam őt magamtól . . . De most, mit tévő legyenek? Megmondjam-e neki, hogy elmegyek? Most féltem és sajnáltam is; de mindig azt tartottam életemben magam előtt, ha kétes dolgok következtek be réám: legjobb az egyenes út. „Hát mikor akar eljönni ebédre, maga acélszívű? Én azt gondolom, az a maga halottja, kit oda betemetett, mindég fölbred és az ujjával megfenyegeti és az mondja magának mindig: nem szabad! Én jobban féltékeny vagyok arra a halottra, mint az élő férjére, pedig az is eljöhet egyszer s fölpackolja magát s viszi.“ „Mind a kettőbe fekszik valami, mondám; de ezek mind távoli dolgok, hanem van egy közelebbi dolog, mi helyzetemben egy kis változást fog tenni. Ebédre nem mehetek semmikép, mert éppen ebédhez akarék ülni, midőn levelem érkezett, melyben az én komám Kilényi a társaságához meghí és minthogy a testvérem is ott van, igen jó feltételek mellett nagyon sürget. Írja, hogy testvérem teljességgel nem akar többé nálam nélkül lenni.“ „Az nem lehet! Maga hazudik. Azt nem fogadja el maga!?“ „De már rögtön írtam is, feleltem, hogy elmegyek, jöjjön értem és a napokban, gondolom, itt lesz.“ . . .

Hát nem elég egyenes út ez? Csakhogy egy kissé görbe útra kanyarodva vagy kitérve, mert egy kis ártatlan hazugsággal van keverve, t. i. nem engem hívtak, hanem én ajánlkoztam. Hej! pedig én nem szoktam hazudni, még a hazug embert utálok is, mert a hazuggal soha sines tisztában az ember. Még most is fájdalommal emlékszem erre a jó, egyenes szívű grófra, midőn kimondtam, hogy Kilényi itt lesz. Leült egy székre, szeme tele

jött könnyel. Hozám egy szót se szólt, csak az ostor-kájával csapkodta a levegőt és ahhoz beszélt csendesen, komolyan: „Higyjen már most valaki azon állításnak, hogy a szemem keresztül be lehet látni az ember lelkületébe s ott tükrözi ki magát az igazság! Szép frázis ez, csak-hogy hazugság. Én megesküdtem volna valamennyi szentekre, hogy oly nemes lélek lakik azon szemek tükriben . . . és hazugság! mind hazugság! Egy szót se mondott igazat, midőn betekintettem. Midőn legelőbbszer láttam, azt gondoltam: ott találom föl az én menekülő helyem! Csalódtam! Csak álmodtam! Magamat ámítottam! De azt nem hittem mégis, hogy oly hideg vérrel tud gyilkolni.“ . . . Tudnád csak te nemes lélek . . . gondolám, de hallgattam. Egyszerre csak föl pattan a székről, hozzám jön, megfogja két kezem: „Róza! mondja meg, igaz-e ez? És el tudna engemet oly hirtelen, oly meg nem gondolva semmit, hagyni . . . hogy engem oly szép reményeimtől foszt meg? Úgy-e nem igaz az?“ „Én nem hazudok,“ mondám. „Úgy hát vallja meg. Ha igazat mond, úgy én nem zaklatom magát. Úgy-e antipathiával viseltetik erántam? No csak mondjon igazat, arról maga se tehet az ember és én magának megbocsájtok.“ „Nem, gróf úr! legyen meggyőződve, hogy nem. De a testvéri szeretet vonzalma is nagy és én e vonzerőnek negedelmeskedem.“

„Jó éjt, Róza! Maga azért megyen el, hogy engem kikerüljön. Jó éjt még egyszer!“ . . . s azzal távozott.

Sajgó gyötrelmek egész tömkelege dúlt szivemben. Mitévő legyek? Hiszen igaz, hogy az már bevégzett tény volt, hogy mit tesz, de ő bele fog-e már most nyugodni,

látván, hogy már most végének kell lenni minden álmódott jövőjének? . . . De bezzeg, hát miként végzek majd én a pályatársaimmal? Talán még majd a directió is ellenvetéseket teszzen? Mit mondjak? Azt nem fogadják el okul, hogy Kilényi s a testvérem hívnak. És mégis csak a mellett kell maradnom . . .

~

III.

Afölmondó-levél. — Tóth Zsigmond. — A távozás hamis indokai. — A választmány előtt. — B. Berzeviczy látogatása. — A távozás hírének hatása a városban. — Kilényi megérkezik és bosszankodik. — A próbán megfenyegeti az ifjuság. — Kilényi megmondja az igazat. — Mit mond Darvasné a keletkező viszonyhoz. — Szulyovszky látogatása. — Megható történet a Szirmay grófok családjában. — A látogatás hatása — Félelem a színpadi botránytól. — Kilényi meg a gróf. — Kilényi kárpótlást kér. — A gróf korai diadalérzete. — Botrány helyett tüntetés a színpadon. — Déryné föltételei. — Barátságkötés a gróffal.

Írtam egy barátságos hangulatú fölmondó levelet a vezértagokhoz:

„Tisztelt pályatársak! Első kötelességemnek tartom a társasággal tudatnom, hogy most sorsom fölött oly változás hatalma vett erőt, mely becses körükből kiszólít. Ugyanis Kilényi társaságával Miskolcon időzvéen, nagyobb városba szándékozik vinni társaságát. De testvérem, ki már rég eszenkedik, hogy egy társaságnál kíván már ezentul velem élni s most még messzebb mennek, hát Kilényi ennek következtében meghívott testvérem erős rimánkodása mellett, hogy csak rögtön kövessek el mindent, hogy velök utazhassak el. Így hát kérem pályatársaimat, miután úgyis közeledik szerződésünk végkorszakja s akkor szabad vagyok, engedjék el e kevés időt és ne gátoljanak elmenetelemben. Kilényi itt lesz értem a napokban. Maradok stb.“

A vezértagok közül nem jött hozzám senki, hanem vitték a vezértagok fölmondásomat egyenesen Tekintetes Tóth Zsigmond főpénztárnok úrhoz, ki egyszersmind választmányi tag is volt. T. Tóth Zsigmond úr egy kissé nyers és hirtelen ember volt s fölkiált mérgesen (mint nekem osztán a segédírnok elmondta): „Hát mit akar az az asszony? Mondják meg neki az urak, hogy nem lehet. Innen nem távozhatik el. Nem szabad!“ „Jaj! mi nem megyünk vele semmire. Ha egyszer ő fejibe fölveszi, török-szakad, véghez viszi.“ Tóth Zsigmond úr kiált a hajdúnak: „Menjen csak Ts. Déryné asszonysághoz“ mondja . . . „De kérem a Tekintetes urat, ne tessék hajdút küldeni, akkor föl nem jön.“ „Hát?“ „Vagy egy színészt, vagy . . .“ „Menjen csak barátom, mondja a fiatal írnokhoz: kéretem jönne fel!“ Eljött a segéd s elémondja s egyszersmind kacagva (mert ismerős volt velem, sok nyugtát megírt számomra Zsigmond úrnál, ki engem szeretett): „nagyon mérges az öreg úr! Hányja az actákat az asztalon össze-vissza . . .“ s elébeszélte, hogy a színészek mondták neki, ha a választmány keményen nem fog és én elmegyek, úgy ők is kénytelenek lesznek elmenni s eloszlani, mert első énekesnő nélkül se itt nem végezhetik be a bérletet, sem ily nagy társulat nem mehet együtt, énekesnő nélkül. Így kívánták előre elkészíteni T. Tóth Zsigmond urat.

Én a szokott tréfás modoromban akartam most is hozzá bemenni, mint máskor, ha a havi fizetésemért mentem, vagy előlegezésért kértem. „Nem is tudtam, hogy már a tizenötödik itt van, mondtám és a gázsimat akarja kiadni a T. úr!“ „Ej! most félre a tréfával, azzal nem üjtük-vetjük el a dolgot. Hát mit akar maga kezdeni, Déryné?“ „Ejnye, de haragos, mondom; úgy látom, itt

vagynak pályatársaim, megjelentették fölmondásomat!“
 „Igen! Mi a menkö gondolat ez magától fölmondani s hogy el akar menni? Hát mi okból? Megsértette valame-lyik a társaság közül? „Oh nem! Egy szóval se. De hiszen megirtam.“ „Kár volt a papiroost meg a ténztát vesztegetni, mondá, abból, kereken kimondva, semmi se lesz. Innen nem megy tapodtat se.“ „De én elmegyek, T. Úr. Engemet szent kötelezés hív s nekem el kell men- nem.“ „Nem innen, a míg engem Tóth Zsigmondnak hív- nak és a választmány tagja leszek. Mit gondol, ezt a pub- likumot sértené meg maga, mely magát annyira szereti, pártolja?“ „Elismerem hálával. Szívem szakad ezen ál- dott, lelkes közönségért. De mondom, egy szent köteles- ség hív.“ „Hiszen hacsak annyiban van a dolog, hívja ide a testvérét, hát szerződtetjük.“ „Oh, mondom, az már megint nem lehet.“ Sokat, sokat beszélt mindent még, de nekem csak az az egy feleletem volt: „nekem men- nem kell.“ A társaság elsőbbi is mindent fölhoztak an- nak támogatására, hogy nem igen dicséretes jellemben tűnök föl a háladatosság tekintetéből, mert a közvéle- ménny mindenesetre kárhozzatni fog, hogy én leszek szétbontója ezen intézetnek, már miután a directio, a vá- lasztmány, egyesülve a vármegye a mágnásokkal, rajtam alapította meg továbbra is hatalmas pártfogását, mert föltételezte, hogy e társaság szétbonthatatlan láncokkal van egybekapcsolva s együtt maradand s nem hogy meg- csonkítná, sőt inkább mindig erősebb lábra kívánja állít- tani e társulatot, mely itt nyerte műveltségét és hogy megérdemelje ezen túl is azon méltó nevet: A kassai dal- színész-társaság. Igaz! igazat mondtak. Elismertem. És mégis, hát mitévő legyek? Tele volt lelkem szorongás és kétséggel, de mindenre csak azt mondtam: „nem

lehet!“ „Ez már megátalkodottság! Holnap választmányi gyűlést fogunk tartani s Déryné asszonynak nem szabad eltávozni, míg a szerződést be nem végezte . . . de még azután se szabad elmenni.“ Hazamentem tele aggodalom és nyugtalansággal. A gróf nem mutatta magát se gyalog, se lóháton, se nem kocsi-zott. Ez egy kissé megnyugtató. Lecsillapultam. Megdicsértem magamat gondolatomban, hogy a grófnak ugyan jól a lelkire beszéltem. Jó hatást tett reá keménységem s magába szállt.

Másnap kilenc órára fölhivattak a gyűlésbe. Megkérdezték, hogy mi okon alapul ezen erős elhatározásom s menő szándékom? Elmondottam mindazt, a mit már elésoroltam. „De tán mégis megsértette valaki?“ „Oh nem! Senki, senki.“ Oh ha meggondolom, mily gyöngéden adták ezek a művelt úri pártfogók értésemre: „hogy az nem lehet, kedves Déryné! maga mindenkit itt nem hagyhat! Ha mi oly szépen kérjük magát. Hisz maga a mi kebelgyermekünk. Maga már örökre a mienk. Sajnálánk, hogyha a publikum hálátlansággal vádolná magát, azt a Déryné, kit eddig imádott, a kin alapult ez a társaság s most maga rombolná széjjel a maga művét?“ Mind ilyen beszédekkel édesgettek s most már magamra is haragudtam, hogy miért vagyok kénytelen érzésem ellen cselekedni. „De csak le fogja ezt a bérletet játszani? Már azt erősen követeljük. Hiszen, ha szorosán, keményen akarnánk bánni kedvencünkkel, mi megmutatnánk, hogy legalább a szerződése végét itt be kell várnia. De mi Dérynével nem akarunk keményen bánni, mindent csak önkényétül várunk. Vagy talán fizetésével nincs megelégedve?“ „Isten őrizz engem! Ily fogásokkal kieszközölnöm valamit. Ha az volna, nyíltan

szóltam volna.“... De már zöldet-vereset láttam kínomban s végre kifacsart a szorongás ennyit belőlem: „Ne tartson hálátlannak a méltóságos válaszmány. Az csak nekem fájhat legjobban, ha e kedves Kassától meg kell válnom, mely kegyét annyira érezte velem. De ne tudakolja: miért? Egy szent kötelesség teljesítése önehézséggel fekszik rajtam. Nekem mennem kell.“... Már majd dél volt, midőn bevégeződött a gyűlés. De a társaság tagjai azzal távoztak el, hogy ha Dérynét elereszti a Méltóságos Válaszmány, úgy mi is kénytelenek lesziünk eltávozni, mert operánk nincs, a társaság eloszlik s egyik erre, másik amarra, de így miként most öszve tanulva erős lábon állunk, többé öszve nem fog állani. Erre B. Berzevitzy azt mondja: „Holnap reggel meglátogatom magát Weibedl. Otthon lesz-é?“ „Szerencsémnek fogom tartani!“

Haza mentem. A gróf háromszor keresett, mondá a cselédem. Így hát korán örvendettem s leroskadt rábeszélési tehetségem fellekvára. Délután jött ismét a gróf. Kérdezte, hogy hát mit végzettem? Mondom, „el vagyok bocsátva.“ De többet se nem kért, se nem indulatoskodott, csak annyit mondott: „Jól van! Majd meglássa maga, hova vitte a dolgot.“ Azt gondoltam, most már esendesen le fog ez folyni. A reá következő napon játék volt hirdelve, de melybe nekem nem volt szerepem. Tizenegy óra tájban jön B. Berzevitzy, fenyegetve lép be és komolyan. „Weibedl! én tudom az igaz okát, hogy maga miért akar elmenni!!! De maga nem jól cselekszik.“ „No, édes báró úr! Úgy hát nem is tudhat semmi más okot, mint a mit elé adtam, mert — nincs is más ok.“ „Én vén róka vagyok és sok dolgokban jó tapasztatom van. Maga — Theodor miatt akar elmenni, hogy

Gidófalvi JANCsó PÁL

OSZÁK

Országos Széchényi Könyvtár

ötet kikerülje.“ „Oh, édes báró úr! ha tudja és hiszi, hogy csakugyan ötet akarom kikerülni, ezért, véleményem szerint nem kárhoztatni, sőt dicsérni kellene engemet a báró úrnak! És ellenkezőleg azt mondja: nem jól cselekszem!“ „És azt fogom mondani ezután is, és azt fogja mondani velem a publikum okosabb része.“ „Én bámulom, a mit a báró mond!“ „Beszéljünk nyíltan. Én Theodort ismerem. Ő most találta föl magában eszményképét. Eddig csak csapodárkodott, de nem láncolta le egyik se.“ „De hát én tehetem?“ vágék szavába. „Igen! Theodor mindent megmondott nekem és a mit ő egyszer kimond, azt teljesíteni is fogja. Ő még úgy mint magát, senkit se szeretett.“ „De az Istenért! A grófné?“ „Éppen arra akarok rátérni. Ha maga elmegy, ő maga után megy, itt hagy mindent s akkor lenne a grófné igazán szerencsétlen, ha az megtörténnék.“ „De édes báró úr! hiszen a gróf nem gyermek-ifjonec többé. Hogy vihetne véghez ily vad dolgokat? És hogy én is nem vagyok 18 éves fiatal leányka, ki után, mint Preciosa után, szaladgáljon egy gróf, még pedig házas gróf.“ „Már pedig úgy van. De ha maga elfogadja ötét, itt marad, úgy ő egészen megváltoztatja természetét a grófné erányában s a grófné csak így lehet boldog s még áldani fogja magát. Theodor igen jószívü ember. De neki békét kell hagyni, mert ha inngerlik, túlságokra vetemedik. A grófné miatt hát maga ne aggódjék, hanem maradjon s vigasztalja meg a szegény Theodort.“ „Nem, nem, édes báró úr! én se meg nem nyugtathatom magamat a grófné erányában, se meg nem vigasztalhatom a grófot. Hát én örökös nyugtalanságba töltsem életemet? Nem! Bocssáson meg a báró úr! nem tehetem.“ „No meglássa Weibedl, ebből még nagy baj kerekedik!“ „Micsoda

szemmel jönnék a grófné elé, ha találkozónék vele valahol? Oh nem, nem! én nem tehetem azt.“ „De ha mondom, Theodor okos ember, ő úgy el fogja tudni intézni a dolgokat, hogy a grófnénak eszébe se fog jutni arra csak gondolni is, hogy magával valami érintkezésbe lenne. És Déryné sokkal szerényebb és eszesebb, mintsem úgy ne tudná kormányozni Theodort, hogy semmi föltűnő ne történjen.“ „Nem, édes báró úr! ez az utolsó szó: sohasem!“

A báró még sokat beszélt. Minden rábeszélési tehetőségét elővette, de én nem távoztam határozatomtól. Elment fejcsóválva, fenyegetve s megátalkodottnak nyilvánítva.

De most jött még a legnagyobb zavar, melyre nem voltam elkészülve. Ugyanis, midőn a választmánytól hazajöttem, alkalmasint az irnok elbeszélte imitt-amott jóbarátinak, nem tudom mit, de annak híre, hogy én menni akarok, mint a futó tűz, úgy terjedt el az egész város ifjúsága között, mely őket oly méregbe hozta ellenem, hogy fenyegetődni kezdettek és bosszút esküdtek. Ezt nekem tudtomra adták és ugyan meg voltam ijedve. Alkalmasint a színészek is terjesztették a hírt, mert most már ők is igen haragudtak rám, annyival inkább, minthogy igazságuk volt. Én azt elismertem. De hát mondhattam-e valakinek az igazat? Hiszen akkor mind szegény gróf ellen zúdultak volna föl. Most már csak arra kértem az Istent, hogy csak jöjjön Kilényi, hogy már ülnék székére s mehetnék. De oh jaj! bár inkább azt kértem volna, hogy el ne jöjjön! Kilényi eljött és ennek is még azon napon elterjedt a híre, mely az ifjúságot még nagyobb zajongásba hozta. Azt kiáltozták a promenádon, hogy csak mu-

tassa magát az utcán, úgy összetörik, hogy szekeren vitetheti magát vissza, a honnan jött.

A következő napon játék volt hirdetve, nekem is volt benne szerepem. De kértem a társaságot: hagyjanak ki most engem a játékból, oly izgatott vagyok, hogy nem tudnék megfelelni föladatomnak. Nehezen ment, de végre mégis beleegyeztek, habár kedvetlenül is.

Most annyi sok férfi csoportozott az utcán, három négy csapat, de az mind egyet beszélt, mind csak elmenetelemről vitáztak, de mind egyetértve abban, hogy mi-képp bosszulják meg önfejűségemet, mert annak nevezték. Elhatározták, hogy még okvetlenül föl kell lépnem s midőn kilépek, rothadt almával, büdös tojással fognak ledobálni, lepisszegni s kifütyölni. Ezek szép készülétek voltak oly művelt közönség ifjaitól, oly egyén erányában, kit eddig úgy szerettek s méltányoltak. Én féltem. Magamon kívül voltam. Kilényi megtámadt, midőn értesült a zavarokról; hogy miért hívtam addig, míg egészen szabadnak nem éreztem magamat. Igaza volt neki is, de már most az volt a baj, hogy bár itt volt Kilényi, mégsem indulhattam el vele, mert ő azt mondta: ha hír nélkül, a válaszmány vagy társaság, törvényes elbocsájtatásomról nem biztosít, úgy engem nem mer vinni, mert joguk van csúfosan visszahozatni az útról. Azonban azon színészek, kik hozzám több hajlammal viseltettek s hívek maradtak, mind jöttek hírt hozni, hogy künt hogy áll a világ sora. Jön Egressy Gabi, meglátja Kilényit: „Itt van, bátyám? No, csak bujjon el, hogy a publikum fiatalabb része meg ne lássa, mert elpáholják, de még rosszabb is lehet belőle.“ „Én nem félek az olyan ijesztgetésektől, mondá, nagyobb harcban is voltam már én.“ „De most hát mégis mit tévők legyünk!“ Nem mertem Kilényit

fölbocsájtani a directióhoz, hogy ő végezné el velök elme-
netelem kicszközlését. Magam még inkább nem akartam
az utcára is menni. „Ej! mondja Kilényi, én elmegyek a
próbára. Régi jóbarátim csak nem nyársolnak föl. Velök
beszélek. Hiszen komámasszony csakis ő nekik tartozik
felelettel.“ „Jó lesz biz az, mondám. Mondja meg, hogy
hiszen a bérletet kijátszottam volna, hogy a publikumot
meg ne sértsem azzal, hogy a bérletben hirdetett operák
élvezésében hiányt ne szenvedjen. Tudom, hogy ez köte-
lességem is, de minthogy az ifjúság azzal fenyeget, hogy
a színpadon tesz csúffá, most már nem is lépek föl többé,
mert azt csak nem kívánhatják tőlem, hogy tudva, meg-
gyaláztassam magamat.“ Kilényi elment, én addig mind
rettegések között vártam, hogy mi felelet jön. A mint
Kilényi a színház kapujához érkezik, néhány ifjú ott áll-
dogált, de nem ismerték Kilényit s ő ment a színpadra.
Éppen már állott a próba, a hogy Kilényi közibök megy.
Némelyik elkiáltotta magát a régiek közül: servus Dávid!
némelyik mogorván fogadta. Odafönt a próbán is volt
néhány ifjú s a mint ezek hallják, hogy miként köszön-
tik: servus Kilényi, hát téged mi az ördög hurcolt ide?...
nem szólhatott többé egy is. Kilényit azonnal körülfog-
ták a tanulók. „Hát ez az a Kilényi, a ki Dérynét el
akarja vinni“ s emelék botjaikat feje fölé. De Kilényi
egész csendes vérrel: „Kérem, kérem uraim! mi bajuk
van velem?“ „Az, hogy hogy meri magát itt mutatni?“
„Én? Én szabad ember vagyok a két hazában, ismert,
becsületes ember.“ „Nekünk semmi közünk becsületes-
ségével. De miért csalja el Dérynét? Üssed!“ A színészek
csillapították őket s mondák, annak nem az az útja, ha-
nem majd egymással végeznek! De Kilényi nem akarta
azt a szót „miért csalja el Dérynét?“ magán száradni

hagyni s azt mondja: „Én Dérynét nem csaltam. Tagadom. Ő írt nekem, hogy jöjjek érte és én örömmel siettem elfogadni s eljöttem érte s ha úgy intézhetjük el a dolgot, itt barátaimmal, úgy szerencsémnek tartom, ha elvihetem.“ De már akkor a künt sereglett ifjak is betódultak s hallották a dolgot s mondják: „De ha még holnap is itt mutatja magát, úgy nem jár többé a maga lábán. Azért igyekezzék mielőbb elhordani magát.“ „Oh, el is megyek, mihelyt tisztában leszünk dolgainkkal,“ mond Kilényi. De már most az is kisült, hogy nem Kilényi hívott, hanem én kínálkoztam. Kilényit magával vitte a próbáról Udvarhelyi Miklós ebédre, nekem megízenték, hogy ne várjam. Ez volt osztán már egy nyugtalansággal teljes nem-ebédlés, mert én nem tudtam enni. Küld hozzám Darvasné ő Nsga, kinél én majd minden napos voltam s kinél én oly nagy pártolást találtam. Nem akartam velök tudatni, csak majd, ha búcsuzni megyek, mert tudtam, hogy leckézést kapok s teljességgel meg nem egyeznek elmenetelemben. „Déryné! kiáltja előmbe, a hogy belépek, az ő hatalmas, lelkes hangjával, nagy fekete szemeit rám szegezve, elment magának az esze? Mit akar elkövetni? Most hallom, hogy menni akar. Én azt mondom magának: abból ugyan semmi se lesz!“ „Drága, inádott, jó, Nagyságos asszonyom! ha okaimat tudná, bizony nem kárhozzatna, sőt azt mondaná: menj békével, jó asszony!“ „Bizony nem mondanám én. Tudja-e maga, hogy ma már hárman voltak nálam, kik ezen kárhozzató lépését nekem megmondták és azt vélik, hogy ha valaki, úgy én lehetek az, ki magát lebeszélhettem ezen ballépéséről.“ „Istenem! felkiálték én is már kínomban, hiszen éppen akkor tennék ballépést, ha itt maradnék!“ „Ihm! mondá az úrnő fölbigygyesztett ajak-

kal, azt gondolja maga, nem mindjárt sejdítettem ma, midőn a maga elmenetelét megmondották. De nem szoltam semmit. Ők azt mondák, hogy semmi oka nincs elmenni, nem bántotta meg senki. Mindjárt tudtam, mi az oka elmenetelének. Hiszen szép! ismerem én a maga lelkét, senki úgy, de ilyen publikumot nem szabad ám magános érdekért mellőzni és megfosztani az élvezettől, a mihez joga van, mert pártolja s áldozatokat hoz a nyelv mívelődése tekintetéből. Hiszen azt én már rég hallom suttogni, hogy Theodor magát minden nyomon követi. Hadd kövesse.“ „Oh Istenem! még Nagyságod is azt mondja.“ „Azt bizony én és minden ember.“ „De az az áldott szelid grófné!“ „Tudja, édes Déryné, hiszen sok igaz van abban, a mit maga az ellen mondhatna. De én ismerem Theodort. Nem termett még az az ember, a ki ötet egyszer föltett céljától elmozdítsa vagy lebeszélni hagyja magát. Különben ő a legjobb szív a világon, csak gátot nem szenved maga előtt. Azt ő lerombolja. Otthon nincs időtöltése, egy kis szórakozást keres, ez az egész. A grófné nem fog megtudni abból semmit. Hagyja maga a grófot maga után futni, majd leül, ha elfárad.“ . . . Oh Istenem! gondolám magamban, hát minden ellenem esküszik s minden a rosszat tanácsolja nekem. „Maradjon itt ebéden, Déryné, majd beszélünk még erről.“ „Bocsánat, ma nem lehet, Kilényit várom.“

Ebéd után ott várok nyugtalanságok miatt kifáradva, ledülve a divánra. Nem is ebédeltem. Kopognak. Megijedve, mint a gonosz lelkiismeret, ugrék föl. Szabad! kiálték, azt gondoltam a gróf, de nem, egy érdemteljes galambösz, egy 95 éves agg férfi lépett be hozzám! Ez azon frfiu volt, kinek látása már tiszteletre gerjesz-

tette az embert. Ez az agg Szulyovszky volt,*) ki a francia forradalomban a carbonarik sorában működött. Elfogták. Már nem emlékszem jól reá, hány évet mondott, hogy bebörtönözve ült s élete forgott veszélyben s közel járt a pallós a nyaka körül, mint kifejezé magát. De mégis sok pereskedés után kiszabadult. Mint fiatal ment be börtönébe, s mint ősz hagyta el azt. De erős lelkét nem törték meg a szenvedések. Volt egy testvére, özvegy gróf Szirmayné, kivel együtt lakott, miután kiszabadult s ezen grófnénak egyetlen, angyal szépségű leánya, egy gyenge virág, mely most kezdett fejledezni. Tán 16 éves, átszellemült lény, angyal alakban s tán az oláhok vagy tótok lázadásakor, hajmeresztő kegyetlenséggel gyilkolták meg az ártatlant az ő szemük előtt. Kirni borzadok, hogy mi nemét választották a legiszonyatosabb kinozásnak. Reszkettem egész testemben, midőn elbeszélték.** Legelőször megbecstelenítették, szűz mellét levágták s karót ütöttek bele. Van-e kín, ezekhez hasonló? S olyanok tették ezt, kit embernek neveztek. A vadállat, ha észszel bírna, nem követné azt el. Ők akkor falun laktak. Hogy ők maguk mi csuda által szabadultak meg, miután mindent elraboltak, összezúztak, tönkretettek, már nem emlékszem. Sokal jobban el voltam réműlve a hallott dolgokon, semmint figyelmemet

* Szulyovszky Menyhért, Kazinczy Ferencz barátja, ki részt vett a Martinovics-féle összeesküvésben, 1794-ben szintén börtönre ítéltetett, honnan csak 1801 junius 4-én szabadult ki. L. részletesebben: Kazinczy Ferencz levelezése. Közzéteszi Dr. Váczy János. II-ik kötet, Budapest, 1891.

** Ez az 1831-ik évi cholera-járvány idejében történt. Részletesen szól erről Balásházy János: Az 1831-iki zendülésről írott munkájában.

még egyéb is el tudta volna foglalni. Ugy rémlik mégis előttem, hogy hű cselédei voltak, kik fortélylyal élve, parasztszékereken elvitték őket menhelyre. Midőn e kegyetlenség korszaka elmúlt s ők ismét rendbe hozták a rendbe hozni valókat, bejöttek Kassára lakni, sok rábeszélések után. Mert oh ez áldott szenvedő martir, a grófné, ki a kínpad minden gyötrelmeit állotta ki szívében, tenger könnyözönnel árasztá el életének minden perceit. Tányérjára nem hulltak, de ömlöttek könnyei, ha enni akart. Munkája könytől ázott, ha kezébe vette. De már nem is láthatott, pedig még nem volt oly igen idős, de meg is fehéritették a patak módjára ömlött könyek szeme környéke körületét, oly fehérre, mint a leesett hó; le egész ajakáig oly különös fehérséget áztatott arcán, mely szinte kísérteties volt, arca színétől kikekértve, nem pedig testszín fehér. Rábeszélték rokonaik, barátaik, hogy ott azon a helyen sohase üdülnek föl, hanem jöjjenek Kassára lakni, hogy szórakozzanak, társalkodjanak; járjanak színházba, mert ha ott maradnak, nyavalyába esnek s még nehezebb lesz elviselniök az életet. El is fogadták végre a jó tanácsot s most már mégis egy kissé csillapúlt fájdalmuk, annyiban, hogy páholyt tartottak s mindig jártak színházba; de társaságokba nem mentek, kivált a bánatos grófné. Az urát nem tudom. Egy hajadon baronesset láttam mindig ott, mert gyakran voltam ebédre híva. A grófné igen megszeretett s mindig járt átküldött értem, de nagy, nyílt házat nem tartottak. Sohase láttam ott vendéget, csak egy baronesset. Ez mindig vele volt, alkalmasint fiatalkori ismerettség volt, mert annyit tudok, hogy árva volt a baronesse s szegény és a grófné tartotta.

Belépett tehát az öreg, ősz Szulyovszky. Szintoly

zavarodott voltam őt nálam látni! Miután leültünk, egy keveset egyébről beszélve, mondja: „Úgy-e, nem találja ki a mi Dérynénk, hogy ezt a vén csontot hozzá mi hozta?“

„Bármik vezérelte is a nagyságos úr lépteit, mindenkor a legnagyobb szerencsém közé számlálom, melyben tisztelhetem.“ Egész csendességgel elkezd: „Azt hallom, el akarna minket hagyni?“ „Ugy van N. Uram! Most engem sorsom elszólít.“ „Oh nem teszi azt! Ha semmit se veszen is tekintetbe, már csak a szegény grófné kedvéért is meg kell magának maradni! Lássá! mennyit mondja, hogy maga sok gyönyörűséget okoz neki, pedig ez nála nagy ritkaság, hogy ő ezt mondja.“ Én nem tudtam egy hangot is felelni, csak összekulcsoltam két kezem, ölembe eresztve. Hiába sugta eszem, mondjad: „Nem lehet maradni“ nyelvem ki nem tudta mondani e három szót. Rá se mertem nézni, csak szemlesütve ültem egy darabig, de mindig szemeim előtt lebegett azon szende kép. Hogy látta az ősz, hogy talán habozok... de én nem haboztam, csak nem volt bátorságom azt a szót, nem lehet maradnom, kimondani. Végre fölkel üléséből ezen méltóságteljes alak s elkezd nekem, érdemetlen porszemnek: „Édes Déryné! Bármik legyenek okai az elmenetelre, én nem kutatom, nem is kérdezem, hogy: mik? Mert bármik legyenek, mondom, szentnek tartom, mert haszontalanságért Déryné nem tesz ily lépést. De bármik szentek is legyenek azon okok, mégis, értsen meg jól, mégsem oly szentek, mintsem, hogy honi nyelvünk művelődésére alkotott intézetet fölforgathassa. Azért édesem! nézzen reám!“ Félve emeltem föl reá szemeimet. „Midőn én fogságba voltam, nem kellett volna oly sokáig nélkülözni a szabad léget, ha kérni tudtam volna. De engemet a szenvedés nem tört

meg és nem kértem szabadságot. És, ime most megtörve vagyok és én egy 95 éves öreg létemre, összetett kézzel kérem ezt a fiatal szívet, a magyar nyelv érdekében, ne forgassa föl ezen intézetet! Maradjon keblünkbe!“ Meg voltam fogva. Szólni se tudtam, csak látta ellágyult mozdulatomból, hogy... csak azt vettem észre, hogy keblére borultam. És ha ezer kínok követnék is ezen lépésemet, ily kérésnek lehetetlen ellentmondanom. „Igen nagyságos úr! parancsolatára én maradok.“ Ő mindig ölelve tartott engemet és egész öröm-elragadtatással megcsókolt s mondá: „Szegény grófnő! minő örömhirt viszek én neki most haza, de minthogy oly jó, engedelmes gyermek volt s engem oly büszkévé tett, hogy én voltam a nyertes, tudom, hogy sok atlasz-cipőt nyúz el, itt, ne érezze magát megsértve, vegyen egypár atlasz-cipőt rajta s letett az asztalra kis fehér papirosba tekergetett gömbölyegséget. Én fél mosolylyal oda se néztem, csak meghajtottam magam. Midőn elment, visszatértem, hogy kikísértem. Nézem, mi van a kis gömbölyegbe, hát 6 arany volt benne! Most már igazán nem tudtam hányadán vagyok. Nem tudtam magamban elhatározni, jól cselekedtem-e? rosszul cselekedtem-e? A helyett, hogy megnyugodtam volna, mint szokott az ember jó, helyes cselekedete után, nem éreztem megnyugvást, sőt még nyugtalanabb lettem. De meg voltam fogva s bármi történjék, visszalépnem nem lehet. Oda jött Kilényi. Egy darabig vártam, el akartam várni, mit beszél ő? „Bizony kedves komácskám! a tagok nem tágníznak. Magam is, mint igazgató, nem vághatom el magam alatt a fát; mert éppen úgy tennék: míg a kötelezés ideje le nem telik, nem szabadulhat, köteles játszani.“ „De bárha maradnom kell, hogy lépjek föl, ha

csúffá akarnak tenni, meg ledobálni.“ „Ej! az csak olyan gyerekes fölhevülés. Tudják csak meg, hogy itt maradt, almák helyett koszorúk repülnek.“ „Oh! mondom, azok nem örvendeztetnének, mert nem érdem jutalmául tekinteném, csak a fiatal fölhevültség ujjongásának. De édes koma! már csak bevallom: oly érdemes ostromlóval küzdöttem, hogy szinte önként megadtam magam.“ „Ha ha ha! elkezdett kacagni. Mi a manó? Hát oly gyöngén állott az erősség?“ Elbeszéltem neki mindent . . .

Betoppant a gróf. Még eddig nem találkozott Kilényivel, bemutatam neki. „De hát, mi az ördögöt akar itt Kilényi úr?“ „Ha, ha, ha! kezd nevetni Kilényi: hát elviszem a komámasszonyt!“ „De azt nem szabad!“ „De már jó útba vagyok, hogy föl lesz szabadítva, mert csak a társaságnak van vele szerződése és velök ma végezzék,“ mondá tréfásan Kilényi. „No! ha ők ol gyávák és eleresztik, úgy én is esküszöm, hogy ott leszek. És ha Déryné asszony ezt a publikumot úgy kívánja rövidíteni, úgy én itt nem is kívánok többé színházba menni.“ „Ej! mondám, hiszen csak tréfál Kilényi.“ Még egy ideig folytatta a gróf Kilényivel a vitatkozást. Kilényi mindig tréfás hangon (alkalmasint gyanította, honnan fúj a szél), a gróf pedig mindig ingerültebben. Én már féltem, hogy igen megbosszantja a grófot, ki nagyon hadonázott ostorkájával s megcsipkedi vele a hórihorgos Kilényit, kit igen gyönyörködtetett a gróf heveskedése. Én csak mindig kacagtam őket s végre mondám: „Nem édes gróf úr! ne higyen neki, én már nem megyek el.“ Elébeszéltem Szulyovszkyval volt jelenésemet. „Úgy? Ez szép magától! De bámulom a dolgot. Én mennyire rimádkodtam s az én kérelmem meg nem ingatta és egy ősz

öreg. egypár perc alatt legyőzte.“ „Igen! éppen csakis egy oly ősz egyetlen esdő szava, többet nyom a latba, mint szokás mondani, mint egy fiatal gróf — egy évi rímánkodása.“ Ő is jó kedvbe jött osztán, megkedvelte Kilényit s mint jó barátok váltak el.

Csak Kilényivel gyült meg a bajom. Azt kívánta, minthogy ide bolondítottam s most már üresen megyen haza, térítsem meg a költségét és már most ez a dolog Miskolcon is kárt csinál neki, mert mindenfelé azt mondta: „megyek Dérynéért Kassára“ s most már, ha nem megyek, neki egy darabig nem lesz publikuma. De lecsillapítám végre azzal, hogy majd ha elmegyek hozzá egyszer, quittolunk. Kilényi elutazott. Én tudtára adtam a társaságnak: minthogy a baj el van már egyengetve s több fölszólítás következtében és a publikum eránti tiszteletből, mellözve a magam indokait, ámbár sajtó szívvvel, de legyőzöm magamat s egy felsőbb hatalomnak engedve, nem távozom el, ha a nagyon tisztelt publikum kegyét ismét szerencsés lehetek megnyerni.

De mindjárt mégse mertem föllépni, félvén, hogy talán nem mindenki lesz értesülve ott maradásom felől s csakugyan megkóstoltatják a savanyu almát, vagyis fenyegetésük szerint: a rothadtat.

Udvarhelyi s még két idősebb tag eljöttek hozzám a valót megtudandó s nagyban megdicsérendő, miként magukat kifejezni méltóztattak: azért, hogy eszemre tértem! Gondoltam magamban: bocsássa meg Isten nektek! Nem tudjátok, mit beszéltek. Értésökre adtam, hogy félek a föllépéstől. „Semmitől se tartson! Hamar híre fog menni maradásának is, mint elmenetelének. És lesz azért elővigyázat, hogy semmi kraval ne tör-

ténjék. Most azonnal megyünk Tóth Zsigmond úrhoz, hogy tudassa a választmányynyal.“ . . .

Hogy mi történt a gróffal? Bizony, ha eddig voltak apró-cseprő bajok, de még ezután jöttek a bokrosabbak. A jó gróf azt gondolta: hogyha én csak ott maradok, már minden akadályokon keresztül esett s nem lesz többé semmi küzdelme. De nem úgy én! Én ugyan barátságomat ígértem neki, de kikötésekkel s azon kikötések még nem voltak mind elé terjesztve. De habár lettek volna is, ki állt nekem jót arról, hogy a mint tudtam és hittem, hogy most mindent ígér teljesíteni, valóban teljesíteni fogja-e? És mind teljesíthető lesz-e? És tartós időre-e? Erről pedig, hogy meggyőződhessenem, hosszú idő volt általam kitűzve és tapasztalásom után fogok róla ítélni, mert a mit most hevenyében ígért, annak nem sok hitelt adhattam . . .

Én tehát fölléptem, de már nem emlékszem tisztán, hogy mi darabban, de minthogy a Szevillai borbély mindig oly hévvel fogadtatott a publikum részéről, úgy hiszem, hogy azt választották a tagok, minthogy végig jó kedvbe tartja a hallgatókat. De nem hogy bántalmaztak volna, sőt szép koszorút dobtak, szép széles szallaggal, melynek végére ezen versezet volt tűzve, melyet ide iktatok.

AN DÉRYN !

Aus des Himmels Regionen
 Von des Seraphs hehren Thronen
 Stiegst in unsre Mitte du
 Fesselst unsre Landes-Söhne
 Mit der Kunst von Melpomene
 Und das Land winkt Dank dir zu.

Tief dringt in der Erde Brüste
 Hoch schwingt zu des Himmels Küste
 Göttlich dein Gesang.
 Süsßer ist, als Zephirs Lispeln
 Von der Linde Kronen wispeln
 Deiner Stimme Klang.

Muster bist du holde Schöne
 An der Kunst von Melpomene
 Wahrer Himmelsquell.
 Deine Seele Wonn' belebend
 Deine Stimme Herzerhebend
 O wie silberhell!

Liebet jedem deiner Tritte
 Jauchzet fröhlich unsre Mitte.
 Himmel wiege unsre Träume
 Unsre Wünsche nie versäume
 Bleibe theueres Pfand
 Kränze flechtet dir
 Deiner Stirn' zur Zier
 Unser Vaterland.

Szokatlan már előttem a német betűk írása, azt sem tudom, ezt a görbe írást el lehet-e olvasni, de itt az originál. Még több német verseket is szórtak virágcsomagokra tűzve, de oly érthetetlenül írva, hogy nem látom már kimagyarázni. Alkalmasint kis iskolásgyermek írták, mint majmok, látván a nagyoktól s ennél fogva nem is írom le ide. Csak azon csodálkoztam, s csodálkozom ma is, hogy miért német verseket szórtak Kassán, holott már dicsekvé mondák, hogy azon évek óta, mióta magyar színészetünk van, habár fölváltva is a német színészettel olykor-olykor, mennyire megmagyarosodott a német ajkú közönség is. Már Kolosvárott nem csudálom, hogy az történt később, mert ott igen sok szász gubernalista főhivatalnok s fiatalság volt.

Folytatta tehát a gróf eddigi promenádjait, hol kocsin, hol lovagolva, hol járkálva s hozzám is eljött. „Drága Róza, szólít meg egyszer, midőn odajött, engedje meg, hogy így szólítsam ezentúl mindig. Azt nekem oly jól esik kimondani.“ „Oh miért nem? mondám, hiszen jó barátok vagyunk s magunk között, szívesen elfogadom. De a gróf még nem is kérdezi, vagy nem kívánja tudni a föltételeket, miknél fogva ezen barátság megállhat!“ „Az Istenre kérem! hiszen már mindeneket tudok s meg is ígértem.“ „S még se teljesítette, közbevágék, kacagva. Még alig néhány napja, hogy elé soroltam, megis ígérte s már se teljesíti.“ „Én? Hát mit tettem?“ „Hát nem volt-e kikötésbe, hogy: ablakom alatt ne mutassa magát annyiszor, mert szemet szúr? Lássá! már elfelejtette. Hiszen ez mind arra vezet, hogy a grófnénak besúgják s akkor nem fogja teljesíthetni azt, mi legfőbb, hogy a grófné még csak ne is álmodhasson legkevésbé se, s neki nyugtalansága ne legyen, sőt véghetetlen boldognak érezze magát.“ „De erre már megesküdtem, s annak hígyjen; de maga érzi, hogy hatalmat gyakorolhat rajtam s azért túlfeszíti követeléseit.“ „Nem kívánok én lehetetlen dolgokat. Nem mondom én, hogy hozza le nekem a csilagokat az égből; de ha kívánságomat teljesítve látom, csak akkor lehet tartós barátságunk, de ha azokat átlépi, meg nem tartja, úgy többé a gróf az én szobámba be nem fog lépni. Még eddig nem volt barátságunk megalapítva, csak kívánságom szoros betöltése lesz a talpkő, melyen az alapúlni fog.“ „Róza! maga szörnyű zsarnok fölöttem. Az oskolás-gyermek minden tortúráját érezteti velem, mikor azokat examentre vezetik. És pedig már kívánt tölem lehetetlen dolgot, hogy én ne kocsizzak, ne lovagoljak ablaka előtt!

Az nekem szenvedélyem. Hát már ha e kedvenc mulat-
 ságommal akarom időmet eltölteni, nem mindegy az,
 akármerre veszem utamat? Itt legalább láthatom abla-
 kát s néha osztán magát is. Ne féljen attól semmit, hogy
 az a grófnénak föltünő lenne.“ „No jó! mondám, de azt
 a világért se tegye, hogy ott vizittelen, akkor, a hol ép-
 pen én ott vagyok. Az utcán ne igyekezzen mindeniütt
 találkozni velem, ha meglát, sőt, erre nagyon kérem, ke-
 rüljön. Ha éppen véletlen összeütközünk, köszönünk
 egymásnak s tova megyünk. És ezentul mindig magyarul
 fog beszélni! És soha! értsen meg jól: soha! ne jusson
 eszibe, nekem legkisebb csekélységű ajándékkal is lelke-
 met terhelni.“ „Megálljon kedves Róza! én türelemmel
 végig hallgatám... hanem hol az írőeszköze, adjon egy
 árkus papírost is, hadd jegyezzen föl leckémet, mert
 félek, hogy végtére még azt is megtiltja nekem, hogy
 színházba menjek, mikor maga játszik.“ „Ejnye csúfol-
 kodó! Én itt egész komolyan kívánom mindazt teljesedve
 látni, mi a publikum becsülését számomra ezentul is
 föntartsa, de főkép a gróf magaviselete által, a közvéle-
 ményt biztosítsa maga eránt, mert ha magunk megítél-
 tetjük magunkat, úgy elveszítjük egymás eránti becsülé-
 sünkét is; becsülés nélkül pedig, nem lehet állandó ba-
 rátság, ez köztudomás és végre is, mi a következés? Meg-
 vetés. Attól pedig Isten őrizzen!“ „Dehát tettem én vala-
 mit, a mi által megítélnének?“ „Hogyne tett volna? Úgy
 viselte magát a gróf, mint egy gyermek, midőn minden
 ember előtt nyilatkozott, hogy mily szerelmes belém és
 spectaculomot csinált.“ „Én csak az igazat mondtam, de
 ha én biztos vagyok a maga hajlandóságáról, higgye meg,
 hogy minden kikötések nélkül is, tudni fogom magamat
 mindenkor úgy alkalmazni helyzetemben, hogy a világ

nem fog találni semmi megrovandót viseletemben. Csak ez a kis capriciósa ne kételkedjen soha én bennem! Ah! én őt igen-igen szeretem. Nem is tudom úgy kimutatni, mint a hogy érzem és úgy érzem, mintha a grófnét is jobban szeretném azolta, mert ő magát szereti. Szegény Claire! hiszen én ő tőle elrablom magamat. De esküszöm neked, Róza! nyugodj meg, ő azt soha se fogja érezni.“ „Így már szeretem, édes gróf!“ „Oh nem, nem „gróf“, az nincs itt, csak Theodorod!“ „Majd megvállik még! Minden dolognak megérleléséhez idő kell s az idő vezet majd tapasztalás után azon útra, mely megmutatja, neu bíztunk-e igen sokat egymásba??“

Ez egy hosszú, unalmas barátságkötés volt. Úgy érzem, vagyis képzelem, még sokat írhatnék felőle, de már minthogy ez valóban így történt, főbb részeit csakugyan elé kellett adnom. Ezzel az igazságnak tartozom. És ezen barátságos viszony kilenc évig tartott! És valóban tartott volna éltünk fogytáig, ha én magam nem szakítottam volna szét ezen becsüléssel épült barátságot. És miért? . . . Azonban nem vágok a dolog menetele eleibe, mert hiszen kilenc év alatt ismét kell, hogy eléadjam a történt dolgokat. Most előre csak annyit: hogy a gróf egy nemes jellem volt, kinek érzelve és becsülése nem hogy csökkent volna, sőt napról-napra végpercig növekedett és végpercig megtartotta minden tett igéreteit.

Úgy gondolom, hogy ez történt 1828 vagy 29-ben.

Vége a második kötetnek.

TARTALOM.

IV. Székesfejérváron (1821—2), Pesten (1822), Miskolcon, Debrecenen és Egeren át (1823), Kolozsvár-felé	1—104
V. A kolozsvári állandó színházban eltöltött első évek (1823—1827.)	105—387
VI. Kassán. Apróbb kirándulások (1828—1837.) . . .	389—465

OSZK

